

DOKTORI (PHD) DISSZERTÁCIÓ

Szabó Noémi Anna

Japán nyugati kapcsolatainak percepciója
a korai magyar sajtóban a kezdetektől 1853-ig

2025

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

DOKTORI (PHD) DISSZERTÁCIÓ

Szabó Noémi Anna

**Japán nyugati kapcsolatainak percepciója
a korai magyar sajtóban a kezdetektől 1853-ig**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezetők:

Dr. Farkas Mária Ildikó, PhD

Dr. Makkai Béla, CSc

Budapest

2025

Anyunak, Apunak, Krisztinek, Esztinek és Nórinak

Köszönetnyilvánítás

Az alábbi disszertáció nem jöhetett volna létre néhány (igazából sok) ember közreműködése és támogatása nélkül. Mindenekelőtt két embernek tartozom hálával: témavezetőimnek, Dr. Farkas Ildikónak (KRE-BTK, Kelet-Ázsia Intézet, Japanológia Tanszék) és Dr. Makkai Bélának (KRE-BTK, Történelemtudományi Intézet, Új- és Jelenkori Történeti Tanszék), akiknél jobb témavezetőket el sem tudnék képzelni. Mindig rendelkezésre álltak, ha tanácsra, segítségre vagy útmutatásra volt szükségem. Tanulmányaim során mindketten oktatóim is voltak, munkájuk, szaktudásuk, emberségük és hozzáállásuk példamutató volt, és külön öröm, hogy jó ideje kollégájuknak is nevezhetem magam. Szintén nagy köszönettel tartozom a Kelet-Ázsia Intézet, illetve a Japanológia Tanszék vezetőjének, Dr. Varrók Ilonának, akinek támogatása és türelme szintén jelentősen hozzájárult a disszertáció elkészültéhez. Köszönöm az összes keletis (oktató, nem oktató) kollégám biztató szavait, vicces és szarkasztikus megjegyzéseit, amelyekkel átlen-dítettek a mélypontokon. Szintén köszönettel tartozom türelmes hallgatóimnak, akik sosem reklamáltak, ha a doktori miatt néhány napot csúsztam az e-mailek megválaszolásával vagy a dolgozataik javításával. Köszönettel tartozom támogatásáért a Waseda Egyetem professzorának, Dr. Igava Kendzsinek, aki segítségemre volt a tokiói kutatóútam során. Köszönet jár a barátoknak és a családtagoknak is. Bár e tekintetben a legfontosabb személyek, a szüleim már csak lélekben vannak jelen, testvérem és kislányai gondoskodtak róla, hogy a könyvek és jegyzetek helyét időnként móka és kacagás, LEGO-kockák és zsírkréták vegyék át, így ezt a disszertációt szeretettel nekik ajánlom.

Tartalom

1. Bevezetés.....	1
2. Módszertan.....	8
3. Historiográfia.....	13
4. Sajtótörténet és felhasznált források	20
5. Szakoku	29
5.1. A szakokuhoz vezető út.....	31
6. Portugál–japán kapcsolatok.....	36
6.1. Japán felfedezése	37
6.2. Az első portugálok Japánban.....	38
6.3. Száz évnyi siker és hanyatlás.....	41
6.4. A „nyitás” körüli legújabb ismertetések	48
6.5. Összegzés	51
7. Holland–japán kapcsolatok	53
7.1. A holland–japán kapcsolatok a kezdetektől az 1840-es évek elejéig.....	53
7.1.1. A hollandok különleges helyzete és kereskedelmi kapcsolataik	53
7.1.2. Holland tudományok	58
7.1.3. A hollandok mindennapjai Dedzsimán.....	61
7.1.4. Érdekeségek.....	65
7.2. A holland–japán kapcsolatok az 1840-es évektől 1854-ig	66
7.2.1. A holland király levele és a változás szele	66
7.2.2. Amerikai tervek	74
7.2.3. Vallásos visszhang	75
7.2.4. Újabb holland–japán ismertetések.....	76
7.3. Összegzés	84
8. Amerikai–japán kapcsolatok.....	86
8.1. Amerikai–japán kapcsolatok az 1853-as expedíciót megelőzően	86
8.1.1. „Kicsik” a világ körül	87
8.1.2. Mercator Cooper és a Manhattan.....	94
8.1.3. A James Biddle-féle nyitási kísérlet	99
8.1.4. További hírek az 1840-es évekből	104
8.1.5. Összegzés	109
8.2. Az 1853-as amerikai expedíció	111
8.2.1. A Japánba szánt amerikai expedíció tervezése	111
8.2.2. Az első hírek az amerikai expedícióval kapcsolatban a magyar sajtóban	114
8.2.3. Az expedícióban résztvevő hajók	115
8.2.4. Az expedíció elindításának indokai a magyar sajtóban.....	117
8.2.5. Különböző reakciók az expedícióval kapcsolatban.....	121
8.2.6. Dokumentumok	123
8.2.7. Mikor indul az expedíció?	129
8.2.8. Az expedícióban résztvevők száma és az indulás	133
8.2.9. Ajándékok.....	135
8.2.10. Az új elnök és a sokba kerülő expedíciók	137
8.2.11. Úton Japánba	139

8.2.12.	Újabb adalékok az amerikai–japán kapcsolatok történetéhez	140
8.2.13.	Vetélytárs a láthatáron	143
8.2.14.	A várható fogadtatás	145
8.2.15.	Matthew C. Perry és az amerikai expedíció megérkezett Japánba.....	146
8.2.16.	A sikeres első találkozás után	153
8.2.17.	Összegzés	155
9.	Orosz–japán kapcsolatok.....	159
9.1.	Japán hajótörtek Oroszországban	160
9.2.	Hivatalos kapcsolatfelvételi kísérletek	163
9.3.	A Golovnin-incidens.....	170
9.4.	Az 1853-as orosz expedíció.....	173
9.5.	Összegzés	175
10.	Angol–japán kapcsolatok.....	177
10.1.	Az első híradás az angol–japán kapcsolatokról a hazai sajtóban	178
10.2.	Az ópiumháborúnak vége, irány Japán?!	179
10.3.	A korai angol–japán kapcsolatok.....	181
10.4.	Menjünk már Japánba!	187
10.5.	Az Egyesült Államok példája	191
10.6.	Összegzés	194
11.	Konklúzió	196
12.	Bibliográfia.....	204
12.1.	Elsődleges források	204
12.1.1.	Sajtó.....	204
12.1.2.	Könyvek	211
12.1.3.	Dokumentumok, szerződések.....	215
12.2.	Másodlagos források	216
12.2.1.	Szakirodalom.....	216
12.2.2.	Kiállítások.....	229
12.2.3.	Internetes források	229

Ábrák jegyzéke

1. ábra:	A kutatásban felhasznált újságcikkek száma a vizsgált országok szerint.....	11
2. ábra:	A kutatásban felhasznált sajtóorgánumok a cikkek száma szerint	28
3. ábra:	A kutatásban felhasznált cikkek évek szerinti megoszlása országok szerint.....	197

1. Bevezetés

„Találja el az olvasó, ugyan mit feleltek a’ vadak ezen emberbaráti ajánlatokra? Semmit – épen semmit, kivéven, hogy a’ közellevő ágyutelepről mindaddig tüzeltek az amerikai hajóra, míg az onnan el nem távozott.”¹ – foglalta össze röviden a *Századunk*² című lap szerzője 1839 júniusában keserű gúnnal azt a néhány évvel korábban megedett történetet, amikor hajótörött japánokat igyekeztek hazajuttatni a Morrison hajó fedélzetén nyugati segítséggel. Azt is remélték a bajba került japánok megsegítésével, hogy Japán felhagy a szigorú elzárkózási politikájával, de a kísérlet kudarcba fulladt, a történelembe pedig Morrison incidensként vonult be.

A cikk az 1830-as évek végén született, amikor Japán már több évszázada nem volt hajlandó – néhány kivételes esettől eltekintve – szóba állni idegenekkel, ami az európai vagy nyugati országok közül egyedül csak a hollandokat jelentette. Ez az 1630-as évektől a 19. század közepéig tartó időszakot nevezik az Edo-korszakon (1603–1868, *Edo dzsidai* 江戸時代)³ belül a *szakoku* (鎖国) időszakának. Jelen dolgozat ezen „zárt” időszakokkal párhuzamosan a magyar nyelvű időszaki sajtóban⁴ megjelent cikkek közül azokat vizsgálja, amelyek Japán és az „idegenek” kapcsolatával foglalkoznak. A „zárt” szót azért is érdemes idézőjelbe tenni, mert nem mindegy, hogy milyen szempontok alapján, illetve milyen szemszögből vizsgáljuk meg Japán zártságát. Ugyanis erősen gyökeret vert az a nézet – és a hollandokkal foglalkozó cikkeken kívül nagyon gyakran említették a korabeli sajtóban –, hogy Japán hermetikusan elzárta magát a világtól. Minden kapcsolatfelvételi kísérletet, ahogy arra a fenti idézet is utalt, erőteljesen, akár erőszak alkalmazásától sem visszariadva elutasítottak. A „nyitástól”, vagyis 1853-tól számítva egészen a 20. század második feléig kellett várni azokra a kutatásokra, amelyek igyekeztek ezt a meggyökeresedett felfogást differenciálni, rávilágítva azokra a tényekre és esetekre, amelyek bizonyítják, hogy Japán nem zárta el magát hermetikusan a külvilágtól.⁵ A japánok nem bezárkózásként értelmezték a rendszert, amelyben éltek, pusztán korlátozott és szabályozott kapcsolattartásnak.

¹ Az éjszakamerikaiak Japánban, *Századunk*, II. évf., 47. szám, 1839. június 13., 375.

² *Századunk*, Pozsony, 1838–1845. <https://adtpus.arcanum.hu/hu/collection/Szazadunk/> (Letöltés: 2024. január 19.)

³ Más néven Tokugava-korszak (*Tokugava dzsidai* 徳川時代).

⁴ Amikor a dolgozatban a hazai vagy magyar sajtóra utalok, az minden esetben a magyar nyelvű sajtóra vonatkozik. Idegennyelvű hazai sajtós anyagokat jelen dolgozat nem tárgyal, ugyanakkor jelent meg német nyelvű sajtóra épülő japán témával foglalkozó tanulmányom is. Ld. *Historiográfia* fejezet.

⁵ A nyugati nézőpontú hozzáállás túlsúlya még a nyitást követően is hosszú ideig megmaradt. A 2023 őszén a Károli Gáspárt Református Egyetemen tartott KRE–ELTE Japanológia Konferencia is ezt a témakört igyekezett körbejárni, ahogy arra a konferencia címe is utal: *Edo-kori Japán: Szakoku?*

Jelen kutatás így a történelemtudományon belül a kapcsolattörténeti kutatás témakörébe, azon belül is a percepció-, illetve a recepciótörténetbe illeszkedik. Azt vizsgálja meg, hogy miként jelenik meg, és milyen léptékben válik ismertté és elfogadottá, illetve hogyan illeszkedik a közgondolkodásba egy ilyen távoli ország a nyugati⁶ közvéleményben. Ebben a sajtó elsődleges közvetítő szerepet játszik, ezért a dolgozatban felhasznált források jelentős részét sajtóorgániumokban megjelent cikkek teszik ki. Érdeemes ugyanis megvizsgálni azt, hogy mit tükrözött a *szakokuról*, illetve Nyugat és Japán kapcsolatáról, a korabeli magyar sajtó. Mi jelent meg a cikkekben? Mit tartottak érdekesnek vagy fontosnak? Miként viszonyult az adott témához a cikkek szerzője? Fontos megfigyelni azt is, ahogy ezeknek a cikkeknek (is) köszönhetően elkezdett formálódni a legkorábbi Japán-kép Magyarországon. Tehát abban az időszakban, amikor még nem voltak hivatalos magyar–japán kapcsolatok – erre egészen 1869-ig várni kellett –, ezeknek a cikkeknek a segítségével szerezhettek ismereteket és információkat az olvasók a távoli országról. Ezek határozták meg, hogy mit gondoltak Japánról, milyen vélemény, milyen kép alakult ki a távoli, „zárt”, különleges világról. Akkor, amikor még nem volt semmilyen hivatalos vagy nem hivatalos kapcsolat Magyarország, illetve a Habsburg Monarchia és Japán között – magyar szempontból egyetlen egy ténylegesen bizonyítható, és leginkább a körülményeknek köszönhető esetet leszámítva –, ezek a cikkek jelentették a kapcsolatot, így afféle előfutárai is a későbbi, hivatalos kapcsolatfelvétel utáni Japán-képnek.

A dolgozat fókusza így azokra az országokra helyeződik, amelyekkel volt valamilyen kapcsolata Japánnak a *szakoku* időszakában vagy azt megelőzően, és ezekről cikkek is jelentek meg a magyar sajtóban. Így a dolgozatban a portugál–japán, a holland–japán, az amerikai–japán, az orosz–japán és az angol–japán⁷ kapcsolatokkal fogunk találkozni. Határvonalat ezeknek az országoknak és Japánnak viszonyában ott lehet húzni, hogy melyik ért el hosszú távú eredményeket Európa, illetve Nyugat és Japán kapcsolatában. A felsorolt országok közül három, Portugália (és Spanyolország),⁸ Hollandia és az Egyesült Államok ért el szignifikáns sikereket a

⁶ Japán szemszögből vizsgálva a dolgozatban szereplő összes ország „Nyugat” alá sorolható, az Orosz Birodalom is, illetve az Egyesült Államok is a nyugati kultúrkör része. A japánok kezdetben az első európaiakat (a portugálokat és a spanyolokat) a *nanbandzsinn* (南蛮人) kifejezéssel illették, ami déli barbárt jelent (Varrók Ilona (főszerk.): *Japán–magyar nagyszótár*, 2. javított kiadás, Budapest, Japán Stúdiumok Alapítvány, 2024, 944, なんばん人.). A 17. század elején érkező angolokat és hollandokat *kómódzsinn* (紅毛人), vörös hajú embernek nevezték. Az Edo-korszakban ez utóbbit szélesebb értelemben véve is használták a nyugatiakra, viszont ez a kifejezés manapság már elavultnak számít (Varrók: *Japán–magyar nagyszótár*, 438, こうもう. *Kómódzsinn*, 紅毛人. <https://kotobank.jp/word/紅毛人-497608> (Letöltés: 2025. május 10.))

⁷ Nagy-Britannia 1707-es létrejötte után a *brit* kifejezést lenne célszerű használni, azonban a korabeli magyar sajtó végig *angolokként* hivatkozik rájuk, így végül jelen dolgozat is ehhez alkalmazkodott.

⁸ Az ibériai kapcsolatokkal foglalkozó cikkekről szóló fejezet a *Portugál–japán kapcsolatok* címet kapta a dolgozatban, mert a források jelentős része is így utalt arra kicsit több mint százéves időszakra, amikor első európaiként a portugálok megjelentek Japánban, addig, amíg ki nem tiltották őket. Ugyanakkor az Ibériai-félsziget két országának története a 16. század második felétől egy időre összefonódott, ugyanis a spanyol korona mellett a portugál korona is II. Fülöp (1527–1598) kezébe került. Ennek folyamán a spanyolok is megjelentek Japánban, részesülni

vizsgált korszakban, bár az ibériai kapcsolatokra a hazai sajtónak már nem volt rálátása, mert akkor még nem létezett magyar nyelvű újságírás, azonban számtalanszor ismertették a korai európai–japán kapcsolatokat is a cikkek. Ez a három ország a kapcsolatok felvételében, a zárt időszak alatt a kapcsolatok fenntartásában, majd a kapcsolatok újrafelvételében játszott jelentős szerepet. Első európaiként 1543-ban a portugálok érkeztek Japánba, és több évtizeden keresztül egyedüli európai országgént képviselték az „öreg kontinenst”, így a portugálok jelentik a kezdetet. A hollandok a folytonosságot képviselik az Európa és Japán kapcsolatok történelmében. Miután a japánok „bezárkóztak” és kitiltottak minden más európai országot, köztük a majdnem egy évszázada jelen lévő portugálokat is, kizárólag a hollandok „maradhattak” Japánban, vállalva ennek a csakugyan szigorú feltételeit és körülményeit. Az amerikaiak a bezárkózás időszakával párhuzamosan független országgá válva az Észak-Amerikai kontinens nyugati partját, így a Csendes-óceánt is elérve váltak Japán „szomszédjává”. Ennélfogva számukra is fontossá vált a 19. század első felére, hogy Japán felhagyjon a bezárkózási politikájával, mert többek között szükségük volt biztonságos kikötőkre. Több sikertelen próbálkozást követően végül az amerikaiaknak sikerült kinyitni Japán „zárt kapuit”, elérhetővé téve nem sokkal később a többi nyugati ország számára is.

A másik két ország, Oroszország és Anglia (Nagy-Britannia) annyiban különbözik az előző háromtól, hogy valódi hosszú távú sikereket hivatalos kapcsolatok felvétele terén a 19. század közepéig nem sikerült elérniük, viszont voltak kísérletek mindkét ország részéről a vizsgált korszakban, és írtak is ezekről a magyar sajtóban. Az Orosz Birodalom terjeszkedése akkor, amikor Japánban bevezették az európaiakat kitiltó rendeleteket, még nem érte el az Eurázsiai kontinens keleti felén azokat a területeket, ahonnan már elérhető közelségbe került Japán. A 17. század második felében viszont igen, így új szereplőként tűntek fel Európa és Japán kapcsolatában, ugyanakkor a hivatalos kapcsolatfelvételi kísérleteket a japánok rendre visszautasították. Az oroszok érdeklődése is más irányba fordult, így a 19. század elejétől a század közepéig lekerült a japán kapcsolatok kérdése a napirendről. Az angolok története Japánban a 17. század elejére nyúlik vissza, amikor az első angol, William Adams (1564–1620), egy holland hajón a szigetországba érkezett, majd nem sokkal később kikötött az első angol hajó is. Nem sikerült azonban olyan mértékű profitra szert tenniük, mint várták, így önként távoztak az országból az 1620-as évek elején. Egy néhány évtizeddel későbbi kísérleten kívül azonban nem volt igény –

akartak a kereskedelmi kapcsolatokból származó előnyökből, mert érdekes módon a perszonálunió nem jelentette az egységes portugál–spanyol kereskedelmi kapcsolatok kialakítását Ázsiában. (Túróczy Tamás: Spanyol–japán kapcsolatkeresés II. Fülöp uralma idején, in Bíró László (szerk.): *Világtörténet*, XIII. (XLV.) évf., 4. szám, 2023, 488–489.) A cikkek azonban, amelyek ennek az időszaknak az eseményeit tárgyalják, ritkán említik a spanyolokat külön, így a címadás – akárcsak az angolok, illetve britek esetén is – a források tartalmához igazodott.

India és Kína könnyebben elérhető volt – a legmagasabb angol körök részéről a hivatalos kapcsolatok felvételére a 19. század közepéig.⁹

Kifejezetten érdekes, ahogy az korábban említettem is, volt a korban közvetlen magyar–japán kapcsolat is, de erről a sajtó akkor keveset írt. Benyovszky Móric (1746–1786)¹⁰ neve még említés szinten előfordult néhány helyen japán viszonylatban, de ezeknek a cikkeknek a száma elenyésző.¹¹ Időről időre felbukkan a magyar–japán kapcsolatok történetével foglalkozó kutatási anyagokban másik két személy is, Ureman János és Jelky András, mint azok a magyarok, akik jártak Japánban a bezárkózás előtt vagy alatt.¹² A dalmáciai születésű Ureman Jánosról (1583–1620)¹³ azonban nem állítható teljes bizonyossággal, hogy magyar volt. A jezsuita szerzetes neve mint az első Japánban járt magyar, feltűnik a *Szolgalat* című folyóirat egyik 1982-es számában,¹⁴ erre hivatkozva írt róla részletesebben Bögs László két helyen is.¹⁵ Anton Hounder 1899-ben megjelent könyvében a német misszionáriusok közé sorolta,¹⁶ Joseph Dehergne 1973-ban csak annyit tüntetett fel a származásával kapcsolatban, hogy dalmáciai.¹⁷ Az egyik legújabb, Ureman János életét rekonstruáló részletes, több nyelvű forrásokat is felhasznált tanulmányban az első Kínában járt horvátként szerepel.¹⁸ Umemura Yuko azt írta róla, hogy Japánban tartózkodásáról még nem találtak adatokat Japánban.¹⁹

A bajai születésű Jelky András (1738–1783) japán útja is erősen kérdéses. Írtak róla a vizsgálat tárgyát képező időszakban a magyar sajtóban, és említik is a Japán útját,²⁰ sőt, néhány

⁹ Az európai országok közül felbukkantak még a Japán körüli vizeken, illetve Japánban a franciák is, de annyira kevés az erről szóló cikk a korabeli magyar sajtóban, hogy nem érdemes külön fejezetben tárgyalni, pusztán csak említették, de fogunk találkozni Jean-Baptiste Thomas Médée Cécille admirális (1787–1873) rövid nagaszaki látogatásával az amerikai–japán kapcsolatokat tárgyaló fejezetben.

¹⁰ Benyovszky Móric születési évével kapcsolatban találkozni az 1741-es dátummal is.

¹¹ Például: Tótdalék, Utazások, *Magyar Hírmondó*, 52. szám, 1793. december 27., 910.; Gr. Fáy István: Utazási emlékek, *Századunk*, 1843. október 19., 83. szám, 672.

¹² Például: Umemura Yuko: *Japánok és magyarok egymásról*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017, 13.

¹³ Születési és halálozási adataival kapcsolatban találkozni az 1582-es és az 1621-es évvel is.

¹⁴ *Szolgalat*, 1982, 55. szám, Levelesládánkból, 83.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/PazmanyHTK_Szolgalat_1982_55/?pg=84&layout=s (Letöltés: 2024. október 2.)

¹⁵ Bögs László: Régi századok magyarjai Vietnamban, *Ezredvég*, 1991, 6. szám, 39–41.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Ezredveg_1991/?pg=380&layout=s (Letöltés: 2024. október 2.)

Bögs László: Egy vándorfilozófus útinaplója, *Harang*, III. évf., 3. szám, 1991, 42–43. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Harang_1991/?pg=180&layout=s (Letöltés: 2024. október 2.)

¹⁶ Anton Hounder S.J.: *Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte und zur deutschen Biographie*, Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlagshandlung, 1899, 196. <https://archive.org/details/deutschejesuiten74huon/page/196/mode/2up> (Letöltés: 2024. október 2.)

¹⁷ Joseph Dehergne S.J.: *Répertoire des Jésuites de Chine, de 1542 à 1800*, Bibliotheca Instituti Historici S.I. Vol. XXXVII, Rome, Presses de l'Université Grégorienne, 1973, 277. <https://archive.org/details/bhsi37/page/n313/mode/2up> (Letöltés: 2024. október 2.)

¹⁸ Peng Yuchao: The First Croatian to Arrive in China, Jesuit Ivan Vreman (1583–1620), *Chinese Journal of Slavic Studies*, vol. 4, no. 1, 2024, 138–151. <https://doi.org/10.1515/cjss-2024-0007> (Letöltés: 2024. augusztus 28.)

¹⁹ Umemura: *Japánok és magyarok egymásról*, 13.

²⁰ Pl. Jelky András, Magyar Bujdosó, *Hasznos Multságok*, 1822/2/31, 242.; Munkácsy János: A' magyar Robinson'. Jelky András' viszonytságai'. *Hasznos Multságok*, 1832/2/32, 252.

évtizeddel később, a vizsgálati időszakon kívül eső időben, 1875-ben a *Vasárnapi Újság*²¹ egyenesen azt írta vele kapcsolatban, hogy nemcsak, hogy járt Japánban, de magyarként ő nyitotta meg Japánt az európai kereskedelem számára.²² Későbbi írásokban is szerepelt, hogy Jelky András eljuthatott a felkelő nap országába. Kiss János 2009-ben megjelent tanulmányában is említi, bár lábjegyzetben hozzátette, hogy a neve nem található a *dedzsimai* (出島) feljegyzésekben.²³ Umemura Yuko 2017-ben megjelent *Japánok és magyarok egymásról* című könyvében azt írta, hogy az az állítás, mely szerint követként járt Japánban, az Jelky életrajzi feljegyzéseiből ismert, japán levéltári adatok ezt nem támasztották alá.²⁴ Ennél is részletesebben igyekezett rekonstruálni a Jelky András életével kapcsolatos eseményeket és furcsaságokat Pusztai Gábor, 2014-es tanulmányában. Arra jutott, hogy mivel a hollandok kínosan ügyeltek a pontos adminisztrációra, a japán érdekltség pedig eleve rendkívül nagy odafigyelést igényelt, mert nem akarták elveszteni a különleges privilégiumukat, kifejezetten különös, hogy Jelky neve sem a japán követek között, de még a Japánban járt alkalmazottak között sem szerepelt.²⁵ Így Jelky András – állításával ellentétben – valószínűleg nem járt Japánban a 18. század második felében, mert ezt sem a japán, sem a holland adatok nem támasztották alá, legalábbis eddig.

Tehát teljes bizonyossággal, japán források által is igazolható módon csak Benyovszky Móricról állítható, hogy járt Japánban a *szakoku* időszaka alatt. Erről írt tanulmányt Király Attila,²⁶ de Umemura Yuko is szentelt neki egy rövid fejezetet a könyvében.²⁷ A kalandos életű gróft a japán források *Han Bengoró*ként (はんべんごろう) ismerik.²⁸ Benyovszky emlékiratait mint Japánban járt magyart a *Dzsiten Gaikokudzsin ga mita Nihon* (外国人が見た日本) című könyv is számontartja,²⁹ ahogy írnak Benyovszkyról a *Gaikokudzsin ga mita kinszei Nihon* (外国人

²¹ *Vasárnapi Újság*, Budapest, 1854–1921.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/VasarnapiUjsag/> (Letöltés: 2024. október 2.)

²² Jelky András, *Vasárnapi Újság*, XXII. évf., 52. szám, 1875. december 26. 834.

²³ Kiss Sándor: A szaggatott magyar–japán kereskedelmi kapcsolatok krónikája. Gazdasági kapcsolatok áttekintése a kezdetektől 2008-ig, in Farkas Ildikó – Szerdahelyi István – Umemura Yuko – Wintermantel Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009, 312.

²⁴ Umemura: *Japánok és magyarok egymásról*, 13.

²⁵ Pusztai Gábor: A nem létező Jelky András. Fikció és valóság a világjáró bajai szabólegény történetéről, *Alföld*, LXV. évf., 2014/1., 76.

https://kulter.hu/alfold/2014/alfold_201401.pdf (Letöltés: 2024. október 2.)

²⁶ Király Attila: A japán Benyovszky-kutatás, in Farkas Ildikó – Szerdahelyi István – Umemura Yuko – Wintermantel Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009, 9–26.

²⁷ Umemura: *Japánok és magyarok egymásról*, 14–19.

²⁸ Uo.

²⁹ Tomita Hitosi: *Dzsiten Gaikokudzsin ga mita Nihon*, Tokió, Nicsigai Associates, 1992, 348–349. 富田仁: 事典 外国人の見た日本, 東京, 日外アソシエーツ, 1992, 348–349.

が見た近世日本) című könyvben is.³⁰ Mindkét könyvben szerepelnek azok a külföldiek, akik korábban jártak Japánban, az utóbbi mű kifejezetten a 16–19. századi időszakot vizsgálja.

Ezek alapján érdemes kihangsúlyozni, hogy a jelen dolgozatban felhasznált magyar sajtóban megjelent cikkek mindegyike közvetett források alapján született, mert szinte semmilyen kapcsolat nincs Magyarország és Japán között a *szakoku* időszakában, így minden Japánról szóló hír csak közvetett forrásokból származhatott. Ezekről a forrásokról egy későbbi fejezet fog részletesebben beszámolni.

A dolgozat felépítése a következőképp alakul. A bevezetőt követően kerül sor a módszertan ismertetésére, amelyből a kutatási folyamat, a kutatás időintervalluma és módja ismerhető meg. Meghatározom a felhasznált források válogatási szempontjain túl a technikai feltételeket, illetve a kutatást nehezítő tényezőket is. Röviden ismertetem a korabeli információáramlás is, mert a vizsgált korszak az ipari forradalom időszakára esik, amikor a technológiai fejlődésnek köszönhetően a 19. század közepére már jelentősen felgyorsul az információáramlás a távíró feltalálásának köszönhetően. Ezek után következik a historiográfiai fejezet, amelyben összefoglalom a magyar–japán kapcsolattörténet kutatásának különböző korszakait. Bár látható volt, hogy a korban nincs közvetlen kapcsolat Magyarország és Japán között, Benyovszky Móric útját leszámítva, mégis ez a korai időszak, amellyel jelen dolgozat foglalkozik, előfutára és így fontos kapcsolódási pontja a későbbi közvetlen kapcsolatoknak. A feltárt cikkek tehát nemcsak a Japán-kép alakulása miatt fontos, hanem a későbbi kapcsolatok kialakulása miatt is.

A historiográfiai fejezetet követően a felhasznált forrásokat ismertetem egy rövid korabeli sajtótörténeti kiegészítéssel, mert – habár a kutatás szempontjai alapján a megjelenési körülmény és azok feltételei nem képezik a vizsgálat tárgyát, tekintve, hogy az eredmény, a megjelent cikk és annak tartalma lényeges –, mégis érdemes legalább röviden kitérni a sajtótörténetre is.

Ezt követően még a kutatás törzsanyagát kitevő országok és Japán kapcsolatának ismertetése előtt sor kerül magának a korszaknak és a *szakokunak* mint kifejezésnek a terminológiai meghatározására.

Ezután előbb a vizsgált korszakban a kapcsolatok terén komoly sikert elért országok (Portugália, Hollandia és az Egyesült Államok), majd a kevésbé sikeres, de próbálkozó országok (Oroszország és Anglia) és Japán kapcsolatait ismertetem a korabeli magyar sajtóban megjelent cikkek alapján. Fontos megemlíteni, hogy a portugálokkal, az oroszokkal és az angolokkal foglalkozó fejezet az amerikai kapcsolatokat ismertető fejezethez képest jelentősen rövidebb lesz,

³⁰ Jamamoto Hirofumi – Óisi Manabu – Iszoda Micsifumi – Ivasita Tecunori: *Gaikokudzsín ga mita kinszei Nihon*, Tokió, Kadokavagakugei suppan, Kadokava gurúpu paburissingu, 2009. 山本博文・大石学・磯田道史・岩下哲典: 外国人が見た近世日本、東京、角川学芸出版、角川グループパブリッシング、2009. 306–307.

ugyanis jóval kevesebb forrást lehetett velük kapcsolatban találni. A portugálok esetében ennek az az oka, hogy a vizsgált korszakban már nem beszélhetünk élő és közvetlen portugál–japán kapcsolatokról, a másik két országról pedig ugyan szerepeltek aktuális hírek is a lapokban, ezek inkább csak a próbálkozásokról, illetve a kapcsolatfelvétel igényéről tudtak beszámolni. A holland–japán kapcsolatok esetében a vizsgált korszak végéig találkozni számos régi eseményeket ismertető cikkel, illetve aktuális hírekkel is. Az amerikai–japán kapcsolatokkal foglalkozó cikkek száma azonban jelentősen megnő a vizsgált korszak végére, köszönhetően egyrészt a nagy érdeklődéssel követett amerikai expedíciónak, másrészt annak, hogy a 19. század közepére már hazánkban is létezik napi sajtó, így a cikkek száma is jelentősen megnő a vizsgált korszak elejéhez képest. A fejezeteken és alfejezeteken túl az időrendi feldolgozás mellett tematikus rendbe is kerültek az azonos témával foglalkozó különböző cikkek.

Japán, illetve kínai szavak átírásánál a Magyar Tudományos Akadémia előírásainak megfelelően – amely a nem latin betűs írásokra vonatkozik –, a magyar átírást használom a dolgozatban, az első említésnél zárójelben feltüntetve az eredeti változatot is. Azoknál a japán kutatóknál, akik idegennyelven is publikálnak, a publikációikban preferált írásmóddal és sorrendben tüntetem fel a nevüket (ugyanis, akárcsak a magyar nevek esetében, a japán neveknél is a vezetéknév kerül előre). Ugyanez vonatkozik a japán történelmi személyekre is.

2. Módszertan

A korábban megfogalmazott céloknak megfelelően azt vizsgálja jelen dolgozat, hogy a magyar periodikus sajtó legkorábbi megjelenésétől kezdve a 19. század közepéig, 1854-ig milyen cikkek jelentek meg a nyugati országok és Japán kapcsolatáról az első kontaktusoktól kezdve a *szakoku* időszak végéig. A cikkekben mire helyeződött a hangsúly? Milyen habitussal mutatta be az eseményeket az esetek többségében ismeretlen szerző? (A cikkek nagyon nagy részénél ugyanis nem tüntették fel a szerzőket, így kevés az a felhasznált forrás, ahol pontosan tudni lehet, hogy ki írta a cikket.) Továbbá, hogy ezek a cikkek miképpen kezdték el formálni, alakítani a korai Japán-képet? Mindezzel hogyan segítették elő, és miként alapozták meg a nyitás utáni kapcsolatfelvételeket, így az Osztrák–Magyar Monarchia és Japán közötti 1869-es kapcsolatfelvételt is?

A kutatás a forrásfeltárással kezdődött, mert bár létezik Japánról szóló magyar nyelvű anyagokról forrásgyűjtemény, mint Lévai Gábor 1943-ban megjelent *Japán magyar könyvészete*³¹ vagy Buda Attila *Messziről felmerülő vonzó szigetet*³² című forrásgyűjteménye, a feltárt cikkek és cikkrészletek jó része nem szerepelt bennük, de ettől eltekintve ezek is segítették a munkát. Miután a feltárt források jó része máshol korábban nem jelent meg az eredeti megjelenési helyükön kívül, jelen kutatás alap kutatásnak is tekinthető. A munka folyamán feltártam, – amennyiben arra volt mód – minden olyan elérhető lapszámmal rendelkező újságot, folyóiratot, magazint stb. vagy ezekhez tartozó évkönyvet és mellékletet, amelyben a fentiekben meghatározott hírek és információk voltak olvashatók. Szóltak ezek akár napi aktualitásokról, akár múltbéli eseményekről. A kutatás célzott fókusza a periodikus sajtótermékekre esik, könyvekben, lexikonokban található anyagokkal, információkkal nem foglalkozik. A forrásfeltárás 2018 és 2020 közötti időszakra esik, az ekkor az Arcanum adatbázisában megtalálható sajtótermékek a fenti kritériumok alapján a lehetőségekhez mérten fel lettek tárva,³³ külön figyelmet fordítva azokra az esetekre is, amikor esetleges elírás vagy más szóhasználat miatt esetleg nem került volna elő a kutatás tematikájához illeszthető cikk. Példának okáért a vizsgált időszakban nemcsak a japán szavak átírása nem egységes, hanem még Japán nevének leírása sem. Találkozni például „Japon”, „Nippon”, „Nippon” változattal a „Japán” mellett, de „Dsapan” és „Schapan”

³¹ Lévai Gábor: *Japán magyar könyvészete*, Budapest, Egyetemi Keletázsiai Intézet, Keletázsiai Dolgozatok, 1943.

³² Buda Attila (szerk.): *Messziről felmerülő vonzó szigetek*, I. kötet, Japánról szóló, magyar nyelvű ismertetések a kezdetektől 1869-ig, Budapest, Ráció kiadó, Pagoda és Krizantém, 2010.

³³ Ez a kijelentés határozottan a 2018 és 2020 közötti időszakra vonatkozik. Ekkor, amennyire csak lehetett, a teljesség igényével tártam fel a Japánnal kapcsolatos híreket, de természetesen, mint mindenhol, itt is lehetnek esetek, amelyek átcsúsztak a szűrőn vagy bele sem kerültek. Az adatbázisban azóta bővíthetett azoknak a sajtótermékeknek a száma, akár hiányzó számok, akár újonnan felkerült lapok, amelyek akár írhattak a kutatási témába beleillő cikkeket, továbbá az eltelt időszokban javultak, finomodtak és tovább is fejlődtek a keresési lehetőségek.

is előfordult, nem beszélve az esetleges nyomdahibákról vagy elírásokról. Különösen szórakoztató volt a kutatás folyamán az a két eset, amikor az adott esemény helyszínéül Japánt jelölték meg a cikkek, de sehogy nem lehetett azonosítani a cikkben szereplő történeteket a korabeli japán eseményekkel. További kutatás folyamán kiderült, hogy a francia sajtóban már megjelent ugyanez a hír korábban, de ott még Jáva szerepelt és nem Japán. Mire a magyar sajtóig eljutott az információ, akár a cikk szerzője akár a nyomdász a v betűt p-re cserélte, így több száz kilométerre kerültek a cikkben szereplő események az eredeti helyszíntől. Tulajdonképpen akár mindegy is lehetett, elvégre sziget mindkettő és jó messze esnek Magyarországtól. Szerencsére ezek az esetek elenyésző számban fordultak elő, mert ezektől függetlenül is elég kihívást jelentett Japán nevének különböző korabeli írásmódjában való eligazodás az anyaggyűjtés során. Az így kigyűjtött, kiválogatott és felhasznált cikkeket megjelentető magyar nyelvű periodikus sajtótermékek ismertetésére egy külön fejezetben kerül sor a későbbiek folyamán, kiegészítve egy rövid sajtótörténettel is. Utóbbi szintén nem tartozik a kutatás fókuszába, mégis fontos látni, legalább röviden azt a folyamatot, ahogy a magyar nyelvű sajtó létre jöhetett.

A forrásfeltárás során a kigyűjtött anyagokat kategorizáltam, majd ezek alapján összeállítottam a dolgozat törzsanyagát kitevő részeket. A válogatás során a különböző kategóriák közül végül a külkapcsolatokra került a hangsúly, azokra az országokra, amelyek a 16. századtól a 19. század közepéig szerepet játszottak Európa és Japán kapcsolatának történetében, ahogyan azt a korábbiakban már meghatároztam.

A fentiek alapján kiválogatott anyagok időrendi, illetve tematikus sorrendbe kerültek, majd a cikkekben szereplő információkat összevetettem a valós eseményekkel a rendelkezésre álló és elérhető, legfőképp külföldi szakirodalom alapján, mivel meglehetősen kevés magyar nyelvű szakirodalom áll rendelkezésre a fenti országok és Japán kapcsolatáról. A vonatkozó szakirodalom feltárása miatt külföldi ösztöndíjpályázatokra is szükség volt a munka során, mivel Magyarországról ezek elérhetősége szintén korlátozott. Az elnyert pályázatoknak köszönhetően volt lehetőség a munka folyamán egy rövid ideig a bécsi Universitát Wien könyvtárában és egy kicsit hosszabb ideig a tokiói Waseda Egyetem könyvtárában a kutatómunka folytatására. Ezen idő alatt a témába vágó és a kutatómunkát megkönnyítő és alátámasztó ideggennyelvű – főként angol, japán és német – szakirodalmakat tártam fel. Ezenkívül több fejezetben is szükség volt további adatbázisok használatára, mint például a JSTOR, vagy akár az amerikai Naval History and Heritage Command Dictionary of American Naval Fighting Ships adatbázisára is. Az 1853-ban Japánba érkező Matthew C. Perry vezette amerikai küldöttséggel kapcsolatos hírek nagyon gyakran írtak az expedícióban résztvevő hajókról és azok típusáról is. Továbbá több esetben a korabeli sajtótermékeken túl felhasználtam a munka során korabeli eseményekről – pl. Perry-

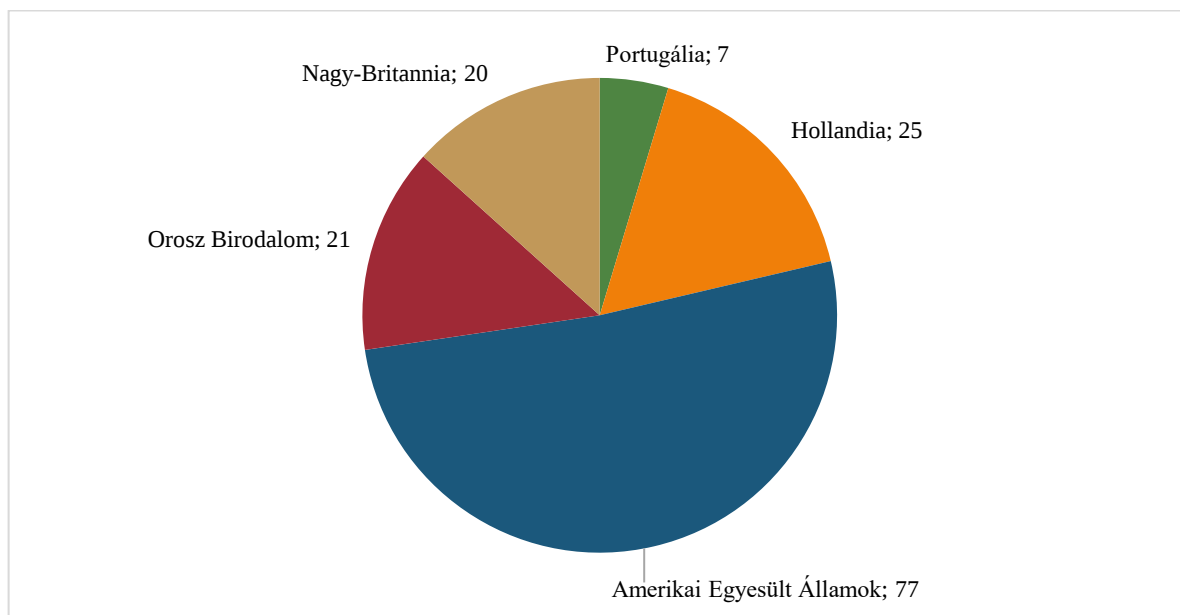
expedíció – készült hivatalos korabeli beszámolókat, leírásokat, sőt az adott múzeum birtokában lévő online elérhetővé tett eredeti hajónaplót is.

A dolgozat felépítése a cikkek megjelenési idejét igyekszik követni, azon belül is igyekezve tematikus sorrendet felállítani a cikkekben szereplő témáknak megfelelően. Erre azért is volt szükség, mert egyrészt enélkül csupán egy időrendi felsorolás lenne a dolgozat, másrészt jelentősen megnehezítette volna a cikkek elemzését is. Nem minden esetben volt ez megvalósítható, de amennyire csak lehet, ezt a módszert követi a dolgozat. A források felhasználásánál látszani fog az is – ahogy az 1. ábra³⁴ is mutatja –, hogy jelentősen több cikk állt rendelkezésre az amerikai fejezethez (77), mint például a portugálhoz (7). Ez nemcsak annak volt betudható, hogy míg az amerikai cikkek jó része viszonylag aktuális eseményekkel foglalkozik, addig a portugál cikkek a múltbéli események ismertetésére, összefoglalására korlátozódtak. A magyar nyelvű periodikus sajtó megszületésekor a portugál–japán kapcsolatok már több mint 100 éve megszűntek.

A másik három ország esetében látható, hogy a cikkek száma nagyjából azonosan oszlik el, ami azért is érdekes, mert ezen országok közül csak Hollandia állt hivatalos kapcsolatban Japánnal a *szakoku* rendeletek bevezetését követően, de a kapcsolatfelvételi kísérletek – vagy annak igénye – mégis szolgáltatott elég témát az újságírók számára. Ennélfogva hosszabb-rövidebb írások így is születtek a vizsgált korszakban az oroszok és a britek esetében is, annak ellenére, hogy utóbbinál mindössze két nagy témakört lehet elkülöníteni a cikkek tartalma szerint. Az oroszokról szóló cikkek azonban több érdekes eseményről is be tudtak számolni. Ebből adódóan a hollandoknál 25, az oroszoknál 21, a briteknél 20 cikkel fogunk találkozni.

³⁴ A dolgozatban feltüntetett ábrák létrehozásában a KRE-BTK Japán-tanulmányok MA szakon tanuló I. éves hallgató, Slánicz Balázs segédkezett.

1. ábra: A kutatásban felhasznált újságcikkek száma a vizsgált országok szerint³⁵

Annak köszönhetően is foglalkozik a 19. század közepén sokkal többet a magyar sajtó az amerikaiakkal (a Perry-féle expedíció miatt jelentősen megnőtt világszintű érdeklődés mellett), hogy már létezik a korban napi megjelenésű magyar újság is. A hírek száma pedig a távközlési technológia fejlődésével szintén megnő, a század közepére Európában és Budapesten is működik távíró hálózat, illetve folyamatosak a fejlesztések is.

Tehát a vizsgált korszak olyan időszakot ölel fel, amelyben nemcsak a hazai sajtó megszületése és megszilárdulása követhető nyomon, hanem az információáramlást is meggyorsító találmányok hadrendbe állításának és sajtó számára is elérhetővé válásának korszaka is. A vizsgált korszak kezdetén még levelezések és postajáratok juttatták el a híreket – így például a fordítandó könyveket és újságcikkeket – egyik helyről a másikra. A 19. század közepére azonban már a távíró is rendelkezésre állt, jelentősen meggyorsítva a híráramlást. Habár a kutatási korszak határán kívül esik az Atlanti-kábel fektetése az osztrák író, költő és műfordító Stefan Zweig (1881–1942) *Csillagórák (Sternstunden der Menschheit)*³⁶ című kötetében külön részben tárgyalja az eseményt, olyan jelentőségűnek tartotta az emberiség történetének szempontjából. Megjegyezte azt is, hogy „[ez] a világjelentőségű 1837-es esztendő, amelyben – a távíró jóvoltából – először váltak egyidejűvé az addig egymástól elszigetelt emberi élmények, alig szerepel tankönyveinkben, mert azok sajnálatos módon, még most is fontosabbnak vélik, hogy a háborúkról és egyes hadvezérek és nemzetek győzelmeiről beszéljenek az emberiség igazi –

³⁵ A cikkek közt lehetnek tartalmi átfedések, így például, ha egy cikk említést tett az angolokról és a hollandokról egyaránt, azt az ábrán Nagy-Britannia és Hollandia esetén is feltüntettem.

³⁶ Stefan Zweig: *Csillagórák. Történelmi miniatűrök*, ford. Gergely Erzsébet, Budapest, Gondolat, 1970.

mert közös – győzelmei helyett.”³⁷ Szerencsére a sajtó nemcsak a háborúkról és hadvezérek, országok győzelmeiről számolt be, ennél jóval szélesebb témakörökkel foglalkozott, így megismerkedhetett az olvasó egy olyan távoli országgal, mint Japán – betekintést nyerhetett szokásaiba, kapcsolataiba. A sajtó segítségével nemcsak ezekről kaphatunk képet, hanem közvetítette az adott korszak látásmódját is. Az is kiderül a cikkekből, hogyan látták a világot, miként látták Japánt a 18. század második felétől a legkorábbi magyar nyelvű cikkek megjelenésétől a 19. század közepéig. Ezek alapján nemcsak az derül ki, hogy mit tudtak Japánról, hanem hozzájárult a legkorábbi magyarországi Japán-kép kialakulásához is.³⁸

Nagyon fontos hangsúlyozni azt is, hogy ez a Japán-kép még közvetett források segítségével alakult és formálódott, több szűrőn keresztül jutottak el a Japánnal kapcsolatos hírek hazánkba, annak ellenére, hogy mint látható volt, lett volna lehetőség közvetlen forrás alapján is tájékozódni. Benyovszky Móric Kamcsatkából indulva hajózott el Japán mellett, útközben több helyen kényszerült megállni.³⁹ A korabeli magyar sajtó viszont 1854-ig szinte alig foglalkozott ezzel, a Japánban tett látogatását csupán néhány helyen említették.⁴⁰ Emlékiratait Jókai Mór fordította magyar nyelvre, közel száz évvel az eredeti megjelenését követően,⁴¹ de ez sem magyarázza meg a helyzetet teljesen, mert az idegennyelvű kiadáshoz akár közvetve, akár közvetlenül, de legalább részleteiben hozzá lehetett volna férni és akkor nemcsak említés szinten írtak volna a lapok Benyovszkyról japán viszonylatban.

³⁷ Uo., 155–156.

³⁸ A Japán-kép kutatása kapcsán létrejött egy kutatócsoport is, amely főként az 1945 utáni Japán-kép alakulását tervezi megvizsgálni, kiegészítve a korábbi időszakok (19. század második fele, 20. század első fele) kutatásait is. Jelen dolgozat ezen kutatásokhoz kapcsolódva a legkorábbi Japán-kép feltárásával tud csatlakozni.

³⁹ Benovszky Móriccal kapcsolatban ld. Király: *A japán Benovszky-kutatás.*; Umemura: *Japánok és magyarok egymásról.*

⁴⁰ Ld. korábban: Tóldalék, *Utazások, Magyar Hirmondó*, 52. szám, 910.; Gr. Fáy István: *Utazási emlék, Századunk*, 83. szám, 672.

⁴¹ Jókai Mór: *Gróf Benyovszky Móricz. Életrajza, saját emlékiratai és útleírásai*, Budapest, Ráth Mór, 1888–1891. <https://mek.oszk.hu/06800/06877/html/> (Letöltés: 2024. október 2.)

3. Historiográfia

Az alábbi fejezetben az eddigi magyar–japán kapcsolattörténet-kutatás különböző időszakait ismertetem a kezdetektől egészen napjainkig.

A Japán és az Osztrák–Magyar Monarchia között létrejött első hivatalos kapcsolatfelvétel (1869) után a 19. század második felétől a diplomáciai, kereskedelmi kapcsolatok megindulását, egyéni utazásokat, illetve a művészetek iránti érdeklődést követő évtizedek után a második világháborút megelőző években megindult ezen kapcsolatok összegzésének, kutatásának, feltárásának időszaka is. Ezekben az évtizedekben jelentek meg többek között Mezey Istvánnak⁴², vitéz Nagy Ivánnak⁴³ és Török Lászlónak⁴⁴ írásai, illetve megjelent egy bibliográfiai gyűjtemény is előbb 1937-ben, majd a bővített változat 1943-ban⁴⁵ *Japán magyar könyvészete*⁴⁶ címmel.

Ezek a művek a Magyar-Nippon Társaság és a Turáni Társaság égisze alatt lettek kiadva, így nem voltak mentesek a korszak ideológiai hatásaitól – bár a turanizmus eszménye inkább az utóbbi társaság esetében volt erősebb, mint az előbbinél –, így ennek megfelelő hangnemben és értelmezésben foglalkoztak a magyar–japán kapcsolatok történetével.

A II. világháborúhoz közeledve az 1940-es évektől a kiadványok megjelenésében szerepet játszott a háborús szövetség is. A politika kisajátította azokat a kulturális kapcsolatokat, amelyeket a két társaság kiépített. Erőteljesen hangsúlyozták a japánok és a magyarok barátságát, jelentéktelen eseményeknek is különleges hangsúlyt kölcsönözve. Ezért a II. világháborús szövetségek beárnyékolták a magyar–japán kapcsolatokat, és hosszú ideig, egészen a rendszerváltásig nem foglalkoztak komolyabban ezzel a témával. Amennyiben mégis, az is erős politikai ideológiát tükrözött, sőt, az erre vonatkozó anyagok nagy része „zárolt” besorolást kapott.

Ennek ellenére, ha nem is nagy számban, de jelentek meg magyar–japán kapcsolatokkal foglalkozó írások. Egy Japánban az 1980-as évek elején Kelet-Európa és Japán közti kulturális kapcsolatokat vizsgáló konferencián több magyar vonatkozású előadás is elhangzott, majd könyv formában is megjelent 1982-ben *Nihon to tóó sokaku no bunka kórju ni kanszuru*

⁴² Mezey István: Japániaiak a magyar revízió szolgálatában, *Turán*, XII. évf., 1929/1-4., 38–39.

Mezey István: Magyar-japán kultúrhatások, *Turán*, XIX. évf.19., 1936/1-4., 49–52.

Mezey István: Petőfi diadalútja Japánban, *Magyar Könyvbarátok Diáriuma*, IX. évf., 1939/2, 57–59.

Mezey István: *Az igazi Japán*, Magyar Nippon Társaság, Budapest, 1939.

⁴³ Török László: A Turáni Társaság és a magyar-japán kapcsolatok, *Turán*, XXIV. évf., 1941/3., 145–185.

⁴⁴ Vitéz Nagy Iván: Magyar–Japán kapcsolatok, in vitéz Nagy Iván (szerk.): *Nagy-Kelet-Ázsia. Dai-To-A*, Budapest, Magyar Nippon Társaság, 1943, 105–135.

Vitéz Nagy Iván: Magyarország kapcsolatai a 2600 éves Japánnal, *Láthatár*, X. évf., 1942/5., 104–108.

⁴⁵ Farkas Ildikó: A Magyar-Nippon Társaság, in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 100.

⁴⁶ Lévai: *Japán magyar könyvészete*.

kiszoteki kenkjú (日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究) címmel.⁴⁷ Ezekben az anyagokban foglalkoztak a kulturális kapcsolatokkal, de még ezekben is megfigyelhető némi ideológiai elfogultság, amennyiben a két világháború közötti kapcsolatokat a turanizmus ideológiájához kötik.

A kötet harmadik fejezetében elsőként Minamizuka Singo foglalkozik előbb a japán-magyar kulturális kapcsolatok történetével és aktuális helyzetével⁴⁸, majd a magyar–japán kulturális kapcsolatok részben Vida János az I. világháború előtti időszakot,⁴⁹ Harangi László a két világháború közötti,⁵⁰ majd a II. világháború utáni időszakot,⁵¹ Székács Eszter pedig a japán irodalom magyarországi történetét és helyzetét vizsgálja.⁵² A tanulmányok között később még olvasható Ieda Oszamu turanizmussal⁵³ és Haba Kumiko 1938-as Magyar–japán barátsági és szellemi együttműködési egyezményrel kapcsolatos írásai is.⁵⁴

Szintén még az 1980-as években jelent meg Tokunaga Yasumoto *A magyar–japán kultúrkapcsolatok rövid története*⁵⁵ című előadásának anyag is. Ő az 1939-es a kulturális

⁴⁷ *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982. 日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982.

⁴⁸ Minamizuka Singo: *Nihon – Hangari bunka kóryú no rekisi to gendzsó*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 56–63. 南塚信吾：日本＝ハンガリー文化交流の歴史と現状、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 56–63.

⁴⁹ Vida János: *Dai icsi szekai taiszen mae*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 64–78. ウィダ・ヤーノシュ：第一世界大戦前、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 64–78.

⁵⁰ Harangi László: *Szenkanki*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 79–89. ハランギ・ラースロー：戦間期、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 79–89.

⁵¹ Harangi László: *Dai nidzsi szekai taiszen go*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 89–96. ハランギ・ラースロー：第二次世界大戦後、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 89–96.

⁵² Székács Eszter: *Hangari ni okeru Nihon bunka no rekisi to gendzsó*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 97–102. セーカーチュ・エステル：ハンガリーにおける日本文化の歴史と現状、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 97–102.

⁵³ Ieda Oszamu: *Nihon ni okeru curanizumu*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 207–209. 家田修：日本におけるツラニズム、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 207–209.

⁵⁴ Haba Kumiko: *Nikkó bunka kjótei no haikai to szeika*, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kóryú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 210–215. 羽場久泥子：日洪文化協定の背景と成果、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 210–215.

⁵⁵ Tokunaga Yasumoto: *A magyar–japán kultúrkapcsolatok rövid története*, *Keletkutatás*, 1988/2, 78–81.

egyezménynek köszönhetően tartózkodott Magyarországon a Pázmány Péter Tudományegyetemen, emellett tagja volt az Eötvös Collegiumnak is.⁵⁶

Fontos megemlíteni Isabella C. Kovács Bécsben, német nyelven készült doktori disszertációját is,⁵⁷ amelynek jelentősége, hogy első ízben foglalkozott az I. világháborúban orosz hadifogságba esett monarchiabeli (magyar) hadifoglyok történetével. Az alapkutatót is tartalmazó disszertáció – amely elsőként mérte fel azokat az I. világháborús hadifogolytáborokat, amelyeket a japánok vettek át és működtek közre a hadifoglyok hazajuttatásában – sajnos nem került kiadásra és nehezen hozzáférhető.

Az 1990-es évektől kezdődhetett el a magyar–japán kapcsolatok ideológiáktól mentes valódi kutatása, az akkor induló japán szakos képzések és japanológiai kutatások indulásával és a fiatal szakemberek színre lépésével. Az első témakörök között volt a kulturális kapcsolatok feltárása, illetve Japán 19-20. századi magyarországi megjelenésének felmérése, olyan kutatók munkásságával, mint Farkas Ildikó, Szerdahelyi István, Umemura Yuko, Wintermantel Péter stb.⁵⁸ Ezeknek a kutatásoknak az összegzése jelent meg a 2009-ben kiadott *Tanulmányok a magyar-*

⁵⁶ Farkas: *Magyar-Nippon Társaság*, 107.

⁵⁷ Isabella C. Kovács: *Historische Dokumentation der Ungarische-Japanischen Kulturbeziehungen von Ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien, 1987.

⁵⁸ **Farkas Ildikó**: A magyar–japán kulturális kapcsolatok jellege a két világháború közötti korszakban, in Yamaji Masanori (szerk.): *Japán-kutatás Magyarországon. Múlt és jelen*, Budapest, ELTE Japán tanulmányok 1., 1996, 21–32.;

Farkas Ildikó: A turanizmus és a japán–magyar kapcsolatok a két világháború között, *Folia Japonica Budapestensis*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Japán Tanszék, 2001, 28–44.;

Farkas Ildikó: Japán képe Magyarországon a 20. század elején, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 65–80.;

Senga Toru: Tokutomi Soho, Vámbéry Ármin és a millenáris Magyarország, *Századok*, CXXVIII. évf., 1994/3–4., 708–722.;

Senga Toru: Vámbéry Ármin a japán diplomácia szolgálatában az orosz–japán háború idején, *Századok*, CXXVIII. évf., 1994/3–4., 723–736.;

Senga Toru: Strausz Adolf japán kapcsolataihoz az I. világháború előtt, *Századok*, CXXXIII. évf., 1999/5. 1011–1026.;

Szerdahelyi István: Az orosz–japán háború és a magyar politikai közvélemény, in Yamaji Masanori (szerk.): *Japán-kutatás Magyarországon. Múlt és jelen*, Budapest, ELTE Japán tanulmányok 1., 1996, 44–62.;

Szerdahelyi István: Hangarí to Nihon bunka kórjú, in Haba Kumiko (ed.): *Hangarí o siru tame no 47 so Donau no hószeiki*, Tokió, Akasi soten, 2002, 318–332.

セルダヘイ・イシュトヴァーン (Szerdahelyi István): ハンガリーと日本の文化交流、in 羽場久滉子 (編著): *ハンガリーを知るための47書・ドナウの宝石*、東京、明石書店、2002、318–322.;

Ugyanez megjelent a könyv 2018-as bővített második kiadásában is a 326–330. oldalon.

Umemura Yuko: Egy fejezet a japán–magyar szellemi kapcsolatok történetéből, *Valóság*, XLIII. évf., 2000/1, 82–90.;

Umemura Yuko: Az 1956-os forradalom képe Japánban, *Hitel*, XIII. évf., 2000/10, 49–56.;

Umemura Yuko: *A Japán-tengertől a Duna-partig. Imaoka Dzsúnicsiro életpályája a magyar–japán kapcsolatok tükrében*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2006.;

Wintermantel Péter: Szemere Attila hagyatékának orientalisztikai vonatkozású anyagai, in Veres László-Viga Gyula (szerk.): *Herman Ottó Múzeum évkönyve XXXVIII.*, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1999, 793–814.;

Wintermantel Péter: Szemere Attila Japánról és Kínáról szakdolgozat, ELTE-BTK Japán szak, 1997.

japán kapcsolatok történetéből című, több mint 600 oldalas gyűjteményben,⁵⁹ amely az akkori magyar–japán kapcsolatok kutatásának széles spektrumát mutatta be. A kötet a Monarchia és Japán között létrejött kapcsolatok 140. évfordulójára, illetve a diplomáciai kapcsolatok újravételének 50. évfordulójára készült és a napig az egyik legjelentősebb műnek tekinthető a témában. Az évfordulóra a Japán-Magyar Baráti Társaság Tokióban is kiadott egy kötetet *A japán-magyar kapcsolatok története 1869–2009* címmel.⁶⁰

A 2000-es évektől a KRE-n és az ELTE-n működő japán szakok működésével új fiatal szakemberek is kezdtek a témával foglalkozni, valamit az addig is dolgozó kutatók is új területeken végeztek kutatásokat.⁶¹

A 2010-es éveket követően tovább szaporodtak a magyar–japán kapcsolatokkal foglalkozó kötetek, tovább bővítve a vizsgált területeket, így a kulturális, gazdasági és diplomáciai

⁵⁹ Farkas Ildikó - Szerdahelyi István - Umemura Yuko - Wintermantel Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. A kötet szerzői: Király Attila, Szerdahelyi István, Farkas Ildikó, Bincsik Mónika, Kondó Maszanori, Wintermantel Péter, Sallay Gergely Pál, Umemura Yuko, Wintermantel Péter, Kiss Sándor, Südy Zoltán, Kopper Ákos, Vihar Judit, Kume Emiko, Tanimoto Kazujuki, Tanaka Csizseko, Yamaji Masanori, Nemeshegyi Péter SJ, Hidasi Judit, Varrók Ilona, Vaszedá Mika, Máté Zoltán, Erdős György, Vágvolgyi B. András, Isizaki Maszao, Kondó Dzsiró, Mori Kacura.

⁶⁰ *Nihon-Hangari kórjúsi, A japán-magyar kapcsolatok története, 1869–2009*, Tokió, Nihon Hangari rjúkókjóka, 2010. 日本・ハンガリー交流し, *A japán-magyar kapcsolatok története, 1869–2009*, 東京、日本ハンガリー友好協会, 2010.

⁶¹ 2005-ben az ELTE rendezett *Magyarország Japán szemmel, Japán magyar szemmel* című konferencia anyaga 2006-ban jelent meg, illetve a *Japanisztikai konferenciák a KRE-n 2007–2008* című kötetben és a 2007-ben megjelent *Japanológiai körkép* néhány tanulmánya is foglalkozik magyar–japán kapcsolattörténettel:

Vagdalt Judit - Waseda Mika - Yamaji Masanori (szerk.): *Magyarország japán szemmel, Japán magyar szemmel*, Budapest, ELTE Japán Tanszéki Szakcsoport, Ószakai Idegennyelvi Egyetem Magyar Tanszék, 2006;

Farkas: *Japán képe Magyarországon*;

Sallay Gergely Pál: Japán-magyar kitüntetési kapcsolatok, 1922–1944, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 81–98.;

Wintermantel Péter: Adalékok a magyar–japán diplomáciai kapcsolatok 1959-es felújításának történetéhez, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 99–112.;

Mati Márton: Japán és magyar utazók Japánban a 19-20. század fordulóján, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 309–335.;

Umemura Yuko: Nikkókankei ni okeru Imaoka Dzsúicsiró no asiato to ófuku sokan, in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 59–86. 梅村裕子：日洪関係における今岡十一郎の足跡と往復書簡、in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 59–86.;

Farkas: *A Magyar-Nippon Társaság*;

Wintermantel Péter: A Szálasi-rezsim diplomáciai kapcsolatai Japánnal, in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 111–134.

témakörök⁶² vizsgálatán túl megjelentek a művészeti vonatkozású művek,⁶³ illetve egy több kötetes forrásgyűjtemény is, Buda Attila munkája.⁶⁴ Több magas színvonalú kiállítás is népszerűsítette a magyar–japán kapcsolatokat az elmúlt években,⁶⁵ ezekhez szerencsés módon több színvonalas kiállítási katalógus is készült.

Mindezekén túl a magyarországi japán szakokon, az ELTE-n és a KRE-n is több fiatal kutató is készített már OTDK, illetve szakdolgozatot a magyar–japán kapcsolatokat vizsgálva, sőt, jelenleg több készülő doktori disszertáció is foglalkozik ezen kapcsolatok különböző időszakával.⁶⁶

Természetesen nemcsak hazai, hanem nemzetközi szakirodalom is komoly szinten foglalkozik a különböző országok és Japán kapcsolatával, illetve a Japán-kép alakulásával. Minket a

⁶² Kiss Sándor: *Japán vonzásában – magyarok, akik szerették Japánt*, Budapest, Holnap kiadó, 2017.

Szabó Noémi: Japán megnyitásával megjelenései az osztrák és a magyar sajtóban, in Farkas Ildikó - Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I: a KRE japán szak 20 éves jubileumi konferenciáján, 2014. október 15-én elhangzott előadások válogatott és szerkesztett tanulmányai*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2015, 297–306.

Szabó Noémi: Az Ivakura-misszió a Wiener Zeitungban, in Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2018, 85–101.

Szabó Noémi: Japán a korai magyar sajtóban, in Farkas Ildikó - Sági, Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia III.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2019, 73–94.

Szabó Noémi: Japán „apróságok” a magyar sajtóban 1854 előtt, in Doma Petra - Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia IV.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2022, 176–214.

Szabó Noémi: Életmentés és diplomácia a Csendes-óceánon a Szakoku időszaka alatt, in Doma Petra - Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2024, 195–212.

Tóth Gergely: *Birodalmak asztalánál. A Monarchia-beli Magyarország és Japán kapcsolattörténete 1869-től 1918-ig, korabeli és új források alapján*, Budapest, Ad Librum, 2010.

Tóth Gergely: *Japán-magyar kapcsolattörténet 1869–1913*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.

Tóth Gergely Mátyás – Zsigmond Gábor: Két magyar gőzös elkobása az orosz-japán háború idején, *Aetas*, 26. évf., 2011/1., 78–93.

http://epa.oszk.hu/00800/00861/00052/pdf/aetas_2011-01_078-093.pdf (Letöltés: 2024. október 4.)

Umemura Yuko: Magyarok korai nyomai Japánban: Benyovszky Mór és Tornai Gyula japánbeli tartózkodása alapján, *Távol-Keleti Tanulmányok*, V. évf., 2013/1–2., 173–184.

Umemura Yuko: *Japánok és magyarok egymásról*;

Wintermantel Péter: *Nippon-babona. A magyar-japán kapcsolatok története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2017

Wintermantel Péter – Umemura Yuko: *Trianon és a japán diplomácia. Magyar vonatkozású japán diplomáciai dokumentumok, 1914–1923*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.

⁶³ Cseh Éva – Gáspár Annamária – Umemura Yuko: *Ukijo-e. Az elillanó világ képei. Válogatás Gróf Vay Péter japán fametszet gyűjtéséből*, Budapest, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, 2010.,

Dénes Mirjam – Gellér Katalin: *Japonizmus a magyar művészetben*, Budapest, Kovács Gábor Művészeti Alapítvány, 2017.,

Dénes, Mirjam – Fajcsák, Györgyi – Sławki, Piotr – Watanabe, Toshio (ed.): *Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy*, Budapest, Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts, 2020.

⁶⁴ Buda Attila: *Messziről felmerülő, vonzó szigetek I. II/1, II/2., III.*, Budapest, Ráció Kiadó, 2010–2015.

⁶⁵ Fajcsák Györgyi - Kelényi Béla (kurátorok): *Amikor kinyílt Ázsia kapuja - Hopp Ferenc utazásai és kincsei*, Hopp Ferenc Ázsiai Művészet Múzeum, 2008. június 21. – 2009. november 29.,

Gellért Katalin - Dénes Mirjam - Fajcsák Györgyi (kurátorok): *Gésák a Duna-parton*, Várkert Bazár, 2016. december 14. – 2017. március 11.,

Bodor Kata - Dénes Mirjam - Földi Eszter (kurátorok): *A Kelet vonzásában. Japonizmus az Osztrák-Magyar Monarchia metszeteinek tükrében*, Szépművészeti Múzeum, 2020. február 5. – május 17. Sajnos ez utóbbit a közönség a Covid19-világjárvány miatt csak nagyon korlátozott ideig láthatta.

⁶⁶ Szabó Noémi: *Japán témák a Vasárnapi Újságban – A Wiener Zeitung híreinek tükrében*, KRE-BTK, Japanológiai mesterképzés, szakdolgozat, 2014.

német nyelvterületen született szakirodalmak érinthetnek közelebbről, Isabella C. Kovács disszertációján túl a téma egyik jelentős osztrák kutatója Peter Pantzer *Japan und Österreich-Ungarn. Die diplomatischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von ihrer Aufnahme bis zum Ersten Weltkrieg*⁶⁷ című műve kiemelendő. Ebben többek között az első Japánba küldött osztrák–magyar expedíciót, a két ország között megkötött 1869-es szerződést, a diplomáciai kapcsolatokat, valamint a Japánban járt utazókat is ismerteti. Szintén jelentős, bár a magyar részt kevésbé érintő Claudia Schmidhofer több mint 600 oldalas könyve, amelyben Japán megnyitásától, 1854-től egészen a századfordulóig vizsgálja meg a német nyelvű útinaplókat és az így kialakult Japán-képet.⁶⁸ A *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010*⁶⁹ című tanulmánykötet pedig egészen a korai japán–német, német–japán kapcsolatokat és egymásról kialakult képet vizsgálja meg egészen a modern időkig. A szerzők között Peter Pantzer tanulmánya is megtalálható, ebben 20. század eleji japán témájú képeslapokkal foglalkozik.⁷⁰ Tágabb nézőpontból vizsgálja a Nyugaton kialakult Japán-képet Jean-Pierre Lehmann könyve a Japán megnyitását követő évektől a századfordulóig főként angol, francia, amerikai és német forrásokat használva.⁷¹ A könnyebben elérhető anyagok közé tartozik Andrew John Cobbing 1997-ben született disszertációja, amelyben a japánok angliai tapasztalatait és a viktoriánus Angliáról kialakult képet vizsgálta meg.⁷²

Jelen kutatás az 1869-es megelőző időszakkal, főként a Japán bezárkózás, az ún. *szakoku* korszakban Magyarországon megjelent, Japánnal kapcsolatos hírekkel, illetve azon belül a fentiek alapján meghatározott információkkal foglalkozik. Ezzel az időszakkal az eddigi kutatások magyar–japán viszonylatban kevésbé foglalkoztak.⁷³ Így ez a dolgozat igyekszik hiányt is pótolni, arról az időszakról, amikor a közvetlen kapcsolat minimálisnak mondható, de az információáramlásnak köszönhetően mégiscsak valamilyen szintű tudomása van a hazai olvasóknak

⁶⁷ Peter Pantzer: *Japan und Österreich-Ungarn. Die diplomatischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von ihrer Aufnahme bis zum Ersten Weltkrieg*, Wien, Eigenverlag, 1973.

⁶⁸ Claudia Schmidhofer: *Fakt und Fantasie: Das Japanbild in deutschsprachigen Reiseberichten 1854–1900*, Wien, Preasen Verlag, 2010.

⁶⁹ Sven Saaler – Kudo Akira – Tajima Nobuo (szerk.): *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010*, Brill's Japanese Studies Library, vol. 59., Leiden, Boston, Brill, 2017.

⁷⁰ Peter Pantzer: Japan in Early Twentieth-century European Picture Postcards, in Saaler, Sven – Kudo Akira – Tajima Nobuo (eds.): *Mutual Perceptions and Images in Japanese-German Relations, 1860–2010*, Brill's Japanese Studies Library, vol. 59., Leiden, Boston, Brill, 2017. 192–217.

⁷¹ Jean-Pierre Lehmann: *The image of Japan: From Feudal Isolation to World Power, 1850–1905*, London, Boston, George Allen & Unwin, 1978.

⁷² Andre John Cobbing: *The Japanese Experience in Britain, 1862–1876: Japan's Cultural Discovery of the Victorian World in the Early Years of Overseas Travel*, University of London, 1997.
<https://eprints.soas.ac.uk/28896/1/10673068.pdf> (Letöltés: 2022. június 6.)

⁷³ A 2023 őszén a Károli Gáspárt Református Egyetemen tartott KRE ELTE Japanológia Konferencia, és az ahhoz kapcsolódó 2024-ben várhatóan megjelenő tanulmánykötet a *szakoku* témakörét igyekezett több szempontból körüljárni. Ebben a kötetben várható jelen dolgozat szerzőjének tanulmányának közlése is, amelyben azokkal a magyar sajtóban is megjelent cikkekkel foglalkozik, amelyben japán hajótöröttek vagy japán közelében bajba került külföldiek történetét ismertették.

a távoli Japánról és kapcsolatairól, amelyek alapján elkezdhetett kialakulni egy Japán-kép is, megalapozva a későbbi közvetlen kapcsolatok létrejöttét is. Ezek alapján a következő fejezetben ismertetni fogom azokat a hazai időszakos sajtótermékeket, amelyekben a dolgozat folyamán tárgyalt és elemzett cikkek megjelentek.

4. Sajtótörténet és felhasznált források

Ebben a fejezetben röviden ismertetem azokat a periodikákat, amelyek akár röviden, akár hosszasan, de írtak a portugál–japán, holland–japán, amerikai–japán, orosz–japán és angol–japán kapcsolatokról, az első magyar nyelvű megjelenéstől egészen 1853 végéig. A vizsgálatnak nem volt tárgya az adott sajtótermékek megjelenési körülménye, politikai beállítottsága, a történelmi korszak, bár ezutóbbi a különböző orgánumok létrejöttében a törvényi háttér és lehetőségek miatt jelentős szerepet játszott, de a kutatás szempontjait figyelembe véve sokkal inkább a megjelent cikkek ténye, azok tartalma, illetve száma a lényeges. Szintén nem vizsgálat tárgya a magyarországi írni és olvasni tudók aránya a vizsgált korszakban,⁷⁴ főként azért nem, mert az újságokban megjelenő információk felolvasás által több emberhez is eljuthattak, mint ahogy az adott újság előfizetőinek száma sem jelentette azt, hogy csak az előfizetők olvasták az adott lapot. Az idő előrehaladtával ezeknek a sajtótermékeknek a megjelenési lehetőségei az újságkiadás és a nyomdatechnológia fejlődésének köszönhetően a kezdeti ritkább, heti egyszeri-kétszeri megjelenésű lapoktól eljut a vizsgált korszak végére a magyar nyelvű napilapok megszületéséhez is, amit elősegített a terjesztés lehetőségeinek bővülése a postajáratok sűrűsödésével. Ezek mellett az információáramlást gyorsító technológiák is jelentős fejlődésen mentek keresztül ezen időszak alatt, megszületett a távíró, létrejött és folyamatosan bővült a távírhálózat. Példának okáért a *Pesti Napló* 1852-ben már biztosan rendelkezett saját készülékkel, ahogy az kiderült az egyik év végi számból.⁷⁵ Jellemző még a korszakra, hogy az 1884-es törvényi szabályozásig nem létezik mai értelemben vett szerzői jog, habár erre vonatkozóan voltak már törekvések, azok jobbra az utánnyomásra vonatkoztak,⁷⁶ így előfordul, hogy ugyanazt a cikket szó szerint vették át valamelyik idegennyelvű lapból, sőt, az esetek többségében a cikkek szerzőit sem tüntették fel.

⁷⁴ Ezzel kapcsolatban annyi információt érdemes tudni, hogy 50% fölött lehetett az írástudatlanok aránya Magyarországon, és a helyzet a 19. század második felében a népoktatás elterjedésével indult javulásnak, ahogy Adamikné Jászó Anna írta tanulmányában, Benczik Gyula gyűjtése alapján. Adamikné Jászó Anna: *Okozat és okok korunk olvasáskultúrájában*, *Könyv és nevelés*, IX. évf., 2007/2. https://epa.oszk.hu/01200/01245/00034/aja_0702.htm (Letöltés: 2024. október 4.)

Érdemes ezzel szemben megvizsgálni a japán adatokat is. Ronald P. Dore kutatásai alapján arra jutott, hogy a késő Edo-korszakban a fiúk kicsit több 40% a lányok kb. 10% részesült otthonán kívül valamilyen jellegű formális oktatásban. Ezek a számok a Edo és a nagyvárosok esetében lehettek magasabbak. R. P. Dore: *Education in Tokugawa Japan*, London, New York, Routledge, Kegan Paul, 2011, 254.

További adalékként szolgálnak a kiadók száma is a korszak elején. Az 1700-as évek elején Kiotó városában 72 kiadó működött, amelyek rendkívül változatos művekkel igyekeztek megfelelni a széles érdeklődési körrel rendelkező olvasókat. Conrad Totman: *Japán története*, ford. Antóni Csaba, Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 331.

⁷⁵ Ld. később.

⁷⁶ Erről bővebben: Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.), *Jogelméleti Szemle*, 2004/3. <https://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html> (Letöltés: 2024. október 4.); Senkei-Kiss Zoltán: A szerzői jog kialakulása és fejlődése, *Első század*, VI. évf. 2007/1., 322–331. https://www.epa.hu/01600/01639/00003/pdf/elsoszazad_2007_1_322-331.pdf (Letöltés: 2024. október 4.)

A hazai sajtó kialakulásának kezdetei a 18. századra tehetők, kezdetben latin és német nyelven jelentek meg kiadványok, majd 18. század végére megszülettek az első magyar nyelvű lapok is, innentől kezdve pedig kisebb-nagyobb hullámzással, de egyre több lap látott napvilágot.⁷⁷ Az újságfogyasztók és előfizetők számát nem könnyű meghatározni, de ennek ellenére rendelkezésre állnak adatok. A korai sajtótörténetet tekintve a *Magyar Kurir*nak volt időszaka, amikor 1200 előfizetővel rendelkezett (ld. lejjebb), míg az 1840-es évekre a megélénkülő sajtóélet már 12000 bel- és külföldi lap szállítását jelentette a posta számára. A harmincas évek végéről már a korábbi heti kettő helyett, heti négyszer lehetett küldeményt küldeni, így megjelentek a heti négy alkalommal megjelenő hírlapok és nem sokkal később a napilapok is.⁷⁸ Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása nem tett jót a hazai sajtóéletnek sem, nem sok sajtótermék vészelte át az időszakot, a felhasznált anyagok közül is látható lesz, hogy több is 1848-ban szűnt meg, ezzel visszaesett az országos lapok rendszeres előfizetőinek száma is, de az 1850-es évek végére ismét egyre több újság, folyóirat stb. látott napvilágot, és növekedett az előfizetők száma is. Ekkora már az egyesületi, társulati és kaszinóélet kényszerszünete véget ért, így ezek is számos lap előfizetőivé váltak, ami azt is jelentette, hogy egy-egy előfizetett példánynak sok olvasója lehetett. Az előfizetők között főként a fővárosi magyar értelmiséget érdemes keresni, a vidéki előfizetők nehezebb helyzetben voltak a postai szállítás miatt. Az országban több helyen is csak a megyeszékhelyig vagy városokig járt a posta, innen hetente kétszer juttatták tovább a küldeményeket. Ez a napilapok esetében meglehetősen hátrányos volt, így ezek olvasóközönségét Pesten, Budán és a nagyobb városokban lehet keresni, a vidéki olvasók számára inkább hetilapok voltak elérhetők.⁷⁹ Az újságok létrejöttének a törvényi kereteken és lehetőségeken túl anyagi vonzata is volt, a nyomdát, a szerzőket stb. ki kellett fizetni. A hirdetések száma viszont még kevés volt ebben a korszakban,⁸⁰ nem minden lap tudott fennmaradni hosszútávon a magas kiadási költségek miatt. Volt, amelyik az előfizetőkön túl további támogatóknak köszönhette a létét, más lap a 19. század közepére pedig már a hirdetésekből is szép összegeket könyvelhetett el bevételi oldalon. Tehát az újságok létrejötte és fenntartása, ezeknek a sajtótermékeknek a hozzáférhetősége, a postai hálózat fejlettsége, az előfizetők

⁷⁷ Erről bővebben Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*, Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm> (Letöltés: 2024. október 7.) (Eredeti kiadvány megjelenési adatai: Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*, Budapest, Haza és Haladás Alapítvány, 1993.); Szabolcsi Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története*, Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/index.htm> (Letöltés: 2024. október 7.) (Eredeti kiadvány megjelenési adatai: Szabolcsi Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története*, I., II/1., II/2., Budapest, Akadémia Kiadó, 1979–1985.)

⁷⁸ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A korszerű sajtóélet kialakulása, 1841–1865, A politikai sajtó kivirágzása az 1840-es években, <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#9> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁷⁹ Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*, A korszerű sajtóélet kialakulása 1841–1865, Nyomdák, lapok és olvasók, <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#13> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁸⁰ Uo.

számának hullámsága mind befolyással volt a korszak sajtótörténetére. Ugyanakkor szép számmal születtek meg és maradtak fenn hosszabb-rövidebb ideig olyan orgánumok a 18. század második felétől a 19. század közepéig, amelyekből anyagot lehetett gyűjteni jelen kutatás során. Az alábbiakban több mint 22 olyan periodikus sajtóterméket mutatok be, amelyek írtak az általam vizsgált országok és Japán kapcsolatáról – pedig Magyarországtól meglehetősen távol esik a felkelő nap országa –, és ezek közül kevés az olyan, amelyeknek az „élethossza” ne érte volna el az 5 évfolyamot.

A kutatás folyamán felhasznált periodikus sajtótermékek közül a legkorábbi Molnár János (1728–1804) *Magyar Könyv-háza*,⁸¹ amely viszont műfaji szempontból a nehezebben behatárolható kiadványok közé tartozik. Bár néhány kutató nem tartja a folyóiratnak, mert egyfajta átmenet az enciklopédiák és a folyóiratok között, tartalmát és funkcióját tekintve azonban a folyóiratokkal rokon.⁸² A széles érdeklődési körrel rendelkező jezsuita szerzetes, pap-tanár, szép- és szakíró, bölcsészeti és teológiai doktor, Molnár János,⁸³ az általa kiadott *Magyar Könyv-háznak* egyszemélyben szerzője is volt. Művében, melynek első kötete 1783-ban jelent meg, az olvasmányaiból készített kivonatokat közölt. 1804-ig összesen 22 kötet látott napvilágot.⁸⁴ A kutatás során a *Magyar Könyv-ház* a forrásválogatás kritériumainak megfelelt, a 22 kötet egyikében jelent meg a kutatás szempontjából releváns információ.

A következő forrás a hetente kétszer, előbb szerdán és szombaton, később kedden és pénteken megjelenő *Magyar Kurir*,⁸⁵ amelynek legelső száma 1786-ban született meg, még II. József (1741–1790) uralkodása alatt, az utolsó szám pedig még a vizsgált korszakon belül, 1834-ben látott napvilágot. A bécsi megjelenésű újságot Szacs vay Sándor (1752–1815) indította el második magyar nyelvű lapként. A *Magyar Kurir* a korszak leghosszabb életű lapjának számít a közel fél évszázados működésével.⁸⁶ Az újság előfizetőinek száma 1788 végén 800, 1790-re 1200 fő volt,⁸⁷ míg ez a szám 1834-re alig 150 főre csökkent.⁸⁸ A korai évfolyamok közül több nem teljes, így az 1. évfolyam, az 5. évfolyam fele stb. nem érhető el az ADT adatbázisában,

⁸¹ Molnár János: *Magyar Könyv-ház*, Pozsony, Pest, Landerer Mihály, Trattner Mátyás, 1783–1804.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarKonyvhaz/> (Letöltés: 2025. április 29.)

⁸² Pogányné Rózsa Gabriella: Molnár János és Magyar Könyv-háza, *Könyvtári Figyelő*, LV. évf., 2009/1, 40–41.
https://epa.oszk.hu/00100/00143/00070/pdf/kf_00143_2009_01_037-049.pdf (Letöltés: 2025. május 2.)

⁸³ Uo., 38.

⁸⁴ Molnár János: *Magyar Könyv-ház*,
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarKonyvhaz/> (Letöltés: 2025. április 29.)

⁸⁵ *Magyar Kurir*, Bécs, 1786–1834.
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarKurir/> (Letöltés: 2024. augusztus 16.)

⁸⁶ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A magyar sajtó megszületésétől intézményesüléséig, 1780–1840
A jozefinista kezdetek: <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#4> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁸⁷ Szabolcsi: *A magyar sajtó története I., 1705–1848*, A Magyar Kurir megindítása és első éve (1786–1790)
<https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/41.html> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁸⁸ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A magyar sajtó megszületésétől intézményesüléséig, 1780–1840
A jozefinista kezdetek.

ahogy a későbbi évfolyamok közül például a 35. sem olvasható, így ezek értelemszerűen kimaradtak. Az elérhető évfolyamok közül 9 cikkben szerepelt releváns információ, ami felhasználható volt a kutatás szempontjából. Szintén a *Magyar Kurir*hoz tartozik még a Decsy Sámuel (1742–1816) (aki ekkor már a *Magyar Kurir* szerkesztője) által kiadott *Magyar Almanak* című évkönyv, amely 1794 és 1796 között jelent meg.⁸⁹ A megjelent 3 kötet közül 1 cikk tartalmazott felhasználható információt. E három 18. századi sajtóorgánusot használtam fel dolgozatban; a továbbiakban röviden ismertetett sajtótermékek mindegyike a 19. század első felében, a jelen kutatás időszakának végét jelző 1853-as év végéig született meg.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* (1806–1848, kezdetben *Hazai Tudósítások*, később *Nemzeti Újság*, megszűnésének évében *Nemzeti Hírlap*)⁹⁰ című politikai és általános jellegű lapot Kultsár István (1760–1828) indította el 1806-ban, az első folyamatosan megjelentő pesti újságként. Haláláig szerkesztője is volt a lapnak, utána özvegye, Perger Anna adta ki. 1808-ig csak hazai híreket közölhettek, a külföldi hírek közlésének engedélyezésére 1808-ig várni kellett, ekkor változtatták meg az újság nevét is *Hazai és Külföldi Tudósításokra*.⁹¹ Az 1840-es évek közepéig hetente kétszer, majd négyszer jelent meg, egészen 1848-ig. Ennek melléklapját, a *Hasznos Multságokat*,⁹² szintén Kultsár István alapította 1817-ben. Az 1840-es évek elejéig létező lap hetente kétszer jelent meg, főként irodalmi és ismeretterjesztő írásokat közölt, míg a hírlapban 1817-től kezdve aktuális információkat tettek közzé.⁹³ Az elérhető adatok alapján a lap 1842-ben szűnt meg, de az olvasható lapszámok a 1840-es évfolyamig érhetők el. A hozzáférhető lappéldányok alapján a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 2 cikkében, a *Hasznos Multságok* 3 cikkében szerepelt felhasználható anyag.

A *Felső Magyar Országi Minerva*⁹⁴ Kassán jelent meg 1825-től. A 10 évfolyamot megélt folyóiratot (1833-ban nem jelent meg) gróf Dessewffy József (1771–1843) indította el, titkára szerkesztésében. A negyedévente megjelenő, a késői rendi felvilágosodást és klasszicista

⁸⁹ Decsy Sámuel: *Magyar Almanak*, 1-3.köt. Bécs, Nyomtatott Schrambl Ferentz Antal Cs. K. Szabados Könyvnyomtatónak Műhelyében, 1794–1796.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarAlmanak/> (Letöltés: 2024. augusztus 16.)

⁹⁰ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, Pest, 1806–1848.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/HazaiTudositasok/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

⁹¹ Szabolcsi: *Magyar Sajtó története I.*, Hazai tudósítások és a pesti magyar hírlapirodalom kibontakozása, <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/106.html> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁹² *Hasznos Multságok*, Pest, 1817–1842.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/HasznosMultságok/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

⁹³ Szabolcsi: *Magyar Sajtó története I.*, Hazai tudósítások és a pesti magyar hírlapirodalom kibontakozása.

⁹⁴ *Felső Magyar Országi Minerva*, Kassa, 1825–1836. <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/FelsoMagyarorszagiMinerva/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

szellemiséget képviselő folyóirat egészen 1836-ig jelent meg.⁹⁵ A folyóirat 1 cikkben jelentetett meg olyan írást, amely forrásként tudott szolgálni.

A Pesten megjelenő *Jelenkor*⁹⁶ politikai hírlap első száma 1832-ben látott napvilágot, kezdetben szerdán és szombaton, 1843-tól csütörtökön és vasárnap, majd az utolsó évben 1848-ban hetente háromszor, kedden, csütörtökön és vasárnap. A lap gróf Széchenyi István (1791–1860) kezdeményezésére született meg, bár 1829-ben már benyújtották a kérvényt az újság indítására, a folyamat elhúzódott és időközben a kiszemelt szerkesztő, Kisfaludy Károly (1788–1830) is elhunyt. Ennek ellenére a lap létre tudott jönni, és újdonságot képviselt több szempontból is. A hagyományos negyedréti formátumú kéthasábos szedésről már négy évvel később a nagy formátumú, háromhasábosra tért át. Előfizetői száma 1835-ben 3000 volt, két évvel később pedig már meghaladta a 4000-ret is,⁹⁷ ami a kor legtöbb hazai előfizetőjét jelentette.⁹⁸ A *Jelenkor* melléklapjaként született 1832-ben a *Társalkodó*,⁹⁹ amely hetente kétszer jelent meg, egészen 1847-ig. Szórakoztató, ismeretterjesztő, gazdasági cikkeket, verseket, színikritikákat jelentetett meg, de burkolt politikai kérdésekkel is foglalkozott, Széchenyi hírlapi cikkei itt jelentek meg.¹⁰⁰ A *Jelenkor* 7 cikke a *Társalkodó* 2 cikke tartalmazott a disszertáció szempontjából felhasználható információkat.

Az 1830-as években született sajtótermékek közül még további 4 segítette a kutatást és jelentetett meg forrásként felhasználható anyagot – ezek közül kettő egy évben, 1834-ben jelent meg. A mindössze két évfolyamot megélt pozsonyi megjelenésű *Fillértár*¹⁰¹ szombatonként jelent meg a hazai képes ismeretterjesztő hetilapok egyikeként.¹⁰² A másik a Magyar Tudományos Akadémia által hosszas előkészületek után kiadott kritikai folyóirat, a *Tudománytár*,¹⁰³ amely

⁹⁵ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A magyar sajtó megszületésétől intézményesüléséig, 1780–1840, Az első hullámvölgy: I. Ferenc és Metternich kora

<https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#6> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁹⁶ *Jelenkor*, Pest, 1832–1848.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Jelenkor/> (Letöltés: 2021. március 22.)

⁹⁷ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A magyar sajtó megszületésétől intézményesüléséig, 1780–1840, A magyar sajtó végleges meggyökerezése az 1830-as években

<https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#7> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁹⁸ *Jelenkor*, <https://adt.arcanum.com/hu/collection/Jelenkor/> (Letöltés: 2024. október 7.)

⁹⁹ *Társalkodó*, Pest, 1832–1847.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Tarsalkodo/> (Letöltés: 2025. április 29.)

¹⁰⁰ Szabolcsi: *Magyar Sajtó története I.*, Széchenyi és a *Jelenkor*,

<https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/133.html> (Letöltés: 2025. május 3.)

¹⁰¹ *Fillértár*, Pozsony, 1834–1835.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Fillertar/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

¹⁰² Szabolcsi: *Magyar Sajtó története I.*, Ismeretterjesztő hetilapok a harmincas években, *Fillértár*,

<https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/152.html#154> (Letöltés: 2024. október 7.)

¹⁰³ *Tudománytár*, Buda, 1834–1844.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/TudomanyTar/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

először 1834-ben jelent meg Toldy Ferenc (1805–1875) szerkesztésében,¹⁰⁴ az utolsó köteteit pedig 1844-ben adták ki. Néhány évvel az első megjelenés után az Akadémia úgy határozott, hogy ketté választja a folyóiratot, így az *Értekezések* című részbe kerültek a tanulmányok a *Literatúra* részbe pedig az irodalmi közlemények.¹⁰⁵ A harmadik a háromhasábos szedésű, politikai, tudományos, művészeti és szépliteratúrai hírlap, a *Hírnök*,¹⁰⁶ Balásfalvi Orosz József (1790–1851) szerkesztésében jelent meg 1837-ben Pozsonyban, előbb hetente majd hetente kétszer, egészen 1845-ig.¹⁰⁷ Ennek melléklapja – az utolsó 1830-as években napvilágot látott forrásanyag – az 1838-ban megjelent *Századunk*¹⁰⁸ című folyóirat volt, mely 1845-ig jelent meg, hetente kétszer, kedden és pénteken.¹⁰⁹ A *Fillértár* 1 cikke, a *Tudománytár* 3 cikke, a *Hírnök* 1 cikke, a *Századunk* 1 cikke segítette a kutatást.

Az 1840-es évek 6 sajtótermékében volt található a kutatás szempontjából releváns információ. Az első kettő a kolozsvári megjelenésű, Szilágyi Ferenc (1797–1876) által szerkesztett *Múlt és Jelen*¹¹⁰ és melléklapja, a *Hon és Külföld*.¹¹¹ Mindkét lap 1841-ben indult és 1848-ban szűnt meg, hetente kétszer jelent meg, előbb kedden és csütörtökön, 1847-től pedig csütörtökön és vasárnap.¹¹² Gróf Dessewffy Emil (1814–1866) 1844-ben indította el a *Budapesti Híradót*,¹¹³ amely a *Világ*¹¹⁴ című lap megszűnése után annak irányvonalát átvéve egészen 1848-ig létezett. Az első olyan hazai lap volt, amely hetente négyszer jelent meg, kedden, csütörtökön, pénteken és vasárnap, illetve megszűnésének évében hétfőn kívül már minden nap.¹¹⁵ A *Pesti Hírlap*¹¹⁶ Kossuth Lajos (1802–1894) szerkesztésében jelent meg 1841-től, kezdetben hetente kétszer, majd négyszer, végül egy nap kivételével naponta, egészen 1849-ig. Az újság az első évben 60

¹⁰⁴ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A magyar sajtó megszületésétől intézményesüléséig, 1780–1840, A magyar sajtó végleges meggyökerezése az 1830-as években.

¹⁰⁵ *Tudománytár*, <https://adt.arcanum.com/hu/collection/TudomanyTar/> (Letöltés: 2024. október 7.)

¹⁰⁶ *Hírnök*, Pozsony, 1837–1845

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Hirnok/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

¹⁰⁷ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A magyar sajtó megszületésétől intézményesüléséig, 1780–1840, A magyar sajtó végleges meggyökerezése az 1830-as években.

¹⁰⁸ *Századunk*, Pozsony, 1838–1845.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Szazadunk/> (Letöltés: 2024. január 19.)

¹⁰⁹ *Századunk*, <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Szazadunk/> (Letöltés: 2024. január 19.)

¹¹⁰ *Múlt és Jelen*, Kolozsvár, 1841–1848.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/MultEsJelen/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

¹¹¹ *Hon és Külföld*, Kolozsvár, 1841–1848.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/HonEsKulfold/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

¹¹² Uo.

¹¹³ *Budapesti Híradó*, Pest, 1844–1848.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BudapestiHirado/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

¹¹⁴ *Világ*, Pest, 1841–1844.

https://adt.arcanum.com/hu/collection/Vilag_1841/ (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

¹¹⁵ Szabolcsi: *Magyar Sajtó története I.*, A negyvened évek folyóirat- és hírlapirodalma a forradalomig, A kétféle világ és a konzervatívok, <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/185.html> (Letöltés: 2024. október 7.)

¹¹⁶ *Pesti Hírlap*, Pest, 1841–1849.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/PestiHirlap/> (Letöltés: 2025. április 30.)

előfizetővel rendelkezett, de akkora népszerűsége tett szert, hogy 1844-ben már 5200 előfizetője volt.¹¹⁷ Az 1840-es évek végéről a *Hölgyfutár*¹¹⁸ és a *Katholikus Néplap*¹¹⁹ az első olyan újságok, amelyek megszűnésnek éve már túlnyúlik a kutatási időszakon, de innentől kezdve minden felhasznált periodika ebbe a kategóriába esik. Mindkét lap indulása 1849-re tehető. A *Hölgyfutárt* a szabadságharc bukása után Nagy Ignác (1810–1854) alapította, és vasárnap, valamint ünnepnapokon kívül minden nap megjelenő irodalmi lap volt, amely 1850 novemberében 430 előfizetővel rendelkezett, és 1864-ig jelent meg.¹²⁰ A *Katholikus Néplap* egyike volt annak a 3 orgánumnak, amely túlélte a világosi fegyverletételt, még a forradalom alatt alakult, hetente egyszer jelent meg, egészen 1872-ig.¹²¹ Sajnos ezeknek a lapoknak sem érhető el minden száma, így a *Múlt és Jelen* 3, a *Hon és Külföld* 10, a *Budapesti Híradó* 7, *Pesti Hírlap* 1, a *Hölgyfutár* 1 és a *Katholikus Néplap* 2 cikkel járult hozzá a kutatásomhoz.

Az 1850-es években a kutatási korszak határát jelentő 1853 december végéig tartó időszakban 4 sajtótermékkel kell még foglalkozni. Ezek közül az elsőt, a *Pesti Naplót* 1850-ben alapította Császár Ferenc (1807–1858).¹²² Ugyanezen év novemberében 666 előfizetővel rendelkezett, amely szám a későbbiek során jelentősen megnőtt,¹²³ 1855-ben már 3100 előfizetője volt.¹²⁴ A politikai napilap indulásakor hetente négyszer jelent meg, de elég hamar kiadtak heti 5-6 lapszámot is. A *Pesti Napló* elég hosszú időn keresztül, egészen 1939-ig jelent meg. A *Családi Lapok*¹²⁵ 1852-ben indult, enciklopédikus orgánumok sorába tartozó folyóirat volt, havi két számos megjelenéssel. Az 1860-ig létező lapnak 1853-ban 356 előfizetője volt, ennek ellenére fenn tudott maradni, mert a kiadás költségeit gróf Károlyi István (1797–1881) vállalta.¹²⁶

¹¹⁷ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A korszerű sajtóélet kialakulása, 1841-1865, A politikai sajtó kivirágzása az 1840-es években <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#9> (Letöltés: 2025. május 3.)

¹¹⁸ *Hölgyfutár*, Pest, 1849–1864.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Holgyfutar/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

¹¹⁹ *Katholikus Néplap*, Pest, 1849–1872.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/KatholikusNeplap/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

¹²⁰ Szabolcsi: *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867*, Az abszolutizmus első szakaszának sajtója 1849–1859, VII. Az ötvenes évek folyóirat-történetének szakaszai (1849–1860), 1. Az első szakasz: 1849–1852, <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/347.html> (Letöltés: 2024. október 7.)

¹²¹ Uo.: Az ötvenes évek folyóirat-történetének szakaszai (1849–1860), <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/346.html> (Letöltés: 2024. október 7.)

¹²² *Pesti Napló*, Budapest, 1850–1939.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/PestiNaplo/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

¹²³ Szabolcsi: *A magyar sajtó története II/1. 1848–1867*, Az abszolutizmus első szakaszának sajtója 1849–1859, VII. Az ötvenes évek folyóirat-történetének szakaszai (1849–1860), 1. Az első szakasz: 1849–1852.

¹²⁴ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A korszerű sajtóélet kialakulása, 1841–1865, A kor főbb lapjai <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#16> (Letöltés: 2024. október 7.)

¹²⁵ *Családi Lapok*, Pest, 1852–1860.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/CsaladiLapok/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

¹²⁶ Szabolcsi: *A magyar sajtó története II/1.*, Az abszolutizmus első szakaszának sajtója 1849–1859, IX. Enciklopédikus közművelődési lapok, <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/357.html> (Letöltés: 2024. október 7.)

A *Budapesti Viszhang*¹²⁷ nevű hetilap is 1852-ben született szépirodalmi és divatlap volt Szilágyi Virgil (1824–1892) szerkesztésében. Szünet, illetve több átalakulás után végül 1857. január közepén szűnt meg végleg.¹²⁸ Végül a *Budapesti Hírlapról*¹²⁹ (később *Budapesti Közlöny*) kell még szót ejteni, amelyet a *Magyar Hírlap* utódjaként alapította Szilágyi Ferenc, hivatalos, magyar nyelvű napilapként.¹³⁰ A hétfőn kívül minden nap megjelenő újságnak tekintélyes bevétele volt a hivatalos hirdetésekéből. Egészen a Bach-korszak végéig jelent meg, utódja a *Sürgöny* című lap lett.¹³¹ Ezen lapok közül a *Pesti Napló* 56, a *Családi Lapok* 2, a *Budapesti Viszhang* 1 és a *Budapesti Hírlap* 19 cikke segítette a kutatásomat.

Az 2. ábrából is jól kivehető, hogy a 22 forrásként szolgáló sajtóorgánumban megjelent cikkek számánál a napilapok kiemelkednek, a *Pesti Napló* különösen, főként az amerikai expedícióval foglalkozó cikkei miatt. A legkorábbi magyar újságok – ekkor még nem léteztek napilapok – közül szépen szerepelt a *Magyar Kurir* is a maga 9 cikkével, amelyek az 1800-as évek elején jelentek meg, és szintén egy (orosz) expedícióról számoltak be röviden. Ugyanakkor ezek a számok nem mutatják, hogy az adott cikk milyen hosszúságú, milyen jellegű lapban jelent meg és mennyi információt tartalmaz, mert míg a *Felső Magyar Országi Minerva* pusztán röviden említett a kutatási témához tartozó hírt, addig a *Családi Lapok*ban közreadott 2 cikk meglehetősen hosszú és sok érdekes adattal szolgált, nemcsak Japánról és külkapcsolatairól, hanem a szerző a témához, illetve a *szakoku*hoz való hozzáállásáról is.

¹²⁷ *Budapest Viszhang*, Pest, 1852–1857.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BudapestiViszhang/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

¹²⁸ Szabolcsi: *A magyar sajtó története II/1.*, Az abszolutizmus első szakaszának sajtója 1849–1859, IX. Enciklopédikus közművelődési lapok.

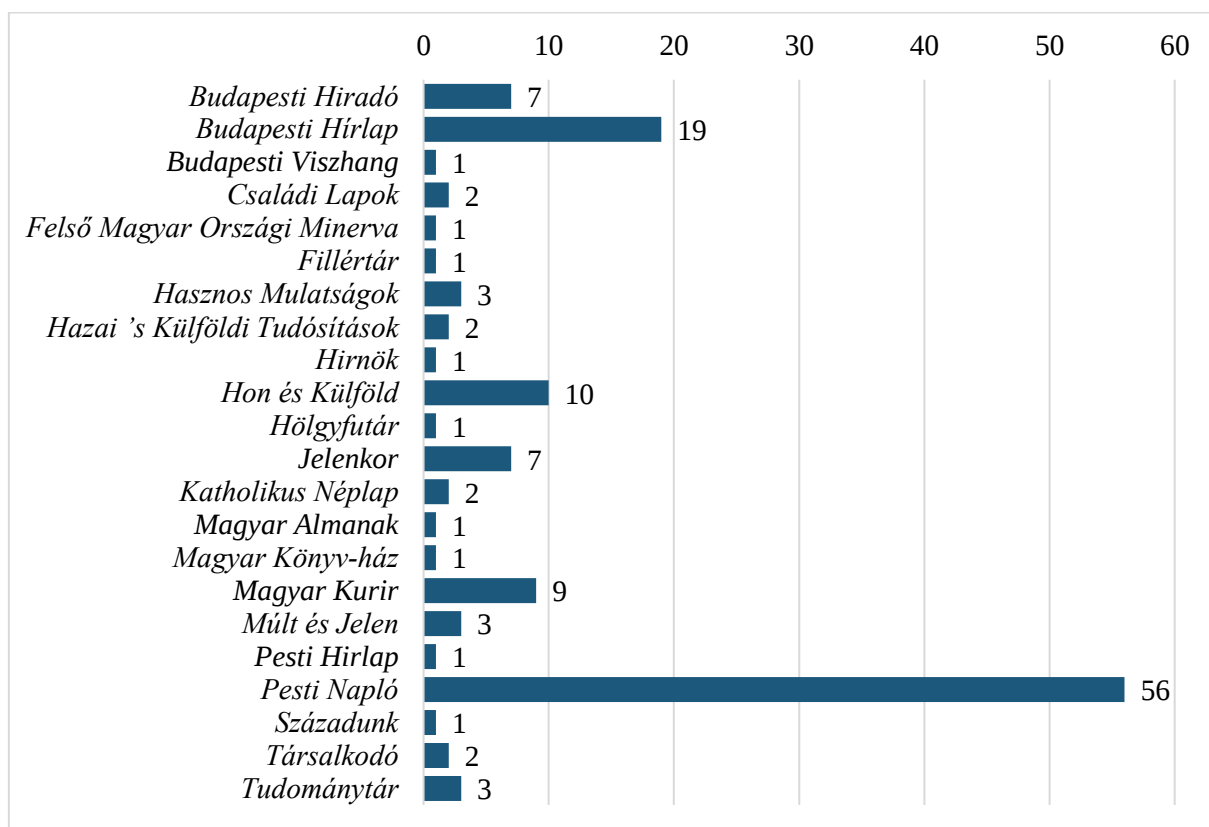
¹²⁹ *Budapest Hírlap*, Pest, 1853–1860.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/BudapestiKozlony/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Buzinkay: *Kis magyar sajtótörténet*, A korszerű sajtóélet kialakulása, 1841–1865, A kor főbb lapjai; Uo. Nyomdák, lapok és olvasók.

2. ábra: A kutatásban felhasznált sajtóorgánumok a cikkek száma szerint

5. Szakoku

A vizsgált korszak meghatározásánál többször is említettem, hogy jelen dolgozat a *szakoku* időszaka alatt a magyar sajtóban megjelent, Japánról szóló cikkekkel foglalkozik. Ebben a fejezetben röviden kitérek ennek az időszaknak a meghatározására és jellemzőire, mert nagyon hosszú ideig élt az általános nézet, hogy Japán évszázadokra teljesen bezárta a kapuit, nemcsak a korabeli cikkek szerint, hanem a modern korszak kutatói is. Mégis mit jelentett ez a gyakorlatban? Mennyire volt zárt Japán, és honnan ered a *szakoku*?

Maga a *szakoku*, azaz 'zárt ország' kifejezés azután született, hogy Engelbert Kaempfer (1651–1716) *History of Japan* című könyvét japánra fordították közel egy évszázaddal a megjelenése után,¹³² viszont a könyv hivatalos kiadására egészen az 1850-es évekig várni kellett.¹³³ A két *kandzsiból* (漢字) álló összetétel (鎖国) első fele (鎖) 'lánc'-ot, 'vasalat'-ot, 'kapcsolat'-ot jelent, míg a második fele (国) 'ország'-ot. A *Japán–magyar nagyszótár* vonatkozó szócikke két jelentést is megad. Az első szerint 'nemzeti elzárkózás'-t vagy 'izoláció'-t jelent, a második szerint azt a történelmi időszakot jelöli, amelyben Japán minden kapcsolatot megszakított a külvilággal és csupán Hollandia és Kína számára volt engedélyezett korlátozott kereskedelmi tevékenység folytatása.¹³⁴ Tehát, ha a szó nem japán eredetű és nem használták az Edo-korszakban, mindaddig, amíg egy európai könyvet nem fordítottak japánra, akkor ez a japánok számára nem jelentett bezártságot, a rendszert, amelyben éltek, nem zárt országgént élték meg. Nem az volt a felfogás, hogy elvágták magukat a külvilágtól. Sokkal inkább a Ming- (大明), illetve Csing-kori (清朝) kínai kifejezésből eredő *kaikinként* (海禁) vagyis 'tengeri korlátozások'-ként ('*maritime prohibitions*') értelmezték a rendszert, amelyben éltek.¹³⁵ Használatban van még egy kifejezés, amely a korszak külkapcsolatait igyekszik körülírni a *joccu no kucsi* (四つの口), azaz 'négy kapu', amelyen keresztül Japán kapcsolatot tartott fenn a külvilággal. Ez a négy terület, amellyel kapcsolatot tartottak fenn a Rjúkjú-szigetek (琉球諸島), Korea, az ainuk északon, illetve a kínai és holland kereskedőkkel fenntartott kapcsolatok Nagaszakiban (長崎市).¹³⁶

¹³² Laver Michael S.: *The Sakoku Edicts and the Tokugawa Hegemony*, Amherst, New York, Cambira Press, 2011, 1.

¹³³ Marius B. Jansen: *The Making of the Modern Japan*, Cambridge, Massachusetts, London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2002, 91.

¹³⁴ Varrók: *Japán–magyar nagyszótár*, 490, さこく.

¹³⁵ Laver: *The Sakoku Edicts*, 1.

¹³⁶ Matsukata Fuyuko - Adam Clulow: King Willem II's 1844 Letter to the Shogun, „Recommendation to Open the Country”. *Monumenta Nipponica* vol. 66, no. 1, 2011, 99–122. <http://www.jstor.org/stable/41303083> (Letöltés: 2024. október 7.), 101.

Mégis ennek a zártságnak a megkérdőjelezésére egészen az utóbbi évtizedekig kellett várni. Az Edo-korszak zárt rendszerével foglalkozó japán nyelvű műveknek – *Szakoku o minaoszu* (「鎖国」を見直す),¹³⁷ *Szakoku o hiraku* (「鎖国」を開く),¹³⁸ – már a címük is jelzi, hogy az 1630-es évektől bevezetett, külföldi kereskedelmet és a külföldiek jelenlétét korlátozó, kereszténységet tiltó és japánok külföldre utazását akadályozó, egészen 1853-ig érvényben lévő korlátozások mégsem jelentettek teljes elszigetelődést a külvilágtól.¹³⁹ Az Edo-korszakban a Tokugava sógunok (徳川将軍) mindössze igyekeztek a saját maguk számára a legmegfelelőbb módon meghatározni azt, hogy kivel tartanak fenn kapcsolatokat. Kereskedtek Kínával, Koreával és más közelebbi ázsiai régiókkal is ezekben az évszázadokban. Viszont európai vagy nyugati szemszögből nézve, ha a hollandokon kívül senki mást nem engedtek be, őket is csak nagyon korlátozott keretek között, akkor nyilvánvalóan ebből a szemszögből csak zártként lehetett értelmezni a rendszert. Michael S. Laver a *The Sakoku Edicts and the Tokugawa Hegemony* című könyvében a saját és más kutatók – mint például Donald Keene, Iwao Seiichi, Arano Yasunori, Nagazumi Yoko – munkájára támaszkodva igyekezett bemutatni, hogy a korlátozások elsősorban a Tokugava-korszak vezetőinek hatalmát voltak hivatottak fenntartani, és nem a kereszténység vagy külföldi szokások ellen vagy azok gyűlölete miatt születtek.¹⁴⁰

Marius B. Jansen *Making of Modern Japan* című könyvében is arra következtetésre jut, hogy közel sem volt teljes mértékben zárt az ország, bár halálos ítélet járt a Japánt elhagyni próbáló, illetve visszatérni szándékozó japánokra, amely szabályokat a Tokugava-kor végére némiképp enyhítették. Azok a nyugati kapitányok, akik hajótörött japánokat próbáltak hazajuttatni sem jártak sok sikerrel. Tehát ezeket a kapcsolatokat korlátozták, viszont kínai művészek, tanítók és papok jártak Nagaszakiban a *sakoku* időszakában, ahogy a holland hajókon érkező tudás is nagy megbecsülésnek örvendett. A kereszténységgel kapcsolatban azonban közel sem voltak ilyen engedékenyek, még a kínai könyveket is megvizsgálták, hogy nincs-e bennük bármi kereszténységgel kapcsolatos anyag, mégis kijelenthető, hogy kulturális, technológiai és tudományos tekintetben egyáltalán nem volt zárt az ország.¹⁴¹ Ennek ellenére úgy alakult, hogy az a nézőpont terjedt el, hogy japán hermetikusan elzárta magát a külvilágtól, ezt a zártságot pedig az amerikaiaknak sikerült feloldaniuk a 19. század közepén. Jansen példaként felhoz olyan

¹³⁷ Nagazumi Jóko (hen): „*Szakoku*” o minaoszu, Tokió, Kokusai bunka kórzú szuishin kjókai, Jamakava suppansa, 1999. 永積洋子編: 「鎖国」を見直す, 東京, 国際文化交流推進協会, 山川出版社, 1999.

¹³⁸ Kavakacu Heita (hencso): *Szakoku o hiraku*, Tokió, Dóbunkan suppansa, 2000. 川勝平太編著: 「鎖国」を開く, 東京, 同文館出版, 2000.

¹³⁹ Robert Hellyer: Historical and Contemporary Perspectives on the „Sakoku” Theme in Japanese Foreign Relations: 1600–2000.” *Social Science Japan Journal*, vol. 5, no. 2, 2002, 255–259. <http://www.jstor.org/stable/30209385> (Letöltés: 2024. október 7.), 255–256.

¹⁴⁰ Laver: *The Saoku Edicts*, 2-4.

¹⁴¹ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 91-92.

könyveket is, amelyeknek a címe is erősen igyekszik nyomatékosítani és felnagyítani azt, hogy mekkora jelentősége volt annak, hogy az amerikaiaknak sikerült megnyitni az országot. Itt olyan könyvek szerepelnek, mint Conrad Totman először 1981-ben megjelent *Japan before Perry*¹⁴² című műve vagy egy még korábbi mű, Chitoshi Yanaga 1966-ban megjelent *Japan since Perry*¹⁴³ című könyve.¹⁴⁴

Adam Clulow is rámutat, hogy Charles Boxer *The Christian Century of Japan, 1549–1650*¹⁴⁵ című könyvében tett megállapításai – mely szerint az európai misszionáriusoknak jelentős hatása volt Japán történelemre és a japán hatóságok az ettől az új és erős vallástól való félelmük miatt vágták el a kapcsolataikat a külvilággal –, nem feltétlenül helytállóak. Ezt a nézetet az 1980-as évektől olyan kutatók, mint Ronald Toby vagy Arano Jaszunori is megcáfolták, rámutatva, hogy a *szakoku* rendeletek életbelépését követően is, szoros kapcsolatokat ápoltak olyan ázsiai területekkel, mint például Korea vagy a Rjúkjú-szigetek.¹⁴⁶

Jelen kutatás szempontjából azonban mégiscsak ezt a félreértelmezhető európai nézőpontot vesszük alapul, mert ez határozta meg a korabeli sajtóban megjelent, Japánnal kapcsolatos híreket. A *szakoku* kifejezés további vizsgálatára nincs szükség, mivel a kutatás az európai viszonyrendszer szerint vizsgálja meg a Japánnal kapcsolatos híreket és nem az a kérdés, hogy Japán milyen kapcsolatokat tartott fenn más, hozzá közelebb eső, számára fontosabb térségekkel.

5.1. A *szakoku*hoz vezető út

Felmerülhet az a kérdés is, vajon miképp alakult a japán történelem úgy, hogy hosszú ideig nem foglalkoztak különösebben a külvilággal (bár ez nem példanélküli)¹⁴⁷ akkor, amikor a külvilág már mutatott volna érdeklődést Japán iránt.

¹⁴² Conrad Totman: *Japan before Perry, a short history*, Berkeley, University of California Press, 1981.

¹⁴³ Chitoshi Yanaga: *Japan since Perry*, Hamden, Conn, Archon Books, 1966.

¹⁴⁴ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 64.

¹⁴⁵ Charles R. Boxer: *The Christian Century in Japan, 1549–1650*, Berkeley, University of California Press, 1951.

¹⁴⁶ Adam Clulow: *The Company and the Shogun, the Dutch Encounter with Tokugawa Japan*, New York, Columbia University Press, 2014, 11.

¹⁴⁷ A japán történelemben többször előfordultak nyitás-zárás periódusok. A *szakoku* időszakán kívül például a Heian-korszak (794–1185/1192, *Heian dzsidai* 平安時代) második felére is „bezárkózás” jellemző. A kínai Tang-dinasztia (j. *Tócsó*, k. *Tang csao* 唐朝) összeomlása után nem volt érdemes és biztonságos követségeket küldeni Kínába, így nem foglalkoztatta a japánokat különösebben, hogy mi történik a kontinensen. Ennek következtében viszont kialakulhatott az a sajátos és különleges japán kultúra, amelyben olyan irodalmi alkotások születhettek meg, mint Muraszaki Sikibu (紫式部, 970 és 978 között – 1014 és 1031 között) *Gendzsi monogatari* (源氏物語) című műve, illetve ekkor született a *kana* (仮名) írás is. A másik érdekessége a kornak, hogy a 701-es *Taihó Ricurjó* (大宝律令) törvénykönyvben meghatározott állami hadsereget különböző okoknál fogva nem lehetett már fenntartani a Heian-korban, így vidéken megindult az a folyamat, amely végül a szamurájság kialakulásához vezetett. A Heian-korszak végén a szamurájság átvette a hatalmat – kialakítva a sógunátust – és meg is tartotta a 19. század második feléig. A japán történelemről bővebben ld. pl.: Edwin O. Reischauer: *Japán története*, ford. Kállai Tibor

Japánról Európában elsőként Marco Polo (1254–1325) könyvében lehetett olvasni, aztán a földrajzi felfedezések korába lépve, alig több mint 50 évvel Kolumbusz Kristóf (1451–1506) első útja után a véletlennek köszönhetően egy portugál hajótörötteket felvevő kínai dzsunka kikötött Tanegasima (種子島) szigetén Japánban, 1543-ban. Ezzel megérkeztek Japánba az első európaiak, korabeli japán terminológia szerint a „déli barbár”-ok (南蛮人, *nanbandzsín*). A portugál kereskedőket követték a misszionáriusok, elsőként a jezsuita Xavéri Szent Ferenc (1506–1552), akinek igen jó véleménye volt ekkoriban a japánokról. A japánok az új vallást kezdetben a buddhista irányzatok egyikének tekintették. A buddhista papság azonban nem vette jó néven a misszionáriusok más vallásokkal szemben tanúsított intoleranciáját. Oda Nobunaga (1534–1582, 織田信長) fel is használta őket a buddhista szekták elleni harcokban, Tojotomi Hidejosi (1537–1598, 豊臣秀吉) viszont az országegyesítés után már veszélyt látott bennük.¹⁴⁸ A portugál kereskedők nagy haszonnal járó közvetítőkereskedelmet folytattak Japán és Kína között, mert akkoriban a kínaiak tiltották a közvetlen kereskedelmet Japánnal. Monopolhelyzetüket a spanyolok érkezése zavarta meg a 16. század végéhez közeledve.¹⁴⁹ A portugálokkal jezsuita misszionáriusok érkeztek, a spanyolok ferenceseket hoztak magukkal. A konfliktus nehezen volt elkerülhető, ahogy a 17. század elején érkező protestáns hollandok és angolok is erős kritikával éltek a katolikusokkal szemben, és megmutatták a japánoknak, hogy a vallás terjesztése nélkül is lehet kereskedni az európaiakkal.¹⁵⁰

A hollandok érdeklődését akkor keltette fel a távoli ország, amikor látták portugál vetélytársaik rendkívüli kereskedelmi sikereit. A portugál szolgálatba szegődő hollandoktól kapták az információkat – nem volt meglepő a korban, hogy más országok számára ajánlották fel szolgálataikat az emberek –, hajókat indítottak útnak Japán felé, még a 16. század végén, hogy ők is kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek a japánokkal. Így érkezett meg a holland De Liefde 1600-ban, William Adams angol navigátorral a fedélzetén Japánba. Nem volt könnyű útjuk és érkezés után a japánul tudó portugál jezsuiták mindent megtettek annak érdekében, hogy aláássák a konkurenciát Tokugava Iejaszu (1543–1616, 徳川家康) előtt. A harmadik országegyesítő Iejaszu azonban komoly érdeklődést tanúsított, főként Adams irányába, akit szolgálataiba fogadott és nagy megbecsülésnek örvendett.¹⁵¹ Annak ellenére, hogy a hollandok már 1600-ban megérkeztek Japánba, 1609-ig várniuk kellett mire saját kereskedelmi állomást tudtak létesíteni

és Kucsera Katalin, Budapest, Magyar Könyvklub, 1995; a *Gendzsi monogatari* magyar fordításához ld. Mura-szaki Sikibu: *Gendzsi szerelmei*, I–III. kötet, ford.: Gy. Horváth László, Budapest, Európa, 2009.

¹⁴⁸ Reischauer: *Japán története*, 77–78.

¹⁴⁹ Jamadzsi Maszanori: *Japán, történelem és hagyományok*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1989, 176.

¹⁵⁰ Reischauer: *Japán története*, 78.

¹⁵¹ Laver: *The Sakoku Edicts*, 7–9.

Hiradóban (平戸). Az angolok 1613-ban állították fel a sajátjukat, Adams közreműködött a Kelet-Indiai Társaság és a sógun közötti közvetítésben, miközben továbbra is segített a hollandoknak is. A portugálok legnagyobb sikerét az jelentette, hogy makaói állomásukon keresztül hozzáférésük volt a kínai selyempiachoz. Ehhez a hollandok és az angolok csak kalózkodás útján jutottak hozzá, mert a kínai császár nem engedte számukra a kereskedelmet, így úgy tűnt, hogy ebből nem fognak tudni hasznot húzni. Ez a helyzet a hollandok számára akkor változott meg, amikor 1624-ben elfoglalták Tajvan szigetét. A kínai császár beleegyezett, hogy Tajvan szigetén kereskedhetnek kínai kereskedőkkel, így hozzájutottak a hön áhított selyemhez, így az 1630-as évektől a japán kereskedelmi állomásuk a Holland Kelet-Indiai Társaság egyik legjövedelmezőbbje lett.¹⁵²

Az angoloknak közel sem volt ekkora sikere, annak ellenére, hogy az első angol hajó kapitányát, John Sarist (1580–1643) jól fogadták, és ígéretet kapott, hogy kereskedhetnek, azonban nem tudtak elég terméket eladni a japánoknak. A sikertelenség fő oka az lehetett, hogy nem volt tényleges hozzáférésük a kínai selyemhez, illetve egyéb luxuscikkekhez, amelyekhez a hollandoknak viszont igen. Elég hamar felfedezték azt is, hogy az angol gyapjúra nincs igény Japánban, így 10 év sikertelen próbálkozás után végül elhagyták Hiradót.¹⁵³

Mindezekkel párhuzamosan Japánban belül is folytak tovább a hosszútávon a külkapcsolatokra is jelentős befolyással bíró események.¹⁵⁴ Tojotomi halála után Tokugava Iejaszu került ki győztesen az 1600-as Szekigaharai csatából (関ヶ原の戦い), majd 1603-ban sóguni kinevezést kapott. Akárcsak elődje, szerette volna folytatni a kereskedelmet az európaiakkal, viszont a politikai nézeteltérések zavarták, és korlátozni akarta a spanyol és portugál hittérítők tevékenységét is.¹⁵⁵ 1606-tól kezdett keresztényellenes rendeleteket kiadni, majd 1612-től megkezdődtek a komoly keresztényüldözések is,¹⁵⁶ de akárcsak Hidejosit korábban, úgy Tokugava Iejaszu is más problémák is lekötötték. A rendeleteknek halála után fia, Tokugava Hidetada (1579–1632, 徳川秀忠) igyekezett érvényt szerezni az 1620-as években, aminek következtében a 1630-as évekre a misszionáriusok jó része elhagyta Japánt.¹⁵⁷ A japán keresztényeket pedig hitük megtagadására kényszerítették vagy kivégezték őket. A végső csapást az 1637–38-ban lezajlott simabarai lázadás (島原の乱 *Simabara no ran*) leverése hozta meg.¹⁵⁸

¹⁵² Uo., 9–10.

¹⁵³ Uo., 10.

¹⁵⁴ Erről bővebben ld. Fudzsii Dzsódzsi: *Edo kaimaku*, Tokió, Súeisa, 1992. 藤井譲治：江戸開幕、東京、集英社、1992.

¹⁵⁵ Totman: *Japán története*, 303.

¹⁵⁶ Reischauer: *Japán története*, 78–79.

¹⁵⁷ Totman: *Japán története*, 304.

¹⁵⁸ Reischauer: *Japán története*, 78–79.

A kereszténység betiltása mellett a kereskedők mozgásterét is korlátozni kezdték, 1616-tól csak Nagaszakiba vagy Hiradoba mehettek. 1623-tól az angoloknak már nem érte meg fenntartani a kereskedőállomásukat, így elmentek. A spanyolokat sikeresen elűldözték, végül erre a sorsra jutottak a portugálok is 1639-ben. A hollandok sem maradtak ki a korlátozásokból a Nagaszaki kikötőben található Dedzsima szigetére szorultak.¹⁵⁹

Mindezek ellenére nem állítható, hogy a Tokugava sógunátusnak az lett volna a hosszútávú terve, hogy „elvágya” Japánt a világtól. Az 1640-es évekig számos japán hajó járta az ázsiai vizeket, japán kereskedők laktak az országon kívül – a két legnagyobb japánok lakta negyed Manilában és Ajutthajában volt. Michael S. Laver is írja a könyvében, hogy végül a Japán „bezárkózásához” vezető út sokkal inkább rendeletek sorozata volt, mintsem egy konkrét kormányzati törekvés Japán elszigetelésére és azt is megmutatják, hogyan sikerült konszolidálnia a hatalmi berendezkedését a Tokugava sógunoknak.¹⁶⁰ A *Kanei* (寛永) 12. évében, azaz 1635-ben kiadott *szakoku* rendeletek 17 pontot tartalmaztak, amelyek rendelkeztek a japánok ki-, illetve beutazásáról. Halálbüntetés terhe mellett tilos volt mindkettő, bár a korábbi években kiadott, ezzel kapcsolatos rendeletek még adtak némi türelmi időt. Foglalkozik továbbá kereszténység, illetve főként a portugál és spanyol misszionáriusok be-, illetve kitiltásáról, amely rendeletek előzménye még Tojotomi Hidejosi tiltó rendelkezésére vezethető vissza. Továbbá szabályozzák a kereskedelmi lehetőségeket – a rendeletek közül a 17 pontból 9 is foglalkozik ezzel a kérdéssel. A japánok utazásával mindössze 3, a kereszténységgel kapcsolatban 5 pont szerepel, ami Laver szerint szintén utalhat arra, hogy nem az volt a szándék, hogy minden külföldivel való kapcsolatot betiltsanak, hanem hogy a Tokugava sógunátus teljesen saját hatáskörébe vonja a külkereskedelmet.¹⁶¹ Erejét demonstrálva Tokugava Iemicu (1604–1651, 徳川 家光) sógun Nikkóban (日光) újabb építkezésekbe és felújításokba fogott nagyapja, Iejaszu emléke előtt tisztelegve. Ehhez nem kért anyagi hozzájárulást, megoldotta a Tokugava család saját anyagi erejéből. Az építkezésekhez a Holland Kelet-Indiai Társaság is hozzájárult egy ajándékkal, amely tökéletes időzítéssel éppen Iejaszu halálának 20. évfordulójára érkezett meg 1636-ban, amikor megnyitották az épületegyüttest.¹⁶²

Mindezekből látható volt, hogy japán vezetőinek nem a teljes elzárkózás volt a célja, hanem pusztán a saját maguk számára legkedvezőbb módon igyekeztek kontroll alatt tartani a külkapcsolatokat, de ez nemcsak erre vonatkozott. Az Edo-kori Japán meglehetősen szabályozott volt több tekintetben is. A *szakoku* rendeletek a korszak folyamán hol tovább szigorodtak, hol

¹⁵⁹ Uo., 79.

¹⁶⁰ Laver: *The Sakoku Edicts*, 13.

¹⁶¹ Uo., 13–17.

¹⁶² Clulow: *The Company and the Shogun*, 251.

enyhültek,¹⁶³ de egészen a 19. század közepéig érvényben voltak. Nyugati szemszögből nézve pedig ez idő alatt a feldolgozott 18–19. századi források alapján Japán „zártnak” tekinthető, mivel csak a hollandokkal voltak hajlandók szóba állni, minden más érdeklődőt igyekeztek távol tartani a japán partoktól.

¹⁶³ Erről bővebben ld. Kagava Takajuki: *Kuzure juku szakoku*, Tokió, Súcisa, 1992. 賀川隆行：崩れゆく鎖国、東京、集英社、1992.

6. Portugál–japán kapcsolatok

„Japánt csak a’ 16-dik század közepén esmérte meg Európa, midőn a’ Portugallusok minden nehézség nélkül Japánba evezni, és ott a’ kereskedést űzni engedelmet nyertek. [...] ...de egy ostoba Portugallusnak előre meg nem fontol kinyilatkoztatásai, és a’ Japáni Papok’ buzgó-sága, ’s irigysége oda vitte a’ dolgot, hogy [...] a’ Portugallusokat mind ki üzték...”¹⁶⁴ írja a szerző az egyik legkorábbi hazai periodikában megjelent portugál–japán kapcsolatokkal foglalkozó cikkben. Portugáliának igen jelentős szerepe volt Európa és Japán kapcsolattörténetét tekintve, ennek ellenére 1829-ben, amikor ez a cikk megjelent, már szinte minden közvetlen kapcsolattartás már több mint másfél évszázada szünetelt az öreg kontinens és Japán között. Az utolsó kapcsolatfelvételi kísérletekre az 1600-as évek közepén, második felében került sor, az első magyar nyelvű cikkek pedig a 18. század második felében jelentek meg. Ennek ellenére már a korai cikkek is többször foglalkoztak a kereszténység helyzetével Japánban,¹⁶⁵ illetve a 16-17. századi portugál–japán kapcsolatokkal. Ez a fejezet ez utóbbi témakört járja körül a magyar nyelvű sajtóban megjelent cikkek alapján, mert ezek jelentették a kezdetet Európa és Japán kapcsolatának történetében.

Japánról Európában elsőként Marco Polo számolt be utazásairól szóló művében, amiben Zipangunak¹⁶⁶ nevezete az általa csak hallomásból ismert országot, amelyet Európa számára a Kolumbusz Kristóf által elindított földrajzi felfedezések korszaka tett elérhetővé. A kezdetben két ország, Spanyolország és Portugália vetélkedett egymással az újonnan felfedezett területekért, így már 1494-ben aláírták a tordesillasi szerződést, amelyet 1529-ben a zaragozai szerződésben pontosítottak. A megállapodás szerint a két ország felosztotta egymás között az újonnan felfedezett területeket, így a spanyolok nyugati irányba, míg a portugálok kelet felé indultak el. Így jutott el az 1540-es évek elején két vagy három portugál Japán egyik déli szigetére, Tanegasimára,¹⁶⁷ amivel megkezdődött Portugália, illetve Európa és Japán közel egy évszázadon keresztül fennálló kapcsolata,¹⁶⁸ amelynek a vizsgált korszak magyar nyelvű sajtója is szánt néhány cikket.

¹⁶⁴ Japán, *Hasznos Mulatságok*, 1829/1/11., 81–82.

¹⁶⁵ Ez a fejezet nem tárgyalja a vallási aspektust és a portugálok térítő tevékenységét sem mivel a dolgozat keretei ezt nem teszik lehetővé, ugyanakkor a hosszútávú tervek között szerepel egy ezzel a témával foglalkozó tanulmány megírása. Az ehhez szükséges elsődleges források feltárása már megtörtént.

¹⁶⁶ Marco Polo: *Marco Polo utazásai*, ford. Vajda Endre, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1986, 223.

¹⁶⁷ Tanegasima Kjúsútól (九州) délre található, jelenleg Japán legnagyobb űrkutatási központjának otthona.

¹⁶⁸ Európa és Japán korai kapcsolatának időszakával jelen dolgozat szerzőjén kívül több hazai kutató is foglalkozott, illetve foglalkozik. Nemeshegyi Péter SJ (1923–2020) a japán kereszténységet vizsgálta, Túróczi Tamás pedig a spanyol–japán kapcsolatokat. Legújabb írásában a bezárkózási időszakokkal, illetve a spanyol-holland versengéssel foglalkozik.

6.1. Japán felfedezése

Az első portugál–japán kapcsolatokkal részletesebben foglalkozó cikk is a *Hasznos Mulatságok* 1829/1/11. számában jelent meg. A kereszténységgel kapcsolatos cikkekben néhány helyen korábban is említve voltak, de ezek hangsúlya a vallásra esett, nem a kapcsolatok történetére. A *Hasznos Mulatságok* Japánt bemutató cikke¹⁶⁹ viszont már valóban foglalkozott a két ország kapcsolatának alakulásával. Ahogy az a fenti idézetből is kiderült, Európa Japánt csak a 16. század közepén ismerte meg, amikor a portugálok odautaztak, majd kereskedelmi engedélyt kaptak. Ez az első találkozás 1542-re vagy 1543-ra tehető, amikor portugál hajótöröttek jutottak el egy kínai hajón Tanegasima szigetére Japánba. A portugálokkal foglalkozó írások jelentős részéhez hasonlóan itt is nehéz elválasztani a tevékenységüket a kereszténység megjelenésétől és a misszionáriusok munkájától, így ezt követően a cikk a jezsuitákkal folytatódott. A jezsuitáknak köszönhetően ismerkedtek meg a japánok a kereszténységgel, amit végül üldözni kezdték a japán papok irigysége és egy „ostoba Portugállusnak előre meg nem fontolt kinyilatkoztatásai”¹⁷⁰ miatt. A kereskedelmi kapcsolatok miatt érkeztek Japánba nem sokkal később a hollandok is.¹⁷¹ Az „ostoba” portugál kinyilatkoztatásával a szerző utalhatott akár arra az esetre, amikor egy a japán partok közelében megsérült hajó rakományát a japán hatóságok elkobozták, amire a hajó kormányosa igen fenyegetően reagált (bár ott egy spanyol hajó kormányosáról volt szó, viszont akkor egy ideig perszónálunióban állt a két ország).¹⁷² Japán portugálok általi felfedezését megemlíti 1831-ben a *Felső Magyar Országi Minerva* 12. füzetében egy találmányokról és felfedezésekről¹⁷³ szóló cikk is. Eszerint 1542-ben III. János portugál király alatt fedezték fel Japánt.¹⁷⁴ Hasonlóan számolt be egy felfedezésekről szóló cikkében a *Fillértár* 1834. novemberi száma is, bár itt csak annyi szerepelt, hogy a portugálok 1542-ben „feltalálják” Japánt.¹⁷⁵

Túróczy Tamás: „Bezárkózás” és nagyhatalmi szándék – a japán külpolitika változásai a spanyol-holland versengés tükrében, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, 2024, 129–162.

¹⁶⁹ A hollandokkal foglalkozó részt a következő fejezetben ismertetem.

¹⁷⁰ Japán, *Hasznos Mulatságok*, 81–82.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² A San Felipe hajót esetéről szóló forrásokban több helyen is kapitányként tüntették fel. (Lásd később)

¹⁷³ Balajthy József: Találmányok és felfedezések: *Felső Magyar Országi Minerva*, VII. évf., 1831, 4. köt., 909–944.

¹⁷⁴ Uo., 933.

¹⁷⁵ Felfedezések a hajózat tökéletesbülése után, *Fillértár*, I. évf., 37. szám, 1834. november 8., 295.

6.2. Az első portugálok Japánban

A *Hon és Külföld* 1841-es június végi száma már jóval részletesebben számol be az első portugálok, és így az első európaiak Japánba érkezéséről egy a távoli országról szóló cikksorozatban. A cikk szerint 1543-ban érkeztek a portugálok az ekkora már 2202 éve fennálló, 106 uralkodóval rendelkező birodalomba.¹⁷⁶

Nagyon érdekes látni a szöveg bevezetőjében, hogy nemcsak a portugál–japán kapcsolatok szempontjából fontos évszámot tünteti fel pontosan a szerző, de a japán időszámítással és az uralkodók számával is nagyjából tisztában van. A japán mitológia szerint Japán első császára Amateraszu Ómikami (天照大御神), a japán a napistennő egyenesági leszármazottja, Dzsinnu tennó (神武天皇) volt, aki Kr. e. 660-tól kezdte meg az uralkodását a két legkorábbi japán krónika, a *Kodzsiki* (古事記, 712) és a *Nihonsoki* (日本書紀, 720) szerint. Az uralkodók száma – a mitikus uralkodókat is beleértve – a portugálok érkezésekor is nagyjából megfelel a valószínűségnek: 1543-ban 105-nél, kicsit kevesebb mint 15 év múlva már 106-nál járt.¹⁷⁷ Bár érdemes hozzátenni azt is, hogy ekkoriban a császároknak nem sok beleszólása volt a japán történelem menetébe.

Az ismeretlen szerzőtől származó cikk ezek után a 13. századi utazóval, Marco Poloval folytatta, aki Zipanguként („Zipányu”) ismerte Japánt. Az első felfedezőiként viszont Mota Antalt, Zeimoto Ferencet és Peirota Antalt említi, akik „Dodrától Sziamba China felé” tartó úton a szél miatt ellenkező irányba sodródtak. A cikk említi, hogy valószínűleg „elferdültek” a felfedezők nevei, tehát a szerző tisztában volt vele, hogy a nevek nem pontosak. Valójában a Fernán Mendez Pinto, Diego Zeimoto és egy harmadik névtelen portugál volt az, akiket „a’ híres tengeri rabló, Számipokheka által kormányzott hajóval, egy rémítő szélvész, a’ chinai tengerpartoktól Tenega-Szima japáni szigethez kihányván 1543-b. Japánt valósággal felfedezték”. Erősen valószínűsíthető, hogy a szövegben szereplő „Tenega-Szima” Tanegasima szigetére utalhat. A cikk szerint mindezt bizonyítják a japán feljegyzések is, amelyek megegyeznek Pinto elbeszélésével. Ez utóbbit részletesen is ismertette a szerző. Fernán Mendez Pinto különböző viszonytagságok után „Szankhám” szigetére került, ahol a társaival remélte, hogy találhatnak egy Melaka („Malakka”) felé menő hajót. Végül „Szamipokheka tengeri rablóval” indultak útnak, de a „Lamao” szigeteknél egy másik kalóz támadta meg őket. „Szamipokheka” támadásból megmenekült hajója 23 nap múlva nagy nehezen szárazföldre lelt, amelyet a tengerparton lobogó tüzet látva népes szigetnek gondoltak, így ki is kötöttek a közelben. Két csónakon hat férfi érkezett,

¹⁷⁶ II. Japánnak Európaiak általi felfedezése, *Hon és Külföld*, I. évf., 50. szám, 1841. június 25., [197]. A cikk szerepel a borítón található tartalomjegyzékben is.

¹⁷⁷ Totman: *Japán története*, 818.

akik a helyi szokások szerint köszöntötték őket és érdeklődtek, hogy honnan jöttek. Miután kiderült, hogy Kínából érkeztek, közölték velük, hogy a sziget ura engedélyezi számukra a kereskedést a szokásos adók megfizetése után. Ennek eleget téve Pinto két útitársával, Diego Zeimotoval és Christofal Borálloval – Pinto nevesítette a harmadik ismeretlen portugált – a szigetre léphetett, ahol nagy feltűnést keltettek. Diego Zeimoto megmutatta a puskáját és annak használati módját, ezzel kivívta a sziget urának tiszteletét. Nekiadta a korábban ismeretlen fegyvert a vadászaton ejtett zsákmányokkal együtt, jutalmul „1000 ezüst Ta-elt (mindegy 1650 rftot)” kapott, továbbá felkérték lőpor készítésére is. Az idegenek érkezéséről nem sokkal később a bungói fejedelem is tudomást szerzett, és találkozni szeretett volna egyikükkel. „A’ fejedelem több évek óta betegeskedvén, felvidulásra vágyott. Ezért a’ választás szerencsésen a’ tréfás társalkodású Pintora esett, ki azonnal elindult az említett fejedelem udvarába.” Az út jól ismert a japánok feljegyzéseiből. Az udvarban szívélyes fogadtatásra talált, puskája hasonló feltűnést keltett, mint korábban Zeimotóé, de a fejedelem egyik fiát megsebesítette. Pinto meggyógyította őt, valamint apját is, elnyerve ezzel jóindulatukat, és ajándékokkal tért vissza „Tenega-Szimára”, ahonnan „Liampooba” tért vissza. Pinto elbeszélése a japán évkönyvek főbb vonásaival egyezik, csak felmerült a kérdés, hogy Pinto nem „Liampooban” halotta-e a történetet honfitársaitól, vagy 1556-os Japán útja alatt ismerte meg és tette magáévá, ahogy azt „régí útazás-íróink számtalanszor” tették. A szerző azt is megemlíti még, hogy Siebold munkájában szerepel a portugál felfedező arcképe is, a híres japán „képíró Hocksainak rajza után”, amely egy „Mangwa címzetű japáni könyvben” szerepel, „puskák és más oda tartozó szerszámok képmásolatjai mellett, ezeknek európai származások jeléül.”¹⁷⁸

A *Hon és Külföld* cikkének szerzője említi Philipp Franz von Siebold (1796–1866) nevét és a cikksorozat bevezetőjében is utalt arra, hogy a neves utazó beszámolóira támaszkodva született a cikksorozat, amellyel reméli, hogy nem fog „unalmat okozni”. Az írás Siebold *Nippon*¹⁷⁹ című műve alapján készült. Ennek jelenleg ugyan csak a 1897-es második kiadását sikerült fellelni, de a cikk szövege és a könyv szövegének¹⁸⁰ tartalma majdnem teljesen megegyeznek.¹⁸¹ Tehát az 1841-ben született cikk ismeretlen szerzője annyiban segített a forrás azonosításban, hogy leírta, kinek a művéből készítette az ismeretterjesztésre és szórakoztatásra szánt írását. Így megállapítható az 1897-es könyv alapján, hogy a cikksorozat az *Ableitung I.*

¹⁷⁸ II. Japánnak Európaiak általi felfedezése, *Hon és Külföld*, [197]–198.

¹⁷⁹ Philipp Franz von Siebold: *Nippon. Archiv zur beschreibung von Japan und dessen neben- und schutzländern Jezo mit den südlichen Kurilen, Sachalin, Korea und den Liukiu-inseln*, 1. Band, Würzburg, Leipzig, Verlag der K.U.K. Hofbuchhandlung von Leo Woerl, 1897.

https://archive.org/details/b29352411_0001/page/n7/mode/2up (Letöltés: 2024. szeptember 20.)

¹⁸⁰ A forrásokat ismertető fejezetben már volt utalás azzal kapcsolatban, hogy a ma ismert szerzői jog ekkor még nem létezett.

¹⁸¹ A mű első kiadása nem volt teljes, részletekben jelent meg az 1830-as évektől, ahogy ezt Siebold fiai, Alexander és Heinrich a második kiadás előszavában ki is emelték. Siebold: *Nippon*, [IX.]–X.

Geographische Übersicht und Entdeckungsgeschichte von Japan 3–7. részéből készülhetett,¹⁸² vagy legalábbis ennek az 1840-es évek elején elérhető változatából. Az itt tárgyalt cikkhez az *Ableitung I.* 4. fejezet első öt bekezdését¹⁸³ és a 5. fejezetet¹⁸⁴ használta a szerző, ebből adódhatnak a portugál felfedezők nevével kapcsolatos zavarok is. Így három, illetve két név, valamint egy ismeretlen portugál szerepelt a szövegben. A Pinto-féle elbeszélésben más nevek olvashatók, valamint a szerző a vezetéknev-keresztnev sorrendet sem tartotta következetesen. Sőt, akadt olyan eset is, ahol különösebb magyarázat nélkül magyarosított is, bár ez utóbbi másutt is szokás volt akkoriban.

Azzal kapcsolatban, hogy hány portugál érkezett elsőként Japánba, illetve, hogy őket, hogyan hívták, vannak ellentmondások. Annyi azonban kijelenthető, hogy Fernão Mendes Pinto (1509–1583) biztosan nem volt köztük. Ő ugyanis 1543-ban nem járhatott Japánban, ellentétben azzal, amit a *Peregrinaçam*¹⁸⁵ című könyvében állított. A könyvnek voltak kitalált és valós elemei is, így már Sieboldnál és a magyar cikk szerzőjében is felmerült a kérdés, hogy Pinto nem honfitársaitól hallotta-e a történetet és adta hozzá magát az első Japánban járt Európaiakhoz, tovább dicsőítve, színesítve saját tetteit és kalandjait. Egy megjegyzésben a magyar cikk is kitér arra, hogy nem voltak teljes mértékben megbízhatók a régi korok utazásokról szóló beszámolóit. Mi több, Pinto nemcsak tréfás, társalkodó, puskát jól ismerő, kiváló vadász, de még ügyes gyógyító is, aki szakértelméért jutalomban és megbecsülésben részesült; legalábbis a saját beszámolója szerint.

Pinto maga mellett még Diego Zeimotot és Christofal Borallot említi útítársként, míg egy másik korabeli forrás, António Galvão (1490 k.–1557) *Tratado dos descobrimentos antigos e modernos*¹⁸⁶ című műve, ahogy a cikk eleje is, Antonio da Motat, Francisco Zeimotot és Antonio Pexotot említi Japán első európai felfedezőiként. Zeimoto esetében eltérnek a keresztnév, de valószínűsíthető, hogy Galvão-nál szerepelnek helyesen. Pinto, mikor a munkáját írta, sok év távlatából már nem emlékezhetett pontosan. A korabeli japán forrásokban, például a *Teppókiban*

¹⁸² Uo., XXXIV.

¹⁸³ Uo., 235.

¹⁸⁴ Uo., 241–245.

¹⁸⁵ Fernão Mendes Pinto: *Peregrinaçam de Fernam Mendez Pinto em que da conta de muytas e muyto estranhas cousas que vio & ouiu no reyno da China, no da Tartaria, no do Sornau, que vulgarmente se chama Sião, no do Calaminhan, no de Pegu, no de Martauão, & em outros muytos reynos & senhorios das partes Orientais, de que nestas nossas do Occidente ha muyto pouca ou nenhufm]a noticia. E tambem da conta de muytos casos particulares que acontecerão assi a elle como a outras muytas pessoas... / escrita pelo mesmo Fernão Mendez Pinto, Lisboa, Por Perdo Crasbeeck, a custa de Belchior de Faria Cavaleyro da casa del Rey nosso Senhor, & seu Livreiro, 1614. <https://archive.org/details/peregrinaamdef00pint/page/n3/mode/2up> (Letöltés: 2024. szeptember 20.)*

¹⁸⁶ António Galvão: *Tratado dos Descobrimentos antigos, e modernos, feitos até a Era de 1550. com os nomes particulares das pessoas que os fizeraõ: e em que tempos, e as suas alturas, e dos desvairados caminhos por onde a pimenta, e especiaria veyo da India ás nossas partes : obra certa muy notavel, e copiosa / composto pelo famoso António Galvão...*, Lisboa Occidental, na Officina Ferreiriana, 1731. <https://archive.org/details/tratadodos-descob00galv/page/n3/mode/2up> (Letöltés: 2024. szeptember 20.)

(鉄砲記) két név szerepel, Murasukusa (牟良叔舍) és Kirisita da Mota (喜利志多佗孟太),¹⁸⁷ utóbbi esetében feltételezhető, hogy a két Mota megegyezik. Borallo is azonosítható a nevek közül, Pinto más kalandjaiban társa volt, így valószínűsíthető, hogy ezért adta hozzá ehhez a történethez is. Így már csak Pexito marad kérdéses, de ő vagy nem jutott el Japánig az útitársaival, vagy egy kicsit később, egy másik hajón érkezett Japánba.¹⁸⁸ A korabeli európai és japán források összevetésével Olof G. Lidin arra a következtetésre jutott, hogy inkább két, mint három portugál érkezhetett először Japánba.¹⁸⁹ Marius B. Jansen is úgy fogalmaz, hogy 1543-ban kettő vagy három portugál juthatott Tanegasimára.¹⁹⁰ Ami a magyar cikkben is említett, illetve Sieboldnál is szereplő Kacusika Hokusai (葛飾 北斎) (1760–1849) képet illeti, a *Manga* (漫画) című művének 6. kötetében szerepel.¹⁹¹ Ugyanez a kép Siebold *Nippon* című könyvében a 244. oldalon látható. Az előző oldalon olvasható magyarázat is a képen szereplő japán szövegekkel kapcsolatban. Szerepel rajta évszám, a helyszín megjelölése, továbbá két név: „Krista Mōta” és „Mura Sjuksja”.¹⁹² A képre és Siebold leírására Lidin is hivatkozik.¹⁹³

Az 1542-es vagy 1543-as dátummal kapcsolatban is felmerülnek kérdések, de Lidin szerint inkább az az érdekes, hogy a portugálok, miért csak az 1540-es évek elején, és miért nem korábban „találták meg” Japánt, hiszem majdnem 30 évig járták előtte a kínai partok melletti vizeket. Japán első európai felfedezése az 1540-es évek elején pusztán a rossz időnek és a véletlennek volt köszönhető.¹⁹⁴

6.3. Száz évnyi siker és hanyatlás

A következő hosszabb leírás a portugál–japán kapcsolatokról szintén a *Hon és Külföldben*¹⁹⁵ jelent meg 1843. február 21-én, ugyancsak egy cikksorozat részeként, amely *Az európaiak első megjelenése Japánban* címet kapta. Ennek az első részében a portugálokkal foglalkozik a szerző, viszont itt nincs feltüntetve forrás, így jelenleg még nem állapítható meg, hogy milyen

¹⁸⁷ Teppóki (1606), Nara Bunkazai Kenkjúdzso 鉄砲記 (1606) 奈良文化財研究所 https://sitereports.nabunken.go.jp/files/attach/43/43283/101855_1_%E9%89%84%E7%A0%B2%E8%A8%98.pdf (Letöltés: 2024. október 11.)

¹⁸⁸ Olof G. Lidin: *Tanegashima. The Arrival of Europe in Japan*, Copenhagen, NIAS Press, 2002, 16–18.

¹⁸⁹ Uo., 18–24.

¹⁹⁰ Marius B. Jansen: *The Making of the Modern Japan*, Cambridge, Massachusetts, London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2002, 5.

¹⁹¹ Eirakuja Tósiró - Kacusika Hokusai: *Hokusai Manga*, 永楽屋東四郎 - 葛飾北斎: 北斎漫画, vol. 6., 1814–1878, The World of Japanese Illustrated Book, The Gerhard Pulver Collection, <https://pulver.si.edu/node/663/title/6/24> (Letöltés: 2024. szeptember 23.)

¹⁹² Siebold: *Nippon*, 243–244.

¹⁹³ Lidin: *Tanegashima*, 22.

¹⁹⁴ Uo., 24–27.

¹⁹⁵ Egy évfolyam erejéig *Toldalék a Múlt és Jelenhez* címmel jelent meg a lap, de aztán visszatértek a *Hon és Külföld* névhez.

információk alapján dolgozhatott. Annyi biztosan kijelenthető, hogy a leírtak egy része megtalálható Siebold könyvében is, de feltűnő, hogy az évszámok esetében akadnak eltérések. Az évszámokkal kapcsolatban Siebold, amennyire megállapítható, következetes volt, illetve a szöveg stílusa is eltérő, legalábbis a portugálokat ismertető cikknél. Vannak részek, amelyek például Engelbert Kaempfernél is szerepeltek, de nem tűnik közvetlenül átvett, teljes mértékben fordított szövegnek. Ebből következik, hogy vagy több mű felhasználásával készült saját írás lehet, vagy valamilyen harmadik forrásból, esetleg másik, külföldi cikkből dolgozhatott a szerző, legalábbis a portugál–japán kapcsolatok részénél.

Ez az írás nemcsak az első portugálok érkezésével, hanem a kapcsolatok részletesebb ismertetésével is foglalkozik. Az 180.000 mérföld kiterjedésű Japán első felfedezői a portugálok voltak. A felfedezés dátumaként 1542-t tüntet fel a szerző, és három portugált („Antonio Nota”, „Antonio Pexos” és „Zeimot Ferenc”) nevez meg, akik Kínából indulva az időjárás miatt értek a japán partokhoz, de ekkor még nem kezdtek kereskedni egymással. 1547-ben egy japán Melakába utazott, megkeresztelkedett, és felvette a Paulo de Santa Fé nevet, majd 1549-ben tért vissza Japánba Xavéri Ferenc társaságában, aki a keresztény hitet három évig sikerrel terjesztette az országban. Ennek köszönhetően több fejedelem is megkeresztelkedett. 1582-ben három fejedelemből álló követség utazott Japánból a pápához, akik előbb Lisszabonba, majd Madridba, végül pedig Rómába utaztak, ahol XIII. Gergely pápa fogadta őket.¹⁹⁶

Mint minden hasonló cikk, ez is az első portugálokkal kezdődött. Látható, hogy a nevek írásmódjában itt is találhatók eltérések, illetve elírások, de jórészt megegyeznek a többi cikkben találhatóakkal. Az említett Melakába utazó japán, Paulo de Santa Fé története azonos névvel megtalálható Sieboldnál is.¹⁹⁷ Engelbert Kaempfer két személyt összekeverhetett a saját művében, ahogy erre Beatrice M. Bodart-Bailey is rámutatott. Az Andzsiróként (アンジロー), vagy más néven Paulo Jadzsiróként (ヤジロウ, 弥次郎) ismert fiatal szamurájról van szó, aki Xavéri Szent Ferencsel tért vissza Japánba, és akit Luís Fróis (1532–1597) portugál hittérítő nevezett Paulo de Santa Fé-nek.¹⁹⁸ Jadzsiro az igazságszolgáltatás elől menekült el Japánból, majd találkozott Xavéri Szent Ferencsel, aki első jezsuita misszionáriusként érkezett Japánba 1549-ben¹⁹⁹ és távozásáig jelentős szerepe volt a kereszténység terjesztésében. Útban Kína felé halt meg 1552-ben.²⁰⁰ Az 1582-ben XIII. Gergely pápához (1502–1585) utazott *Tensó* küldöttségnek (天

¹⁹⁶ Az európaiak első megjelenése Japánban: I. A portugálusok, *Hon és Külföld*, III. évf., 15. szám, 1843. február 21., [59.].

¹⁹⁷ Siebold: *Nippon*, 236.

¹⁹⁸ Engelbert Kaempfer: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, Edited, Translated, and Annotated by Beatrice M. Bodart-Bailey. Honolulu, University of Hawai'i Press, 1999, 479.

¹⁹⁹ John Whitney Hall (ed.): *The Cambridge History of Japan, Vol. 4., Early Modern Japan*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Cambridge University Press, 1991, 303.

²⁰⁰ Nemeshegyi Péter SJ: *A keleti-ázsiai vallások története*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020, 91.

正遣欧少年使節, Tensó ken ó sónen siszecudan) négy ifjú japán tagja volt, akiket Alessandro Valignano (1539–1606) közreműködésével három keresztény *daimjó* (大名) küldött Rómába. Az első hivatalos, Európába küldött japán küldöttségnek Igava Kendzsi egy egész könyvet szentelt.²⁰¹

A cikk a következőkben kitért arra, hogy a keresztény vallás terjedése segítette a portugál kereskedelmet, de igyekezett rávilágítani a virágzó kereskedelmi kapcsolatok megszűnésének okaira. Ez utóbbit részletesen ismertette külkereskedelmi, belpolitikai és vallási szempontból is. Kezdetben az ország belseje nem volt zárt, nem létezett még az „idegeneket kizáró rendszer” és a „fejedelmek sem tartattak a’ császár által oly szoros függésben”, így könnyebben tarthattak fenn kapcsolatot az idegenekkel és a szabadon utazhattak külföldre is. Portugál szolgálatba állva, illetve kereskedelmi kapcsolatok kialakításával nagy haszonra tehettek szert. Gazdag portugál kereskedők nagy kereskedővárosokban házasságra léptek a gazdag lakosok lányaival, megbarátkoztak egymás szokásaival, és „kevés idő elteltével közös érdek kapcsolta őket egymáshoz”. A kapcsolatok fenntartásából származó haszon kecsegtető volt a fejedelmek számára is, főleg a tengerparti tartományokban, mert a portugálok nekik is gazdag ajándékokat vittek, továbbá vámok szedésével növelhették jövedelmüket. A portugálok befolyása a térítő papok tevékenységének köszönhetően is nőtt. Kórházakat, szegényházakat építettek, így az itt gondozottak nagy része is megkeresztelkedett. A jezsuiták munkássága félelmet keltett a japán papokban („bonczok”) így a császárhoz folyamodtak, de ekkor még a kormány „úgy látszik, nem méltatta különös nagy figyelemre”, és a kereszténység terjedése sem ütközött volna akadályokba,²⁰² ha nincsenek más további körülmények. Egy spanyol vagy portugál hajó kapitánya Japánba érkezése után vendégül látott néhány japán főurat. Mutatott nekik egy térképet, amelyen büszkén mutatta meg királya nagy birodalmát, ahol a pápa jóváhagyásával a kereszténységet terjeszti. „A császár ezen nyilatkozatot megtudván, gyanakodni kezdett, hogy a’ pápa ígéret ’s adomány nem foglalja-e magában a japáni birodalmat is, melyről lemondania a’ császárnak még semmi kedve nem volt.”²⁰³

A portugálok Japánba érkezésekor még tartott a *Szengoku*-korszak (戦国時代, *szengoku dzsidai*), a hadakozó fejedelemségek korszaka, amikor valóban szabadon lehetett az országban utazni, illetve kereskedni egészen a Tokugava Iejaszu által befejezett országegyesítést követően az 1635-ben bevezetett *szakoku* rendeletekig.²⁰⁴ A jövedelmező kereskedelmi kapcsolatokról,

²⁰¹ Igava Kendzsi: Szekaisi no naka no tensó ken ó sisecudan, Tokió, Josikava Kóbunkan, 2017.

伊川健二：世界史のなかの天正遣欧使節団, 東京, 吉川弘文館, 2017.

²⁰² Az európaiak első megjelenése Japánban: I. a portugálusok, *Hon és Külföld*, [59.]

²⁰³ Uo., [59.]–60.

²⁰⁴ Michael S. Laver: *The Sakoku Edicts and the Politics of Tokugawa Hegemony*, Amherst, New York, Cambia Press, 2011.

illetve a portugálok és a japánok között kötött házasságokról Kaempfer is írt,²⁰⁵ viszont a korabeli európai írók, sem Galvão sem Pinto nem számoltak be ezekről a kapcsolatokról. A japán *Teppóki* megemlékezett az egyik elsőként érkezett portugál és egy helyi japán lány házasságáról. Ahogy fejlődtek a kereskedelmi kapcsolatok, főleg 1571 után, amikor Nagaszaki (長崎) az egyik fő kikötővé vált, ezek a kapcsolatok gyakoriak lettek, egészen a bezárkózásig.²⁰⁶ Viszont még a portugálok elűzését megelőzően, 1636-ban kitiltották a portugál kereskedők japán feleségeit és gyermekeiket is²⁰⁷ az országból.²⁰⁸

A körülmény, ami miatt valóban feltűnt a japán vezetésnek, hogy az idegenek jelenléte problémákhoz vezethet hosszú távon, a spanyol San Felipe hajó esete volt. 1580-tól a spanyol és portugál területek egyaránt a spanyol II. Fülöp irányítása alá kerültek, így a spanyolok is megérkeztek Japánba, és ferences misszionáriusokat hoztak magukkal. A ferencesek konfliktusba kerültek a már hosszabb ideje itt működő jezsuitákkal. A gyanú az idegenekkel szemben azt követően tovább növekedett, hogy a spanyol hajó, a San Felipe balesetet szenvedett, Tojotomi Hidejosi pedig elkoboztatta a hajó rakományát. A spanyol hajó kormányosa ezt azzal próbálta megakadályozni, hogy megpróbálta meggyőzni Hidejosi megbízottjait a spanyol király hatalmáról és világhódító terveiről. Ennek pedig része a hittérők munkája is, annak érdekében, hogy könnyebb legyen elfoglalni az adott területet. Tehát a misszionáriusokat katonák fogják követni, legalábbis a jezsuiták elmondása szerint. A ferencesek szerint a spanyol kormányos ártatlan volt, és épp a jezsuiták okolhatók a következményekért. Tojotomi Hidejosi ezek után 1597-ben végeztetett ki 26 keresztényt, köztük 6 ferences és 3 jezsuita szerzetest. Ez volt az első komoly és véres fellépés a keresztények ellen.²⁰⁹ Ebből látszik az is, hogy már a jelenlévő különböző szerzetesrendek között is megvolt a konfliktus, ebbe a környezetbe érkeztek meg a protestáns hollandok és angolok is, akik nem kötötték össze a kereskedelmet a kereszténység terjesztésével.

A cikk azonban nemcsak ezt nevezte meg a portugál–japán kapcsolatok megszakadásának indokaként. „Tayko Szamma császár” (Tojotomi Hidejosi) egyetlen, kiskorú fia „Fieri vagy Fideri Jori” (Hidejori) gyámjává nevezte ki „Daifu Szamma” (Tokugava Iejaszu) fejedelmet, „kit ő maga emelt volt fejedelmi méltóságra”. A gyámság mellett a birodalom vezetését is rábízta a fia 15 éves koráig és a végrendelet betartásának biztosítása érdekében „halálos ágya előtt fiját a’ Daifu Szamma leányával innepélyesen elmátkásította”. „Daifu Szamma” azonban „jóltevője” halála után kikiáltotta magát császárnak, és „Jori halálára törekedett”. Azzal vádolták meg, hogy

²⁰⁵ Kaempfer: *Kaempfer's Japan*, 181.

²⁰⁶ Gary P. Leupp: *Interracial Intimacy in Japan: Western Men and Japanese Women, 1543–1900*, London, New York, Continuum, 2003, 2–4.

²⁰⁷ Laver: *The Sakoku Edicts*, 134.

²⁰⁸ Később a hollandokkal foglalkozó fejezetben is látható lesz, miként reagált a sóguni kormányzat ezekre a kapcsolatokra.

²⁰⁹ Hall: *The Cambridge History of Japan, Vol. 4.*, 364–365.

titokban keresztény hitre tért, amit nem tudni pontosan, de azt igen, hogy a hozzá hűek nagyobb része keresztény volt. Így, amikor „Daifu Szamma a keresztényekre a’ halálos ítéletet kimondotta, egy csapással a’ legveszedelmesebb ellenségeit ért, kik bitorolt hatalma állandósításának útjába állottak. Az ősökötől és elődöktől átörökölt hit és vallás megtartása így szolgált itt is palást gyanánt a’ hitszegésnek, csalásnak és uralkodásra vágyásnak”.²¹⁰

Tojotomi Hidejosi, nem volt császár, de a korabeli japán viszonyokkal a cikkíró nem lehetett tisztában. Tojotomi a második országegyesítőként állt Japán élén,²¹¹ fiára Hidejorira (豊臣秀頼) (1593–1615) szeretne volna hagyni az országot. Az élete végéhez közelítve azonban a Hidejori még csak 5 éves volt, így megeskette 5 legerősebb szövetségését, köztük Tokugava Iejaszu Hidejori örökségének megóvására, de ez hosszútávon nem bizonyult működőképesnek.²¹² Hidejori Oszaka ostromát követően anyjával együtt öngyilkos lett 1615-ben, így aztán ténylegesen a Tokugavák kezébe került a hatalom.²¹³ Hidejori felesége, Szenhime (千姫) (1597–1666) Iejaszu unokája volt.²¹⁴ Az azonban, hogy a hívei között olyan sok lett volna a keresztény, az nem valószínű, de a történet szempontjából, illetve európai szemszögből nézve ez kapott nagyobb nyomatókat.

A cikk a kereszténység helyzetével kapcsolatban azzal folytatta, hogy a tiltó rendelkezés kezdetben a japánokra terjedt ki. A „decimai” (dedzsimai) levéltárakba lévő iratok alapján az első keresztényüldözés, ami a portugálokat is érintette 1586-ban volt, de a térítők folytatták munkájukat. Makaóból, Goából és „Manikából” (Manila) új papok érkeztek Japánba, fiatal japánok, akik portugálokkal együtt hagyták el az országukat, hogy később hazájukba visszatérve terjesszék a kereszténységet, így az fennmaradhatott volna Japánban. A portugál kereskedők viszont haszonlesés céljából elkezdtek csaláshoz is folyamodni, a japánok kárára. A jezsuiták „dölyfös” viselkedése is sértette a japán nagyurakat, amivel a portugálok maguk ellen fordították őket, „nem kis mértékben” megkönnyítve a bukásukat, amelyhez aztán a hollandok is hozzájárultak. A hollandok a jezsuitákat úgy állították be a japánok előtt, mint a legveszedelmesebb „papiszerzetek”, akik Európában is beavatkoznak a világi ügyekbe. Emiatt már több európai országból is kiűzték őket. Sőt, a hollandok teljesen más vallásúak, mint a portugálok. Arra a kérdésre, hogy ők keresztények-e azt válaszolták, hogy „Isten mentsen, mi hollandiak vagyunk!”; de nem ez jelentette a portugálok „végromlását”.²¹⁵

²¹⁰ Az európaiak első megjelenése Japánban: I. A portugálusok, *Hon és Külföld*, 60.

²¹¹ Tojotomi Hidejosi nem vette fel a *sóguni* (将軍) címet, a *taikó* (太閤) szó visszavonult régenst jelent, a *szama* mély tiszteletet kifejező jelző, amelyet név vagy titulus után tesznek ki.

²¹² Hall: *The Cambridge History of Japan*, Vol. 4., 142.

²¹³ Uo., 174.

²¹⁴ Sandy Kita: *The Last Tosa: Iwasa Katsumochi Matabei, Bridge to Ukiyo-e*, Honolulu, University of Hawai’i Press, 1999, 80.

²¹⁵ Az európaiak első megjelenése Japánban: I. A portugálusok, *Hon és Külföld*, 60.

A császár nem akarta teljesen beszüntetni a kereskedelmet a neki szánt szép ajándékok miatt, így a Nagaszaki melletti mesterséges szigetet „Decimát” (Dedzsima) jelölte ki lakhelyként. A kereszténységet sem sikerült teljesen betiltani, így a portugálok remélték, hogy a keresztény japánok segítségével, valamint portugál hadihajókkal és katonákkal meg tudják hódítani az országot. Az erről írt levelet a hollandok a Jóreménység fokánál elfogták és elküldték a japán udvarba, amelyet követően a portugálokat 1637-ben végképp kitiltották az országból. 1639-ben elszakadva Spanyolországtól 1642-ben két hajót küldtek követségbe Japánba, hogy a spanyoloktól függetlenül próbáljanak meg kapcsolatot létesíteni. A japánok azonban az egyik hajót felgyújtották a rakományával együtt, a hajók „indus” személyzetét kivégezték, a követet és a portugálokat pedig visszaküldték azzal a „nyilatkozattal, hogy többször egy portugál sem nyere rend kegyelmet, ki japáni földre teendi lábát”. Viszont a nagy haszon („évenként több millióra ment vala”), amellyel a kereskedelmi kapcsolatok fenntartása kecsegtetett, elég vonzó volt, hogy a portugálok 1647-ben újra próbálkozzanak. A 74 fős követség sorsáról egy holland társaság 1647. augusztus 5-ei naplójából értesülhetünk. A Nagaszakiba érkező követséget magához rendelte két nagaszakii császári biztos, akik ezt kedvező jelnek tekintették. Kénytelenek voltak viszont szembesülni azzal, hogy mivel ellenszegültek a császári parancsnak, 13 indiai szolgán kívül mindenkit kivégeztek, a vagyontárgyaikat a hajóra rakták és felgyújtották.²¹⁶ A 13 szolgát pedig életben hagyták azért, hogy Makaóba visszatérve elmondják a történeteket figyelmeztetésként, hogy aki ezután is megszegi a császár parancsát, azt kínok között fogják kivégezni.²¹⁷

Az első keresztényüldözés, amelyet a cikk említ, az Tojotomi Hidejosi 1587-es misszionáriusokat kitiltó rendelkezése volt, de ez a kereskedelmet nem érintette,²¹⁸ illetve magának a rendeletnek a betartását se vették szigorúan. Az országegyesítést követően azonban a misszionáriusok jelenléte a Tokugava sógunátus számára zavaró volt, így betiltották a kereszténységet, majd 1616-tól a külföldi kereskedők mozgásterét is elkezdték korlátozni, egészen addig, amíg végül egyedül csak a hollandok maradhattak.²¹⁹ A hollandokat csak azért nem üzték el a cikk szerint, mert a japánok számára megfelelően feleltek arra a kérdésre, hogy ők keresztények-e. A holland kapcsolatokkal foglalkozó cikkekben rendszeresen előkerült a szerző habitusától függően – csodálva a hollandok talpraesettségét, avagy mélyen elítélve, egyenesen csalóknak titulálva őket.

²¹⁶ Uo., 61.

²¹⁷ Uo., 62.

²¹⁸ Hall: *The Cambridge History of Japan, Vol. 4.*, 74–75.

²¹⁹ Reischauer: *Japán története*, 78–79.

A portugálokra névre kompromittáló levélről, amelyet a hollandok szereztek meg és küldtek vissza Japánba, Kaempfer is írt,²²⁰ de ennek az esetnek nincs nyoma japán forrásokban.²²¹ A portugálokat 1639-ben, az 1637-ben kitört, majd levert simabarai lázadást követően tiltották ki az országból. Bár a lázadáshoz nem volt közük, katolikus vallásuk komoly problémát jelentett a sógunátus számára.²²² Dedzsimát kezdetben viszont valóban a portugáloknak szánták.²²³ A kitiltást követően a portugálok azonnal megpróbálták helyreállítani a korábban komoly hasznot hozó kereskedelmi kapcsolatokat, ahogy ezt a cikk is említette, bár kissé összekeveredtek az események. Az első, még az 1630-as évek végén Nagaszakiba küldött követség tagját tartóztatták le, és csak a legénység 13 nem európai, hanem helyiekből álló tagjának kegyelmeztek meg. Őket küldték vissza Makaóba azzal a hírrel, hogy a követség maradék 61 tagját 1639 augusztusában kivégezték. A portugálok 1640-ben függetlenedtek Spanyolországtól, és erről a megváltozott helyzetről a Makaóban tartózkodó portugálok értesíteni akarták a japánokat, szerették volna ismét megpróbálni a kereskedelmi kapcsolatok helyreállítását. Az 1647-ben érkező követséget a sógunátus nem utasította vissza vagy végezte ki, sőt, békén is hagyták őket, és szabadon távozhattak, de a kérésüknek nem tettek eleget. Továbbra is azon a véleményen volt a sógunátus, hogy ha engednének a portugálok kérésének, azok biztosan igyekeznének misszionáriusokat is becsempészni az országba. Sőt, olyan információhoz is hozzájutottak hitükről lemondott papoktól, hogy a portugálok és a spanyolok a beengedett misszionáriusok és a keresztény vallást felvett helyi lakosok segítségével tervezték elfoglalni az adott országot. Ez viszont aggasztotta a japán vezetést, így a keresztények kitiltása nem feltétlenül vallási, inkább politikai okból történt, ahogy arra Michael S. Laver is utalt.²²⁴ A 17. század második felében, 1685-ben a portugálok megpróbálkoztak még egy utolsó kapcsolatfelvétellel, de a 19. század második feléig ez volt az utolsó.²²⁵

A portugál–japán kapcsolatok ismertetésével 1846 októberében a *Budapesti Híradó* is foglalkozott. Egy többrészes cikksorozat²²⁶ második része írt a portugálok tevékenységéről. Az első részben az angolok kelet ázsiai törekvései, a másodikban a portugálokon kívül az orosz kapcsolatfelvételi kísérletek is előkerültek, illetve a harmadik rész az amerikaiak helyzetével foglalkozott. A cikk meglehetősen jól tájékozott szerzője az október 9-ei számban kitért arra, hogy miért akarják a japán hatóságok már hosszú ideje távol tartani maguktól az európaiakat. A portugálokat példa nélküli „megelőzéssel és türelemmel” fogadták, szabadon kereskedhettek,

²²⁰ Kaempfer: *Kaempfer's Japan*, 183.

²²¹ Uo., 479.

²²² Laver: *The Sakoku Edicts*, 129–134.

²²³ Uo., 162.

²²⁴ Uo., 138–139.

²²⁵ Leupp: *Interracial Intimacy in Japan*, 226.

²²⁶ Külföld, Anglia és Japán, *Budapesti Híradó*, 1846, 469. szám, 1846. október 8., 470. szám, 1846. október 9., 471. szám, 1846. október 11.

terjeszthették a kereszténységet, sok lakost és fejedelmet megkereszteltek, sőt, XIII. Gergely pápához még japán küldöttséget is küldtek. Viszont a portugálok „uralkodásvágya aggodalomba ejtette a császárt”, a vallásterjesztés pedig elősegítette a politikai céljukat, így megkezdődtek az üldöztetések, ami a keresztények kiirtásával végződött. Legvégül a keresztények Simabara várában próbáltak ellenállni, de vesztek. Így a portugálokat kitiltották, de ez a tiltás még nem volt érvényes a többi európai országra. A cikk írója itt röviden kitért a spanyolok és a hollandok tevékenységére is; 1611-ben egy spanyol és egy holland követség ment Edóba, de előbbi elutasították (selyemben és bársonyban pompáztak, büszkén), utóbbi viszont a „kalmári furfang és alázatosság által elérte célját”. Így a hollandok, bár korlátok között, de kereskedhettek Japánnal, amivel „magára vonta a többi tengerész nemzetek irigységét”.²²⁷ Tehát a szerző kiemelte a portugálok jó fogadtatását és kezdeti sikereit, mindezt azonban az „uralkodásvágy” megtörte, hiába voltak a japánok kezdetben előzékenyek. Emiatt kezdték el üldözni a kereszténységet is, így a portugálok bukását a hatalomvágy számlájára írta. Az eseményekkel kapcsolatos dátumok, illetve az események sorrendje kissé összekeveredtek a cikkben. A szerző szerint a simabarai lázadás miatt tiltották ki a portugálokat az országból, amelyet keresztény lázadasként írt le. Az 1637-ben kitört, majd 1638 tavaszán levert lázadásban valóban voltak keresztények, de az nem vallási okokból, hanem az éhínség és a magas adók miatt tört ki. A portugáloknak nem sok köze volt a lázadáshoz, nem segítették a lázadókat, pusztán ők is keresztények, sőt katolikusok voltak. A kitiltásuk sem hirtelen felindulásból született.²²⁸ A portugálok az utolsó kitiltott európaiak voltak, nem az elsők, ahogyan arra a cikk utalt. A spanyolokat még 1624-ben kiűzték az országból. A büszkeségüknél és a viseletüknél jóval nagyobb gondja volt a portugálokkal a sógunátusnak, mert ők is katolikus országot képviseltek. Velük szemben a furfangos és alázatos hollandok sikerrel jártak, komoly korlátok között, de maradhattak Japánban. Ezt viszont más országok irigyelték és irigylük a 19. század közepén is, ami a későbbiek folyamán más cikkekben is elő fog kerülni.

6.4. A „nyitás” körüli legújabb ismertetések

A vizsgált korszak legvégén, közel japán amerikaiak általi „megnyitásához”, 1853 júniusában jelent meg egy portugálokkal is foglalkozó cikk a *Családi Lapok*ban. Kivételesen most ismerni a szerzőt is, Lukácsék János (1828–1898) *Japónia* című²²⁹ cikkét június közepén és a hó végén közölte a lap. Sikerült a kutatómunka folyamán fellelni a cikk eredeti változatát is – a magyar

²²⁷ Külföld, Anglia és Japán, *Budapesti Híradó*, 470. szám, 239.

²²⁸ Laver: *The Sakoku Edicts*, 129–134.

²²⁹ Lukácsék János: Japónia, *Családi Lapok*, II. évfolyam, 11. szám, 1853. június 15., 519–527 és uo., 12. szám, 1853. június 30., 561–571. Szerepel az évfolyamhoz tartozó tartalomjegyzékben is.

lapban megjelent változat az utolsó két-három bekezdést leszámítva tulajdonképpen egy szó szerinti fordítás – Henry de Coursy neve alatt jelent meg másfél évvel korábban, a francia *Le Correspondant*-ban.²³⁰ A hosszú és sok részletre kiterjedő cikk erősen katolikus nézőpont alapján született, szerzője vehemens hozzáállását nem rejtette véka alá. A cikk szerint a „valóságos terra incognita-ként” jellemzett Japánról csak annyit lehet tudni, hogy létezik. Az idegeneket kitiltották, amely törvényt a szerző szerint meg kell szüntetni és „át kell ültetni” a „keresztény polgárisodást”, ami „Europának föladata”. Ennek a feladatnak a 16. században a katolikus egyház már nekilátott, de most újra kell kezdeni, hogy „e tartományt az igaz Istennek” megnyerjék.²³¹ Tehát már a bevezetőből látszik, hogy milyen hangnem várható a későbbiek folyamán is. A cikk Japán megnyitását egyértelműen Európa feladatának tekinti, mert a nyugati korszellemnek megfelelőnek vélt és feltétlenül követendő példának tartott „polgárisodást” az európaiaknak kell Japánba vinni. Akkoriban, amikor ez az írás is született, már cikkeztek a lapok arról, hogy az amerikaiak expedíciót terveznek küldeni Japánba, sőt, mire a magyar lapban mindez megjelent, már nagyon közel is jártak a célhoz.

A portugál–japán kapcsolatokat igyekszik egészen a kezdetektől a kitiltásig bemutatni a szerző. A portugáloknak Amerika felfedezése után fél évszázaddal, 1534-ben sikerült Japánba jutniuk.²³² A helyes dátumként 1543-nak kellett volna szerepelnie, viszont ugyanez a dátum olvasható a francia cikkben is,²³³ így nem a magyar szerző írta el. Inkább tűnik a nyomdai előkészítés közben bekövetkezett nyomdahibának, mint elírásnak, nem nehéz az utolsó két számjegyet véletlenül felcserélni. A szerző – az általa képviselt erősen katolikus nézőpont ellenére – meglehetősen kritikus a portugálokkal szemben. Véleménye szerint sikeresen kapcsolták össze a „vallást a zsványsággal, birvágyat a becsülettel, léleknagyságot a ravaszsággal és vérengzést a legőszintébb gyöngédséggel”. A szerző ezzel vezette fel a portugálok közel 100 éven keresztüli jelenlétét Japánban. Lukácsék cikkében Pinto szerepel mint az első Japánban járt portugál, aki 8 társával jutott japán partjaihoz hajótörés következtében. Mint ahogy az már korábban is látható volt, nem valószínű, hogy Pinto a legelső Japánban járt portugál lett volna. Pinto történetével kapcsolatban közel sem volt annyira kritikus ennek az írásnak a szerzője, mint Siebold vagy a *Hon és Külföld* cikke. Ezt követően a korábban már megismert történet egy újabb változata olvasható: „Cangoxima” (Kagosima) királya jól fogadta, újdonságként szolgált fegyvere és orvosi tudása, amellyel kivívta a fejedelem barátságát, majd hazatérte után nem sokkal élénk kereskedelmi kapcsolatok jöttek létre Portugália és Japán között. 40 évig más nemzet nem

²³⁰ Henry de Coursy: *Le Japon, Le Correspondant*, XXXIX. évf., 1851, [289]–314.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k42257016/f299.item> (Letöltés: 2024. október 14.)

²³¹ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 519.

²³² Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 561.

²³³ Coursy: *Le Japon*, 299.

kereskedhetett a távoli országgal, ahol ekkor háborúk dúltak. A portugálok pedig ügyesen tartották a kapcsolatot a különböző „pártokkal”, utalva a hadakozó fejedelemségek és az ország-egyesítés korszakára. Megemlítette a cikk azt is, hogy 1580-ban II. Fülöp spanyol király portugál uralkodó is lett, ennek következtében a spanyolok is megjelentek Japánban.²³⁴ A japánok viszont aggódni kezdtek a függetlenségük megtartása miatt. Ezt az aggodalmat erősítette meg egy kérkedő spanyol kapitány is, aki bemutatta egy „földgolyón” királyának hatalmas birodalmát, Portugália „meghódítását” stb., amiből Japán sem fog kimaradni; a hódító munkát pedig hittérítőkkel szokták megkezdeni. Az európai történelmi események részletezése után – Hollandia ekkoriban függetlenítette magát, a protestáns Anglia pedig a spanyolok ellen harcolt – tért rá, hogy 1600-tól megérkeztek az angolok is. „Williams Addams” magát a császár előtt Erzsébet királynő (1533–1603) követeként mutatta be és táplálta a „féltékenység magvát” a hittérítők és a portugálok ellen a japánokban és ennek következtében elkezdték üldözni a keresztényeket. A szerző szerint ez bosszú volt az angolok részéről, azért a sok gondért, amit II. Fülöp okozott nekik. Az angolok azonban a köztársaság kikiáltása után – valójában még előtte – elhagyták Japánt. A náluk jóval sikeresebb hollandok 1609-ben létesítettek telepet Hiradóban („Firandó”), majd rágalmakkal ásták alá a portugálok helyzetét, ők „azok, kik ez utált vallást nem követik”, így elrendelte a császár a portugálok elűzését. 1641-ben viszont Portugália függetlenítette magát Spanyolországtól és megpróbálták ismért felvenni a kapcsolatokat Japánnal, de a 4 követ „Nangazakiban a népjog gyalázatára lenyakaztattak”.²³⁵

Tehát, mint látható részletes összefoglalót közölt a *Családi Lapok* is a portugál–japán kapcsolatokról. Pinto története a francia és a magyar cikkben is előkerült, és itt is szerepeltek a lőfegyverek, Pinto orvosi szaktudása, amellyel segítségére volt a fejedelemnek. Ez a cikk is megemlíti a hadakozó fejedelemségek korszakát, illetve, hogy a portugálok ennek ellenére jól boldogultak a spanyolok megérkezéséig. A spanyol kapitány története ebből a leírásból sem maradt ki, ahogy a keresztényüldözés, illetve az angolok, valamint a hollandok helyzete és szerepe sem. A cikk a portugálok egyik utolsó sikertelen kapcsolatfelvételi kísérletét is megemlíti. Így megállapítható, hogy a 19. század közepén született írás is felsorolt minden lényeges pontot, amelyet a korábbi cikkek is közöltek a portugál–japán viszonyokról,²³⁶ ezúttal erősen katolikus nézőpontból. A szerző említi az angolok esetében a „féltékenység magvát elültető”, James

²³⁴ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 562.

²³⁵ Uo., 563–564.

²³⁶ A cikk további részében más országok és Japán kapcsolatát is ismertette, továbbá a cikk második része Japán elhelyezkedésével, kormányzatával, vallásával, a harmadik része pedig japán korai felfedezésével foglalkozik. Érdekesség, hogy véleménye szerint Japánt Európában elsőként a francia Szent Lajos (1214–1270) által Tatárországba küldött Rubruquis (Rubruk Willelmus) (1215–1220 – 1293 után) ismertette meg még Marco Polo előtt. (Uo., 561.) Mint ismeretes, Japán Marco Polonál szerepelt elsőként Európában, de ez egy francia szerző szívének nyilván kedvesebb volt a francia érintettség miatt. Máshol Rubruk neve eddig még nem merült fel Japánnal kapcsolatban.

Clavell²³⁷ is megihlető William Adamst is, aki navigátorként szolgált egy holland hajón, így első angolként jutott Japánba.²³⁸

6.5. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a 18–19. században a portugál-japán kapcsolatokról született valamennyi cikk 16–17. századi forrásokból, vagy a később ezek alapján írt művekből születtek. A vizsgált korszakban már nem volt élő kapcsolat a két ország között, mi több, meg sem próbálkoztak a 17. század után a Japán megnyitását követő időszakig az újabb kapcsolatfelvétellel. Az amerikaiak által 1854-ben kötött kanagavai szerződést követően hatodik nyugati országgént kötöttek szerződést a portugálok Japánnal, újra felvéve a 17. században megszakadt kapcsolat fonalát.²³⁹

A korabeli olvasók ezen cikkek által formált Japán-képe, mind a portugál, mind a japán oldalról érdekes, és egyik esetben sem feltétlen pozitív. Japán oldalról a keresztényüldözés, az idegenek kitiltása, a törvények feltétlen szigorral történő betartatása – akár a követek kivégzésének árán is –, nem festett jó képet a japánokról. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a japánok nem voltak naivak, felismerték a veszélyt, amelyet a külföldiek jelenléte okozhatott volna hosszútávon. Látható volt a külföldiek és a keresztény vallás iránti kezdeti nyitottság is, amit mindenképp a javukra írhattak a korabeli olvasók. A negatív irányú változást igyekezett több írás is megmagyarázni, akár több oldalról is körüljárva a kérdést, így nemcsak a misszionáriusok türelmetlenségét vagy egymás közti konfliktusát, hanem a portugál kereskedők kapzsiságát is kárhoztatták. Meglepő módon ez nemcsak az eseményeket inkább tárgyilagosan bemutatni szándékozó cikkekben fedezhető fel, hanem a katolikus nézőpontból született cikkekre is jellemző volt. Egyértelműen hibáztatták a portugálokat a hatalom- és a nyereségvágyuk miatt, ami aláásta a japánok európaiakba vetett bizalmát. A cikkek ugyanakkor nem tértek ki arra, hogy az időközben stabilizálódó japán politikai helyzet is szerepet játszott a változásokban. A Tokugavák által kialakított szilárd rendszert ugyanis csak kívülről lehetett komolyabban fenyegetni, mint ahogy jóval később külső hatások vezettek el végül a 19. században a Meidzsi-restaurációhoz (明治維新 *Meidzsi isin*) is. Tehát a külföldiekkel szembeni fenntartások japán szempontból megalapozottnak tekinthetők. A portugálok viszont mindenképp pozitív színben

²³⁷ James Clavell *A sógun* című könyve William Adams életén alapul, bár a szerző átnevezte a szereplőket. A történelmi regény remekül érzékelteti az egymással vetélkedő európaiak helyzetét, így a portugálok, illetve a misszionáriusok tevékenységét is. James Clavell: *A sógun, I–II.*, ford. Gy. Horváth László, Budapest, Árkádia Könyvkiadó, 1987.

²³⁸ Laver: *The Sakoku Edicts*, 9–10.

²³⁹ Nicsiro Sükó Cúsó Dzsójaku - *Tratado de Paz, Amizade e Commercio, entre Sua Magestade El Rei de Portugal e Sua Magestade o Imperador do Japão*, 1860. augusztus 3.

<https://www.pt.emb-japan.go.jp/files/000505680.pdf> (Letöltés: 2024. szeptember 24.)

tűnnek fel akkor, amikor Japán felfedezéséről írtak, ezek a történetek is több helyen is kiemelt szerepet töltöttek be, még ha adott cikk fenntartásokkal is kezelte a régi idők utazóinak elbeszéléseit. Az olvasók ezeken felül több cikk segítségével megismerkedhettek japán helység- és személynevekkel, valamint a japán történelem bizonyos eseményeivel is. Nem egy helyen szerepelt Tanegashima, valamint az olyan a 16-17. századi japán történelemre jelentős hatást gyakorolt személyek, mint Tojotomi Hidejosi és Tokugava Iejaszu, sőt, még az Edo-korszak második felében élt japán művész, Kacushika Hokusai is. Bár a japán szavak latinbetűs átírása nem egységes, ahogy az is gyakran előfordult, hogy a történelmi szereplők a rangjuk szerint lettek megnevezve. A cikkekben természetesen mutatkoztak minőségi eltérések is, az adott szerző igénye és a számára elérhető források szerint, de összességében megállapítható, hogy amennyire csak a kor és a körülmények engedték, megfelelő tájékoztatást adtak a 16–17. századi portugál–japán kapcsolatok alakulásáról. Ezek alapján pedig az olvasók megismerkedhettek a múltbéli viszonyokkal és a japánok idegenekkel szembeni hozzáállásával is, amelyet több tényező is befolyásolt. Egyértelmű, hogy egy idő után Japán számára teherré vált a kereszténység, így csak azokkal tartottak fenn szívesen kapcsolatot, akiknek semmilyen térítő szándékuk nem volt, valamint hajlandóak voltak alávetni magukat a japán törvényeknek. Ennek a hollandok tettek eleget, így ők maradhattak Japánban a *szakoku* időszaka alatt is. A következő fejezetben a holland–japán kapcsolatok bemutatásánál ezt ismertetem.

7. Holland–japán kapcsolatok

„...azzal áltatták el a’ tudatlan Japonbelieket, hogy ők nem keresztények hanem Hollandusok.”²⁴⁰ „...az eszközök megválasztása- és követeléseikben sokkal szerényebbek, s kevésbé szörszálhasogatóak voltak másoknál. [...] ...befolyásukkal megdöntötték a portugaliakét, s bectelen rágalmaikkal a religio romjait és vetélytársaik kiüzetését készítették elő.”²⁴¹ Ilyen és ehhez hasonló szövegekkel találkozni sokszor azoknál a cikkeknel, amelyek a vizsgált korszakban a holland–japán kapcsolatokat igyekeztek ismertetni. A cikkek hangneme a szerző habitusától változott, így nemcsak negatív hozzáállással, véleménnyel lehetett találkozni. Az szinte mindegyik cikkből kitűnik, hogy a hollandok helyzete mindenképpen különlegesnek számított Japánban vagy csodáltak, vagy irigyeltek a szerzők. Egyedüli európai országgént ugyanis csak a hollandok tarthattak fenn kapcsolatot Japánnal a *szakoku* időszaka alatt, rendkívül szigorú és szabályozott keretek között. Így a holland–japán kapcsolatok vizsgálata párhuzamba állítható a születő magyar nyelvű sajtóval is, ennél fogva – szemben a portugál–japán kapcsolatokkal –, már nemcsak a múltbeli eseményekkel foglalkoztak a különböző periodikák szerzői. Megjelentek az írásokban az aktuális események is, már amennyire ezt a kor viszonyai engedték. Az alábbiakban ezen holland–japán kapcsolatokkal foglalkozó cikkeknek a vizsgálata következik, a legkorábbi megjelenéstől kezdve egészen 1854-ig. A fejezetet két nagyobb részben és több alfejezetben tárgyalja a témát; az első felében a kezdetektől megjelent cikkekkel foglalkozom egészen az 1840-es évekig, aztán a második részben az 1840-es évektől egészen 1854-ig. A határvonalat a II. Vilmos (1792–1849) holland uralkodó levele jelenti, onnantól kezdve foglalkoztak a cikkek főként az aktuálisnak tekinthető eseményekkel, míg az az 1840-es évek előtt megjelentek inkább a korábbi történésekről értekeztek.

7.1. A holland–japán kapcsolatok a kezdetektől az 1840-es évek elejéig

7.1.1. A hollandok különleges helyzete és kereskedelmi kapcsolataik

Már a legkorábbi magyar nyelvű sajtóban megjelent cikkek is igyekeztek megmagyarázni a hollandok különleges helyzetét Japánban. Elsőként 1796-ban jelent meg egy írás a *Magyar Almanak* harmadik kötetében. A Holland Köztársaság első alkotmányáról szóló cikkben külön bekezdésben tértek ki a holland–japán viszonyra. A cikk szerint a holland kereskedelmi

²⁴⁰ Decsy: A Hollándiai Respublika Utrekti Szövetségén épült első Alkotmányának és Constitutiojának rövid le-
rajzolása, *Magyar Almanak*, 3. köt., 52.

²⁴¹ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 563.

kapcsolatok egészen Japánig érnek, ahol csak a belgák²⁴² és a kínaiak kereskedhetnek, más keresztényeknek nem szabad. Kitértek arra is, hogy korábban a portugálok hittérítőket küldtek Japánba, akik kegyetlen módon bántak a helyi lakosokkal és a boncokkal, a japán pogány papokkal, emiatt nem csak őket, hanem az összes keresztényt örökre kitiltotta a japán császár az országból. Azt is megindokolták, hogy a hollandok miért maradhattak az országban, ha minden más keresztényt elkergettek. A portugálok kitiltása után ugyanis azt mondták a „tudatlan” japánoknak, hogy ők nem keresztények, hanem hollandok, emiatt a japánok megengedték nekik a kereskedelmi kapcsolatok fenntartását.²⁴³ Ezen indok később több cikkben is előkerül. A hollandok az 1630-as években még a portugálok végleges kitiltása előtt valóban komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy meggyőzzék a japán tisztviselőket, hogy az ő kereszténységük teljes mértékben eltér a spanyolokétól és a portugálokétól.²⁴⁴ A hollandok nem titkolták, amikor japánok részletesen kikérdezték őket vallási kérdésekben, hogy a vallásuk alapjai ugyan megegyeznek, de akkora különbség van a kettő között, akár a nappal és az éjszaka között, ahogy 1641 augusztusában a holland kirendeltség vezetője is leírta a naplójában.²⁴⁵ Így a „tudatlan Japonbeliek” tudhatták, hogy keresztények, de elég meggyőzők tudtak lenni a hollandok azzal kapcsolatban, hogy a különböző irányzatok között vannak különbségek. Bár nem biztos, hogy ez felmerült, de a buddhizmusnak is több különböző változata létezett már akkor is Japánban, így akár párhuzamot is lehetett vonni. Ezen felül a protestáns hollandok nem akartak térítő munkát sem folytatni, szemben a spanyolokkal és a portugálokkal.²⁴⁶

A *Magyar Almanak* cikkéhez hasonlóan a *Magyar Kurir* 1814. november 29-ei számában is megjelent egy hosszabb cikk *Szövetséges Belgium* címmel, amelyben szintén szerepel, hogy a hollandok kereskedelmi kapcsolatai egészen Japánig érnek. Nekik köszönhetően mentek oda az angolok és más európai kereskedő nemzetek is, de „ezeknek az ő boldogságuk sok ideig nem tartott”, mert a helyiekkel rosszul bántak, kincseiket elvették, így „onnan kihajtottak, és csak egyedül a szövetséges Belgák maradhattak”. Titokban viszont más európaiak is kereskedtek, de „nem mint keresztény nemzetek, hanem mint Belgák”. A cikk szerint azonban ezen kapcsolatoknak is vége szakadt ebben az évben, mert észrevették, hogy a belgák titokban utat engedtek más európaiaknak is, de a mostani uralkodó szeretné visszaállítani a baráti és kereskedelmi kapcsolatokat a japánokkal. A szerző említi továbbá, hogy a Japán-szigetek Kínával,

²⁴² Németalföld miatt a belgákat és a hollandokat több helyen is megféleltetik egymásnak.

²⁴³ Decsy: A Hollándiai Respublika, *Magyar Almanak*, 3. köt., 52.

²⁴⁴ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 80., Grant Kohn Goodman: *Japan and the Dutch 1600–1853*, Richmond, RoutledgeCurzon, 2000, 15.

²⁴⁵ Laver: *The Sakoku Edicts*, 133–134.

²⁴⁶ Túróczi Tamás: „Bezárkózás” és nagyhatalmi szándék – a japán külpolitika változásai a spanyol-holland versengés tükrében, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2024, 137.

Tatárországgal és a Csendes-óceánnal határosak, a terület aranyban, ezüstben és gyöngyben gazdag, emellett hozzátette még, hogy „[hajdan] az ő uralkodó fejedelmek igen hatalmas Császár volt, és sok Királyokon uralkodott.”²⁴⁷

Az angolok valóban a hollandokat követően érkeztek Japánba a 17. század elején. Az első angol a holland szolgálatba szegődött, James Clavell is megihlető²⁴⁸ William Adams volt,²⁴⁹ viszont az angolok nem maradtak sokáig Japánban, ahogy az a korábbi fejezetekben látható volt.

A cikk szerint az egy időre megszakadt kapcsolatok kissé furcsának tűnnek. Esetleg utalhott a szerző a napóleoni háborúk alatt lezajlott időszakra, amikor, ha nem is szakadtak meg a kapcsolatok, mindenképp akadályoztatva voltak, ahogy erre a Phaeton incidens is rámutat. A napóleoni háborúk idején komoly veszélyt jelentett az angolok számára, hogy minden holland gyarmat esetleges francia támadás kiindulópontjává válhat. Az angolok holland gyarmatnak tekintették Dedzsimát, annak ellenére, hogy nem volt az, és igyekeztek akadályozni a kereskedelmi forgalmat. A hollandok, hogy ne menjen csődbe a távol-keleti kereskedelmük, semleges felségjelű hajókkal igyekeztek orvosolni a kialakult helyzetet. Fleetwood Pellew (1789–1861) kapitány azt a parancsot kapta, hogy a Phaeton hajóval tartsa ellenőrzés alatt a Nagaszaki körüli vizeket. 1808 októberének elején behajóztak a kikötőbe, elfogták az érkezésükre eljövő holland tisztviselőket és japán tolmácsukat, ellátmányt követeltek, amikor pedig megkapták, kihajóztak a nagaszakii hatóság engedélye nélkül, amelyet törvény szerint ki kellett volna állítani a távozáshoz. Emiatt az eset miatt akkora szégyenbe került nagaszakii kormányzója, hogy a becsületén esett csorbát kiküszöbölendő öngyilkos lett.²⁵⁰ Az angolok nem sokkal később, 1813-ban megpróbálták ténylegesen átvenni Dedzsima feletti az ellenőrzést. Gondosan kidolgozott tervüket azonban az angol blokádnak 1809 óta Dedzsimán ragadt *opperhoofd* (Dedzsima holland vezetője) Hendrik Doeff (1777–1835) meg tudta akadályozni. Tudta ő is és a japánok is, bár nem feltétlenül megbízható, orosz forrásból, hogy Batavia angol kézbe került (egy időre). Emellett Doeff tisztában volt vele, hogy a Phaeton incidens miatt a japánok gyűlölik az angolokat. Volt később még egy angol próbálkozás, de Doeff ezt is el tudta hárítani, emlékeztetve a japánokat a Phaeton incidensre. A korábbi szokásoknak megfelelő kereskedelem csak a Bécsi kongresszus (1814–1815) lezárása után állt helyre.²⁵¹ A Phaeton incidens másik következménye

²⁴⁷ Szövetséges Belgium, *Magyar Kurir*, XXVIII. évf., 44.szám, 1814. november 29., 247.

²⁴⁸ Clavell: *A sógun*.

²⁴⁹ Laver: *The Sakoku Edicts*, 9–10.

²⁵⁰ Paul E. Eckel: Challenges to Dutch Monopoly of Japanese Trade During the Wars of Napoleon, *The Far Eastern Quarterly*, vol. 1, no. 2, 1942, 173–175, <https://www.jstor.org/stable/2049620> (Letöltés: 2024. október 21.)

²⁵¹ Eckel: *Challenges to Dutch Monopoly*, 175–178.

az volt, hogy a japánok emiatt, illetve az északi területek felől érkező orosz fenyegetések miatt igyekeztek megerősíteni az ország védelmi rendszerét.²⁵²

A hollandok különleges helyzetével és ennek a helyzetnek az elnyerésével foglalkozott a *Hasznos Mulatságok* egyik 1829-es száma is. A 16. században Japánba érkező portugálokat 1600-ban követték a hollandok, hogy ők is kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek a távoli országgal. 1637-ben „vagy költöztek, vagy találtak egy levelet, mellynél fogva ki tudódott, hogy a’ Keresztények a’ Portugallusok’ segítségével végre hajtandó, Hazaárulást koholtak volna”. A japán kormány ezeket a vádakot elhitte, a portugálokat elűzték, a lázadásra „felingerlett keresztényeket mind megölték”, és később a hollandokat is Dedzsima („Dasima”) szigetére küldték. Emellett minden más külföldivel való kereskedelmet, illetve kapcsolatot megtiltottak, a kínaiakat leszámítva.²⁵³

A lázadás, amelyre a cikk kitért, az 1637-ben kitört és 1638 tavaszáig tartó simabarai lázadás volt, amelyet a Tokugava sógunátus felhasznált a keresztények ellen. Bár a lázadók soraiban sok olyan keresztény akadt, aki a korábbi tiltások ellenére is igyekezett megtartani a vallását, valójában nem vallási okokból tört ki a lázadás, hanem az éhínség és a magas adók miatt. Ennek következtében tiltották ki végül 1639-ben a portugálokat, annak ellenére, hogy nem segítették a lázadókat. A portugálok és a lázadók közötti egyetlen közös pont a kereszténység volt. A kitiltás nem hirtelen ötletből született, holland jelentések szerint már korábban érdeklődtek a japánok a hollandoknál, hogy el tudják-e látni annyi termékkel az országot, mint amennyit a portugálok szállítottak. A legfőbb probléma a portugálokkal kapcsolatban a katolikus vallás volt,²⁵⁴ a simabarai lázadás pedig jól indokkal szolgált a kitiltáshoz.

A lázadás annyiban érintette a hollandokat is, hogy a sógun elvárta, hogy a hollandok segítsenek a lázadás leverésében, és bár ez alól az akkori *opperhoofd* Nicholas Couckebacker próbált kibújni, kísérlete sikertelennek bizonyult, így kénytelen volt hajót küldeni, amely 1 napig ágyúzta a lázadók által elfoglalt *Hara* (原城) várat. Ennek ugyan semmi hatása nem volt az eseményekre, sőt, komoly károkat sem okozott, a japánok mégis elégedettek voltak a holland támogatással. Megmutatták, hogy engedelmeskednek a sógun parancsának – akkor is, ha keresztények ellen kell harcolni –, de a továbbiakban nem igényelték a szolgálataikat. Másrésről viszont ez a lépés elborzasztotta a spanyolokat és a portugálokat is.²⁵⁵ Ez a kritika érződik a cikk írójának hangvételéből is, ahogy a későbbi, ezzel az időszakkal foglalkozó írásokból is

²⁵² Erről bővebben: Noell Wilson: Tokugawa Defense Redux: Organizational Failure in the Phaeton Incident of 1808, *The Journal of Japanese Studies*, Vol. 36, No. 1, The Society for Japanese Studies, 2010, 1–32., <https://www.jstor.org/stable/20752489> (Letöltés: 2024. október 21.)

²⁵³ Japán: *Hasznos Mulatságok*, 1829/1/11. szám, 82.

²⁵⁴ Laver: *The Sakoku Edicts*, 129–134.

²⁵⁵ Laver: *The Sakoku Edicts*, 135.

hasznos ellenérzés vagy éppen a hollandok ügyessége felett érzett csodálat fogalmazódik meg. Például a *Katholikus Néplap* 1852-es cikkei nyilván kritikusabb vagy egyenesen gúnyosabb hangvételt ütnek meg ezzel a témával kapcsolatban, és örülnek az akkor már készülődő amerikai expedíciónak.²⁵⁶

Szintén foglalkozott a hollandok különleges helyzetével Bajza József *Japán birodalom*²⁵⁷ című tanulmánya, amely a *Tudománytár* 1834/3. kötetében jelent meg Széplaki Erneszt álnév alatt. A tanulmány Heinrich Julius Klaproth (1783–1835)²⁵⁸ írásának fordítása.²⁵⁹ A tanulmány szerzője kiemelte, hogy az „ázsiai Nagybritanniának” nevezett ország bemutatásához forrásként Kaempfer és Turnberg művei szolgáltak mint „egyedüli hiteles írók Japán’ megismertetésére”. Főként Kaempfert tartja fontosnak, „mert forrásai belföldi irományok voltak”. Várják még Siebold beszámolóit is, mivel „hosszabb ideig mulatott ez országban, és szerencsés volt, mind magát, mind becses gyűjteményét a’ fenyegető veszélytől megmentve elillanni”. További forrásként szolgált még a párizsi királyi könyvtár és Klaproth saját gyűjteménye is.²⁶⁰ A tanulmányban megemlített három „hiteles író” közül kettőt már korábban említettem, mindhárman holland szolgálatban, Dedzsimán dolgozó orvosok voltak, akik komoly természettudományi érdeklődésüknek köszönhetően írásaikkal elősegítették nemcsak Japán, hanem a japán természet európai megismertetését is.²⁶¹

Bajza tanulmányában többféle témakörben szerepeltek információk Japánról, így a hollandokkal kapcsolatban is, ugyanakkor nem tért ki részletesebben a kapcsolatok legkorábbi időszakára. Főként a *szakoku* rendeletek bevezetése utáni időszakkal foglalkozott. Japánban idegen 1637 után csak Nagaszaki kikötőjében köthetett ki, komoly korlátozások között, továbbá tiltották a japánok külföldre utazását is. Az idegenek közül három nemzet, a kínaiak, a koreaiak és a hollandok utazhattak be, de csak meghatározott számú hajóval. Az érkező kínaiak és

²⁵⁶ Lásd később.

²⁵⁷ [Bajza József] Széplaki Erneszt: A' japán birodalom. Japán irományok után Klaproth, in Schedel Ferenc (szerk.): *Tudománytár*, 1834/3, [146]–160.

²⁵⁸ Heinrich Julius Klaproth német orientalista, külső tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. Markó László - Burucs Kornélia - Balogh Margit - Hay Diana: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002, I–III.*, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003, 1467.

²⁵⁹ A szöveg végén a szerző feltűntette, hogy az írás Berghaus évkönyveinek VIII. kötetéből született. Így a német szöveg *Beschreibung von Japan. Aus japanischen Schriften entleht von Herrn J. Klaproth* címmel Dr. Heinrich Berghaus *Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde* VIII. kötetében jelent meg, ugyanakkor az írás eredeti változatát angol nyelven publikálták az *Asiatic Journal And Monthly Register* 1831/6. kötetében, két évvel korábban.

Beschreibung von Japan. Aus japanischen Schriften entleht von Herrn J. Klaproth, in Heinrich Berghaus: *Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde*, Band VIII., Berlin, Reimer, 1833, 23–47. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10709433?page=34,35> (Letöltés 2024. november 2.)

Account of Japan. Extracted von Japanese Works, by M. Klaproth, *The Asiatic Journal and Monthly Register*, New Series, Vol. IV., London, Parbury Allen, and Co., 1831/6, 192–207.

<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.32579/page/n205/mode/2up> (Letöltés 2024. november 2.)

²⁶⁰ [Bajza] Széplaki: *Japán*, [146].

²⁶¹ Szabó Noémi: *Japán „apróságok”*, 192–193.

hollandok „politia’ felvigyázása alatt vannak ’s foglyok gyanánt tekintenek”. 1816-ban mikor az angolok elfoglalták Jávát, igyekeztek átvenni a hollandoktól ezt a kereskedelmi jogot, de „ügyeskedéseik nem sikerülhettek, a ’japánok’ makacssága miatt, mellyel a’ fenn álló szokásokhoz ragaszkodnak”. Nem csak a japánok ragaszkodtak a szokásokhoz, mint láttuk komoly következménye volt a Phaeton incidensnek és Hendrik Doeff is megtett mindent annak érdekében, hogy az angolok ne járassanak sikerrel. Ahogy, viszont a Bécsi Kongresszus lezárta a napóleoni háborúkat, a távol-keleti területek helyzete is rendeződött, így visszatért minden a megszokott kerékvágásba.

Kitért a tanulmány a kereskedelmi cikkekre is, eszerint a hollandok nádmézet, ónt, teknősbéka „héjat”, higanyt, rattant, „Sapan-fát”, fűszereket, ólmot, vasrudat, tükröket, üvegárut, elefántcsontot, kávét, bóraxot, pézsmát, sáfrányt stb. vittek be és rezet, kámfort, selymet és mázas cikkeket vittek ki. A kínaiakkal is hasonló cikkekkel kereskedtek, de tőlük még száraz hal, halzsír stb. is érkezett.²⁶² A hollandok japán kereskedelmi lehetőségei röviden említve vannak még a *Tudománýtár* 1844. Értekezések 15. kötetében is Fekete Soma *A kereskedés története* c. tanulmányában is. Kínában jelentős üzleteket bonyolítottak, és Japánban biztosították számukra „azon kirekesztő kereskedést”, amelyet „még a mai nap is maguk kezelnek”.²⁶³ 1844-től azonban már nem kellett sokat várni, hogy ez a „kirekesztő kereskedelem” megszűnhessen, és Japán elérhetővé váljon a többi nyugati ország számára is.

7.1.2. Holland tudományok

A holland–japán kapcsolatok nem merültek ki a diplomáciában és a kereskedelemben, ugyanis a hollandok által közvetített európai természettudományok iránt is megvolt az érdeklődés és a kereslet. Ennek hatásait említette meg a *Hon és Külföld* egyik 1844-es szeptemberi száma. Az *Elegytár* című részben arról is olvashatunk röviden, hogy a tudomány nyelve Japánban a holland. Ezenkívül a hollandok minden évben ajándékot küldenek a japán császárnak, amiről beszámolnak a holland lapok is. Nagy becsben tartják az európai, azaz a holland orvosi, földrajzi és természettudományi könyveket, és a „hollandi nyelv a’ japáni tudósok nyelve”.²⁶⁴

A *rangaku* (蘭学) szó szerinti fordításban ’holland tudományok’-at jelent, és nevéből is adódóan onnan ered, hogy a hollandokon keresztül jutottak el Japánba. Főként természettudományi területeket érintett a késő 18. századtól. Ebből is következtethette a cikk szerzője, hogy a tudomány nyelve Japánban a holland. Az európai tudományterületek közül a legnagyobb hatása

²⁶² [Bajza] Széplaki: *Japán*, 151–152.

²⁶³ Fekete Soma: *A kereskedés története*, in Luczenbacher János (szerk): *Tudománýtár*, 1844. Értekezések XV/5., 309.

²⁶⁴ A hollandi nyelv, tudósok nyelve Japánban: *Hon és Külföld*, IV. évf., 72. szám, 1844. szeptember 6., 288.

talán az orvostudománynak volt; meglepve tapasztalták a japánok, hogy a holland anatómiai könyvek mennyivel pontosabb ismereteket tartalmaztak az emberi testről, mint amit az 1000 éves kínai szövegekből ismertek.²⁶⁵ Pedig eleinte nem voltak túlságosan elragadtatva a magas, szőke, zöld szemű „démonoktól”, olyan szóbeszéd is járt róluk, hogy fél lábukat felemelve vizelnek, akár a kutya. Nemcsak a külső megjelenésük volt szokatlan, de nem rendelkeztek klasszikus kínai ismeretekkel sem, ami miatt néhány tanult japán az állatokkal egy szintre helyezte őket. Mégis a japánok egzotikus dolgok iránti szeretete elvezetett odáig, hogy lelkes, jómódú gyűjtők elkezdtek különféle európai tárgyakat vásárolni (órát, távcsövet, ruhaanyagokat, gyógyszereket stb.), illetve holland természettudományi könyvek is eljutottak az országba. Rájöttek, hogy a furcsa idegenek olyan ismeretekkel is rendelkeznek, amelyekkel érdemes komolyan foglalkozni. Johann Adam Kulmus (1689–1745) 1731-es *Tafel Anatomia* című könyvét Szugita Genpaku (1733–1817, 杉田 玄白), Maeno Rjótaku (1723–1803, 前野 良沢) és Nakagava Dzsunan (1739–1786, 中川淳庵) fordította japánra és jelentette meg 1774-ben, amivel elindult a holland tudományok iránti érdeklődés. Szerencsés módon ebben az időben tartózkodott orvosként Dedzsimán Carl Peter Thunberg (1743–1828) is, aki elődeivel ellentétben magasszintű műveltséggel rendelkezett, és időnként lehetett tőle kérdezni Nagaszakiban vagy Edóban.²⁶⁶ Donald Keene könyvében úgy fogalmazott, hogy azok közül az emberek közül, akik a Holland Kelet-Indiai Társaság megbízásából jártak Japánban 250 év alatt, alig több mint fél tucat tekinthető művelt embernek,²⁶⁷ példának okáért Engelbert Kaempfer és Carl Peter Thunberg között nem járt komoly orvosi tudással rendelkező és egyáltalán Japán iránt komolyabb érdeklődést mutató európai Dedzsimán. Amennyire a körülmények engedték, mindketten nagyon fontosnak tekinthető botanikai kutatásokat is folytattak.²⁶⁸ Így tényleg szerencsés egybeesésnek tekinthető, hogy akkor, amikor elkezdődött az európai tudományok iránti érdeklődés Japánban, valóban volt olyan elérhető személy Dedzsimán, akitől lehetett tanulni. Magát a *rangaku* szót is innentől kezdve kezdték el használni.²⁶⁹ Tehát az európai természettudomány-nal foglalkozó könyveknek komoly hatása volt Japánban, ezek iránt volt érdeklődés, és ez megjelent a magyar sajtóban is.

A cikkben szereplő másik kiemelendő résznek, az ajándékküldésnek is nagy jelentősége volt, habár a hónapokig tartó kötelező éves edői látogatások nagyon költségesek voltak. Sőt, a

²⁶⁵ Totman: *Japan before Perry*, 207–208.

²⁶⁶ Donald Keene: *The Japanese Discovery of Europe, 1720–1830*, Stanford, California, Stanford University Press, 1969, 16–24.

²⁶⁷ Uo., 7.

²⁶⁸ Richard C. Rudolph: Thunberg in Japan and His Flora Japonica In Japanese, Monumenta Nipponica, Tokyo, Sophia University, vol. 29, 1974/2, 164–165. <https://www.jstor.org/stable/2383804> (Letöltés: 2024. november 2.)

²⁶⁹ Keene: *The Japanese Discovery of Europe*, 25.

hollandok számára tulajdonképpen ez jelentette a legnagyobb kiadást Japánban. Nemcsak az utazás és a szállások költségei voltak tetemesek, hanem a rengeteg ajándéké is, mert nemcsak a sógunnak, hanem a különböző rangú hivatalnoknak és a napi látogatóknak is kellett készülni valamivel, amiért természetesen járt viszonzás is valamilyen ajándék formájában. Ezekre az utakra 1764-ig minden évben sor került, aztán engedélyt kaptak, hogy két évente tegyék meg az utat, majd 1790-től négy évente kellett csak utazni. Ajándékot viszont ettől eltekintve továbbra is évente kellett küldeni a nagaszakii *bugjó* (奉行) közvetítésével.²⁷⁰

További érdekesség olvasható a *Hon és Külföld* egyik 1844-es novemberi számában a *Nevezetességek a párizsi ázsiai társaság ez évi tudósításából* című cikkben a hollandokkal és a japán nyelvvel és irodalommal kapcsolatban. A cikk szerzője szemrehányást tett amiatt, hogy a keleten komoly érdekekkel rendelkező hollandok sokat tettek a maláj nyelvek megismerésével kapcsolatban, de elhanyagolták megismertetni Európát a japán irodalommal, pedig Japánnal csak nekik van kapcsolatuk. Felteszi a kérdést, hogy „mi oka lehet, hogy még ma is, csak a’ jezsuiták által ez előtt 300 évvel irt japáni szótárokon és nyelvtani írományokon kívül, újabb ilyentén munkákat nem birhat Europa?”, annak ellenére, hogy a Nagaszakiban járt holland tisztviselők írtak néhány munkát Japánról, amelyet megismerhetett a világ.²⁷¹ Ugyan a japán irodalommal kapcsolatos munkákban tényleg nem bővelkedhetett Európa 1844-ben, de ennek ellenére nemcsak a 300 évvel korábbi művekkel lehetett találkozni, japán „abc” például megjelent az 1748-ban Johann Friedrich Fritz és Benjamin Schultz által kiadott *Orientalisch- und Occidentalischer Sprachmeisterben*²⁷², amelyben különböző népek írásait mutatták be, és ez említve volt a magyar sajtóban is.²⁷³

Tehát a hollandokon keresztül az európai tudományok hatással voltak a japán tudományos fejlődésre is, leginkább a természettudományok területén. Ugyanakkor látszik, hogy felmerült az igény Európában nemcsak a Japán természet megismerésére – amellyel kapcsolatban jelentek meg könyvek Európában is, Kaempfernek, Turnbergnek és Sieboldnak köszönhetően – hanem lett volna igény a japán nyelv és az irodalom megismerésére is.

²⁷⁰ Michael Laver: *The Dutch East India Company in Early Modern Japan. Gift giving and Diplomacy*, London, New York, Oxford, New Delhi, Sydney, Bloomsbury Academic, 2020, 12–13.

²⁷¹ Nevezetességek a párizsi ázsiai társaság ez évi tudósításából, *Hon és Külföld*, IV. évf., 91. szám, 1844. november 12., 363.

²⁷² Johann Friedrich Fritz – Benjamin Schultze: *Orientalisch- und occidentalischer Sprachmeister, welcher nicht allein hundert Alphabete nebst ihrer Aussprache, so bey denen meisten europäisch- asiatisch- africanisch- und americanischen Völckern und Nationen gebräuchlich sind, auch einigen Tabulis Polyglottis verschiedener Sprachen und Zahlen vor Augen leget, sondern auch das Gebet des Herrn, in 200 Sprachen und Mund-Arten mit derselben Characteren und Lesung, nach einer geographischen Ordnung mittheilet*, Leipzig, Christian Friedrich Geßner Verlag, 1748, 134–135.

<https://archive.org/details/orientalischundo00frit/page/134> (Letöltés: 2019. január 12.)

²⁷³ Szabó Noémi: *Japán a korai magyar sajtóban*, 79., 84.

7.1.3. A hollandok mindennapjai Dedzsimán

A *Hon és Külföld*²⁷⁴ 1843-ban közölt egy cikksorozatot *Az európaiak első megjelenése Japánban* címmel, amelynek negyedik része a hollandokkal foglalkozik, részletesen leírva a helyzetüket és mindennapjaikat. A szerző szerint a hollandok 1609-ben érkeztek először Japánba, amikor a portugálok maradása már kérdésessé vált. Tevékenységük, illetve a jezsuiták működése a többi idegen kereszténynek sem kedvezett, így a „szemtelen vendégeket”, akik saját birodalmuk alá akarták vonni Japánt, egy mesterséges szigetre küldte a japán császár („Decima vagy Dezima”), amelyet Nagaszaki városával egy híd kötött össze. A szigeten, amely 236 lépés hosszú és 82 lépés széles, a portugálok kitiltása után csak a hollandok maradhattak, viszonyaik azokban közel sem voltak egyszerűek, egy több évig ott élt holland elmondása szerint: „[ha] a japániak így bánnak barátaikkal, úgy mentsen Isten mindenkit, hogy mit ellenség kezök közé ne jusson.”²⁷⁵

A hollandok nem 1609-ben, hanem néhány évvel korábban érkeztek Japánba, az első hajó a *De Liefde* 1600-ban már megérkezett,²⁷⁶ az első kereskedelmi állomást állították fel 1609-ben.²⁷⁷ Dedzsimára a simabara-i lázadás után költöztették a hollandokat, akik a portugálok kitiltása után úgy érezhették, hogy a megnyerték a kereskedők közti csatát, mert egyedül ők maradhattak az országban, de a kereskedelem monopolizálása felett érzett öröm nem tartott sokáig. 1641-ben ugyanis azt az utasítást kapták, hogy el kell költözniük Hiradóból Nagaszakiba, pontosabban egy mesterséges szigetre, Dedzsimára.²⁷⁸ Nagaszaki nem esett messze Hiradótól, a japánok eleve ott kereskedtek a kínaiakkal, egyszerűbb volt átköltöztetni a hollandokat is, így nem kellett a japán kereskedőnek két hely között utazniuk.²⁷⁹ A költöztetés mellett szólhatott az is, hogy Nagaszaki városa közvetlen sóguni ellenőrzés alá esett.²⁸⁰ A legyező alakú szigetet még a portugálok számára tervezték, amire egy őrzött kőhídon keresztül lehetett bejutni. A szigeten belül voltak raktárházak, lakóházak, helyek a japán tolmácsok és örök számára, illetve volt némi hely állattartásra és zöldségeskertre is. A vízellátást bambuszvezetékeken keresztül oldották meg. A sziget használatáért éves bérleti díjat fizettek a hollandok, kb. az éves profitjuk 10-12%-át, amely meglehetősen nagy összeg volt a sziget méreteihez képest. A sziget a Holland Kelet-Indiai Társaság által kinevezett vezetőjét *opperhoofd*-nak hívták, a japánok *kapitannak*

²⁷⁴ A lap 1843-as évfolyama *Toldalék Mult és Jelenhez* címmel jelent meg, de 1844-től visszatértek a *Hon és Külföld* névhez.

²⁷⁵ Az európaiak első megjelenése Japánban: IV. A hollandiak. *Hon és Külföld*, III. évf., 19. szám, 1843. március 7., 76.

²⁷⁶ Laver: *The Dutch East India Company in Early Modern Japan*, 3.

²⁷⁷ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 73.

²⁷⁸ Uo., 80.

²⁷⁹ Laver: *The Sakoku Edicts*, 160–161.

²⁸⁰ Uo., 173.

(カピタン, 甲比丹, 甲必丹), de dolgozott még a szigeten rajta kívül orvos, könyvelő, asszisztens, illetve szolgáló személyzet is.²⁸¹ Az *opperhoofd* kinevezése egy évre szólt, nem maradhatott tovább. Ezt a szabályt némiképp enyhítették a 18-19. században,²⁸² de mint látható volt, hozhatták úgy a körülmények, hogy egy *opperhoofd* ennél hosszabb ideig maradt, mint Hendrik Doeff, aki a napóleoni háborúk miatt kényszerült az eredeti tervekhez képest jóval több ideig Dedzsimán tartózkodni.

A *Hon és Külföld* cikke azzal folytatta, hogy a japán kormány igyekezett minden a japánok és a hollandok közötti kapcsolat kialakítását akadályozni. A hollandok csak tolmáccsal közlekedhettek, de ők is csak japán tisztviselő kíséretében mehettek a holland kormányzóhoz és a holland tisztviselőkhöz, mert neki kellett vigyáznia arra, hogy az ilyen találkozások csak a lényegre szorítkozzanak. A szigetről a japán kormányzó engedélye nélkül egy holland sem távozhathott. Naplemente után nem maradhattak a városban, nappal is csak egy japán őr kíséretében mehettek, de csak olyan házakba, amelyek kormányzói engedéllyel rendelkeztek. „A’ közönséges „thea házakba” szabad betérniük”.²⁸³ Bár japánok nem lakhattak a szigeten, néhány leány engedéllyel a hollandok szolgálatába szegődhetett. Az ilyen cselédeknek kötelező a városra nyíló kapuőröknek mindennap szólni, így maradhattak éjjel-nappal a szigeten. Férfi cselédek is dolgozhattak a szigeten, de csak nappal.²⁸⁴

A japánok és a hollandok közötti kapcsolattartást valóban igyekeztek korlátozni. A kommunikáció megkönnyítését segítő tolmácsokra nagy szükség volt, körülbelül 20 japán család foglalkozott ezzel a feladatkörrel, mert a japán kormány azt is igyekezett elkerülni, hogy a hollandok megtanuljanak japánul, és túl közeli kapcsolatba kerüljenek azokkal, akikkel találkoztak. Előfordult olyan eset is, hogy azért kellett egy hollandnak elhagynia Japánt, mert túl jó kezdett lenni a japán nyelvtudása.²⁸⁵ A hollandul tudó japán tolmácsok szerepe így igen fontos volt Nagaszakiban. Ezek a tolmácsok általában szerették is a külföldi dolgokat, szívesen vettek részt a holland újévi vacsorán, még, ha nem is feltétlenül feleltek meg az ételek az ízlésüknek. Volt olyan tolmács is, aki büszke volt arra, hogy otthonában van külföldi stílusú szoba is.²⁸⁶ Valóban ritkán lehetett elhagyni a szigetet, akkor is csak külön engedéllyel, és főként örömnegyed látogatása céljából, de gyakoribb volt, hogy az örömnegyedből mentek a szigetre.²⁸⁷

²⁸¹ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 80.

²⁸² Laver: *The Sakoku Edicts*, 170.

²⁸³ Az európaiak első megjelenése Japánban: IV. A hollandiak. *Hon és Külföld*, 76.

²⁸⁴ Uo., 76–77.

²⁸⁵ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 81.

²⁸⁶ Keene: *The Japanese Discovery of Europe*, 19.

²⁸⁷ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 80.

A kommunikációval és a kapcsolattartással további részleteket is közölt a *Hon és Külföld* szerzője. Véleménye szerint a „Legnagyobb unalmokra válik a’ hollandiaknak, a’ sok szokatlan japáni udvariasság, mit tölök a’ nagasaky-i kormányzók minden alkalommal megkivánnak.” Ha japán polgármester, főrendőrtiszt vagy más főtisztviselő hivatali ügyben megy a holland igazgatóhoz, neki kötelessége őket a háza ajtajában fogadni, a házban szőnyeget leteríteni, és mikor a japán helyi szokás szerint a sarkán ülve letelepszik, köteles a holland igazgató is így tenni, majd fejét kétszer, háromszor földig hajtani. A legsértőbb az, hogy ezt a japánok nem viszonozzák, csak a legszerencsésebb esetben fejmozgással tudomásul veszik a köszöntést. Ezenkívül egy japán sem beszél közvetlenül egy hollanddal, akkor sem, ha az jól beszéli a nyelvet, tolmácsnak mindig jelen kell lenni. A holland utazók ezt nem találják megalázónak, ezt ők japán udvariasságnak és illemnek hívják, sőt, ez még fokozható, ha például a holland igazgató a nagaszakii kormányzóhoz megy audienciára és az előbb a titoknokhoz, ő a tolmács-hoz, ő pedig végül az igazgatóhoz szól, és fordítva, de ezt a hollandok túrik és nem panaszkodnak. Ennek az alázatos viselkedésnek is köszönhetik, hogy „nem jutottak a másik három nemzet, t.i. a’ portugálusok, angolok és oroszok sorsára”.²⁸⁸

A japán udvariassági formák betartása még ma is tud kihívással szolgálni, nemcsak a külföldiek, hanem akár a japánok számára is. Ez még komolyabb kihívást jelenthetett abban az időben, amikor Tokugava *bakufu* (幕府) élesen elválasztotta a japán társadalmat a neokonfucionista ideológia alapján, amely a hasznosság elve szerint választotta szét a társadalmi csoportokat. A *sinókósó* (士農工商) alapján a ranglétra tetejére a samurájok kerültek, őket követték a földművesek, mert termelőtevékenységet folytattak. Utánuk következtek a kézművesek, akik még mindig termeltek, így hasznosnak és fontosnak minősültek. Legalulra kerültek a kereskedők, akik csak a mások által termelt árukat adták-vették.²⁸⁹ Ehhez jött még hozzá az is, hogy a hollandok nemcsak kereskedelmi kapcsolatok miatt voltak jelen, de még külföldiek is voltak. Ahogy a cikk fogalmaz, a szabályok elfogadása, a kötelező udvariassági körök, látogatások és szokások betartása és az alázatos magaviselet vezettetek ahhoz, hogy a hollandok Japánban maradhattak. Alkalmazkodási hajlandóságuk nemcsak Japánban, hanem Kínában is megmutatkozott, véleményük szerint, mindent meg kellett tenni, ami segítette az üzletet. Rámutattak arra is, hogy a magasrangú japánoknak is hasonló módon kellett kifejezni tiszteletüket a sógun előtt. Nem voltak ugyanakkor elragadtatva a hollandok viselkedésétől más európai országok képviselői. 1804-ben Adam Johann von Krusenstern (1770–1846, orosz nevén Ivan Fjodorovics

²⁸⁸ Az európaiak első megjelenése Japánban: IV. A hollandiak. *Hon és Külföld*, 76–77.

²⁸⁹ Conrad Totman a *sinókósó* rövid magyarázatához azt írta, hogy az Edo-korban a társadalom eszményinek tartott felosztása. Totman: *Japán története*, 778.

Kruzenstern (Иван Фёдорович Крузенштерн)),²⁹⁰ az oroszok első Föld körüli expedíciójának vezetője,²⁹¹ Nagaszakiban mélységesen megvetette, ahogy a hollandok betartották a helyi köszöntési etikettet. A japánok tettek kísérletet arra, hogy ezt megtanítsák az oroszoknak is, de nem jártak sikerrel, pedig az elvárás kevesebb is lett volna, mint amit a japánoknak kellett betartani, vagy, amit Kaempferéktől vártak el évtizedekkel korábban. Az orosz követség nem is járt sikerrel.²⁹²

A cikk még röviden beszámolt a kereskedelemről, a fegyvertartásról és a vallási könyvekről is. A szigetnek két kapuja van, az egyik a tengerre néz, és csak kereskedelem céljából nyitják ki, amikor a holland hajók a kikötőben vannak, a másik kaput szigorúan őrzik, csak a város kormányzójának engedélyével lehet ki- és belépni. A kapunál minden hollandot ellenőriznek, hogy nem visznek-e magukkal tiltott árut; ez alól az ellenőrzés alól csak a holland kormányzó vagy igazgató mentesül. Pénzt nem tarthatnak maguknál. Az eladni kívánt árut a nagaszakii kincstári hivatal adja el, amiből 35%-ot levesznek. A maradék összegből a holland igazgatónak hitelt nyitnak, amelyet „hambang-számolatnak neveznek” és a „komps – vagy társasági számlától” az különbözteti meg, hogy olyan áru eladását jelenti, amelyért meghatározott ár szerint más árukkal fizetnek évente. Japán áruszedők által tudnak vásárolni, ők a japán kincstár felügyelete alá tartoznak. Tiltják a fegyvertartást is, csak az igazgatónál lehet kard, de csak „hivatali körben”. Keresztény vallási könyveket és képeket nem szabad tartani, de az utóbbi időben a japánok ebben a kérdésben türelmesebbek.²⁹³

A dedzsimai mindennapok az esetek többségében unalmasak voltak. Az év nagy részében semmi dolguk nem akadt, mikor nem állt holland hajó a kikötőben. Amikor viszont igen, akkor nagyon felgyorsultak az események. Gyorsan kellett dolgozni a hajó kirakodásán, az áruk eladásán, vételén, berakodásán, mert korlátozva volt az idő, amit egy hajó eltölthetett a kikötőben. Tehát a kereskedelmi kapcsolatokra szánt idő is korlátozva volt. Az unalmas mindennapokat megtörő másik eseményt a több hónapig is eltartó kötelező edői látogatások jelentették, ahol tiszteletüket tették a sógun előtt.²⁹⁴ Edóban az audiencián túl még a *bakufu* tisztviselők kérdéseire is kellett válaszolni, ahogy ez megesett Nagaszakiban is. Emellett éves jelentéseket kellett

²⁹⁰ Keene: *The Japanese Discovery of Europe*, 4–5.

²⁹¹ Adam Johann von Krusenstern: *Reise um die Welt in den Jahren 1803, 1804, 1805 und 1806 auf Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät Alexander des Ersten auf den Schiffen Nadeszda und Newa unter dem Commando des Capitains von der Kaiserlichen Marine A. J. von Krusenstern*, I–III. köt., Berlin, St. Petersburg, Haude und Spener, Schnoorschens Buchdruckerey, 1810–1812.

1. kötet: <https://www.digar.ee/viewer/en/nlib-digar:270020/249737/page/4> (Letöltés: 2024. november 2.)

2. kötet: https://archive.org/details/cihm_18437/page/n5/mode/2up (Letöltés: 2024. november 2.)

3. kötet: <https://www.digar.ee/viewer/en/nlib-digar:270019/249404/page/4> (Letöltés: 2024. november 2.)

²⁹² Keene: *The Japanese Discovery of Europe*, 4–5.

²⁹³ Az európaiak első megjelenése Japánban: IV. A hollandiak. *Hon és Külföld*, 76–77.

²⁹⁴ Laver, *The Sakoku Edicts*, 162–163.

küldeni az európai eseményekről, így a *bakufu* jelentős mennyiségű nyugati információhoz is hozzájutott, akár háborúkkal, békékkel, forradalmakkal vagy királyi esküvőkkel kapcsolatban is.²⁹⁵ Ugyanakkor nemcsak a japánok szereztek információkat Európával és a világ eseményeivel kapcsolatban, minden igyekezet ellenére Japánról is eljutottak információk Európába. Engelbert Kaempfer 1691 és 1692 között dolgozott orvosként Dedzsimán, és sok fontos információt gyűjtött össze egy fiatal tolmács segítségével. Messze többet tudott meg, mint amennyit szabadott volna. A 18. században a svéd Carl Peter Thunberg és a holland Isaac Tithingh (1745–1812) is komoly mennyiségű anyagot gyűjtött, habár az utóbbi írásai sajnos a francia forradalom alatt elvesztek, de jelentős volt még Hendrik Doeff és a német Philipp Franz von Siebold munkássága is.²⁹⁶

Összességében elmondható, hogy a *Hon és Külföld* által közölt cikkben szereplő információk nagy része megfelelt a valóságnak. Képet kaphatott az olvasó a hollandok mindennapjairól, nehézségeiről, alkalmazkodási hajlandóságukról, továbbá a szigorú japán szabályokról, udvariassági formákról és a kapcsolattartás lehetőségeiről is.

7.1.4. Érdekeségek

A holland–japán kapcsolatok az eddigieken túl néhány további helyen is említve voltak. 1828 decemberében a *Magyar Kurir*ban, *Cantoni Registerre* hivatkozva írták, hogy egy holland engedélyt kapott Japánban, hogy néhány évig ott lakjon, és anyagokat gyűjtsön erről az „esmeretlen és semmi Idegent maga körül meg nem szenvedő Országának Historiájára”,²⁹⁷ de, hogy pontosan kiről volt szó, az nem derült ki. A cikk megjelenési idejét figyelembe véve lehet szó akár Philipp Franz von Sieboldról is, aki 1823 és 1829 között tartózkodott Japánban, tehát mire a cikket lehozta a *Magyar Kurir*, már néhány éve valóban ott lakott.

A *Hasznos Mulatságok* 1831/1/49. számában a világkereskedelem szempontjából is fontos amszterdami börzéről olvashatunk, ahol falakon hirdették az eladó árucikkeket. Megbízást lehetett adni áruk beszerzésére is, mert lesz ember, aki vállalja a japán, bécsi stb. megbízásokat is.²⁹⁸ Itt ugyan csak említés szinten szerepelt Japán, de ebből egyrészt látszik, hogy a hollandok kereskedelmi kapcsolatrendszerébe messzire nyúlik, ugyanakkor megbízást is lehetett adni különféle áruk beszerzésére, például a japán porcelántermékek nagy népszerűségnek örvendtek a korban.²⁹⁹

²⁹⁵ Uo., 173–174.

²⁹⁶ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 83–84.

²⁹⁷ Nagy Britannia: *Magyar Kurir*, XLII. évf., 48. szám, 1828. december 12., 894.

²⁹⁸ Az Amszterdami Börze, *Hasznos Mulatságok*, 1831/1/49., 385.

²⁹⁹ Erről bővebben: Szabó Noémi: *Japán „apróságok” a magyar sajtóban 1854 előtt.*

A következő érdekesség a *Tudománytárban* jelent meg, 1842-ben. Széchy Ágoston (1778–1852) tanulmányban szerepel egy történet a japán császárról. A japán császár a holland ügyvivőtől azt hallotta, hogy bizonyos évszakban a folyók néhány lábíg, „sőt némellyek egész fenéig megkeményekdnek” és lehet rajtuk gyalog járni vagy terhet vontatni. A császár ezt annyira lehetetlennek tartotta, hogy a „magas személyét vizagynak tartatni vélvén, az ügyvivőt csalárd ámítónak tekinté, ’s többé szeme elejébe jönni nem engedé”.³⁰⁰ Ez kissé furcsa abból a szempontból, hogy a japán császárnál nem valószínű, hogy járt volna holland ügyvivő, tehát a sógunról volt szó, de Edóban nem ismeretlen a tél. A városból megfelelő időjárási körülmények között a Fudzsi (富士山) hóval fedett tetejére is rálátni, ilyen látképek is születtek az Edo-korban. Kacusika Hokusai híres képsorozata, *A Fudzsi harminchat látképe* többször ábrázolja a havas hegyet. Az is előfordulhat, hogy az eredeti történet főszereplője nem a japán uralkodó volt.

7.2. A holland–japán kapcsolatok az 1840-es évektől 1854-ig

Az idő előrehaladtával nemcsak a korábbi események bemutatásáról szólnak a cikkek, megjelennek az aktuális eseményekkel kapcsolatos írások is, így érezhető változás az 1840-es évektől megjelenő cikkekben, ahogy a világpolitika is egyre jobban közelített Japán felé. Ennek egyik kiváló példája a holland király Japán uralkodójának címzett levele is, amelyről beszámoltak a magyar sajtóban is.

7.2.1. A holland király levele és a változás szele

A *Hon és Külföld* 1844-ben *Japán és Holland* címmel jelentetett meg egy cikket, amelyben felhívta az olvasók figyelmét a hasonló témában született korábbi lapszámokban megjelent cikkekre is. A korábbiaktól eltérően ekkor már nem a múltbéli viszonyok ismertetése volt a cél. Néhány megemlített aktuális esemény mellett az időben jóval közelebbi világpolitikai eseményeket és ennek hatását vizsgálta a cikk a holland–japán kapcsolatok tekintetében. Foglalkozott a szerző a jövőbeli tervekkel és lehetőségekkel is.

A cikk azzal kezdődik, hogy köztudott, miszerint Japánban csak a hollandok „szenvetnek-meg” az európaiak közül, ők is csak nagyon szigorú keretek között folytathatnak kereskedelmet a „szerfelett gyanakodó japáni néppel”, ami ugyan nyereséges, viszont kismértékű. A beviteli cikkek a japánok előtt ismeretlenek, máshonnan nem tudják ezeket beszerezni. Miután Kína

³⁰⁰ Széchy Ágoston: A történeten életérdekű nyomossága s tanulsmódja, in Luczenbacher János (szerk) *Tudománytár*, 1842. Értekezések XII. kötet/10., 225.

nem tudott hatékonyan ellenállni az európaiaknak, háborút veszített az angolokkal szemben – utalva az első ópiumháborúra –, „azóta nem bajos előre láthatni, hogy Japán is az európai civilisatio ellenállhatlan nyomulásának nem sokára engedni kénytelen leend”.

A japánok az európai műveltséget csak a hollandokon keresztül ismerhetik meg. Azt nem vizsgálja a cikk, hogy ezeknek milyen hatása van Japánra, de annyi bizonyos, hogy a holland kormány szeretné a saját hasznára fordítani ezt az előnyt, és szeretnék élenkíteni a kereskedelmet a japánokkal. Ha ez sikerül, akkor Sziámban, Kokinkínában és Kínában is növekedni fog a kereskedelem és jó hatással lesz Jáva szigetére is. Az amszterdami *Handelsblad* lap felteszi a kérdés, hogy ez miképp valósítható meg egy „olyan népnél, melynek főjellemé gög, gyanakodás, bizalmatlanság?” Ez a megjegyzés kissé előítéletesnek hat egy amszterdami lapból, bár nem tudni, hogy ehhez a magyar lap hozzáfűzött-e kiegészítéseket. A többi nyugati országhoz képest a hollandok helyzete mindenképp különlegesnek számított, még ha sok szabálynak meg is kellett felelni, de ezek szerint néhány holland szerző, kereskedő ennél többre vágyhatott. A szerzőnek annyiban igaza volt, hogy tényleg nagyon komoly előírásoknak kellett megfelelni a hollandoknak Japánban. Ugyanakkor azt is hozzátette pozitívként, hogy a japánok „szerfelett kíváncsiak, újságkivánók”. A hollandokon keresztül értesülnek a világ dolgairól, így tudják, mi történt Kínában. Ennek kedvező hatással kell lennie a szorosabb holland–japán kapcsolatokra, ami miatt érdemes követséget küldeni a hollandoknak. A követségről még nem sokat tudni, de a szerző szerint kétségkívül a „szokott okosságukkal fognak intézkedni”, viszont a holland lap szerint közvetlenül Hollandiából indulna, nem Batáviából, hogy ne kereskedőknek tekintsék őket, mint a „Decimában az előljárókat, kik Jeddóba a’ (császári) udvarba szoktak utazni”.³⁰¹

Tehát ismert tény, hogy Japánba csak a hollandokat engedik az európaiak közül, de a változó világpolitikai helyzetben nem fogják tudni sokáig fenntartani ezt a helyzetet a japánok, mert Kína sem tudott ellenállni. Mit tehetne a sokkal kisebb Japán, ha valamelyik nyugati ország elhatározná magát, hogy jobb belátásra bírja a japánokat? Nemcsak a hollandok ügyessége, de a japánok természete és a külföldiekkel kapcsolatos ellentmondó hozzáállása is érezhető a cikk alapján. Gyanakvó, gögös, bizalmatlan nép, de kíváncsi és információra éhes, sőt tájékozott is, így egyszerre kívánják is meg nem is a külföldiekkel való kapcsolattartást. A hollandok gondolkodásmódját az is jól tükrözi, hogy a tervezett küldöttséggel kapcsolatban igyekeznének elkerülni, hogy ne kereskedőknek tekintsék őket, hanem annál magasabb társadalmi rangban álló személyeknek, tehát ismét megmutatkozik az alkalmazkodási készségük. Ugyanis 1844-ben

³⁰¹ Japán és Holland, *Hon és Külföld*, IV. évf., 46. szám, 1844. június 7., 183–184.

valóban terveztek egy követséget meneszteni a hollandok Japánba, ki is nevezték az élére Charles Nepveu-t (1791–1871).³⁰²

A követség összeállításáról részletes leírást is közölt a magyar cikk: A követség vezetőjének tekintélyes katonai méltósággal rendelkező férfinak kell lennie, aki még sosem járt Japánban, ha lehet viseljen vagy viselt indiai hivataalt, „s kinek neve talán a’ japániak előtt is tisztelettel ismeretessé lett”. Az út során ismereteket szerezhet mindenről, amire szüksége lehet, így az ország történelméről, szokásairól, szertartásairól stb. A követség vezetője mellett szolgáló titoknak vagy tanácsosnak olyan férfinak kell lennie, aki lehetőség szerint ért japánul és a kínaiul is. A követség további tagjai pedig „egy mérnök egy pattantyus- és egy tengerész-tiszt” legyen attaséként. Ezenkívül a tudományoknak és művészeteknek is legyenek képviselői a követségben. Ez a holland lap szerint azt is mutatja, hogy mennyire fontosnak tartják a megfelelő emberekből álló követség küldését. A követséget egy gőzös, néhány fregatt és több kisebb hajó fogja a Távol-Keletre vinni. A cikk szerint a holland kormány nagy célt tűzött ki magának, a mostanáig elzárt országot, amely csak Nagaszakiban, szoros feltételek mellett engedte a kereskedelmet, arra próbálják rávenni, hogy nyissanak az idegen kereskedelemnek és befolyásnak, ez viszont maradjon csak a hollandok kezében, aminek a kínai helyzet miatt az angolokkal szembeni bizalmatlanság csak kedvezni fog.³⁰³

A tervezett követség összeállítására úgy tűnik, nagy gondot fordítottak, többféle módon is igyekeznének képviselni nemcsak a politikát, hanem a tudományokat, művészeteket is, ismerve, hogy ez a japánok számára vonzó lehet. A Japánhoz közel eső világpolitikai események is a hollandok segítségére lehetnek, mert a japánok számára ismert a kínai helyzet, de szeretnék nagyobb mértékű, lehetőség szerint holland kézben maradó kereskedelmet folytatni. A követség küldését viszont végül anyagi okokból elvetették, és helyette egy egyszerűbb és jóval olcsóbb megoldást választva levelet küldtek Japánba.³⁰⁴ A holland király levelét pedig a magyar sajtó is megemlítette többször az elkövetkező években.

II. Vilmos levelét először 1846 decemberében részletezi a *Budapesti Híradó* a *Presse*-re hivatkozva. A cikk azzal kezdődik, hogy Cécille³⁰⁵ admirális járt a kínai vizeken, viszont Japánban nem tudott elérni semmit.³⁰⁶ 1844-ben – tehát ugyanabban az évben, amikor II. Vilmos levele is eljutott Japánba – a francia Cécille admirális elküldött egy misszionáriust a Rjúkjú-

³⁰² Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 102, 108.

³⁰³ Japán és Holland, *Hon és Külföld*, 183–184.

³⁰⁴ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 102, 108.

³⁰⁵ Jean-Baptiste Thomas Médée Cécille (1787–1873). John Dunmore: *Who's who in Pacific Navigation*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1991, 53–54. <https://doi.org/10.2307/j.ctvp7d58v.8> (Letöltés: 2024. november 2.)

³⁰⁶ Külföld, Franciaország, *Budapesti Híradó*, 515. szám, 1846. december 29., 414.

szigetekre, hogy később onnan tudjon kapcsolatba lépni Japánnal,³⁰⁷ 1846-ban megpróbált kikötni Nagaszakiban is, de elutasították.³⁰⁸ A cikk azzal folytatódik, hogy röviddel azután, hogy az angolok és a kínaiak békét kötöttek 1843-ban, a holland király levelet küldött a japán császárhoz, amelyben javasolta, hogy a 300 év óta tartó „követett kizáró rendszer”-t adják fel, hivatkozva a kínaiak helyzetére. Azt is felhozták, hogy Hongkong és „Csuzan” közelsége miatt Japánra hasonló sors vár, így érdemes lenne engedményeket tenni és megelőzni a bajt. A király javaslata szerint a hollandok számára engedélyezett kapcsolatokat terjesszék ki a többi európai országra is és Nagaszaki mellett nyissanak meg más kikötőket is. A levélre nem érkezett válasz, de a hollandok látták, hogy a japánok dolgoznak a partok védelmének megerősítésén. Később mégis érkezett válasz a levélre, melyben azt írták, hogy épp Kína példája mutatja, hogy az országban nem lesz béke, ha engednek az idegeneknek. „Ha China az angoloknak Cantonban gyökeret verni meg nem engedte volna, nem történtek volna semmi ellenségeskedések; mihelyt a chinaiak egy pontban engedékenynek mutatkoztak sebezhetőkké lettek más pontokon.” A mostani császár elődei is így gondolkodtak, amikor csak a hollandok számára engedték a kereskedelmet, „mi csak a hollandiak folytonos barátság-bizonyítványának gyümölcse volt”. Hollandiának megmarad ez az előjoga a jövőben is, de más országokra nem terjesztik ki, „mert sokkal könnyebb dolog, valamelly gátot épségben tartani, mint az ár által rajta okozott rés szélesebbéedését megakadályoztatni. A jövőendő meg fogja mutatni, hogy Japán politikája bölcsőbb mint Chináé”.³⁰⁹ Más kérdés, hogy míg a korábbi évszázadokban könnyebb volt az idegeneknek ellenállni, addig ez a 19. század közepe táján már egyre kevésbé volt megoldható.

II. Vilmos levele, amelynek megírásában Philipp Franz von Siebold is közreműködött,³¹⁰ sőt, a későbbi válasz fordításában is,³¹¹ 1844. augusztus 15-én érkezett meg Japánba a Palembang fedélzetén.³¹² Bár a levélből úgy tűnik, hogy a hollandok hajlandók lettek volna lemondani a japánokkal való kereskedelmi monopolhelyzetükről azzal, hogy azt javasolták a *bakufunak*, hogy nyissák meg az országot más nemzetek előtt is. Ennek a kivitelezésére azonban nem tettek semmilyen javaslatot. Szerették volna elkerülni, hogy bármilyen konfliktus kialakuljon az angolok és a japánok között, így a levél inkább tűnik figyelmeztetésnek, illetve burkolt érdeklődésnek afelől, hogy a *bakufu* mennyire van tisztában a változó politikai helyzettel Kelet-Ázsiában. Továbbá finoman érdeklődtek azzal kapcsolatban is, hogy milyen szándékaik vannak a

³⁰⁷ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 112.; Patrick Beillevoire: *Ryūkyū Studies to 1854, Western Encounter Part I*, vol. 1., Richmond, Surrey, Tokyo, Curzon Press, Edition Synapse, 2000, 20–22.

³⁰⁸ Erről részletesebben az amerikai-japán kapcsolatokat tárgyaló fejezetben lesz szó.

³⁰⁹ Külföld: Franciaország: *Budapesti Híradó*, 414.

³¹⁰ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 108.

³¹¹ Uo., 113–114.

³¹² Uo., 99.

jövőre nézve a nemzetközi kereskedelemmel.³¹³ A nagy odafigyeléssel megfogalmazott levelet, amelyben még Lao-ce-t is idézték, és ajándékokat is mellékeltek – többek között a holland király portréját is –, nem engedték személyesen kézbesíteni, a Palembang hajó se mehetett túl Nagaszakin. A nagaszaki *bugjón* keresztül küldték végül Edóba, ahol sokat gondolkodtak a válaszon, de a sóguni tanácsosok nagy része nem érezte olyan fenyegetőnek a veszélyt, mint a holland uralkodó. Majdnem egy évvel később ajándékokat is mellékelve, de elutasító választ küldtek,³¹⁴ ami azt is jelentette, hogy nem változik a hollandok helyzete sem, amit nem is szerettek volna.³¹⁵ Az 1840-es évek végére és 1850-es évek elejére azonban a hollandoknak már nemcsak az angolok esetleges Japánnal kapcsolatos terveire kellett figyelniük, hanem egyre nagyobb fenyegetést jelentettek az amerikaiak, ezzel pedig tisztában voltak a japánok is.³¹⁶ Tehát a változás szele a 19. század közepe táján erősödni kezdett, ami alól hosszútávon a japánok sem vonhatták ki magukat.

A közelgő eseményekkel kapcsolatban az 1850-es évek elejétől a hírek száma is megemelkedett a magyar sajtóban. A *Pesti Naplóban* 1852-ben több cikk is foglalkozott II. Vilmos levelével, illetve a tervezett amerikai expedícióval. A *Pesti Napló* egyik április eleji számában március 18-ai amerikai hírekre hivatkozva jelent meg, hogy egy Japánból Washingtonba érkezett levél szerint a „japani kormány a hollandit megkereste, tartaná fön a be nem avatkozási jogot”.³¹⁷ Pár nappal később a hágai hírek között szerepelt, hogy New York-i lapok szerint elterjedt a hír, miszerint a japánok tudomást szereztek az amerikai misszióról, így a szerződés értelmében segítséget kértek a holland kormánytól. Ezt a tudósítást a rajnai lapok kétségbe vonták, mert Japánnal nem történt ilyen jellegű egyeztetés, így támadás esetén nincs joguk segítséget kérni. A hollandokkal fenntartott kereskedelem nem szerződésen, hanem egy 1617-es, császár által jóvá hagyott kereskedelmi útlevélen alapszik, a cikk szerint. Ezen felül a japán kormány saját erejét ismeri és a holland beszámolóknak köszönhetően pontosan tudja, mi történik a világban, nincs szüksége idegen segítségre, és nem a kis Hollandiához folyamodna a „nagy Uni-oval” szemben. Ha tehát ez mégis megtörtént volna, annak az lehet az oka, hogy a „washingtoni kabinet elibe czélszerű elenvetések terjesztessen, hogy hasztalan vérontásnak eleje vétessék, mint ez már más államokkali ügyökben is megtörtént, p.o. 1818-ban Oroszországgal”.³¹⁸

³¹³ Uo., 101.

³¹⁴ William McOmie: *The Opening of Japan, 1853–1855, a comparative study of the American, British, Dutch and Russian naval expeditions to compel the Tokugawa Shogunate to conclude treaties and open ports to their ships*, Folkestone, Global Oriental, 2006, 33–35.

³¹⁵ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 101.

³¹⁶ Uo., 115.

³¹⁷ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 624. szám, 1852. április 7., o.n.

³¹⁸ Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 631. szám, 1852. április 16., o.n.

Ebből is látszik, hogy a cikk szerzője több forrásból dolgozott, és jól tájékozottnak tűnik. A 19. század közepére ismert ténynek számított, hogy a japánok a hollandoktól megfelelő mennyiségű külfölddel kapcsolatos információkhoz jutnak és tisztában voltak azzal is, hogy milyen megállapodások alapján tart fenn a két ország kapcsolatot. Érezhető az is, hogy a világ változóban volt, Hollandia már kisebb hatalomnak számított olyan erőkkel szemben, mint az erősödő Egyesült Államok. Tehát az, hogy a japánok segítségért folyamodtak az amerikai expedíció kapcsán a hollandoknál, a szerző szerint több okból is különös.

A cikk a holland király levelével folytatta, amelyről lehet, hogy az amerikaiak nem is tudnak, bár beszámoltak róla a párizsi lapok is. II. Vilmos király trónra lépése után követséget küldött a „jeddoi udvarhoz Japánba”. Figyelmeztetni akarta Japánt az angolok Kínával szembeni lépéseiről, illetve a külfölddel szembeni korlátok megszüntetése miatt is, aminek érdekében számos indokot felsorolt. Bár a jószándék ellenére nem volt sikeres a küldöttség, mivel még Batáviában megtudták, hogy nem fogják őket Edóban fogadni. Az ajándékokat és a levelet elküldték az udvarba, így mégsem voltak teljesen eredménytelenek, miután a küldöttség végül anyagi okok miatt meghíúsult. Viszont tényleg nem volt teljesen eredménytelen a levél, mert „a szigorú japán rendeletek a hajótörést szenvedők sat. irányában tetemesen szelidültek”. A Japánt jól ismerő ügyvivők kételkednek az amerikai misszió sikerében és azt is érdemes tudni, hogy az angolok is elővigyázatosak „jól tudván, hogy a japáni nép egészen más, mint a chinaiak”.³¹⁹

Néhány hónappal később augusztus végén szintén a *Pesti Naplóban* jelent meg egy hosszabb cikk, amely részletesen összefoglalta a holland király 1844-es levelétől az 1852-ig tartó ezzel kapcsolatos eseményeket. A Németalföldre vonatkozó japán ügyekkel kapcsolatban megjelent cikkben egy németalföldi kormány által kiadott hivatalos tudósítás szerepelt, amelyben szintén említették a király 1844-ben küldött levelét és annak tartalmát. Ismét megnevezték a hajót, amely a levelet vitte, írtak a véget ért angol–kínai háborúról és annak következményéről, ami alapján Kína nyitottá vált a kereskedelem számára. Megemlítik itt is, hogy Japán enyhített a korábbi szigorú szabályokon, amelyek a hajók feltétlen elűzésére vonatkoztak, így azokra is, amelyek időjárás vagy élelemhiány miatt kénytelenek voltak japán partokat felkeresni. Ezek miatt is gondolta úgy a kormány, hogy a japán kormányt a két évszázados bezárkózás rendszerének veszélyeire figyelmeztesse, és engedékenyebb politikát ajánljon. Erre érkezett egy udvarias, de határozott válasz, amelyben kifejtették, hogy fenn akarják tartani a rendszert. Kiderült viszont az is, hogy a király levele mély benyomást tett rájuk. A válasszal a németalföldi kormány elégedett volt, és azt az utasítást adták Dedzsima holland vezetőjének, hogy ebben a szellemen járjon el, és alkalomadtán javasolja „a japani kormányban a liberalis és békeszerető

³¹⁹ Uo.

eljárást és bánásmódot”. Mostanáig nem jártak sikerrel, de érezhető változás ennek a hatására a hajótöröttekkel való bánásmódban. 1846-ban a japán kormány megkereste a németalföldit, hogy tegyen közzé egy általuk kiadott ediktumot, amelyben meghatározták, hogy japán hajótöröttet csak holland vagy kínai hajókon lehet hazaszállítani. Ezenkívül tiltják mind a japánoknak, mind külföldieknek, hogy az ország szigeteit vagy partjait lerajzolják. Az lehet a benyomás, hogy a holland kormány az ediktum kihirdetésével támogatja a japán bezárkózási rendszert, de ha visszatartották volna, az is problémákat vetett volna fel, továbbá a japán kormánynak nem nagyon volt más módja az ilyen közlemények kihirdetésére. Így a holland kormány ennek a kérésnek eleget tett, és megküldte a dokumentumot a londoni, a párizsi és a washingtoni kabineteknek. 1851-ben a holland kormány japán megkeresésre újabb közleményt küldött a „több tengeri hatalmassághoz”. Ebben az szerepelt, hogy 1842-ben módosítottak egy 1825-ös parancson, „mely a japáni partokat látogatni akaró idegen hajók elűzésére vonatkozik”, a két évszázada fennálló bezárkózási rendszerben viszont nem történt változás.³²⁰

Mind az április 16-ai, mind az augusztus 31-ei cikkben szerepelnek azok a megváltoztatott japán rendeletek is, amelyek korábban jelentősen megnehezítették a bajba jutott hajók és hajótöröttek dolgát. A *bakufu* ugyanis 1825-ben kiadta az ún. *ikokuszen ucsihaerairei* (異国船打払令), vagyis a külföldi hajók kiutasításának rendeletét, amelynek értelmében minden hajót erővel kellett elűzni. Ezt a rendeletet 1842-ben megváltoztatták az ún. *sin-szui kjújorei* (薪水給与令, 'tűzifa és víz') rendeletben, amely szerint el kellett látni a bajba jutott hajókat alapvető felszereléssel,³²¹ és csak abban az esetben kell erőt alkalmazni, illetve rájuk löni, ha nem akarnak távozni.³²² Ez utóbbi rendelet nem sokkal azután született, hogy a *bakufu* tudomást szerzett arról, hogy az ópiumháború befejezése után az angolok azt tervezték, hogy kényszeríteni fogják Japánt a kikötők megnyitására, így ezzel a rendelettel próbálták meg elkerülni az esetlegesen várható konfliktust az angolokkal.³²³ Érdekes módon azonban a hollandok ezt a rendelet csak évekkel később ismertették a világgal, ahogy a sógun Japán partjainak felmérését megtiltó 1843-as rendeletét is csak 1847-ben hozták az angolok, franciák és amerikaiak tudtára, ahogy ez megjelent a második augusztusi cikkben.³²⁴ Az utóbbi rendelet tartalmazta azt az utasítást is, amely szerint a japán hajótörötteket csak kínai vagy holland segítséggel lehet hazajuttatni. Az az elvárás a *bakufutól*, hogy a hollandok ezt a rendeletet be fogják tudni tartatni a többi országgal nem volt reális, ezzel még a Nagaszakiban hollandoknak dolgozó japán tolmácsok is

³²⁰ Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 743. szám, 1852. augusztus 31., o.n.

³²¹ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 99.

³²² Marius B. Jansen (ed.): *The Cambridge History of Japan*, Vol. 5., *The Nineteenth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 273.

³²³ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 103.

³²⁴ Uo., 114.

tisztában voltak.³²⁵ Azok után, hogy több külföldi felmérés is folyt a japán partok közelében az 1850-es évek elején, a japánok külön kérték a hollandoktól, hogy nyomatékosan közöljék a külvilággal, hogy az 1842-es rendelet pusztán a bajbajutott hajók és a hajótöröttek emberséges bánásmódban való részesülésére vonatkozik, és nem terveznek változtatni a korábbi, hagyományos japán törvényeken.³²⁶ A rendeletet végül 1851-ben nyilvánosságra hozták,³²⁷ viszont mindkét cikk a bajbajutottak irányában történő enyhülést a holland király levelének és nem a várható angol veszélynek tulajdonította.

Az augusztus végi cikk szerzője végül azzal zárta sorait, hogy a rendeletek és a japán kérések kihirdetése után váltak ismertté az észak-amerikai tervek, így a holland kormány sem maradt tétlen. Értesítették a japán kormányt, illetve beszámoltak az amerikaiaknak a korábbi lépéseikről. Az amerikaiak ezt örömmel fogadták, és megkérték a hollandokat, hogy a dedzsimai előjáró segítse előkészíteni „Perry commodore békés és barátságos küldetését”. Ez az együttműködés megfelel a németalföldi politikának, így a kérésnek eleget téve meghagyták az indiai főkormányzónak, hogy ha kell, külön hajóval is, de juttassa el az ezzel kapcsolatos utasításokat Dedzsimára.³²⁸

Ezek a cikkek túl II. Vilmos levele még szerepelt a *Pesti Napló* 1852. szeptember 28-ai számában is. Nyolc nappal korábbi hágai hírekre hivatkozva szerepel III. Vilmos király (1849–1890) 1852–53. évi ülőszaki megnyitó trónbeszéde, amelyben utalt apjának 1844-es levelére, illetve az amerikaiak Japánra vonatkozó terveire is: „Egy barátságos hatalom által megkeresettve, a már 1844 d. évben történtek nyomán megajánlottam jó szolgálatomat azon kísérlet sikerésítésére, minél fogvást a japani birodalomnak eddigi szigorún fentartott zárrendszerében változás eszközöltessék.”³²⁹

Tehát ezek alapján látszik, hogy a hollandok nem akarták, illetve nem is tudták volna megakadályozni, hogy más külföldi országok is kapcsolatot létesítsenek Japánnal. Ennek mentek elébe II. Vilmos levelével, amelyben egyrészt figyelmeztetni tudták a távoli országot, hogy nem lesz hosszútávon fenntartható az eddig folytatott külpolitika, másrészt viszont azt sem bánták, hogy a monopol helyzetük nem változott a japánok válasza alapján, és nem is tervezték változtatni. A japánok – ismerve a közelmúlt eseményeit – maguk is tettek óvatos lépéseket, hogy enyhítsenek a korábbi nagyon szigorú, bajba jutott hajókkal és a hajótöröttekkel kapcsolatos rendeleteken, azonban hosszú távon nem tudták megakadályozni a változást, főleg azok után, hogy az amerikaiak az expedíció indítása mellett határozták el magukat az 1850-es évek elején.

³²⁵ Uo., 107.

³²⁶ Uo., 114.

³²⁷ Uo., 116.

³²⁸ Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, 743. szám, o.n.

³²⁹ Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 766. szám, 1852. szeptember 28., o.n.

7.2.2. Amerikai tervek

III. Vilmos király 1852 szeptemberében lehozott trónbeszédében utalt arra, hogy az amerikaiak felkeresték a hollandokat, hogy segítséget vagy közreműködést kérjenek a terveikhez. Erről már korábbi számokban is cikkeztek a *Pesti Napló*ban. Július 27-én azt írták egy héttel korábbi amszterdami hírekre hivatkozva, hogy a *Handelsblad* biztos forrásból tudja, hogy az amerikaiak feladják a Japán expedíciót és a holland kormány közbenjárását kérik az expedíció céljának megvalósításában. A hír szerint a holland kormány kész segíteni, mert 1846 óta dolgoznak azon, hogy meggyőzzék a japán császárt arról, hogy engedélyezzen szabadabb kereskedelmet az európai országokkal.³³⁰ Július 31-én – szintén egy héttel azelőtti hágai hírekre hivatkozva – szerepelt ugyanez, szintén a *Handelsblad*ban, hogy az amerikaiak szeretnék kérni a holland kormány közbenjárását, hogy az észak-amerikai hajók is kiköthessenek Japánban, sőt, a cikk szerint erre kérésre már a japán császár válasza is megérkezett.³³¹ Egy hónappal később, augusztus 28-án azonban az augusztus 20-ai hírekre hivatkozva már ezeket cáfolták a *Staatscourant* közleménye alapján. A holland kormány csak egy barátságos sürgönyt küldött Japánba, hogy a „Perry vezénylete alatti amerikai hajócsapatnak kedvező fogadtatást készítsen elő”, és hogy figyelmeztesse a japánokat a külföldiekkel folytatott kereskedelem előnyeire. „Ennélfogva nem lehetetlen, hogy Perry commodore az utat már félig egyengetettnek találandja.”³³²

Az amerikaiak a Japánba küldött expedíció terveivel kapcsolatban 1852-ben valóban értesítették a holland kormányt, erről III. Vilmos márciusban szerzett tudomást.³³³ A holland kormány aggódott, hogy az amerikai expedícióhoz esetleg csatlakoznának majd a britek is, az amerikaiak kikötők megnyitására vonatkozó kérését pedig a japán kormány visszautasítaná, így egyedüli európai országnak sodródna bele egy konfliktusba akarata ellenére, és találnák magukat igencsak kelletlen helyzetben. Végül arra jutottak, hogy meg kell védeni a holland érdekeket Japánban, úgy, hogy közben más nyugati országok is tudjanak kapcsolatot felvenni Japánnal.³³⁴ Ezek után határozták el, hogy küldenek egy levelet a sógunnak, javasolva az eddigi elzárkozási politika újragondolását. Az új kereskedelmi és barátsági szerződés vázlatának megalkotásában ismét igénybe vették Siebold segítségét. Ezek meg is érkeztek júliusban Japánba, szóltak Perry érkezéséről is, de Nagaszaki kormányzójától nem érkezett válasz.³³⁵ A levelet Jan

³³⁰ Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 714. szám, 1852. július 27., o.n.

³³¹ Legújabb posta, Hága, *Pesti Napló*, III. évf., 717. szám, 1852. július 30., o.n.

³³² Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 741. szám, 1852. augusztus 28., o.n.

³³³ Yokoyama Yoshinori: Tension in East Asia in the Nineteenth Century, in Leonard Blussé – Willem Remmelink – Ivo Smits (eds.): *Bridging the Divide. 400 Years The Netherlands – Japan*, Leiden, Hotei Publishing, Teleac/NOT, 2000, 184.

³³⁴ McOmie: *The Opening of Japan*, 65–66.

³³⁵ Yokoyama: *Tension in East Asia in the Nineteenth Century*, 184.

Hendrik Donker Curtius (1813–1879), Dedzsima újonnan kinevezett vezetője vitte Japánba, ahol nem értették, hogy miért kapnak újabb levelet, amikor már átvették a holland király levelét 1844-ben, és miért tartják ennyire sürgősnek az ügyet. Az új levelet csak abban az esetben akarták átvenni, ha arra a hollandok nem várnak választ. Ez is hónapokba telt, így egy idő után Curtius számára biztossá vált, hogy nem fog tudni tárgyalni senkivel a szerződésről. Csak annyi tanácsot tudott adni, hogy az amerikaiak kérését ne utasítsák el teljes mértékben, bizonyos feltételekkel engedjenek más országot is Nagaszakiba kereskedelmi célból, a szerződést pedig használják nyugodtan, ha szükség van valamilyen mintára a későbbiek folyamán. Ezt a japánok megköszönték, de nem akartak vagy nem tudtak változtatni a fennálló rendszeren, amíg nem volt rajtuk nagyobb nyomás.³³⁶ Ez a fizikai és lélektani nyomás azonban 1852 végén már útban volt Japánba.

Az amerikai expedíció Japánba érkezése után a *Budapesti Hírlap* 1853. december eleji számában jelent meg a hágai hírek között, hogy a holland kormány csatlakozna az Egyesült Államok Japánnal kapcsolatos törekvéseihez, mindaddig, amíg azok békések.³³⁷ Az amerikaiak végül 1854-ben a kanagavai szerződést megkötve sikeresen elérték, hogy újabb kikötőket nyissanak meg az amerikaiak előtt. Eerre reagálva a holland kormány utasította Donker Curtiust Dedzsimán, hogy akadályozza meg, hogy bármely más külföldi ország olyan előnyökhöz jusson, amiből a hollandok kimaradnak. Így végül meggyőzte a sógunátust, hogy ugyanolyan jogokhoz juthassanak, mint az amerikaiak. 1855-ben a hollandoknak sikerült elérniük, hogy nagyobb szabadsághoz jussanak, és 1856-ban – az amerikaiakhoz hasonlóan – ők is kötöttek egy békeszerződést.³³⁸

7.2.3. Vallásos visszhang

1852-ben a *Pesti Naplón* kívül a *Katholikus Néplap* is szánt két cikket a holland–japán kapcsolatoknak és a készülődő amerikai expedíciónak. Az egyik májusban, a másik novemberben jelent meg. A május 5-ei számban a *Különfélék* között szerepelt Japán. A szerző főként a 16-17. századi japán kereszténységgel, üldöztetéssel foglalkozik, ő is hangsúlyozza, hogy csak a hollandok kereskedhetnek velük, hozzátéve, hogy ezt a jogot csalfa és hazug mód szereztek meg – katolikus lapban és ennek megfelelő nézőpontból született a cikk, hasonló kritikus hangnem már látható volt korábbi írásokban is. Most viszont „hire jár, hogy az éjszakamerikaiak erővel

³³⁶ McOmie: *The Opening of Japan*, 68–69.

³³⁷ Napi események, Hága, *Budapesti Hírlap*, 1853, 283. szám, 1853. december 2., 1580.

³³⁸ Yokoyama: *Tension in East Asia in the Nineteenth Century*, 185–186.

akarnak maguknak utat nyitni Japanba”, ami, ha sikerrel jár ismét mehetnek majd katolikus misszionáriusok Japánba.³³⁹

A hollandok irányában hasonlóan szemrehányó hangnemmél él a novemberi számban megjelent cikk szerzője is. A *Japan polgárosítása* címmel megjelent írásban, amely főként Xavéri Szent Ferenc munkásságával foglalkozik, viszont több más témát is érint a szerző, így említi a Perry vezette amerikai expedíciót, illetve a hollandok helyzetét is.³⁴⁰ A szerző a hollandok tevékenységét okolja a sikeres keresztény hittérítés megállítása és betiltása miatt, és kétsége sincs afelől, hogy a keresztény misszionáriusok munkája Japánban az utolsó bálványt is eltörölte volna, és a keresztények családjába fűzi az országot, ha a „saját rongyos portékáik eladását inkább, mintsem az összes emberiség javát tekintő protestáns hollandi kalmárok a japáni császárt a katolikus keresztények ellen hazug vádaskodásuk által föl nem ingerlik”, aminek következtében a virágzásak indult kereszténység „száz ezer vértanu vérebe” fúlt. Emiatt kell Perrynek ott kezdeni, ahol Xavéri Szent Ferenc is kezdte 300 évvel korábban.³⁴¹

Így látható, hogy Japán megnyitásának gyakorlati okain túl (pl. biztonságos kikötők stb.) felmerültek vallási indokok is a hazai sajtóban. A kereszténység teljes betiltása után a 19. század közepén az amerikai expedíció azt is jelentette, hogy ismét lesz lehetőség misszionáriusokkal folytatni a kereszténység terjesztését Japánban is. Ez nemcsak Európában jutott eszébe az újságíróknak, illetve az egyházi köröknek, felmerült ugyanez az Egyesült Államokban is. Mindezenre a *Katholikus Néplap*ban megjelent cikkek szerzője vagy szerzői elég vehemens hangnemet ütöttek meg a hollandokkal szemben, sőt, a vértanúk számával kapcsolatban is túlzásba estek (voltak, afelől semmi kétség) – ezzel a japánok keresztényüldözésére utaltak. A hollandoknak viszont a saját érdekeik fontosabbak voltak, és ezt nem győzik az ilyen és ehhez hasonló hangnemben írt cikkek gyakran kihangsúlyozni.

7.2.4. Újabb holland-japán ismertetések

Az 1850-es évek elején a kíváncsian várt, illetve aztán valóban sikeres amerikai expedíció miatt több lap is közölt olyan hosszabb-rövidebb összefoglalót, amelyben az elmúlt évszázadok eseményeit, illetve a hollandok különleges helyzetét és mindennapjait mutatták be. Születtek ilyen témájú cikkek vizsgált korszak végén is. Mindegyik cikk tartalmazott olyan információkat, amelyek évekkkel, vagy évtizedekkel korábban is megjelentek már máshol, de tartalmaztak korábban nem ismertett információkat is.

³³⁹ Különfélék, Japán, *Katholikus Néplap*, V. évf., 19. szám, 1852. május 5., 152.

³⁴⁰ Japán polgárosítása. *Katholikus Néplap*, V. évf., 48. szám, 1852. november 24., [377]

³⁴¹ Uo., 380.

Elsőként a *Pesti Napló* 1852. május 27-ei számában szerepel egy május 19-ei londoni hírlap alapján több részlet Japánnal és a hollandokkal kapcsolatban. Ki is emelték, hogy az amerikai expedíció miatt került az érdeklődés középpontjába a téma. A cikk szerint Japánról annyit lehet tudni, hogy 30-40 millió lakosa van, aranyban és ezüstben gazdag, továbbá a világ legfinomabb reze is itt található. Az európaiak közül csak a hollandoknak engedik, hogy évente 1 hajóval Nagaszakiban („nanjasekü”) kereskedjenek. Az idegeneket vég nélkül vizsgálják, lealacsonyító módon bánnak velük. Szerepel a cikkben leírás a holland ügyvivő „tanyájáról”, Dedzsimáról („Dezima”, 600 láb hosszú és 240 láb széles, van raktár, örök stb.) is. Nem tartózkodhat a szigeten 20 főnél több személy, akik szinte rabok, utalva a szigorú szabályokra, amelyeket be kellett tartani. A szigetet egyenes út köti össze a szárazfölddel, ahol japán örök állnak, és egy európaiat sem engednek át.³⁴²

Ez a cikk is részletezi az emberi kapcsolatokat, olyan részletekre is kitérve, amelyekről korábban nem esett szó. Az európaiaknak lehet japán szolgájuk, de nekik minden este vissza kell térniük a szigetről. Európai asszonyoknak és gyermekeknek a szigetekken „még csak mutatniok sem szabad magokat”, tehát a lakosok „nőtlenségre vannak kárhoztatva, s a legszomorúbb életet élik”. „Csak kétes jellemű vagy épen elvetemült japáni asszonyok jönnek néha e szigetre, de születendő gyermekeiket a szárazföldön kell világra hozniok.” Ezek a gyerekek néhány év után soha többé nem látják apjukat. Ha lányok, ugyanaz lesz a sorsuk, mint az anyjuknak, ha fiúk, akkor csak a „legalacsonyabb szolgálatokra alkalmaztatnak”. Ilyen állapotokat tűrnek a hollandok már több mint 200 éve, egy olyan kereskedelmi kapcsolat fenntartása miatt, amely évenként „egy millió forintot sem jövedelmez”, pedig Japán „földének gazdag kincseivel fogva, s iparos lakosságival, száz milliókkal vehetne részt a világkereskedésben.”³⁴³

Így ismét kiderült Dedzsimáról, hogy nem túl nagy, és nincs túl jó dolga azoknak, akiknek ott kellett tartózkodniuk. Nemcsak a bezártság és az unalom, hanem a kényszerű „nőtlenség” miatt is sajnálta a szerző az európai társait, a „kétes jellemű” japán nők társaságát nem tartotta elégségesnek, de kivételes a cikk abból a szempontból, hogy a családi állapotokra és európai férfi és japán nő kapcsolatából született gyermekekre is kitért. Az is megfelelt a valóságnak, hogy a szigeten dolgozó asszonyok nem hozhatták a gyermekeiket a szigeten a világra. Úgy tűnik azonban, hogy itt is voltak kivételek, mert Siebold lánya, Oine (1827–1903, 楠本 イネ, Kusumoto Ine) valószínűleg a szigeten született,³⁴⁴ ahogy az is előfordult valóban, hogy az ilyen kapcsolatból született lányokból később szintén prostituált lett.³⁴⁵ Mindenesetre a cikk

³⁴² Külföld, Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 665. szám, 1852. május 27., o.n.

³⁴³ Uo.,

³⁴⁴ Leupp: *Interracial Intimacy in Japan*, 120–121.

³⁴⁵ Uo., 123.

szerzőjének ezek a szigorú feltételek nem tűnnek elfogadhatónak a profitot tekintve, és véleménye szerint Japán is képes jóval nagyobb mértékben részt venni a kereskedelemben.

A cikk végén ezeken kívül írt még a szerző Japán belkereskedelméről is, amely igen élénk, „iszonyú partkiterjedésénél fogva, többnyire csak hajóztatás által üzetik”. Szerinte elég lenne néhány hadigőzös, hogy az ottani kormányt a külföldiekkel szemben jobb bánásmódra bírja, „a légmentes elzárást ezen évezredes agg szellemét, mely 40 millió embert zár ki a közönséges világkereskedésből, egyszerre levetni”. Továbbá elégtételt lehetne venni azért a bánásmódért, amit a hajótöröttekkel szemben mutatnak és az „első keresztyéni missió véres lemészárlásaért”. Anglia nem akarja vagy nem meri ezt a „régí átkot megtörni”, de a „yankeek bátor vállalkozási szellemének valószínűleg sikerülni fog”, és feszülten várják az ezzel kapcsolatos tudósításokat.³⁴⁶

Más cikkekben is elő fog kerülni az az ötlet, hogy a modern gőzhajókkal esetlegesen elzárják a tengeri kereskedelmi útvonalakat, ezzel kellemetlen helyzetbe hozva a japán kormányt. A japán kereskedelmi útvonalak azonban nemcsak a tengeren voltak jelentősek, a századfordón belül is nagy forgalmat bonyolító úthálózatok szeltek keresztül az országot. Kacusika Hokusai kortársa a másik nagy külföldön is ismert művész Utagava Hirosige (1797–1858, 歌川 広重) leghíresebb képsorozata éppen a *Tókaidó* (東海道) útvonal 53 postaállomását mutatta be.³⁴⁷ Ami a hajótörötteket illeti, mire ez a cikk megszületett, már némiképp javult a helyzet. Az angol cikk alapján született írásból kiderült az is, hogy hiába sikerült eredményeket elérni az 1840-es évek elején Kínában, a vártakkal ellentétben nem folytatták tovább Japánban, hiába tartottak tőle a hollandok és a japánok is. Most viszont felbukkant egy új versenytárs, akinek akár sikerülhet is. Az utolsó mondatról a kutatás jelenlegi állása szerint azonban még nem tudni, hogy az angol újságban is szereplő (ön)kritika volt, vagy a magyar lap írója tette hozzá a megjegyzést.

Szintén az újabb holland–japán kapcsolatokat ismertető cikkek közé számítható a portugál fejezetben már tárgyalt Lukácsék János *Családi Lapok*ban megjelent cikkének harmadik része. A több helyen is dagályos szövegezésű cikk is erősen katolikus nézőpontot képvisel, és ha lehet, még kritikusabb a hollandokkal szemben, mint a korábbi cikkek. Szerencsésebbnek tartja őket másoknál, mert eszközeikben és követeléseikben szerényebbek voltak, „kevésbé szörszálhasogatók”, mint más országok képviselői, amikor megérkeztek Japánba. Ezzel nagyjából ki is merült a hollandok irányában tett bármilyen pozitív megnyilvánulás.

A hollandok Híradóban („Firando”) telepedtek le 1609-ben, befolyásukkal megdöntötték a portugálokat, és elhitették a császárral, hogy a keresztények Japán ellenségei, a hollandok pedig

³⁴⁶ Külföld, Nagybritannia, *Pesti Napló*, 665. szám, o.n.

³⁴⁷ Utagawa Hiroshige: Fifty-Three Stations on the Tokaido Road 歌川広重: 東海道五十三次、The Metropolitan Museum of Art <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/57652> (Letöltés: 2024. november 11.)

ezt a vallást nem követik. A császár emiatt kiűzte a portugálokat az országból. A császárnak biztosítékot is adtak a keresztényüldöztetések folyamán, utalva a simabarai lázadásra. A szerző szerint 1638-ban 40.000 japán keresztény halt meg, akik az üldözések elől egy várba menekültek. A hollandok pedig segítettek az ostromban, Nicholas Couckebackert, („Kochebeker”) a hiradói („firadoi”) kirendeltség vezetőjét meg is nevezte a korábbi cikkekkel szemben, hogy ő ágyúztatta egy hajóról a várat. A hollandok így egyedül maradhattak Japánban, de Hiradóból átköltöztették őket Nagaszakiba („Nanazaki”), egy mesterséges szigetre Dedzsimára („Dezima”), ahol a mai napig (1852/53) is vannak. A kereskedelem így csak számukra engedélyezett, de „milly megalázás árán!”, emeli ki a szerző, Kaempferre („Kempfer Engelbert”) hivatkozva. Ő számolt be arról – mint az ottani ügynökség hivatalnoka, hogy „aljas kereskedőknek” tartják őket és így a legelső osztályba tartoznak.^{348 349}

Hangsúlyozottan részletez egy korábban nem ismertetett szabályt, a *fumiét* (踏み絵). Mielőtt egy idegen japán földre lép, egy elé helyezett feszületen kell átmenni mezítláb és megesküdni, hogy nem keresztény. Ezen szokásnak a hollandok sokáig engedelmeskedtek, de állítják, hogy ez alól már felmentették őket. A japánok viszont betartják a törvényeiket, és most is (1852/53) olyan ellenségesek a vallás iránt, mint régen. A szerző így biztosra veszi, hogy a hollandok továbbra is alávetik magukat a japán törvényeknek, és tapossák a keresztet. Továbbá azt is állítja, hogy minden japán kikötőben nagy kereszt van a földre festve, így lehetetlen japán földre lépni kereszttaposás nélkül. Ilyen szerinte még Rjúkjú-szigeten („Lieu-Kieu”) is van, pedig ők csak adóznak Japánnak. Doeff (Hendrik Doeff), aki a holland ügynökség vezetője volt 1799–1817 között, azt írta, hogy Mária és Jézus képének taposása egy bizonyos ünnepen minden évben megtörténik. Ezt csak a helyiektől követelik meg, de különleges esetben külfölditől is elvárják.³⁵⁰

Ebből a részből is komoly kritika fogalmazódott meg a hollandokkal szemben, akik a szerző szerint a kereskedelem érdekében bármit megtennének, ha kell, annak az ellenkezőjét is. Erre példát is felhoz, mely szerint, ha Japán katolikus lenne, és a kereszt előtt kellene földre borulni, akkor arra is hajlandók lennének.³⁵¹ Ennélfogva kétségbe vonja azt is, hogy már nem taposnak rá a keresztre a hollandok, ahogy azt a japán törvények megkövetelik. A holland–japán kapcsolatokról szóló, még a hollandokkal szemben kritikus cikkekben sem szerepelt a *fumie*, vagyis az a szabály, hogy a kereszténység megtagadása érdekében keresztény képre vagy keresztre kellett taposni a hollandoknak.³⁵² Állításait alátámasztva hivatkozott Doeffre is, aki viszont

³⁴⁸ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 563–564.

³⁴⁹ Az Edo-kori japán társadalom berendezkedéséről bővebben ld. feljebb

³⁵⁰ Uo., 564–565.

³⁵¹ Uo., 565.

³⁵² Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 81.; Nemeshegyi: *A keleti-ázsiai vallások története*, 97.

kategorikusan tagadta saját művében, és pusztá fikciónak tartotta, hogy le kellett volna mondaniuk hitükről, vagy hogy keresztet kellett volna taposniuk a hollandoknak. Ezt alátámasztandó megemlíti művében, hogy sem Kaempfer sem Turnberg, sem a 19. század elején kapcsolatfelvétellel próbálkozó oroszok nem írtak erről. Turnberget szó szerint is idézi, aki egy holland tisztől hallott róla, hogy a tiszt látott egy szertartást, ahol keresztre és Máriát és Jézust ábrázoló képre kellett taposnia a japánoknak. Doeff is és Turnberg is visszautasította, hogy ahhoz, hogy belépjenek Japánba nekik is alá kellene vetni magukat ennek, hiába állítják ezt néhányan.³⁵³ Anne Barbeau Gardiner arra jutott kutatásaiban, hogy a hollandok durvább lejárátását célzó írások az angol–holland háborúkból erednek, számos irodalmi példát is felhozva,³⁵⁴ mert a kereszttaposás szokása még a *Gulliver utazásaiban*³⁵⁵ és a *Candide*-ban³⁵⁶ is megjelent. Az is túlzásnak tűnik, hogy minden japán kikötőben kereszt lenne felfestve a földre, mivel a szabályok szerint csak 1 kikötőbe engedtek európaiakat. Tehát ezek az állítások túlzásnak tűnnek, és igyekeznek nagyon rossz színben feltüntetni a hollandokat, mert az való igaz, hogy 17. század elején tényleg igyekeztek meggyőzni a japánokat, hogy a hollandok vallása teljes mértékben eltér a katolikusokétól.

A cikk a továbbiakban Dedzsima leírásával és az edői látogatásokkal foglalkozott. Ezek alapján a helyi hivatal 11 hollandot fogadhat, egy falakkal körülvett mesterséges szigeten, aminek hátsó részét egy szigorúan őrzött híd köt össze a várossal. A szárazföldre egyszerre csak egy holland léphet, ezt is csak különleges engedéllyel, és napokig tartó formalitások után, és akkor is hollandok által fizetett örök kíséretében. Négyévente mehet az ügynökség vezetője Edóba („Jeddó”) a császárhoz (sógun) ajándékokkal és a kereskedelmi kapcsolatok

³⁵³ Hendrik Doeff: *Recollections of Japan*, Translated and Annotated by Annick M. Doeff, Trafford, 2003, 31–32.

³⁵⁴ Anne Barbeau Gardiner: Swift on the Dutch East India Merchants, The Context of 1672-73 War Literature, *Huntington Library Quarterly*, vol. 54, no. 3, 1991, 235–52. <https://www.jstor.org/stable/3817708> (Letöltés: 2024. szeptember 11.)

³⁵⁵ „...azt feleltem, »hogy holland kereskedő vagyok, hajótörést szenvedtem, szárazon, vizen Lugnaggba jutottam és onnan Japánba. Tudom, hogy honfitársaim gyakran megfordulnak erre s lesz módom visszatérni hazámba: azért hát alázattal ama kegyet kérem csak, engedné meg öfelsége, hogy épségben Nangasakba jussak!« Ehhez hozzá tettem még, »hogy lugnaggbeli királyi pártfogóm kedvéért engedje el öfelsége nekem azt a szertartást, melyben honfitársaimnak rá kell tapodni a keresztre: – a balsors vetett ez országba, s nem kereskedni jöttem.« Midőn e kérelmemet a tolmács lefordította, öfelsége meglepettnek látszott s azt mondta, »ugy emlékszik, a hollandusok között az első vagyok, aki e pontban aggodalmaskodott s valóban, szinte kételkedni kezd benne, igazán hollandus vagyok-e, mert hogy igaz keresztény vagyok, az biztos. Mindazonáltal, különös kegyképpen, teljesíti kívánságomat, de ügyesnek és óvatosnak kell lenni, s meg kell hagyni a hivatalnokoknak, hogy úgy engedjék el nekem a szertartást, mintha véletlenül történnék, mert biztosít, hogyha valamelyik holland testvérem megtudja a titkot, biztosan nyakamat szegi utközben.« Hálámat fejeztem ki e szokatlan kegyért; ezekután rábíztak egy kapitányra, aki épségben szállított Nangasakba s gondoskodott róla, hogy a kereszt-szertartás elmaradjon.”

Jonathan Swift: *Gulliver utazásai*, ford. Karinthy Frigyes, 4. rész, 11. fejezet. <https://mek.oszk.hu/08300/08351/08351.htm#31> (Letöltés: 2024. szeptember 11.)

³⁵⁶ „...én matróz vagyok és Batáviában születtem, japáni utazásom alatt négyszer tagadtam meg a keresztet;” Voltaire: *Candide vagy az optimista világnézet*, ford. Kemény Gábor, 5. fejezet, Vihar, hajótörés, földrengés; mi történt Pangloss doktorral, Candide-dal és az anabaptista Jacques-kal? <https://mek.oszk.hu/09700/09767/09767.htm#6> (Letöltés: 2024. szeptember 13.)

megerősítésével. A négy hónapos út alatt alkalmazkodni kell „Japonia gyanakodó” politikájához. A császári udvari tartózkodás „egész komedia, mely a fejedelmek és fejedelemlők legnagyobb mulatságára szolgál”. A hollanddal bábként bánnak, mintha valami különös állat lenne, fárasztó hódolat után, „tánczoltatják, ugráltatják, megénekeltetik, fuvolán vagy hegedűn játszani kényszerítik”, ezért pedig a Dedzsimára visszatérő hollandnak nem jár semmi jutalom.³⁵⁷ Így a japánokról további megerősítést nyert, hogy gyanakvók, a hollandokat pedig az se zavarja, ha bábót csinálnak belőlük.

Ez a cikk is kitért a Dedzsimán szolgálatot teljesítők családi állapotára, illetve a Blomhoff család esetére is. Egy holland sem viheti magával a feleségét, viszont 1817-ben Doeffer utóda megpróbálta, de komoly ellenállásba és elutasításba ütközött, így a feleségének vissza kellett térnie Európába. Japán nőkkel sem szabad házadosni, Dedzsimába is csak bizonyos osztály női mehetnek, hogy az „ottani elzártakat vigasztalják és szükséges házi szolgálataikat végezhessék. Itt egészen alkalmazkodási morál uralkodik; s az önkényes foglyok csekélységének daczára is a mestizók igenis terjedelmes kasztot képeznek.”³⁵⁸

Jan Cock Blomhoff, amikor átvette Hendrik Doefferől a dedzsimai hivatalát, a japán törvényekkel ellenszegülve valóban magával vitte a feleségét, Titiat, kisfiát, Johannest, a kisfiú dajkáját, Petronella Muntst és jávai szolgálójukat Maraty-t.³⁵⁹ Néhány hónappal az érkezésük után azonban el kellett hagyniuk Japánt, viszont ez alatt a rövid idő alatt a Blomhoff család mély benyomást tett a japánokra, akiknek korábban nem volt lehetősége európai nőkkel találkozni. Évtizedekkel később is lehetett nagaszakii üzletekben róluk készült képeket vásárolni.³⁶⁰

A *szakoku* rendeletek 1635-ös bevezetése után 1640-ben azokat a japán nőket és gyermekeket is elküldték az országból, akiknek holland férje volt, sőt, egyenesen halálbüntetés várt a japán feleséggel rendelkező hollandokra, ha mégis maradtak. 2 évvel korábban a portugál „déli barbárok” is így jártak, akkor 287 embernek kellett Makaóba távoznia. A nagaszakii kínai kereskedők feleségének és gyerekeinek hasonlót javasoltak, de arra vonatkozóan nincs adat, hogy őket távozásra kényszerítették volna. 1641 után, miután a hollandokat Dedzsimára költöztették, már nem engedélyezték, hogy feleséget vagy szeretőt vigyenek magukkal. Csak és kizárólag Nagaszakiban dolgozó prostituáltaknak engedték, hogy a szigetre menve felajánlják szolgálataikat. A rendeletek bevezetése után azokat a nőket küldték el Japánból, akiknek európai apától született gyermeke. Nem az jelentette a problémát, hogy intim kapcsolatba kerültek a

³⁵⁷ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 566.

³⁵⁸ Uo.

³⁵⁹ Titia történetét egy távoli rokona René P. Bersma írta meg 2003-ban megjelent könyvében: René P. Bersma: *Titia, The First Western Woman in Japan*, Amsterdam, Hotei, 2002, 13.

³⁶⁰ Michael L. Browne: *Portraits of Foreigners by Kawahara Keiga*, *Ars Orientalis*, vol. 15, 1985, 32. <http://www.jstor.org/stable/4543045> (Letöltés: 2022. július 20.)

külföldiekkel, hanem az, hogy úgy tartották, a vallás is öröklődik, ezeknek a gyerekeknek pedig keresztény apjuk volt, ami veszélyt jelentett a japán társadalomra a *bakufu* szemében. Problémás lett volna az is, hogyan illesszék őket az örökösödési rendszerbe, főként a fiúk esetében, a családregisztrációs rendszer alapján.³⁶¹ Kevesebb mint két évszázaddal később Blomhoff mégiscsak megpróbálta a családját a hosszú szolgálati idejére magával vinni Japánba, de minden igyekezete ellenére nem járt sikerrel.

Ami a „bizonyos osztály női” megjegyzést illeti, amelyre a *Pesti Napló* cikke „kétes jellemű, elvetemült japán asszonyok” kifejezést használta, Japánban közel sem volt olyan negatív a prostituáltak megítélése, mint Európában, sokan szimpátiával tekintettek rájuk, a helyzetük miatt.³⁶² Az oda látogató külföldieket meg is lepte ez a hozzáállás, ahogy az is, hogy szolgálati idejük lejártá után jó házasságot is köthetnek.³⁶³ A nagaszakii örömnegyedből Dedzsimára látogató nőket az otthoni közönség számára úgy írták le, mint házi szolgálok, de időnként megengedett volt az örömnegyedek felkeresése is.³⁶⁴

A „terjedelmes kasztot képző mestizók”,³⁶⁵ tehát a Dedzsimán szolgáló külföldiek, illetve japán nők kapcsolatából született gyermekek később már nem okoztak akkora gondot, hogy száműzni kelljen őket az országból. A számuk azonban közel sem lehetett olyan terjedelmes a Tokugava-kori Japánban elterjedt születésszabályozás (abortusz, gyermekgyilkosság) miatt,³⁶⁶ amely nem az ilyen kapcsolatokról született gyermekek ellen szólt, hanem általános volt. Így nem sok gyermek jött világra a hollandok és a japán prostituáltak kapcsolatából, de nem is tekintették őket a társadalmi rendet veszélyeztető személyeknek Nagaszakiban.³⁶⁷ Többek között Doeffnek, Blomhoffnak és Sieboldnak is született gyermeke, többen távozásuk után is igyekeztek gondoskodni róluk, így tett Doeff és Siebold is. Utóbbi lánya, Oine, később japán első női orvosa lett, aki a császári udvarban is szolgált.³⁶⁸

³⁶¹ Laver: *The Sakoku Edicts*, 150–154.

³⁶² Leupp: *Interracial Intimacy in Japan*, 102.

³⁶³ Uo., 104.

³⁶⁴ Uo., 109

³⁶⁵ Az eredeti forrásban szereplő „mestizók” kifejezés Buda Attila forrásgyűjteményében „meslizók”-ként szerepel, magyarázatlanul pedig, hogy nyomtatás közben romlott a szó, és feltételezés szerint rangon alul kötött házasságra utal. Ha azonban a nyomtatásban megjelent, eredeti szövegben látható kifejezést nézzük, abból kivehető, hogy a „meszticek”-ről van szó, vagyis azokról a gyerekekről, akik európai férfi és japán nő kapcsolatából születtek (bár *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint az eredeti kifejezés az európai és indián szülők gyermekeire utalt). Ugyanennél a cikknél a Buda Attila könyvében a 190. oldalon szereplő mondatban „nap” szerepel, míg az eredeti cikkben „pap”.

Buda: *Messziről felmerülő*, I, 185, 190.; Bárczi Géza – Országh László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/m-3C77D/mesztic-3F7FA/> (Letöltés: 2024. november 4.)

³⁶⁶ Leupp: *Interracial Intimacy in Japan*, 106.

³⁶⁷ Uo., 119.

³⁶⁸ Uo., 123–124.

A cikk további részében a kereskedelemre tért ki a szerző. Évente csak két hajó érkezését engedélyezik, érkezésüket lovascsapatok jelentik, majd csónakok mennek eléjük. Teljesen át- nézik a hajót, elveszik a fegyvereket, amelyeket induláskor visszaadnak. A hajó személyzetének személyes holmiját is megvizsgálják, és csak a „kínos formalitások után vethet horgonyt a ki- kötőben”. Az árucikkek eladásánál és vételénél az árat a kormánybiztos szabja meg, amelyet el kell fogadni. Régen arany és ezüst voltak a kiviteli cikkek, jelenleg (1852/53) ezeknek, illetve szép iparcikkeknek kivitelét tiltják, csak kámforral és rézzel fizetnek az európai cikkekért. A szerző szerint ezekből megítélhető, hogy mennyire becsülnek meg egy népet a japánok, akik pénzkeresés miatt ennyire hagyják magukat megalázni. Megvető érzellel viseltetnek min- den európai nemzet iránt, és itt volna az idő, hogy „e polgárosodott barbárok nagyobb tisztelet- és félelemmel viseltessenek a keresztény név iránt”, továbbá, hogy jól bánjanak a hajótöröttek- kel, és hogy az „ember-nem használhassa azon segédforrásokat, mellyekkel a természet és szor- galom ezen, olly kevésbé ismert szigeteket megajándékozá”. Ázsiát Anglia nyugatról, az oro- szok északról, az észak-amerikaiak keletről fenyegetik, így a „gazdag Ázsia nem sokára nagy- szerű események színpadává leend”, így Japán napról napra szűkebb határok közé szorul.³⁶⁹

A hollandokkal kapcsolatos rész végén itt is szerepel a kereskedőkhöz való hozzáállása a japánoknak, de mint látható volt korábban, az Edo-kori japán lakosságot a konfuciánus ideoló- gia szerint hasznosság szerint négy csoportra osztották fel (szamuráj, földműves, kézműves és kereskedő – ez a *sinókósó* japán kifejezéssel), ami alapján a kereskedők kerültek legalulra,³⁷⁰ márpedig a hollandok kereskedni mentek Japánba.

Tehát összességében látható, hogy számos, korábban nem érintett téma is szerepel Lukácsék János cikkében. Nagyon nem szíveli a hollandok viselkedését, bármire képesnek tartja őket, ha a profit a cél – a keresztény képek taposásán keresztül, az udvari látványosság szerepének vál- lalásáig –, de az is átsejlik a sorok közül, hogy nagyon nincs könnyű dolga azoknak a hollan- doknak, akiknek Dedzsimán kell dolgoznia. Nemcsak azért, mert maga a sziget sem túl nagy és unalmasak a hétköznapiak, hanem azért is, mert nem lehet mellettük feleség, és csak a japán prostituáltak társasága nyújthat némi vigaszt. Felmerült az is, hogy az ott született gyermekek tényleg nem láthatják az apjukat a szolgálati idő lejárta után. Így nemcsak az unalom, a kény- szerű nőtlenség, a család hiánya, de az elválás és a hazatérés is nehézséget okozhatott. A japá- nokról alkotott véleménye a szerzőnek erősen vallási jellegű, a kereszténység kitiltását nem tudja megbocsátani, sőt, időnként fenyegető hangnemet is megüt. Abban azonban igaza van, hogy Japán lehetőségei szűkülnek, és egyre kevésbé fog tudni ellenállni a változásoknak.

³⁶⁹ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 566–568.

³⁷⁰ Totman: *Japán története*, 313.

7.3. Összegzés

A holland–japán kapcsolatokkal foglalkozó cikkek számos témakörben igyekeztek beszámolni akár a múltbéli, akár az aktuálisnak tekinthető eseményekről. Az a különleges helyzet, hogy a japánok a *szakoku* időszaka alatt a nyugati országok közül csak velük voltak hajlandók kapcsolatban maradni, szinte mindegyik cikkben előkerül. Ennek okára is igyekeztek a szerzők különböző magyarázatokat találni – e tekintetben főként a hollandok ügyessége és alkalmazkodási képessége került elő. A kritikusabb szerzők szerint a hollandok átverték a japánokat azzal, hogy azt állították, az ő kereszténységük teljesen más, mint a spanyoloké vagy a portugáloké. A japánok esetében pedig felmerült a kérdés, vajon ezt tényleg elhitték? Ennyire tudatlanok? Más katolikus szerzőnél felmerült az is, hogy a hollandok érkezése előtt túlzásba estek a jezsuita hittérítők, a spanyolok és a portugálok miatt alakult így a helyzet, így bár, ha nem is szívelte a protestáns hollandok tevékenységét, képes volt kritikusan szemlélni a katolikus országok és katolikus hittérítők jelenlétét Japánban. Arra a következtetésre jutott, hogy ők is kellettek ahhoz, hogy így alakuljon a helyzet, mert nem megfelelően végezték a feladatukat.

Az is sokszor felmerült, hogy a hollandok tényleg mindent igyekeztek megtenni annak érdekében, hogy fenn tudják tartani a kialakított kapcsolatokat. Akár azon az áron is, hogy az újságcikkek szerint a keresztények lázadásának leverésében is részt vettek, bár, mint látható volt, komoly szerepük nem volt benne, ugyanakkor bizonyították a *bakufu*-nak és a sógunnak, hogy ha kell, lehet rájuk számítani. Egyes cikkek szerint az edói udvari látogatások alatt is hajlandók bármilyen kérésnek eleget tenni, és hagyják, hogy bábként bánjanak velük, amit az adott cikk szerzője el is ítélt. Tényleg hagyják, hogy így bánjanak velük a japánok a profit érdekében? Nem érződik ezeknél a cikkeknel a megvetésen túl az irigység is? Csak ők mehetnek hivatalosan Japánba, csak velük állnak szóba, velük kereskednek, mintha a különleges helyzetükhöz egyfajta titok, illetve titkolózás is kapcsolódna. Felmerült az a kritika is, hogy nem is segítenek a Japánról szerzett információk megosztásával, nem ismertetik meg Európát a japán nyelvvel, a japán irodalommal – mint látható volt, a japánoknál az is tudott gondot okozni, ha valaki túl jól megtanulta a nyelvet. Pedig kiolvasható volt a cikkekből is, hogy ez így nem fedi teljesen a valóságot, elvégre számos helyen felmerült Kaempfer, Turnberg és Siebold neve is, akik művei rendkívül fontos források a korszaknak, annak ellenére, hogy az 1840-es években voltak olyan információk, amiket egy ideig megtartottak maguknak, de később közreadták azt is. Más cikkekből a csodálat tükröződik, hogy képesek voltak alkalmazkodni a szigorú szabályokhoz, mert a nehezen megszerzett és megtartott különleges helyzetnek nagy árat szabtak a japánok. A Dedzsimáról született részletes beszámolók nem arról tanúskodtak, hogy annyira könnyű lenne ott az élet. A hétköznapiak unalmasak, a szigetet engedély nélkül el sem

hagyhatják, túl szoros kapcsolatba sem kerülhetnek a helyi lakosokkal, tehát a mozgásterük rendkívül szűk keretek közé volt szorítva, mégis vállalják a nehézségeket.

Az is kiderült, hogy nemcsak vállalják, de nagy becsben is tartják a japánokkal kialakított kapcsolatokat. Ha a világpolitika úgy alakul, a holland uralkodó levelet küld Japánba, hogy jelezze, nem lesz sokáig tartható a régi rend a 19. század közepe táján, de ők sem vágnak a konkurenciára. Amikor, viszont már reálisan látszik, hogy nem fogja tudni Japán fenntartani a politikáját, szólnak nekik, ahogy segítenek az amerikai expedíció során az amerikaiaknak is. Nem akarnak háborúba keveredni egyik vagy másik oldalon sem, de kimaradni sem akarnak a változásokból.

A japánokról a cikkekből kiderül, hogy egy nagyon kontrollált helyzetet teremtettek a hollandoknak, és rendkívül szigorú feltételeket szabtak a kereskedelmi kapcsolatok fenntartására. Folyamatosan örök állnak a sziget kijáratát jelentő hídnál, nem engedik, hogy szoros kapcsolat alakuljon ki a helyiek és a hollandok között. A gyanakvó, bizalmatlan, törvényeiket betartó, makacs és szokásaikhoz ragaszkodó kép mellett átsejlik a tudásvágy, a kíváncsiság és információ éhség és a jól tájékozottság is. Szó esett a cikkekben a *rangakuró*-ról, de a látogatások alkalmával betartandó bonyolult udvariassági körökről is, ez utóbbi viszont nemcsak a hollandokra volt érvényes.

Így tehát elmondható, hogy a holland–japán kapcsolatok valóban különlegesnek számítottak a korszakban, a portugálok kitiltása után egyedüli európai országgént maradhettek Japánban és ez megjelenik a korabeli magyar sajtó cikkeiben is. Ez pedig nemcsak a tényleges kapcsolatok miatt fontos, hanem azért is, mert a vizsgált korszakban egyfajta hidat képeztek időben is a hivatalos portugál kapcsolatok megszakadása és a hivatalos amerikai kapcsolatok felvétele között.

8. Amerikai–japán kapcsolatok

8.1. Amerikai–japán kapcsolatok az 1853-as expedíciót megelőzően

A portugál–japán, illetve a holland–japán kapcsolatok tárgyalása után ez a fejezet a harmadik vizsgált ország, az Egyesült Államok és Japán közti kapcsolatfelvételi kísérleteket veszi górcső alá, a korabeli magyar sajtó alapján.³⁷¹ Míg korábban valóban voltak élő és közvetlen kapcsolatok a portugálok és a japánok között, amelyek a 17. század első felében megszűntek, a hollandok esetében a 17. század elejétől a vizsgált korszak végéig folyamatos az érintkezés, addig az „Újvilág” új szereplőként tűnt fel a színen a 19. század első felében. A függetlenségi háború megnyerése után, ahogy tovább terjeszkedett az ifjú Egyesült Államok a kontinens nyugati irányába a szárazföldön, illetve hajóival a tengereken, így a Csendes-óceánon is, úgy kerültek egyre közelebb Japánhoz. Az esetek egy részében az első találkozásokra tengeren került sor, amikor az amerikaiak hajótörött japánokat mentettek ki és próbáltak hazajuttatni több-kevesebb sikerrel. Az ilyen és ehhez hasonló eseteket kihasználva azonban igyekeztek időnként hivatalos kapcsolatok felvételét is kérvényezni Japánnal. Ezen kísérletek azonban a 19. század közepéig rendre kudarcba fulladtak, mert a japánok szigorú külpolitikájukkal minden ilyen kísérletnek ellen tudtak állni, egészen 1853-ig.

Az alábbi fejezet végigveszi az Egyesült Államok első kapcsolatfelvételi kísérletétől egészen a Japán megnyitásáig tartó időszakot, a magyar sajtóban megjelent cikkek alapján. Ezek alapján tájékozódhattak a korabeli olvasók Japánról, tovább formálva a Japánról kialakult képük alakulását, a korai időszaktól egészen a nagy nemzetközi és hazai érdeklődést hozó, Japánba küldött amerikai expedíció sikeréig. Az idő előrehaladtával nemcsak a magyar sajtó fejlődése segítette a cikkek közlését, de az információáramlás is felgyorsult az idő közben létrejövő táviróhálózat segítségével. Ennélfogva a 19. század közepére a napilapoknak köszönhetően jelentősen megnőtt a Japánnal kapcsolatos hírek száma is, főként a Matthew C. Perry vezette expedíció kapcsán. Így a korábbi fejezetekhez képest szignifikánsan több hírrel találkozni az amerikai–japán viszonyban, emiatt ez a fejezet két nagyobb részre, és ezeken belül több alfejezetre oszlik. Komolyabb határvonalat az amerikai expedíció első sajtóban megjelent hírének lehet húzni, így a fejezet első fele a Perry-féle expedíció előtti időszakkal foglalkozik, míg a második az expedíció kezdeti, tervezési fázistól 1853 végéig követi végig az eseményeket.

³⁷¹ Az alábbi fejezet hajótöröttekkel foglalkozó részei közül néhány megjelent a *Kortárs Japanológia V.* kötetében tanulmányként, ugyanakkor a tanulmány a kutatási folyamat egy korábbi időszakát tükrözi. Az azóta eltelt időben sikerült újabb adalékokkal bővíteni ezeket a részeket, illetve újabb eseteket is ismertetek. Szabó Noémi: *Életmentés és diplomácia*, 195–212.

8.1.1. „Kicsik” a világ körül

A legkorábbi amerikai–japán kapcsolatokról szóló, magyar sajtóban megjelent cikkek a különböző kapcsolatfelvételi kísérletekkel foglalkoztak. Az amerikai expedíció sikerét megelőzően többször próbálkoztak az amerikaiak japán hajótöröttek megsegítésével részt venni a Japán külpolitikán és hivatalos kapcsolatba kerülni az országgal. Erre több esély is adódott, mert a *szakoku* időszakában Japánban az előírásoknak megfelelően csak part menti hajózásra alkalmas hajókat lehetett építeni. Olyat nem, amellyel esetleg nagyobb távot meg lehetett volna tenni a tengeren, annak ellenére, hogy korábban volt rá példa, hogy építettek óceánt átszelni képest hajót az 1600-as évek elején.³⁷² Az Edo-korszak nagy részében épült, személy- és áruszállításra alkalmas hajóknak nyitott tatjuk és nagy, szögletes kormánylapátjuk volt, de nem rendelkeztek tőkésúllyal.³⁷³ Rossz időjárás estén nyílt tengerre sodródva, ha nem is süllyedtek el a hajók, akkor még mindig gondot okozott az iránytű és a komolyabb navigációs képességek hiánya. Charles Wolcott Brooks 1876-ban megjelent írásában hatvan ilyen szerencsétlenül járt japán hajó esetét ismerteti 1617 és 1875 között, de valószínűsíthető, hogy ennél jóval több veszett oda nyomtalanul.³⁷⁴ Néhány hajónak azonban szerencséje volt és a tengereket járó európai, illetve amerikai hajókkal találkozva megmenekültek. Előfordultak olyan esetek is, ahol a japán hajó utasai vagy személyzetének néhány tagja túlélte a több hónapos irányíthatatlan sodródást, és valahol partot értek az óceán egyik szigetén vagy az amerikai kontinens valamelyik szaka-szán. Néhány ilyen japán hajótörött szerencsés megmeneküléséről, illetve a megmenekülést követő eseményekről a 19. századi magyar sajtó is beszámolt. Nemcsak a túlélés miatt számítottak érdekesnek, hanem azért is, mert nem egy esetben igyekeztek a különböző országok, így az amerikaiak is, a helyzetet kihasználva hivatalos kapcsolatfelvételt kezdeményezni Japánnal a bajba került honfitársak megsegítéséért cserébe, vagy legalább jó színben feltüntetni országukat egy esetleges későbbi hivatalos kapcsolatfelvételt remélve.

Egy ilyen esetről a *Századunk* című lap egyik 1839. júniusi száma is beszámolt. Az újságban megjelent cikk szerint az észak-amerikaiak figyelmét felkeltette Japán, akivel kereskedelmi

³⁷² Az ekkor Date Maszamune (1567–1636, 伊達 政宗) megrendelésére készült San Juan Bautista nevet kapott galleon típusú hajó vitte a Haszekura Cunenaga (1571–1622, 支倉 常長) vezette követséget (1613–1620) keresztül a Csendes-óceánon a szendai (仙台) Isinomakiból (石巻) indulva. A hajóról készült replika 1993 és 2021 között volt megtekinthető Isinomakiban, amikor a hajó bontása és újjáépítése mellett döntöttek, hosszabb időre bezárva a hozzá tartozó múzeumot is. Jelen dolgozat szerzőjének a *Keicsó* követséggel (慶長遣欧使節) kapcsolatos kutatásai során lehetősége volt megtekinteni a hajót 2016-ban. Nobuyuki Hyakutate: Life-size replica of historic sailboat in Japan being demolished despite opposition, *The Mainichi*, 2021. november 16. <https://mainichi.jp/english/articles/20211115/p2a/00m/0na/011000c> (Letöltés: 2024. január 19.)

³⁷³ John E. Van Sant: *Pacific Pioneers. Japanese Journeys to America and Hawaii, 1850–80*, University of Illinois Press, 2000, Ebook, 1. fejezet, *From Hamada to San Francisco* című rész, 7. bekezdés; Charles Wolcott Brooks: *Japanese wrecks, stranded and picked up adrift in the north Pacific Ocean*, San Francisco, The Academy, 1876, 7–8. <https://archive.org/details/japanesewrecks00broorich/page/n3/mode/2up> (Letöltés: 2024. január 19.)

³⁷⁴ Brooks: *Japanese wrecks*, 9–17; Van Sant: *Pacific Pioneers*, 1. fejezet, *Castaway* című rész, 1. bekezdés.

kapcsolatot szeretnének létesíteni, ehhez pedig igyekeztek kihasználni néhány szerencsétlenül járt japán helyzetét. A cikk szerint erről az expedícióról 1839 júniusáig már két írás is megjelent, az egyik az expedíció orvosától („dr. Parker”), illetve egy „King” nevű misszionáriustól.

1830 novemberében egy Edóba tartó japán hajó az időjárás és a nagy szél miatt megsérült, elvesztette vitorláját és árbocát, majd 14 fős legénységgel a fedélzetén 14 hónapig hanykolódott a tengeren, mire elérték az észak-amerikai partokat. A legénység tagjai közül ekkor már csak hárman voltak életben. Kantonba küldték őket az Oliphant és társ. amerikai kereskedőházhoz, azzal a szándékkal, hogy az adódó lehetőséget kihasználva a három japánt visszavigyék Japánba egy orvos, egy misszionárius és két természettudós társaságában. A „yankyszerű ravaszsággal” készített tervtől azt remélték, hogy ezzel meg tudják kedveltetni magukat a japán kormánnyal és az ország előkelőivel. A japánokat hazavinni szándékozó hajó Edo kikötője előtt vetett horgonyt, majd négy iratot küldtek a japán kormánynak. Az elsőben a balszerencsés japánokról írtak, a másodikban röviden bemutatkoztak, kihangsúlyozva, hogy nincs közülük sem az angolokhoz, sem a hollandokhoz, sőt, háborút is viseltek ellenük. Nincsenek gyarmataik, nem akarnak más népek felett uralkodni, vagy a vallásukat bárkire ráerőltetni. Nem is jártak még ezeken a területeken, és most is csak azért jöttek, hogy a japánok „eltévelyedett fiait visszahozzák”. Készültek ajándékokkal is, melyekről jegyzéket is csatoltak. Megemlégették, hogy van orvos is a fedélzetén, hátha örülnek neki, továbbá csatolták még a hajó további árukészletét ismertető nyilvántartást is. A japánok – a cikk szerzője itt „vadak”-ként hivatkozik rájuk – azonban erre az emberbaráti ajánlatra nem feleltek semmit, leszámítva, hogy addig lőttek rájuk a partmenti ágyúkkal, amíg el nem mentek,³⁷⁵ ahogy azt a disszertáció bevezetőjében olvasható idézet is mutatta.

Az amerikai hozzáállással szemben időnként kritikus, Japán zártságán és a japánok honfitársaikkal szembeni viselkedését cinikusan kezelő cikkben szereplő japánok története valóban megtörtént, és még csak nem is volt példa nélküli. Frederik L. Schodt könyvében megjelent adatok szerint legalább harmincnégy japán túlélő érte el az észak-amerikai partokat 1806 és 1852 között.³⁷⁶

A dátum a cikkben ugyan téves, de maga az eset Morrison incidensként³⁷⁷ vonult be a történelembe. 1832 végén egy Ovariból (尾張国) Edóba tartó hajó tájfunba került, és olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy irányíthatatlanul sodródott hónapokig a Csendes-óceánon

³⁷⁵ Az északamerikai Japánban, *Századunk*, II. évf., 47. szám, 1839. június 13., 374–375. Szerepel a cikk a 104. számban megjelent tartalomjegyzékben is (1839. december 30.).

³⁷⁶ Frederik L. Schodt: *Native American in the Land of the Shogun: Ranald MacDonald and the Opening of Japan*, Berkeley, California, Stone Bridge Press, 2003, Ebook, 3. fejezet *Castaways and Drifters* című rész, 4. bekezdés.

³⁷⁷ Az 1853-ig tartó Szakoku időszaka alatt a magyar sajtóban is megjelent cikkek között a *Századunk* 1839-es írása mellett még két helyen szerepelt a Morrison incidens, lásd később.

keresztül egészen a ma Kanadához tartozó Vancouver-szigetig.³⁷⁸ A 13-14 hónapig tartó utat a három legfiatalabb élte túl, valószínűleg annak is köszönhetően, hogy a rakomány között volt rizs is. A viszontagságok a partot érést követően még folytatódtak, mivel a három túlélő, Otokicsi (1819–1867, 音吉 vagy 乙吉), Ivakicsi (岩吉) és Kjúkicsi (久吉) indián fogságba esett. Az angol Hudson Bay Company helyi képviselője mentette meg őket, majd néhány hónapnyi Fort Vancouver-i tartózkodás és tanulás³⁷⁹ után Londonba küldték őket 1835 júniusában, azzal a szándékkal, hogy segítsenek nekik visszajutni Japánba. A jószándékért cserébe pedig kereskedelmi szerződés megkötését remélték a japánokkal, a tervet azonban az angol kormány elutasította.³⁸⁰ A londoni tartózkodás során csak egy napra hagyhatták el a hajójukat némi városnézésre, mielőtt tovább irányították volna őket Ázsiába, viszont – ahogy azt Stephen W. Kohl is kihangsúlyozta – ezzel a rövid idejű városnézéssel ők lettek az első japánok, akik Angliában jártak.³⁸¹ A kantoni út költségeit a Hudson Bay Company állta. Érkezés után a helyi brit hivatalnokok ismét megpróbálták kijárni a kormány hozzájárulását a japánok hazavitelére és a kereskedelmi kapcsolatok létesítésére, de ismét elutasították őket.³⁸² A három japán így Karl Gützlaffhoz³⁸³ (1803–1851), az angol kormánynak dolgozó német misszionáriushoz került, aki élni kívánt a kínálkozó lehetőséggel, hogy kínai tudása mellett japánul is tanulhasson. Japán várható megnyitására szeretett volna felkészülni japán nyelvre fordított vallási szövegekkel, hogy minél előbb elkezdődhessen a térítő munka a szigetországban.

1837-ben újabb négy japán hajótörött érkezett Makaóba, akik a Fülöp-szigetekre sodródtak. Gützlaff eddigre már érzékelte, hogy az angol kormány segítségére nem számíthat, így a misszionáriusok az amerikai Charles William King (1809–1867) segítségét kérve a Morrison fedélzetén tervezték hazavinni a japánokat.³⁸⁴ A cikkben szereplő King nevű misszionárius valóban amerikai kereskedő³⁸⁵ volt, Gützlaff alakja összemosódhatott vele. A másik lehetőség a cikkben név szerint nem említett Samuel Wells Williams (1812–1884) misszionárius lehet, aki szintén a Morrison fedélzetén utazott, majd erről 1837-ben jelentetett meg két részletben egy

³⁷⁸ W. G. Beasley: *Japanese Castaways and British Interpreters, Monumenta Nipponica*, Tokyo, Sophia University, vol. 46, 1991/1, 93. <https://www.jstor.org/stable/2385148> (Letöltés: 2024. január 19.)

³⁷⁹ Stephen W. Kohl: *Strangers in a Strange Land: Japanese Castaways and the Opening of Japan, The Pacific Northwest Quarterly*, Seattle, University of Washington, vol. 73, 1982/1, 21. <https://www.jstor.org/stable/40490821> (Letöltés: 2024. január 19.)

³⁸⁰ Beasley: *Japanese Castaways*, 93.

³⁸¹ Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 21.

³⁸² Beasley: *Japanese Castaways*, 93.

³⁸³ Angol nyelvű forrásokban sokszor Charles Gutzlaffként szerepel.

³⁸⁴ Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 22.

³⁸⁵ William McOmie: *The Opening of Japan, 1853–1855, a comparative study of the American, British, Dutch and Russian naval expeditions to compel the Tokugawa Shogunate to conclude treaties and open ports to their ships*, Folkestone, Global Oriental, 2006, 25.

hosszabb beszámolót,³⁸⁶ amely egyike a cikkben említett írásoknak. Magáról azonban azt írta, hogy természettudósként vett részt az úton.³⁸⁷

A másik cikkben felbukkanó írás 1838-ban jelent meg, a név szerint említett szereplő, Dr. Peter Parker (1804–1888) naplója³⁸⁸ az útról és a japánok hazajuttatásának kísérletéről. Dr. Parker orvosként vett részt az expedícióban, amelynek során vittek gyógyszereket, köztük oltóanyagot és kínai nyelvre fordított oltásról szóló tanulmányt is.³⁸⁹

A cikkben szereplő iratok is megfelelnek a valóságnak, King négy kínai nyelvű szöveget vitt magával. Az első a Morrison látogatásának okairól és a japánokról szólt, akiket haza szerettek volna juttatni. Szerepelt az iratban nevük, származási helyük, történetük, illetve, hogy Amerika, Anglia és Kína gondoskodott róluk. A második az Egyesült Államok rövid történetét mutatta be,³⁹⁰ a cikkben is szereplő részleteket kihangsúlyozva. Fontosnak tartották a japánok számára kiemelni a többi nyugati országgal szembeni különbségeiket, a függetlenségüket, a szabad vállalkozást, illetve, hogy nincsenek gyarmataik. Tehát nem olyanok, mint a japánok által korábban megismert európaiak, nem vallásterjesztő vagy gyarmatosító szándékkal érkeztek. A harmadik és a negyedik irat az ajándékok és a hajó rakományának felsorolását tartalmazó lista volt.³⁹¹ Az iratokról Samuel Wells Williams is beszámolt. Az ajándékok között szerepelt földgömb, teleszkóp, barométer, amerikai éremgyűjtemény, könyvek, festmények, köztük egy kép Washingtonról is. A rakomány – odafigyelve a valószínűsíthető japán időjárási körülményekre – tartalmazott számos különböző mintájú pamut és gyapjú textíliát, amivel remélték, hogy felkeltik a helyiek érdeklődését a sikeres kapcsolatfelvétel esetén.³⁹² Sajnos azonban sem a leveleket, sem az ajándékokat, sőt a megsegíteni kívánt japán hajótörötteket sem sikerült Japánba juttatni.

A japánok szerencsétlenségére nem a legjobb időszakban próbáltak visszajutni a hazájukba. Érvényben volt ekkor még ugyanis az 1825-ös *ikokuszen ucsiharairei* nevű rendelet, amely szerint minden nyugati hajót kérdés nélkül távol kell tartani a japán partoktól, akár erővel is.

³⁸⁶ Samuel Wells Williams: Narrative of a Voyage of the Ship Morrison Captain D. Ingersoll, To Lewchew and Japan, in the Months of July and August, 1837, *The Chinese Repository*, vol. VI., 1837/5, [209]–229, és 1837/8, [353]–380. https://books.google.hu/books?id=-isMAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Letöltés: 2024. március 26.)

³⁸⁷ Uo., 211.

³⁸⁸ P. Parker: *Journal of an Expedition from Sincapore to Japan: With a Visit to Loo-Choo, Descriptive of These Islands and Their Inhabitants, in an Attempt with the Aid of Natives Educated in England to Create an Opening for Missionary Labours in Japan*, London, Smith, Elder and Co., Cornhill, 1838. https://books.google.hu/books?id=r2ELAAAIIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Letöltés: 2024. január 19.)

³⁸⁹ Uo., 3.

³⁹⁰ McOmie: *The Opening of Japan*, 26.

³⁹¹ Uo.

³⁹² Williams: *Narrative of a Voyage*, 210.

Nem tettek ugyanis különbséget a különböző nyugati nemzetek között, sőt, úgy gondolták, hogy a nyelvek között is kapcsolat van, mivel mindegyik vízszintes írást használt. A különböző nemzetek képviselői hasonló ruhákat is viseltek, nem lehetett öltözetből megállapítani a nemzetiséget, mint a kínaiak és a koreaiak esetén. Tehát a rendelet értelmében minden nyugati népet – a hollandokat leszámítva, de ők régóta tartották magukat a japánok által diktált szabályokhoz – azonosnak, vagyis nemkívánatosnak tekintettek.³⁹³ Ez a rendelet 1842-ig volt érvényben. A hazajuttatási kísérlet így sikertelenül zárult, annak ellenére, hogy a Morrisonról még az ágyúkat is leszedték a békés közeledés biztosítására. Ez nem hatotta meg az egyébként a rendelet szerint eljáró japánokat, akik tüzet nyitottak az Edói-öbölnél a hajóra. Majd ugyanez megtörtént a visszafele úton Kjúsú déli részén Kagosimánál is. A japánok csak évekkel később, a hollandoktól tudták meg, hogy miért ment a Morrison Japánba.³⁹⁴ Otokicsi és társai keserű csalódottságáról Dr. Parker is beszámolt a naplójában.³⁹⁵ Kénytelenek voltak ugyanis visszatérni Kínába. Volt közülük, aki misszionáriusok szolgálatába szegődött, ketten pedig Gützlaff mellett maradtak, illetve voltak, akik a Morrison fedélzetén maradtak és Amerikába utaztak. 1842-ben ketten levelet küldtek Japánba, ami holland közvetítéssel eljutott a sógúnatus legmagasabb vezetéséhez is. Bár azt nem tudni, hogy a családjaik megkapták-e a leveleket, de a sógún végül úgy döntött, hogy megváltoztatják a rendeletet, így nem üldözik el azt a hajót, amely nyilvánvalóan hajótöröttet vinne haza. Ebben Stephen Kohl lát némi ironiát, mert pont a partokról elüldözött és száműzetésbe kényszerült japán hajótöröttek levele kellett ahhoz, hogy végül változtassanak a korábbi rendeleten.³⁹⁶ A japán hozzáállás megváltoztatásának ugyanakkor világpolitikai okai is voltak. Nemrég ért véget az ópiumháború a kínaiak vereségével, a hollandok pedig tájékoztatták a *bakufut*, hogy az angolok várhatóan megjelennek a közeljövőben Japánban is, így a katonai konfliktus elkerülése nyomós indok volt a rendelet feloldására.³⁹⁷

Ami Otokicsit, Kjúkicsit és Ivakicsit illeti, az utóbbi kettőről Gützlaff nagyon jó véleménynyel volt, ezért mellette kaptak munkát, Otokicsit viszont nem tartotta nagyra. Míg Ivakicsi 1852-ben meghalt, addig Kjúkicsinek szerepe lehetett volna az amerikai James Biddle (1783–1848) Japán megnyitási kísérletében 1846-ban, de nem engedélyezték neki, hogy elkísérje az amerikaiakat. Az amerikai papírokat viszont ő fordította japánra és valószínűleg a *bakufu* későbbi válaszát is kínaira. Otokicsi járt Amerikában, aztán Sanghajban telepedett le szingapúri feleségével. 1849-ben, amikor a brit HMS Mariner elhajózott, hogy felmérje a simodai (下田)

³⁹³ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 266.

³⁹⁴ Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 22.

³⁹⁵ Parker: *Journal of and Expedition*, 49–50, 73.

³⁹⁶ Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 23.

³⁹⁷ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 103.

vizeket, Otokicsi tolmácsként velük utazott,³⁹⁸ bár kilétét nem merte felfedni a japán hivatalnokok előtt, kínainak vallotta magát, aki a magyarázat szerint a Japánban többször járt kínai kereskedő apjától tanulta a nyelvet.³⁹⁹ 1854-ben Sir James Stirling admirális tolmácsként vitte magával Nagaszakiba, és bár Otokicsit főként inkább a szóbeli kommunikációban tudták jobban alkalmazni, a magasszintű diplomáciai tárgyalás nehézséget okozott számára. Stirling végül elfogadta azt a megállapodást, amelyhez hasonló a japánok az amerikai Matthew C. Perryvel (1794–1858) kötöttek korábban.⁴⁰⁰ Így a két ország között kereskedelmi megállapodás született, és az angolok számára is megnyílt néhány japán kikötő. Az eredeti terv szerint katonai jellegű megállapodást reméltek a krími háború miatt az oroszok ellen, hogy a japánok ne engedjék használni az oroszok számára a kikötőiket. Otokicsi ezúttal már nem félt felfedni kilétét, fel is ajánlották neki, hogy visszatérhet Japánba, de ezt elutasította és visszament Sanghajba, ahonnan 1862-ben végül Szingapúrba költözött. Itt találkozott az 1862-ben Európába indult japán küldöttség tagjaival, köztük Morijama Einoszukével (1820–1871, 森山 栄之助) is, aki attól a Ranald MacDonaldtól (1824–1894) tanult angolul, aki 1848-ban a tiltások ellenére Japánba utazott, és ott angolt tanított.⁴⁰¹ Sokáig tartotta magát az a történet, hogy MacDonald és Otokicsi még gyerekként találkozott Fort Vancouverben,⁴⁰² de ezt mára többen is megcáfolták, mivel egyszerűen elkerülték egymást.⁴⁰³ Annyi viszont szinte biztos, hogy MacDonald rokontól is hallott Otokicsiék történetéről, ami hatással lehetett Japán iránti érdeklődésére.⁴⁰⁴

A *Századunk* 1839-es cikkében bár név szerint Otokicsi, Kjúkicsi és Ivakicsi nem szerepelnek, csak három hajótörött japánként hivatkoznak rájuk, történetük mégis olvasható volt. A szerző előrevetíti, hogy Japán megnyitására az erősödő Amerikának lehet talán a legnagyobb esélye a jövőben. Szerepel a cikkben ugyanis Kingnek az amerikai kormánynak tett javaslata a Morrison hajót érintő sértésre válaszul, amit véleménye szerint a kereskedelmi haszonnak megfelelő mértékben meg kellene bosszulni. Egy kisebb hajóhad Edóba küldését ajánlotta, amely elzárná az élelmiszerszállítmányok elől az utat, ha a japánok a felkínált kereskedelmi szerződést elutasítanák. Ez a módszer szerinte működhetne Kínával szemben is, mert egyik ország sem képes magát vízen megvédeni ágyúkkal felszerelt hajókkal szemben. Felmerült az az ötlet is, hogy Japán és a környező szigetek közötti utat is el lehetne zárni, és egyenként szerződést kötni a szigetekkel, azokat függetlennek tekintve. Mindennek a cikk szerzője szerint világtörténelmi

³⁹⁸ Beasley: *Japanese Castaways*, 94.

³⁹⁹ Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 24.

⁴⁰⁰ Beasley: *Japanese Castaways*, 94–95.

⁴⁰¹ Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 26–28.

⁴⁰² Ez még Kohl 1982-ben megjelent írásában is szerepel. Kohl: *Strangers in a Strange Land*, 28.

⁴⁰³ Frederik L. Schodt egy teljes fejezetben ismerteti a találkozás legendájának születését és cáfolatát is. Schodt: *Native American in the Land of the Shogun*, Ebook, 3. fejezet.

⁴⁰⁴ Uo., *Correcting the Myth* című rész, 10. bekezdés.

jelentősége is lenne, mert „[ügyes] látnokok, rég kimondták a' nézetet, hogy nem sok emberkor mulik belé, míg az éjszakamerikaiak Japánt és Chinát hozzáférhetőbbé teendik magokat” és mindkét ország kénytelen lesz nagyobb engedményeket tenni az amerikaiaknak, mint amit eddig engedtek az angoloknak ezeken a területeken.⁴⁰⁵ Az 1830-as években még nem látszott pontosan, hogy melyik ország fog idővel Japánban sikerrel járni. Több ország próbálkozott nem is egyszer, de az 1850-es évek elejéig általában más bel- vagy külpolitikai események voltak fontosabbak az ezeken a keleti területeken megforduló országok számára.

A Morrison incidenst a vizsgált korszakban még további két helyen említette a magyar sajtó, bár egyik sem olyan részletességgel, mint a *Századunk*-ban megjelent cikk. Időben először a *Budapesti Hiradó* 1846-ban megjelent *Japán és Anglia*⁴⁰⁶ című cikkében szerepel említés szinten. A folytatásos cikksorozat egymás utáni napokon jelent meg októberben, és főként az angolok kelet-ázsiai törekvéseivel, illetve az angol–japán kapcsolatokkal foglalkozott.⁴⁰⁷ A harmadik részben röviden szerepelnek azok a sikertelen amerikai kapcsolatfelvételi kísérletek, amikor holland zászló alatt igyekeztek behajózni Nagaszaki kikötőjébe – erről eddig a magyar sajtó nem tett említést, később is csak Lukácsék 1853-as cikke említette az időben legkorábbi eseteket.⁴⁰⁸ Ezután tért ki a szerző az 1837-es Morrison hajó esetére. Az esetről jelentést tevő Parker és Williams, de még az angolok is „kikelnek a japániak e szivtelensége ellen”, bár a szerző megemlíti, hogy utóbbiak sem voltak éppen tisztességesek, ismertetve a Phaeton incidenst, amelyet a hollandokkal foglalkozó fejezetben bemutatam. Mindenesetre a rendkívül jól tájékozott szerző Japán megnyitásával kapcsolatban az angolokat látta esélyesnek, ők tűntek számára a leghatározottabbnak. Nem túl optimista a japánok helyzetével kapcsolatban, mivel, ahogy Kínának sem volt esélye az angolokkal szemben, úgy a japánoknak sem lesz. Ezenfelül véleménye szerint a hollandok sem fogják túrni a konkurenciát, tehát kevés esélyt lát a békés megoldásra.⁴⁰⁹ A cikk 1846 októberében jelent meg, amikor a szerző még nem sok információval rendelkezhetett az ekkor történt amerikai James Biddle-féle megnyitási kísérletről.

A másik, többek között a Morrison hajó esetét is tárgyaló cikket Lukácsék János *Családi Lapokban*, 1853-ban megjelentett írásában lehetett olvasni, de csak röviden említette az incidenst, viszont korábban nem ismertetett adatot is tartalmazott a szöveg. A hajó nevén és az

⁴⁰⁵ Az éjszakamerikaiak Japánban, *Századunk*, 375–376.

⁴⁰⁶ A.Z.: Japán és Anglia. *Budapesti Hiradó*, 469. szám, 1846. október 8. 233.; 470. szám, 1846. október 9., 239. és 471. szám, 1846. október 11., 243. Az első két cikkben *Anglia és Japán* címmel szerepel.

⁴⁰⁷ Az első cikkben az angolok aktuális helyzetét ismerteti a szerző, a másodikban részletesen kifejti, hogy miért is igyekeznek hosszú ideje távol tartani maguktól az európaiakat, ismertetve a portugál kapcsolatokat, majd az orosz korábbi kapcsolatfelvételi kísérleteit is.

⁴⁰⁸ A bevezetőben megfogalmazottak szerint a disszertáció a sajtóban megjelent cikkek kiadási dátumát veszi alapul.

⁴⁰⁹ A.Z.: Japán és Anglia. *Budapesti Hiradó*, 471. szám, 1846. október 11. 243.

1837-es dátumon kívül név szerint szerepelt a kapitány, Ingersoll is.⁴¹⁰ Samuel Wells Williams művének címében D. Ingersoll volt látható korábban.⁴¹¹ Clifford M. Drury tanulmányából kiderül, hogy a Morrison hajó kapitányának neve David Ingersoll volt.⁴¹² Így az az korabeli olvasó, aki esetleg gyűjtötte is a távoli világokról szóló magyar nyelvű cikkeket, de nem volt hozzáférése az idegennyelvű anyagokhoz a Morrison hajóval és Otokicsiékkel kapcsolatban, 1853 nyarára már rendelkezhetett az incidensben érintett főbb nyugati szereplők nevével és az eseményekkel. Ugyanakkor az érintett japánokat egyik magyar nyelven megjelent cikk sem említette név szerint, mindig csak hajótörött japánokként hivatkoztak rájuk, akiket a szigorúan elzárkózó ország nem fogadott vissza. Ez alapján megerősödhetett az olvasókban a japán elzárkózó politika szigorúsága, mert azt a képet közvetítik a cikkek, hogy nemcsak a nyugati országokkal szemben mutatkoznak nagyon merevnek, hanem annyira ellentmondást nem tűrően zárt, hogy a saját honfitársaikat sem engedték vissza Japánba. Ez sok esetben tűnhetett ténylegesen túl szigorúnak, egyenesen szívtelennek, ahogy a *Budapesti Híradó*ban megjelent cikkben is szerepelt. A másik oldalról viszont elgondolkodható lehetett, vajon mi készíthette a japánokat ekkora szigorúságra? Tényleg ilyen mértékben rontották el a helyzetet a portugálok és a spanyolok évszázadokkal korábban – ahogy erre néhány cikk is utalt korábban, hogy ilyen mértékű radikális választ kellett rá adni? Hogyan lehetne erre a problémára megoldást találni? Hasonlóan radikálisan vagy apró lépésekkel, gesztusokkal? Az utóbbi felé mutat a következő történetről készült beszámoló, amely több szempontból is szerencsésebb végkifejlettel rendelkezett.

8.1.2. Mercator Cooper és a Manhattan

A magyar sajtóban az 1840-es években egy másik japán hajótöröttestet érintő esetről is lehetett tájékozódni, ahol amerikaiak igyekeztek segíteni. A *Jelenkor* egyik 1847 januárjában megjelent számában Mercator Cooper (1803–1872), a Manhattan bálnavadászhajó kapitányának Japánba tett látogatásának tudósítása olvasható az amerikai híreknél.⁴¹³ A cikkben kívül a kapitány hajónaplója is elérhető a New Bedford Whaling Museum gyűjteményének köszönhetően, így a cikk tartalma könnyen összevethető a kapitány bejegyzéseivel.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 523.

⁴¹¹ Williams: *Narrative of a Voyage*

⁴¹² Clifford M. Drury: Early American Contacts with the Japanese, *The Pacific Northwest Quarterly*, vol. 36, no. 4, 1945, 324. <http://www.jstor.org/stable/40732703> (Letöltés: 2024. február 28.)

⁴¹³ Amerika, *Jelenkor*, XVI. évf., 6. szám, 1847. január 21., 36.

⁴¹⁴ Mercator Cooper: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor, N. Y., mastered by Mercator Cooper, keeper Mercator Cooper, on voyage 8. November 1843 – 14. Oktober 1846*, hajónapló, New Bedford Whaling Museum Collection. <https://archive.org/details/odhs-1073/mode/2up> (Letöltés: 2023. július 10.)

A Manhattan bálnavadász hajó 1843-ban indult el a New York állami Sag Harborból a Csendes-óceánra, hogy majd a zsákmányt Amszterdamban adja el, és úgy térjen haza.⁴¹⁵ Bálnavadász hajók sűrűn járták a tengereket, ugyanis világításra használták a bálnaolajat, mindaddig, amíg nem találtak olajat Pennsylvániában, 1858-ban.⁴¹⁶ A *Jelenkor*ban megjelent cikk több tengeren bajbajutott ember megsegítéséről is beszámol. Az első ilyen eset 1844. április 18-án történt, ekkor felvettek egy maláj hajóst, aki napok óta sodródott egy körülbelül tíz láb hosszúságú ladikon, amelynek rakománya kókuszdióból állt. Április 20-án Borou szigetén kikötöttek, és partra tették a malájt, aki onnan haza tudott térni.⁴¹⁷ Cooper kapitány hajónaplójában itt egy kis rajz is szerepelt a hajóról és a valamelyik környékbeli szigetről származó szerencsétlenül járt helyibéliről, akinek segíteni tudtak.⁴¹⁸ Borou-sziget nehezen azonosítható, a hajónapló koordinátái alapján a Karakalong-szigetek közelében járhattak.

A cikk szerint egy évvel később, 1845. március 16-án, a Szent Péter-szigeten kilenc „vész-hajtotta japánit” találtak, akik már hetven napja „nagy inséggel” küzdöttek. Másnap találtak egy árbóctalan „japáni dzsonkát”, ennek a legénységét is felvették és Japán felé indultak.⁴¹⁹ A hajónapló szerint március 15-én találtak a tizenegy hajótörött japánra, akiknél volt rizs és valamennyi víz is. Március 16-án bukkantak a sérült japán dzsunkára, amelynek fedélzetén szintén tizenegy japán tartózkodott. Őket is felvették, és átrakták a hajóról azt is, ami még menthető volt (rizs, hajókötelzet, vitorla), majd felgyújtották és hátrahagyták a sérült hajót. Ennél a két bejegyzésnél is szerepelt rajz a naplóban. 15-én egy sziklát rajzolt a kapitány, amihez azt a megjegyzést is hozzáfűzte, hogy az nem szerepel a térképen, 16-án pedig egy kis vitorlášhajó került a bejegyzés mellé. A Szent Péter-sziget szintén nehezen azonosítható, de a hajónapló adatai szerint valahol a Japán és az Ogaszavara-szigetek (小笠原諸島) között járhattak,⁴²⁰ a koordináták alapján most ehhez Torisima (鳥島) esik a legközelebb.

A cikk azzal folytatódott, hogy az időjárás viszontagságai miatt a Manhattan csak április 17-én tudott horgonyt vetni az Edói-öbölben. Másnap a császár üzenete alapján fel kellett volna hajózniuk a folyón, de erre a szélcsend miatt csak háromszáz japán vontatócsónak segítségével volt lehetőség. Mikor a Manhattan horgonyt vetett az öbölben, ezek a csónakok, rajtuk egyenként a tizenöt-husz emberrel, körülvették a hajót. A Manhattan négy napig állt ott, ez idő alatt a japánok császári parancsra minden szükségessel (fával, vízzel, rizzsel, főzelékkel) ellátták őket, de ők nem adhattak cserébe semmit. Több hivatalnok is érkezett a hajóra, a „jeddói

⁴¹⁵ Cooper: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor*, első bejegyzés.

⁴¹⁶ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 274–275.

⁴¹⁷ Amerika, *Jelenkor*, XVI. évf., 6. szám, 1847. január 21., 36.

⁴¹⁸ Cooper: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor*, [1844.] április 18. [41.]

⁴¹⁹ Amerika, *Jelenkor*, 36.

⁴²⁰ Cooper: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor*, [1845.] március 15–16. [93.]

kormányzó is kétszer látogata meg bennünket”.⁴²¹ A korabeli cikkek jó részében a császár alatt a szerzők a sógunt értik, kevesebb az a cikk, amely ténylegesen elválasztja a sógunt és a császárt, akit szellemi vezetőnek is neveztek.

A hajónapló alapján is megerősíthető, hogy április 17-én horgonyoztak le az Edói-öbölben, oda érkezett a parancs, hogy induljanak el Edo felé. Másnap háromszáz kisebb hajó, hajónként tizenöt fővel a fedélzeten kezdte meg a Manhattan vontatását, így három csomóval haladtak. A naplóban is szerepel, hogy a korábban észak felől fújó szél délután három óra körül elállt. Kicsivel a város alatt megálltak és a háromszáz hajó körbevette a Manhattant, így körülbelül háromezer ember állt őrt körülöttük. Elkérték az összes fegyverüket, amelyet mindvégig maguknál tartottak. A nemesség tagjai közül néhányan megnézték a hajót, fel is mentek a fedélzetre. A kapitány bejegyzése szerint nagyon barátságosak voltak.⁴²²

A *Jelenkorban* megjelent cikkben is kihangsúlyozták, hogy a japánok barátságosak voltak, és nagy érdeklődéssel fordultak a számukra ismeretlen és új dolgok felé. Festőket is hoztak, akik mindent lerajzoltak. Értésükre adták viszont, hogy nem térhetnek vissza Japánba, akkor sem, ha hajótörött japánokat hoznának magukkal. Miután indulásra készen voltak, négyszáz csónak egészen a tengerig vontatta őket. Cooper kapitány császári parancsot is kapott:

megmentett hajótörést szenvedtek által juta értésemül, miszerint hajótokra vétetvén föl, azok jó bánásmódban részesültek. Törvényük szerint semmi részvétre honfiakat nem szabad más idegeknek, mint chinai és hollandiaknak fölvenni. Most egyszer azonban nem szükség szigorúan megtartani, mert fölteszszük, hogy ti tudatlanságból vétettetek törvényeink és szokásaink ellen. Jövőre mindazáltal nem szabad hasonló hajótörést szenvedteket fölvenni, hanem ha vissza fogának hozatni, szigorúan kell velök bánni. Tudva legyen ez előttetek. Továbbá miután hallotuk, mikép a' hoszszas tengeri utazás által az ételmi készlet hajótokön igen megcsökkent 's névszerint tüzfában 's vízben szenvedtek hijányt, gondoskodunk, hogy szükségetek pótolassék.⁴²³

A hajónapló szerint április 20-án kellemes időjárási körülmények között még mindig körülvették őket a hajókkal. Küldtek ellátmányt is, egy nappal korábban a hajó javításához szükséges eszközöket, április 20-án pedig húsz zsák rizst, húsz zsák búzát, lisztet, tizenegy zsák édesborsgyógyát, ötven baromfit, két köteg fát, nagy mennyiségű retket és tíz font teát. Aznap elvitték a megmentett japánokat is, akik indulás előtt megköszönték a kapitánynak a segítséget. A császár is üdvözlétét küldte, és megköszönte, hogy felvette az embereket, de azt is megüzente, hogy ne jöjjenek vissza. Április 21-én felhúzták a horgonyt, a háromszáz hajó pedig kivontatta őket az öbölből, majd távoztak.⁴²⁴ Néhány adat ugyan eltér a cikk és a hajónapló között, de megállapítható, hogy a cikk meglepően pontosan számolt be az eseményekről.

⁴²¹ *Amerika, Jelenkor*, 36.

⁴²² Cooper: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor*, [1845.] április 17–18. [102.]

⁴²³ *Amerika, Jelenkor*, 36.

⁴²⁴ Cooper: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor*, [1845.] április 20–21. [103.]

Mercator Cooper célja a japánok megsegítésével az is lehetett, hogy jó színben tüntesse fel hazáját, így előnybe kerülhetnek egy esetleges kapcsolatfelvételi kísérletnél a többi próbálkozó országgal szemben.⁴²⁵ A cikk és a hajónapló alapján is látszik viszont, hogy szükség esetén máskor is segítettek, betartva a hajózás írott és íratlan szabályait. Az általa megsegített japánoknak azzal is szerencséje volt, hogy Abe Maszahiro (1819–1857, 阿部正弘), a sógun legfontosabb tanácsadója⁴²⁶ arra jutott, hogy mivel nem jártak külföldön, nem léptek idegen földre, így mentesülnek a japánok külföldre utazását szigorúan tiltó törvények alól.⁴²⁷ Továbbá, ahogy a cikkben is szerepel, az amerikaiakkal szemben is engedékenyebbek voltak, figyelembe vették, hogy nem ismerhették az ilyen esetekre vonatkozó japán törvényeket. Ekkor már nem volt érvényben a korábban említett *ikokuszen ucsiharairei* rendelet sem, amely alapján a Morrison hajót, illetve Otokicsit és társait ágyúval üzték el a japán partoktól több mint egy évtizeddel korábban. Az 1830-as években hajótörött japánok száműzetésbe kényszerültek, pedig a három „Kicsi” még a világot is körbeutazta a hazatérés reményében. A Manhattan és a Mercator Cooper által megmentett japánok azonban már visszatérhettek hazájukba.

A szigorú *ikokuszen ucsiharairei* rendeletet 1842-ben változtatták meg. A *sinszui kjújorei* arról rendelkezett, hogy szükség esetén el kell látni tűzifával, vízzel és más szükséges dolgokkal a japán partok közelében bajba került hajókat,⁴²⁸ de ez nem jelentette azt, hogy a *bakufu* változtatott volna az elzárkózási politikáján. A hollandok tartottak attól, hogy a többi nyugati ország ezt így értelmezné, nem is hozták nyilvánosságra ekkor, csak évekkel később. A rendelettel csupán a bajba került hajóknak és hajótörötteknek szándékoztak segíteni.⁴²⁹

A cikk még említést tesz a francia Cécille admirális néhány hónappal későbbi Nagaszaki kikötőjébe tett látogatásáról, de őt is hasonló módon utasították el. Miután konkrét utasításokat nem kapott, így csak demonstrálni tudta, hogy Franciaország is rendelkezik tengeri jelenléttel ezeken a vizeken.⁴³⁰ Jean Baptiste Cécille (1787–1873) francia admirális előbb a Rjúkjú-szigeteken, majd Nagaszakiban próbálkozott a kapcsolatfelvétellel. Követelte a Tokugava sógunától, hogy a két ország vegyen fel kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatokat. Japán oldalról az volt a cél, hogy ne kelljen változtatni az elzárkózási politikán, de a legrosszabb esetben is valamilyen limitált jellegű kapcsolatok kialakítását engednék Franciaország és a Rjúkjú-

⁴²⁵ Szabó Balázs: *A sógun bukása, a szamurájhatalom vége Japánban*, habilitációs dolgozat, Budapest, ELTE BTK, 2023, 144.

⁴²⁶ Ródzszú (老中) „öreg tanácsos”. Conrad Totman: *Japán története*, ford. Antóni Csaba, Budapest, Osiris, 2006, 777.

⁴²⁷ Szabó Balázs: *A sógun bukása*, 144.

⁴²⁸ Mitani Hiroshi: *Escape from Impasse, the Decision to Open Japan*, ford. David Noble, Tokyo, International House of Japan, 2006, 49.

⁴²⁹ Matsukata-Clulow: *King Willem II's*, 114–115.

⁴³⁰ *Amerika*, Jelenkor, 36.

szigetek között. A probléma megoldását a Tokugava vezetés, pontosabban Abe Maszahiro a Simazu (島津氏) családra testálta, de szerencsájük volt, mert Cécille admirális megunta a rjúkjúi hivatalnokok ellenállását, és elment.⁴³¹ Abe Maszahiro halogatási taktikája így sikerrel járt, és a Rjúkjú-szigeteket régóta saját fennhatósága alatt tartó Simazu család sem került ennél kellemetlenebb helyzetbe.⁴³² Cécille admirális és a franciák durva és arrogáns viselkedése nem keltett bizalmat a rjúkjúi hivatalnokban, így azzal utasították vissza a kereskedelmi kérelmüket, hogy nincs felesleges exportálható termékük. Cécille admirális ezek után Nagaszakiba indult, ahol nem engedték kikötni, de ez nem is állt szándékában. A felfegyverzett hajókkal körülvett francia admirális pusztán a japánok kíváncsiságát akarta felkelteni. Nem is volt a franciák részéről további kapcsolatfelvételi kísérlet egészen 1855-ig. Cécille admirális Nagaszakiban tett látogatása csak jelzésértékű volt, a franciák is megfordulnak a ezeken a vizeken, ahogy az a cikkben is szerepelt, illetve panasszal élt a francia hajótöröttekkel szembeni rossz bánásmód miatt.⁴³³ Mercator Cooper viszont sikerrel járt, tudott segíteni a bajba került japánokon, majd folytatta útját és elmondhatta magáról a későbbiek folyamán, hogy ő volt az első amerikai, akivel hivatalosan is szóba állt a japán kormány, és engedéllyel hajózhatott egészen Edóig.

A *Jelenkor* cikkén kívül még Lukácsék János cikke is összefoglalta röviden a Manhattan és Mercator Cooper kapitány történetét. Ezek alapján 1845-ben az amerikai Manhattan cethalász-hajó Cooper kapitánya próbált meg a Morrison hajóhoz képest más módon kapcsolatot felvenni Japánnal. Kimentettek egy süllyedő hajóról 22 japán tengerészt, akiket haza akartak vinni. 4 napig maradhattak a kikötőben, tovább nem, de mindent megkaptak, amire szükségük volt, és nem kellett fizetni semmiért. A Manhattan is körbevették hajókkal, három vonalban, hogy minden kapcsolatfelvételt akadályozzanak a fővárossal, emellett nem léphettek a szárazföldre sem.⁴³⁴ Viszont, amint láttuk korábban, míg a Morrison az akkor még érvényben lévő rendelet miatt nem járt sikerrel nemhogy a kapcsolatok felvételével, de még a hajótörött japánok hazajuttatásával sem, addig a Manhattan az időközben változó szabályoknak és Abe Maszahirónak köszönhetően legalább utóbbi célját elérte. A bajbajutott japánok hazatérhettek. Az olvasók számára tehát ebből az esetből leszűrhető volt, hogy azért mégsem annyira szívtelenek a japánok, sőt, segítettek hiányzó cikkekkel, élelemmel feltölteni a Manhattan hajó hiányos készleteit, hogy könnyebben folytathassa útját az óceánon. Ezért cserébe pedig fizetséget sem kértek, bár ezt elvileg nem is tehették volna, elvégre az kereskedelmi kapcsolatok létesítését jelentette volna, nem bajba került vagy hiányt szenvedő hajó megsegítését. A sajtóban megjelent cikkek

⁴³¹ Mitani: *Escape from Impasse*, 62-63.

⁴³² Totman: *Japán története*, 388.

⁴³³ McOmie: *The Opening of Japan*, 37.

⁴³⁴ Lukácsék: *Japónia, Családi Lapok*, 11. szám, 523.

nem közölték ugyan az időközben megváltozott japán rendeletet – a hollandok ezt az információt egy ideig visszatartották –, érzékelhető volt, hogy más volt a hozzáállás a Morrison és a Manhattan hajó eseténél. Megint más viszonyulással álltak egy, a Manhattan hajó Japán látogatását nem sokkal később követő újabb amerikai, James Biddle és két hajójának Edói-öbölben való feltűnéséhez.

8.1.3. A James Biddle-féle nyitási kísérlet

A Manhattan hajó és Cooper kapitány esetét bemutató, a *Jelenkor*ban megjelent cikkben említve volt a francia Cécille admirális kapcsolatfelvételi próbálkozása, ugyanakkor nem a franciák voltak az egyetlenek, akik 1846-ban megpróbálkoztak ezzel. A franciák kísérletével nagyjából párhuzamosan volt még egy amerikai is, amely viszont – a Rjúkjú-szigeteknél próbálkozó franciákkal szemben – közvetlen japán területen jelentett fenyegetést, komoly fejtörést okozva a *bakufu*nak és Abe Maszahirónak. Ha továbbra is fenn akarták tartani az elzárkózási politikát, nagy odafigyeléssel kellett reagálni az amerikaiak érkezésére. James Biddle kapcsolatfelvételi kísérletéről az eseményeket követő néhány hónapon belül a magyar sajtó is beszámolt. Az első hír a *Jelenkor* című lap 1846. december eleji számában jelent meg. Kínából Münchenbe érkezett levelekben jelentették, hogy két amerikai hadihajó „Jeddóba a’ sergunok vagy ugynevezett világi császárok fővárosába vitorlázott”, hogy kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek Japánnal. Ha az uralkodó nem enged, akkor az amerikaiak „erőszakhasználásra határozatvák el” magukat.⁴³⁵ 1847. január 10-én már arról számolt be ugyanez a lap, hogy az amerikaiak kísérlete, hogy megnyissák Japánt „tökéletes kudacozot vallott”.⁴³⁶ A rövid leírásban nemcsak az eseményeket ismertették röviden, de az is kiderült, hogy a decemberi cikk szerzője tudta, hogy a sógun („sergun”) és a császár nem ugyanaz a személy, és ezt ki is emelte, ami ritkán szokott előfordulni a cikkeken. Az esetek többségében vagy nem foglalkoztak vele, vagy nem tudták, hogy van különbség a japán császár és sógun között.

A *Jelenkor*ban megjelenteknél részletesebb beszámolót közölt a *Múlt és Jelen* január 31-ei száma. Az újságban ekkor szerepelt Japán először önálló cikkben. A cikk szerzője a Kínától keletre fekvő, kapuit a külföldiek előtt bezáró szigetországot „terr incognita”-ként jellemezte, akivel sikertelenül próbált meg kereskedelmi kapcsolatot felvenni az Egyesült Államok és Franciaország is. A *Times* egy hónappal korábbi számára hivatkozva részletesen ki is fejtette a szerző,

⁴³⁵ China, *Jelenkor*, XV. évf., 97. szám, 1846. december 6., 581.

⁴³⁶ China, *Jelenkor*, XVI. évf., 3. szám, 1847. január 10., 3., 18.

hogy az előző évben Biddle *commodore*⁴³⁷ egy „lineahajóval és fregattal” július 20-án megérkezett Edo („Yeddo”) kikötőjébe, ahol 4-500 csónak vette őket körül. Az egyenként 5-20 fős csónakok, hátsó evezőlapátosok voltak, jó részt fegyvertelen legénységgel. Látszott, hogy csak az amerikaiak miatt összeszedett „magános bárkák” voltak. Egy japán tisztviselő a fregattrament, ahol a hajó elejére és hátuljára pálcát tett. Amikor kiderült, hogy ez a hajó jelképes elfoglalását jelentette, Biddle parancsba adta az embereinek, hogy szedjék le őket, aminek a japánok nem álltak ellen. A japánok igyekeztek akadályozni a két hajó közti közlekedést is, három sor csónakot helyeztek el köztük, de az amerikai parancsnok parancsba adta, hogy ezt törjék át, amit a japánok szintén nem akadályoztak meg.⁴³⁸

Az amerikai James Biddle (1783–1848) 1845 tavaszán kapta meg a Kelet-Indiai hajóraj (*East India Squadron*) parancsnokságát⁴³⁹ azzal a feladattal, hogy a Kínával korábban megkötött és ratifikált kereskedelmi szerződést átadja.⁴⁴⁰ Ezen felül kapott egy másik feladatot is, fel kellett mérnie Japán kikötőinek elérhetőségét,⁴⁴¹ emellett megbízták azzal, hogy amennyiben úgy adódik, próbáljon meg egy, a kínaiakkal kötött szerződéshez hasonlót tető alá hozni a japánokkal is.⁴⁴² Külön szerepelt az utasításban, hogy ne tegyen semmi olyat, ami ellenszenvet vagy bizalmatlanságot keltene az Egyesült Államokkal szemben.⁴⁴³ James Biddle így dolga végeztével Kínából Japán felé indult, két hajóval, a 74 ágyús, valójában 80 ágyúval felszerelt, 780 fős Columbus sorhajóval⁴⁴⁴ és a Vinceness⁴⁴⁵ *sloop of war* besorolású vitorlášhajóval.⁴⁴⁶ 1846. július 20-án érkezett meg Uragához (浦賀) az Edói-öbölbe, éppen oda, ahonnan a Morrison hajót néhány évvel korábban ágyúkkal kergették el. Biddle pontosan tisztában volt azzal a szabállyal,

⁴³⁷ A *commodore* rang egy tiszteletbeli rang volt az amerikai haditengerészetnél az 1860-as évekig. Azok kapták, akiknek kettő vagy több hajó került az irányítása alá, illetve egyéb fontos feladattal látták el őket. 1862-től vált hivatalos haditengerészeti ranggá.

Raymond Oliver: *Why is the Colonel Called "Kernal"? The Origin of the Ranks and Rank Insignia Now Used by the United States Armed Forces*, California, Office of History, Sacramento Air Logistics Center, McClellan Airforce Base, 1983. <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/w/naval-traditions-names-of-rank/officer/commodore.html> (Letöltés: 2024. november 6.)

⁴³⁸ Japán, *Múlt és Jelen*, VII. évf., 9. szám, 1847. január 31., 55.

⁴³⁹ Nicolas B. Wainwright: Commodore James Biddle and His Sketch Book, *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, vol. 90, no. 1, 1966, 34., <http://www.jstor.org/stable/20089870> (Letöltés: 2024. november 6.)

⁴⁴⁰ Eredetileg nem ő lett volna a megbízott, hanem Alexander H. Everett, de ő útközben megbetegedett, így a feladatát átruházta Biddle-re, és visszatért az Egyesült Államokba. Wainwright: *Commodore James Biddle*, 36.

⁴⁴¹ Wainwright: *Commodore James Biddle*, 39.

⁴⁴² Mitani: *Escape from Impasse*, 63.

⁴⁴³ Wainwright: *Commodore James Biddle*, 39.

⁴⁴⁴ *Columbus II. (1819–1861)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/c/columbus-ii.html> (Letöltés: 2024. szeptember 13.)

⁴⁴⁵ *Vinceness I. (1826–1867)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/v/vincennes-i.html> (Letöltés: 2024. szeptember 13.)

⁴⁴⁶ Wainwright: *Commodore James Biddle*, 35.

hogy a japánok csak és kizárólag Nagaszakiban hajlandók bármilyen szinten is foglalkozni a külföldiekkel. Abban azonban biztos volt, hogy a hollandok nem örülnének az esetleges konkurenciának, ami veszélyeztetné a monopol helyzetüket. Továbbá azt is tudta, hogy nincs Nagaszakiban olyan magasrangú tisztviselő, akivel kereskedelmi szerződésről lehetne tárgyalni, így hosszú ideig kellene várni bármilyen válaszra.⁴⁴⁷ A hollandokkal kapcsolatos információi viszont elavult adatokon alapultak, valószínűleg nem volt tisztában a holland király két évvel korábban írt levelével, amelyben javasolta a japán vezetésnek, hogy más országok számára is nyissanak meg kikötőket. Az amerikaiak egyetlen előnye azzal, hogy Uragához mentek, csak annyi volt, hogy közelebb voltak Edóhoz.⁴⁴⁸ Miután lehorgonyoztak, annak rendje és módja szerint őket is körülvették japán hajók, köztük felfegyverezettek is. Megérkezett a japán tisztviselő is, aki érdeklődött a látogatásuk okáról. Biddle szerette volna megkérdezni, hogy esetleg Japán is kész lenne-e kereskedelmi kapcsolatok létesítésére, mint a kínaiak – ezt a kérdést írásban át is adta. A japánok biztosították, hogy mindent meg fognak kapni, amire szükségük lesz, és bár tényleg próbálták megakadályozni a két amerikai hajó közti közlekedést, Biddle tiltakozására ezzel felhagytak.⁴⁴⁹

A *Múlt és Jelen* cikke ezután rövid leírást közölt a japánokról. Néhányuk egy kardot viselt, az előkelőbbeknél viszont két kard is volt, ami „kétségen kívül a’ rang főjele vala”, tehát a két kard rangot jelölt. Azok a japánok, akikkel találkoztak, a szerző véleménye szerint „jobban néztek-ki, mint a’ chinaiak, ’s ezeknél minden tekintetben feljebb állottak”. Ezek után azzal folytatta a beszámolót a cikk, hogy 10 napig horgonyoztak a kikötőben, ami idő alatt egyetlen amerikai sem lépett a százföldre. A parancsnok követként küldött hivatalos levelet „Yeddoba a’ császári fővárosba”, amely néhány mérföldre esett a kikötőtől. Két nap múlva megérkezett a válasz is, amely szerint nem engedik meg a kereskedelmi kapcsolatok létesítését az Egyesült Államokkal. Mikor a két amerikai hajó elindult, a bárkák nagy rendben mozogva, egymás között jeladásokat cserélve kísérték őket. A beszélgetéseket egy hollandul jól tudó japán tolmács segítségével folytatták. A japánok („mandarinok”) „nagy becsületet tanusítottak, ’s mivelteknek látszottak” és amint kíséreeiktől távol voltak, társalkodást kezdeményeztek, és kis ajándékokat, pl. legyezőket adtak az amerikaiaknak. A külvilág politikai ügyeiről is jó értesültek voltak, az Oregon kérdés⁴⁵⁰ felől is hallottak. A hollandok, akik előtt Nagaszaki kikötője nyitva áll, kötelesek a japánokat tájékoztatni a külvilág híreiről. Néhány nappal a távozásuk után a francia

⁴⁴⁷ McOmie: *The Opening of Japan*, 39, Wainwright: *Commodore James Biddle*, 40.

⁴⁴⁸ McOmie: *The Opening of Japan*, 40.

⁴⁴⁹ Uo.

⁴⁵⁰ Határvita a britek és az amerikaiak között, amelyet aztán 1846-ban az Oregoni békében rendeztek. McOmie: *The Opening of Japan*, 55.; Továbbá: Henry Commager: *England and Oregon Treaty of 1846*, *Oregon Historical Quarterly*, vol. 28, no. 1, 1927, 18–38. <http://www.jstor.org/stable/20610369> (Letöltés: 2024. szeptember 13.)

Cécille is megjelent egy fregattal a „yeddo-i öbölbe”, de ez a próbálkozás sem sikerült, „sőt a francziák némi kedvetlen versengés után távoztak-el”.⁴⁵¹

A japánok a szokásoknak megfelelően valóban elkérték volna az amerikaiak fegyvereit is, amíg ott vannak, de Biddle ennek ellenállt,⁴⁵² viszont megengedte a japánoknak, hogy szabadon a hajóra lépjenek, annak ellenére, hogy ezt a japánok nem viszonozták, az amerikaiak nem léphettek a japán partra. Míg a kereskedelmi kapcsolatok létesítésével kapcsolatos hivatalos választ várták Edoból, a japánok vízzel, élelemmel és tűzifával is ellátták az amerikaiakat. Abe Maszahiro és a többi tisztviselő ugyanis abban reménykedett, hogy így gyorsabban fognak majd távozni. Volt némi aggodalom is azzal kapcsolatban, vajon az amerikaiak elmennek-e, ha megkapják az elutasító választ, de a tolmács Hori Tacunoszuke⁴⁵³ (1823–1892, 堀達之助) megtudta, hogy távozni fognak visszautasítás esetén, és ezt megerősítette James Biddle is a hivatalos elutasító válasz kézhezvételét követően. Csak akkor szándékoztak kereskedelmi kapcsolatot létesíteni, ha erre Japán is készen áll, ha a válasz nemleges, akkor távoznak, amint az időjárás is engedi.⁴⁵⁴

Arra azonban, ami ezután történt, senki nem számított. Főleg nem az amerikaiak sietős távozását érzékelő, így bármilyen előrelátható konfliktust elkerülni szándékozó japánok. A hivatalos válaszlevél átvétele miatt a japán hivatalnokok meghívták Biddle-t a hajójukra, amit Biddle előbb elutasított, de végül meggondolta magát. Érkezőkor azonban az egyik Uruga (浦賀) védelméért felelős kavagoei (川越藩) szamuráj visszalökte az amerikai *commodore*-t a csónakjába.⁴⁵⁵ A konfrontációt valószínűleg kommunikációs probléma okozta – Biddle ugyan értesítette érkezéséről a japánokat, de ez vagy nem jutott el időben a japánokhoz, vagy nem értették meg.⁴⁵⁶ Mindenesetre ebből komolyabb konfliktus szerencsére nem alakult ki, Mitani Hiroshi szerint azért sem, mert Biddle-t nem kifejezetten érdekelte a Japánnal történő kereskedelem. A japán hivatalnokok közben érzékelték a gyenge védelmi vonalaikkal kapcsolatos súlyos hiányosságokat is. Az uragai megbízott számításai szerint Biddle két hajójának tűzereje messze meghaladta az uragai parti tűzérseget.⁴⁵⁷ Ha tehát Biddle revansot akart volna venni a sértésért, komoly erő állt volna a rendelkezésére, bár nem volt felhatalmazása erőszak alkalmazására.⁴⁵⁸

⁴⁵¹ Japán, *Múlt és Jelen*, 55.

⁴⁵² Wainwright: *Commodore James Biddle*, 40.

⁴⁵³ Hori Tacunoszuke hivatalos fordítóként és tolmácsként dolgozott, holland és angol nyelven. Később angol nyelviskolát is alapított, illetve nyelvkönyvet is írt. Donald Keene: *Emperor of Japan, Meiji and His World, 1852–1912*, New York, Columbia University Press, 2002, 729.

⁴⁵⁴ McOmie: *The Opening of Japan*, 40–41.

⁴⁵⁵ Mitani: *Escape from Impasse*, 63.

⁴⁵⁶ Wainwright: *Commodore James Biddle*, 40.

⁴⁵⁷ Mitani: *Escape from Impasse*, 63.

⁴⁵⁸ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 275.

Az eset után az amerikai *commodore* követelte az elkövető elfogását, majd visszatért a hajójára, ahova utánamentek a hivatalnokok és a tolmács is elnézést kérni. Biddle számára rejtély volt az ő viselkedése, mert mindaddig a japánok nagy udvariasságról tettek tanúbizonyságot, és az esetre is hamar reagáltak, elnézést kértek, így nagyobb baj nem lett. A jelentésében is megírta, hogy nem érezte szándékos sértésnek a történeteket, így aztán csendesen távozott, elfogadva a japánok segítségét is a hajók nyílt vízre való vontatásában.⁴⁵⁹

Kommunikációs probléma nemcsak ennél az esetnél merülhetett fel az amerikaiak és a japánok között. Hátráltató tényező lehetett az is, hogy a Morrison incidens alatt a végül hazajutni nem tudó japánok közül Kjúkicsit Karl Gützlauff angol érdekeket védve, nem engedte el James Biddle-lel Japánba, hogy segítsen a kommunikációban. A tolmács Hori Tacunoszuke fiatal volt, valószínűleg a tudása sem volt még a feladat szintjének megfelelő, angolul még kevésbé tudott.⁴⁶⁰ Néhány évvel később a Matthew C. Perry-féle expedíciónál is tolmácsolt, akkor kapott az amerikaiaktól egy Webster-féle angol szótárt,⁴⁶¹ később, 1862-ben pedig kormány felkérésére angol–japán szótárt is készített.⁴⁶² Tehát látható, hogy a tolmácsolási képességeit és a nyelvtudását továbbfejlesztette a későbbi években, de az 1840-es évek közepén még gyaníthatóan nem rendelkezett elég tudással és tapasztalattal. Az amerikaiak oldaláról James Biddle csak két holland és három kínai tolmácsot tudott magával vinni, akik valószínűleg szintén nem részesültek olyan képzésben, ami az ilyen szintű diplomáciai tárgyalásokhoz szükséges lett volna.⁴⁶³ Ugyanakkor a cikkből az derült ki, hogy az amerikaiak és a japánok közötti, diplomáciai szintet nem megkövetelő kommunikációval nem volt probléma. Ezenfelül a hollandoktól kapott információknak köszönhetően a japánok világ dolgaiban való tájékozottságáról is meg tudtak bizonyosodni az amerikaiak. A cikk ezenfelül szintén említi a francia Cécille admirális hasonló módon sikertelen kapcsolatfelvételi kísérletét,⁴⁶⁴ amelyről már volt szó korábban. Az eseményekkel kapcsolatban van némi időbeli eltérés a cikk és a valós történések között, de ez a lényegen nem változtatott. Néhány hónapos késéssel a magyar sajtó is beszámolt mind az amerikai, mind a francia esetről. Érdekességként megemlíthető még, hogy az egyébként rendkívül zárt Kiotói (京都) császári udvarba is eljutott az amerikai hajók híre.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ McOmie: *The Opening of Japan*, 41–42.

⁴⁶⁰ Uo., 42.

⁴⁶¹ Allan B. Cole: The Ringgold-Rodgers-Brooke Expedition to Japan and the North Pacific, 1853–1859, *Pacific Historical Review*, vol. 16, no. 2, 1947, 158. <https://www.jstor.org/stable/3635138> (Letöltés: 2023. augusztus 7.)

⁴⁶² Rokuro Nakaseko: Highlights in Japan's Educational Development, *Pacific Affairs*, vol. 2, no. 1, 1929, 18. <https://www.jstor.org/stable/2750162> (Letöltés: 2023. augusztus 7.)

⁴⁶³ McOmie: *The Opening of Japan*, 42.

⁴⁶⁴ Japán, *Múlt és Jelen*, 55.

⁴⁶⁵ Kenne: *Emperor of Japan*, 8.

A Biddle-féle kapcsolatfelvételi kísérlet később is említve van a magyar sajtóban, egy mondat erejéig szerepelt Lukácsék János írásában is. Mindössze annyit közölt, hogy 1846-ban Biddle *commodore*-t a washingtoni kormány küldte hivatalosan, két hadihajóval Edóba („Jeddo”), de ez a kísérlet is sikertelen volt.⁴⁶⁶ Ennél többet, illetve a James Biddle kellemetlen esetét a kagavoei szamurájjal sem nála, sem más cikkben nem lehetett a hazai sajtóban olvasni, nem említették a történetet a vizsgált korszakban. Valószínűleg James Biddle számára sem jelentett komolyabb problémát, máskülönben a nemzetközi, és az alapján a hazai sajtó is jóval nagyobb visszhangot adott volna neki. Lukácsék János, illetve írásának alapjául szolgáló francia szerző stílusát már ismerve biztosan nem hagyták volna szó nélkül a kagavoei szamuráj amerikai kapitánnyal szemben tanúsított viselkedését. James Biddle-ről és amerikai kapcsolatfelvételi kísérletről összességében csak annyit írtak, hogy sikertelen volt. Ennél jóval nagyobb visszhangot kapott néhány évvel később két bálnavadász hajó legénységének története, amelylyel az amerikai sajtó és közvélemény is sűrűn foglalkozott. Az olvasók Japán-képe a sikertelen amerikai és francia kapcsolatfelvételi kísérletét követően további információkkal bővült. Egyrészt levonhatták a következtetést, hogy Japán továbbra is kitart a szigorú elzárkózási politikája mellett, de már nem akkora vehemenciával, mint az 1830-as években, mert sem Mercator Coopert, sem James Biddle-t, sem pedig Jean Baptiste Cécille-t már nem ágyúval kergették el a japán partoktól. Valamilyen mértékű erőt azért demonstráltak az Edói-öbölben a külföldi hajókat körülvevő több száz csónakkal, de azok se voltak komolyan felfegyverezve, és nem is keresték különösen a konfrontációt. Ugyanakkor nem engedték az amerikaiakat a szárazföldre, pedig a japánok felmehettek az amerikai hajókra. A japánokról a *Múlt és Jelen* cikke alapján konkrét képet is kaphattak az olvasók: a szerző szerint „jobban” néztek ki a japánok, mint a kínaiak, és többre is tartotta őket. Egy vagy két kardot viseltek, ami rangjelzésre utalt, műveltek, tájékozottak és kicsit kevésbé felügyelt és szigorú körülmények mellett kommunikatívak is, szívesen cseréltek apró ajándékokat az amerikaiakkal.

8.1.4. További hírek az 1840-es évekből

A hazai sajtó az 1840-es években még négy alkalommal említette Japánt amerikai viszonylatban; három hír 1845-ben, egy pedig 1846-ban jelent meg. A *Jelenkor* egyik 1845 májusi számában John Tyler (a cikkben „Tyler János”) amerikai elnök kínai császárhoz intézett 1843. július 12-ei levele szerepelt. Ebben leírta, hogy országa egyik óceántól a másikig terjed, így bármely kikötőt elhagyva nyugat felé hajózva elérik Japánt és a Sárga-tengert, ezért jó, ha „két illy nagy birodalom kormányai egymás közt barátságos viszont alakítsanak” és kereskedelmi

⁴⁶⁶ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 523.

szerződést kössenek.⁴⁶⁷ Szintén májusban a *Budapesti Híradó*-ban a külföldi hírek között Amerikánál olvasható, hogy a nyugati partvidék fejlődésével a kiterjedő cethalászat és a kínaiakkal való kereskedelmi lehetőségek mellett utat törnek Japán felé is.⁴⁶⁸ Japán, Kína és India elérhetőségét a *Múlt és Jelen* decemberi számában is említik, Oregon ismertetésénél. A cikk szerzőjében az is felmerült, hogy Japánnak előbb vagy utóbb változtatnia kell a szigorú elzárkózási politikáján.⁴⁶⁹ A *Budapesti Híradó* 1846. májusi száma már arról tesz említést, hogy ugyanolyan szerepe lesz az amerikaiaknak Mexikóban és Japánban, mint amilyen szerepe az angoloknak van Indiában és Kínában.⁴⁷⁰

Ezek a cikkek csak érintőlegesen foglalkoztak az amerikaiak szemszögéből Japánnal, de már több érdekes felvetés is megjelent ezekben az írásokban. Az amerikaiak elérték a nyugati partvidéket, ezzel megkezdődött ennek a területnek a fejlődése is. Ezzel párhuzamosan felmerült az a nyugati szempontból logikus elgondolás, hogy Japánnak változtatnia kell majd a politikáján, mert az amerikai terjeszkedéssel Japánt földrajzi szempontokat figyelembe véve már „csak” a Csendes-óceán választotta el az „új” szomszédától. A fizikai távolságok tehát egyre könnyebben áthidalhatóvá váltak, a hajózás fejlődésével pedig a Csendes-óceán átszeléséhez is egyre kevesebb időre volt szükség. Az egyik cikkben említett cethalászatnak is fontos szerepe volt a korszakban, a hajóknak szüksége lett volna biztonságos kikötőkre a hajózási útvonalak mentén, Japán pedig útba esett. A térbeli korlátok csökkenésével tehát már csupán az idő volt a kérdéses, illetve az, hogy melyik ország lesz képes változtatásokat kieszközölni a japán kormánytól. A *Budapesti Híradó* 1846-os cikkének szerzője pedig az amerikaiakban látta azt az erőt, amely jelentős szerepet játszhat majd Japánban. Ezt a jelentőséget pedig egyenesen az angolok indiai és kínai szerepéhez hasonlította.

Ennek ellenére 1847 után az az érdekes helyzet állt fenn, hogy jó pár évig nem jelent meg semmi az amerikai–japán kapcsolatokról a magyar nyelvű sajtóban, azonban ez nemcsak a hazai sajtóra volt jellemző. William Beasley az angol sajtót, főként a *Times*-ben megjelent cikkeket vizsgálva azt állapította meg, hogy 1846–1847-ben három cikk, a következő négy évben viszont egy sem foglalkozott Japánnal, azonban ez a szám 1852-ben 11-re nőtt. Ez ad egy körülbelüli képet arról, hogy az angol szerkesztők szerint mennyire volt érdekes az olvasók számára Japán. Amint viszont felröppentek az első hírek az amerikaiak Japánba tervezett expedíciójáról az 1850-es évek elején, a *China Mail* már arról írt, hogy az angol kormánynak követni kellene az amerikaiak példáját. Nem volt azonban összehangolt kampány, így az angol kormányon sem

⁴⁶⁷ Amerika, *Jelenkor*, XIV. évf., 41. szám, 1845. május 22., 245.

⁴⁶⁸ Külföld, Amerika, *Budapesti Híradó*, 187. szám, 1845. május 27., 355.

⁴⁶⁹ Politikai vezércikk, Az Oregon vidék, *Múlt és Jelen*, V. évf., 103. szám, 1845. december 26., 614.

⁴⁷⁰ Külföld, Észak-Amerika, *Budapesti Híradó*, 380. szám, 1846. május 3., 300.

volt külső nyomás Japánnal kapcsolatban,⁴⁷¹ annak ellenére, hogy az angoloknak közvetlen érdekeltségei voltak a kelet-ázsiai területeken. Ez utóbbi a magyar sajtó esetében értelemszerűen nem állt fenn. Ahogy viszont az amerikai expedíció terve napvilágot látott, már nemcsak a nemzetközi sajtó, hanem a hazai is foglalkozott a kérdéssel, és jelentősen megnőtt az amerikai expedícióval kapcsolatos hírek száma. Nem is igyekeztek különösképpen titokban tartani az expedíciót, az angol sajtóban a Hongkongban megjelenő *China Mail* elsőként írt róla. A lap egyébként is szorgalmazta már korábban, hogy az angoloknak kellene expedíciót küldeni Japánba. 1851 októberében a New York-i *Journal of Commerce* is írt róla, bár ekkor még az expedíció vezetőjeként John H. Aulick (1787/1791–1873) *commodore*-t nevezték meg.⁴⁷²

Az amerikai sajtó és közvélemény – az angollal szemben – foglalkozott Japánnal már az expedíció elindítása előtt is. Két szerencsétlenül járt bálnavadászhajót érintő eset is borzolta az amerikai kedélyeket. Ugyanis addig, amíg 1858-ban nem találtak olajat Pennsylvániában, bálnaolajat használtak világításra, így a bálnavadászhajók sűrűn járták a csendes-óceáni partokat. Elkerülhetetlen volt, hogy időként ne keveredjenek hajók vagy hajótöröttek szándékosan vagy véletlenül a Japán partok közelébe, vagy egyenesen Japánba. A szigorú Japán törvények viszont nem tették egyszerűvé ezeknek az embereknek a helyzetét. Ilyen módon az amerikai közvéleményben a bálnavadászokkal szembeni esetleges rossz bánásmód vérmérséklettől függően komoly felháborodást okozott. Másrészt a gőzhajózás, az ahhoz szükséges szénlerakatok igénye és a Kínával folytatott kereskedelmi kapcsolatok, Kalifornia megszerzése és az aranyláz is egyre több embert vonzott a nyugati partra, így egyre erősödött az amerikai jelenlét a Csendes-óceánon. Marius B. Jansen szerint ez is magyarázza, hogy miért volt fontosabb az amerikaiaknak Japán az angolok hozzáállásával szemben.⁴⁷³ Ugyanakkor Mitani Hiroshi utal olyan kutatókra is, akik között nem feltétlen van egyetértés azzal kapcsolatban, hogy mi lehetett az elsődleges amerikai motiváció Japán megnyitásával kapcsolatban. A hajótöröttekkel kapcsolatos jobb bánásmód elérése, biztonságos kikötő a kínai kereskedelmi útvonalon, szénlerakatok a gőzhajók számára mind felmerültek, mint indok. Peter Wiley kutatásaira alapozva arra jut, hogy csendes-óceáni kereskedelmi útvonalak kialakítása és fejlesztése lehetett a cél, figyelembe véve az amerikai fejlődést, viszont nem zárja ki a korábban említett lehetőségeket sem.⁴⁷⁴ William McOmie azonban további motivációs tényezőkre is felhívja a figyelmet. Néhányan Amerika morális kötelezettségének érezték, hogy bevezessék Japánt a nemzetek családjába, mivel a

⁴⁷¹ W. G. Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan, 1834–1858*, Sandgate, Folkstone, Japan Library, 1995, 89–90.

⁴⁷² Uo., 87–89.; Martha Chaiklin: Monopolists to Middlemen, Dutch Liberalism and American Imperialism in the Opening of Japan, *Journal of World History*, vol. 21, no. 2, 2010, 260. <http://www.jstor.org/stable/20752949> (Letöltés: 2024. november 6.)

⁴⁷³ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 274–275.

⁴⁷⁴ Mitani: *Escape from Impasse*, 89.

modern világban egy ország sem lehet ennyire zárt. Keresztény misszionárius csoportok is szeretnék volna kiterjeszteni tevékenységüket a szigetországra, illetve az amerikai alkotmányba és demokráciába vetett hit egyszersem felvilágosíthatna egy olyan „nem civilizált” országot, mint Japán. Elzárkóztak a civilizáció és a fejlődés útja elől, ezzel pedig kötelességük szembe-síteni a japánokat.⁴⁷⁵ Ezek az indokok mind megjelentek a korabeli magyar sajtóban is.

Az imént említett, az amerikai sajtóban megjelent és a közvéleményt is élen foglalkoz-tató két bálnavadáshajó, a Lawrence és a Lagoda az 1840-es évek második felében kerültek bajba a Japán partok közelében. Név szerint a magyar sajtó nem nagyon foglalkozott velük Lukácsék János 1853-ás cikkén kívül, de nála is csak a Lagoda története szerepelt röviden.⁴⁷⁶ Általánosságban viszont a hazai lapok is utaltak a bajba jutott bálnavadászokkal, hajótöröttek-vel szembeni japán bánásmódra, bár mint látni fogjuk, ez a „rossz” bánásmód sem volt mindig a valóságnak megfelelő.

A Lawrence bálnavadász hajó 1846-ban süllyedt el a Kuril-szigetek közelében. A túlélők 1847-ben Nagaszakiból tudták elhagyni Japánt a hollandok közreműködésével, de segítségükre volt tolmácsként többek között a korábban említett Hori Tacunoszuke és Morijama Einoszuke is. Annak ellenére, hogy holland és japán források szerint is megfelelően bántak velük, az egyik túlélő ennek teljesen ellentmondó beszámolója jutott el az Egyesült Államokba, komoly felhá-borodást okozva a kongresszusban is.⁴⁷⁷

A másik hajó, a Lagoda esete annyiban tért el ettől, hogy nem hajótöröttek voltak, hanem tizenöt dezertőr adta ki magát hajótöröttnek. Az ő helyzetükről a hollandok értesítették az ame-rikaikat, akik a tizenhat ágyús Preble⁴⁷⁸ (*sloop of war*) hajót küldték értük, illetve a velük együtt Japánt elhagyó Ranald MacDonaldért, akiről esett már szó korábban. Az ő történetük még nagyobb felháborodást keltett, és az sem okozott zavart, hogy dezertőrök voltak, ami a Preble kapitányának, James Glynn-nek (1800–1871) a jelentésében is szerepelt. Ezt több eset-ben ki is hagyták a beszámolókból, illetve azt is, hogy gond volt a viselkedésükkel is a Japánban töltött idő alatt. Az sem kapott komoly publicitást, hogy mennyire udvariasan és tiszteletteljesen bántak Ranald MacDonalddal a japánok, pedig ő is hajótöröttnek adta ki magát, majd első anya-nyelvi tanárként tanított angolt Japánban. Hazatérése után a tőle származó információk is segí-tették Matthew C. Perryt az amerikai expedícióra való felkészülésben,⁴⁷⁹ ahogy James Biddle és James Glynn tapasztalatai is.

⁴⁷⁵ McOmie: *The Opening of Japan*, 55–56.

⁴⁷⁶ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 521.

⁴⁷⁷ McOmie: *The Opening of Japan*, 42–43.

⁴⁷⁸ *Preble II. (1839–1863)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/preble-ii.html> (Letöltés: 2024. október 23.)

⁴⁷⁹ McOmie: *The Opening of Japan*, 43–46.

Lukácsék annyit írt a Lagoda esetéről – utalva a japánok hajótöröttekkel szembeni bánásmódjára is, a már szokásosnak tekinthető negatív és túlzásoktól sem mentes hangvétellel⁴⁸⁰ –, hogy 1848-ban a Lagoda 15 megmenekült tagját egy évig tartották fogva, és addig nem engedték őket szabadon, míg a „Preble hadihajó számos nehézségek után erélylél követelése visszaadátásukat”.⁴⁸¹

Ami James Glynn, a tizenhat ágyús Preble parancsnokának „nehézségeit” illeti, Nagaszakiba menet útközben megállt Nahában (那覇), ahol a pozsonyi születésű Bettelheim Bernard (1811–1870) orvos-misszionáriustól hallotta azt az esetet, ahogy egy nagy hajó amerikai kapitányával bántak Edóban néhány évvel korábban, utalva James Biddle esetére. Bettelheim valószínűleg saját érdekében is felnagyította az eseményeket, de ez elég volt ahhoz, hogy Glynn arra az elhatározásra jusson, hogy nagyon határozottan fog viszonyulni a japánokhoz. Ez a hozzáállás meglepte a nagaszakii vezetést is, így inkább kockáztattak és nem várták meg a választ Edóból az amerikaiak elengedésével kapcsolatban. Glynn a hajótöröttek elengedésén túl tervezte még egy szénlerakat és egy amerikai konzulátus létesítésének kérvényezését is, de erről végül lemondott, mert megígérte, hogy amint átadják neki az amerikaiakat, távozik. Glynn erőszakosabb fellépésével láthatóan sikert ért el, ami szintén példaként szolgált Perrynek.⁴⁸² Biddle esete a szamurájjal pedig láthatóan tényleg nem vésődött be a közvéleménybe, nem írtak róla a lapok, Glynn nem ismerte a történetet, csak utólag hallott róla. Matthew C. Perry viszont igen, köszönhetően a komolyabb felkészültségnek.

Így ezeknek az eseményeknek köszönhetően az amerikai vezetés az 1850-es évekre arra jutott, hogy érdemes lenne expedíciót küldeni Japánba, nemcsak azért, hogy a hajótöröttek számára jobb bánásmódot és a hajók számára biztonságos kikötők használatát biztosítsák, hanem hogy a gőzhajózás terjedésével egyre szükségesebbé váló szénlerakatokat tudjanak létesíteni az Amerika és Kína közötti útvonalon. A Csendes-óceánon erősödő amerikai jelenlét is magyarázattal szolgál azzal kapcsolatban, hogy miért volt fontosabb az amerikaiaknak Japán, mint az angoloknak.⁴⁸³

⁴⁸⁰ „A japóniaiak azonban a helyett, hogy a hullámok által hozzájuk vetett szerencsétleneken könyörölnének, mérgezik s a legnyomorultabb bánásmódban részesítik őket. 1848 Lagoda nevű csethajó zúzatván össze a partokon, a százanandó vészből menekült 15 szerencsétlent egy évig tartották zárva, kegyetlen gyűlölet közt egy ronda börtönben.” Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 521.

⁴⁸¹ Uo.

⁴⁸² McOmie: *The Opening of Japan*, 43–46.

⁴⁸³ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 274–275.

8.1.5. Összegzés

Látható tehát, hogy az első magyar nyelvű periodikákban megjelenet, amerikai–japán kapcsolatokkal foglalkozó cikkek első változatai hajótöröttekkel, illetve az ebből adódó további eseményekkel foglalkoztak. Szinte adta magát ugyanis a helyzet, hogy ha hajótörött japánoknak tudtak segítséget nyújtani, akkor ezt akár fel lehetne használni a hivatalos kapcsolatok felvételére, vagy legalább a japánok jóindulatának elnyerésére. A különböző időszakokban ezekre a kapcsolatfelvételi kísérletekre az aktuális szabályoknak megfelelően reagált a japán kormány, de az éppen kicsit engedékenyebb álláspont sem jelentett sosem hivatalos kapcsolatfelvételre mutató igényt. A magyar sajtóban is ismertetett Morrison hajó, fedélzetén a hazajuttatandó japánokkal, olyan időszakban próbált kapcsolatba kerülni Japánnal, amikor az egyik legszigorúbb elutasítással viseltettek a külföldiek a japán partok közeli feltűnésével szemben. Diplomáciai szempontból kifejezetten érdekes, hogy bár az angoloknak kínálkozott lehetőség az esetleges kapcsolatfelvételre, a korabeli angol politika erre nem volt nyitott, hiába lett volna rá igény a kereskedőtársaságok részéről, illetve egyházi oldalról a hittérítés miatt. Otokicsiék költségeit – a jövőbeli sikeres befektetés reményében – a Hudson Bay Company állta. Karl Gützlaff pedig a keresztény hit Japánban való terjesztésében reménykedett, és erre igyekezett felkészülni a japán hajótöröttek megsegítésével, illetve a japán nyelv elsajátításával. Mindezt pedig az angolok szolgálatában szerette volna elérni, de nem járt sikerrel, így végül az amerikaiakhoz fordult. Az nem teljesen világos, hogy a *Századunkban* megjelent cikk szerzőjét a saját honfitársakkal szembeni bánásmód miatti felháborodás készítette-e arra, hogy a japánokat vadaknak nevezze, vagy a hivatalos kapcsolatfelvételi kísérlet elutasítása miatt volt benne indulat, de jól érezhető a cikkből az ellenszenv az eseményekkel kapcsolatban. Az 1840-es években Mercator Cooper már más körülmények között, az *ikokuszen ucsiharairei* megváltoztatása után igyekezett hazajuttatni az útjába kerülő bajbajutott japán tengerészeket. A *bakufu* vezetésében is megvolt a hajlandóság a korábbiakhoz képest humánusabb hozzáállásra, így ez a kaland sikerrel zárult.

Nem volt ilyen szerencséje James Biddle-nek, akit már azzal a szándékkal küldtek Japánba, hogy próbáljon meg hivatalos kapcsolatot felvenni a japán kormánnyal. Ez viszont nemhogy nem sikerült, de még egy kommunikációs nehézség miatti félreértés következtében kellemetlen helyzetben is került, amikor a kavagoei szamuráj szó szerint visszalökte a japánok meghívását előbb elutasító, majd magát meggondoló Biddle-t csónakjába. A japánoknak szerencséjük volt, Biddle nem akart nagyobb botrányt, a bocsánatkérést és a kapcsolatfelvételi szándékra hivatalos elutasító választ is elfogadta, majd távozott.

Nemcsak japán tengerészek keveredtek bajba, japán partok közelében járó hajók is kerülhettek nehéz helyzetbe, amikor is szükségük volt a helyiek segítségére. Az ő történeteik szintén

megjelentek a nemzetközi és a hazai sajtóban is. Voltak köztük valóban szerencsétlenül járt hajó túlélői (Lawrence), dezertőr, magukat hajótörötteknek kiadó tengerészek (Lagoda) és hajótörött álca alatti, teljesen tudatos Japánba látogatás is (Ranald MacDonald). Ezek a történetek, James Biddle kapcsolatfelvételi kísérlete, James Glynn jelentése, a Mercator Cooper tapasztalatai mind-mind elősegítették a későbbi sikeres amerikai expedícióra való felkészülést. Kifejezetten érdekes, hogy az eseményektől ennyire távol eső hazai sajtón keresztül ezekről tájékozódhattak a magyar olvasók is. Az idő előrehaladtával, főként azután, hogy az amerikai expedíció is bekerült a hírekbe, egyre több cikk jelent meg nemcsak a nemzetközi sajtóban, hanem a magyarban is. A világ kíváncsian várta, hogy mire fog jutni John H. Aulick, majd Matthew C. Perry és az amerikai expedíció Japánban.

A cikkek alapján világossá válhatott az olvasók számára, hogy valamiféle változás van folyamatban a japánokkal kapcsolatban. A szigorú elzárkózási politikán nem kívánnak változtatni, ez teljesen egyértelműen látszott, de változás figyelhető meg a hozzáállásukban. Az 1830-as években a saját honitársaiknak segíteni próbáló Morrison hajót ágyúval kergették el. Ez alapján a japán külpolitika szabályai tényleg túl merevnek és szívtelennek bizonyulhattak az olvasók számára. Nem véletlenül volt annyira felháborodva a *Századunk* cikkének szerzője. Felmerülhetett azonban az is, vajon miért kell ennyire szigorúnak lennie a japán külpolitikának. Szükséges-e, fenntartható-e az elzárkózás egy olyan időszakban, amikor egyre kisebbek a távolságok és egyre több hajó járja többek között a Japán közeli vizeket is. Az 1840-es évek hírei alapján viszont érzékelhető az enyhülés. Ugyan a magyar sajtóban nem jelentek meg a megváltoztatott japán rendeletek, de a Manhattan hajó sikerrel haza tudott juttatni 22 bajba került japánt, sőt, ellátmányt is kaptak, ebből pedig levonhatták a következtetést a magyar olvasók is, hogy mégsem annyira szívtelenek a japánok. Talán a Morrison hajó Japán útjának időzítése sikerült nagyon rosszul, gondolhatta a két esetet összehasonlítva az olvasó.

Azt viszont senki sem láthatta előre, hogy mikor fog bármilyen változás beállni a japánok hozzáállásában. Otokicsiben komoly nyomot hagyhattak az események, később jó ideig nem merte a saját honfitársai előtt felfedni kilétét, amikor úgy alakult, hogy tolmácsként Japánba vitték. James Biddle és a franciák kudarca is azt mutatta, hogy az 1840-es évek második felében sem kívántak változtatni a japánok fennálló rendszeren. Nem erőszakkal kergették el őket, de a hajókat körülvevő nagy számú japán hajók és csónakok arra is utaltak, hogy amennyire csak lehetett, igyekeznek kontroll alatt tartani az eseményeket, ugyanakkor nem keresték különösebben a konfliktust sem. Konkrét képet is kaphattak az olvasók a japánokról: a valamilyen rangot viselő japánok egy vagy két kardot viseltek, a leírások szerint jól néznek ki (jobban, mint a kínaiak), műveltek, tájékozottak és oldottabb légkörben igyekeztek kommunikálni is, és szívesen váltottak apró ajándékokat az amerikaiakkal. Tehát egy szokásait és törvényeit szigorúan

betartó nép képe erősödött tovább a cikkek alapján, de pozitívumok is előkerültek, mint a műveltségük, a tájékozottságuk és az udvariasságuk is. Japán városokkal kapcsolatban is megjelent információ, Edőről pontosítva lett, hogy a világi „császár” otthona.

8.2. Az 1853-as amerikai expedíció

Az amerikai–japán kapcsolatok alakulásáról szóló hírek száma a 19. század közepén jelentős mértékben megnőtt a nemzetközi, és így a hazai sajtóban is. Az 1840-es évek második felével és az 1850-es évek elejével összehasonlítva, amikor szinte alig találkozni a témához kapcsolódó, Japánnal foglalkozó cikkel, 1852-től ugrásszerű változás figyelhető meg a hírek számát tekintve onnantól kezdve, hogy felröppentek az amerikaiak a tervezett expedíciójának híre. A cikkek a hazai sajtóban is mindenre kiterjedően foglalkoztak a témával a tervezési fázistól kezdve, az expedícióban részt vevő hajók számán, a szükséges dokumentumokon és az útvonalon át, egészen a Japánba érkezésig és az ottani tárgyalásokig. Ennek köszönhetően a magyar olvasók is szinte naprakész információkkal rendelkeztek a nemzetközileg is komoly érdeklődéssel figyelt eseményekről és az amerikaiak újabb próbálkozásáról Japánban. A 19. század közepére már léteztek magyar nyelvű napilapok is, ami tovább segítette a hírek számának növekedését, illetve a távíróhálózat kiépülésével és fejlődésével az információáramlás is szignifikánsan felgyorsult. Ugyanezt hozta magával a gőzhajózás fejlődése is. Így az 1852-es és az 1853-as év is számos érdekes cikkel szolgált az amerikai–japán kapcsolatokat tekintve, amelyek nagy része a *Pesti Napló*-ban és a *Budapest Hírlap*-ban jelent meg. Az alábbi fejezetben ezeket ismertetem a korábbiaknak megfelelően.

8.2.1. A Japánba szánt amerikai expedíció tervezése

James Glynn jelentése az amerikai hajótöröttekkel és Japánnal kapcsolatban 1850-ben jutott el Washingtonba, ahol végül arra a következtetésre jutottak, hogy érdemes lenne megfontolni egy diplomáciai misszió Japánba küldését. William A. Graham (1804–1875), a haditengerészeti tárca vezetője (*Secretary of Navy*)⁴⁸⁴ az expedíció megtervezésével Matthew Calbraith Perryt, a postagőzösök általános főfelügyelőjét (*General Superintendent of Mail Steamers*) bízta meg, amelynek nyers változatával Perry következő év elejére el is készült. Ebben a változatban az expedíciót titokban kellett volna végrehajtani, és úgy tervezték tárgyaló asztalhoz kényszeríteni Japánt, hogy a diplomátákat ekkor még kizárják a folyamatból. Többek között a Morrison incidens miatt is erre a következtetésre jutottak, amelyre, mint látható volt korábban, 1837-ben

⁴⁸⁴ Az amerikai tisztségek magyarra fordítása nem minden esetben volt lehetséges.

többször rálöttek, miközben hajótörött japánokat szerettek volna hazajuttatni.⁴⁸⁵ Amennyiben sikerül elérni a japánoknál, hogy megnyissák a kikötőiket, úgy megnyílik az út a diplomaták és a kereskedők számára is. Az amerikaiak általános meggyőződése az volt, hogy a világ igényeivel szemben Japán az elzárkózási politikájával kisebbségben állt, tehát sokkal többen vélték úgy, hogy a Japán külpolitika nem megfelelő irányt követett, mint ahányan támogatták volna.⁴⁸⁶

A tervezési fázissal egy időben a kongresszushoz benyújtottak egy tervezetet, amelyben egy philadelphiai vállalkozó gőzhajózási útvonal létrehozását javasolta San Francisco és Kína között. Ehhez szükségesnek ítélte az útvonalon olyan kikötőket, ahol a szénkészleteket igény szerint fel lehetne tölteni. Daniel Webster (1782–1852), a külügyi tárca vezetője (*Secretary of State*) a holland követnél is érdeklődött a japán helyzetről. Azt a választ kapta, hogy bár a japánok ellátják a bajbajutott hajókat 1842 óta, de a politikájukon nem kívánnak változtatni. További segítségként a holland követ rendelkezésre bocsátott térképeket is a Japán körüli vizekről. Ezek az információk viszont nem tántorították el Webstert a tervezett expedíciótól,⁴⁸⁷ ő is és Millard Fillmore (1800–1874) elnök a békés megoldás mellett voltak,⁴⁸⁸ de terjeszkedni akartak.

Az expedíció vezetésével a Kelet-Indiai hajóraj (*East India Squadron*) újonnan kinevezett vezetőjét, John H. Aulick *commodore*-t bízták meg, aki korábban már kifejezte a szándékát, hogy szívesen vállalná a feladatot.⁴⁸⁹ Többek között azért is, mert 1851 elején tizenhét japán hajótörött jutott San Franciscóba, így jó ötletnek tűnt hazajuttatni őket. Ebből következően pedig lehetőség nyílna a hivatalos kapcsolatok felvételére is, amivel Webster is egyetértett.⁴⁹⁰ Fő célként Webster szénlarakat létesítését tűzte ki, továbbá, hogy Aulick próbáljon meg kereskedelmi szerződést kötni a japánokkal, egy olyan megállapodással együtt, amelyben szerepel az amerikai hajótöröttek védelme is.

John H. Aulick Fillmore elnök japán császárnak címzett levelével 1851. június 8-án indult el Kínába az új gőzfregatt, a *Susquehanna* fedélzetén. Személyével kapcsolatban azonban különféle pletykák kerültek napvilágra, ami miatt novemberben, röviddel Kínába érkezése után, felmentették.⁴⁹¹ Bár később tisztázni tudta magát, az amerikai expedíció vezetésének feladatát Matthew C. Perry vette át. Ezt Marius B. Jansen ironikusnak találta, mivel Perry, aki azzal vonult be a történelembe, hogy elérhetővé tette a nyugati világ számára Japánt, vonakodott a feladat elvállalásától, mert úgy gondolta, hogy nem sok megbecsülést fog neki hozni, és

⁴⁸⁵ Lásd előző fejezet „Kicsik” a világ körül rész.

⁴⁸⁶ Mitani: *Escape from Impasse*, 94–95

⁴⁸⁷ Uo.

⁴⁸⁸ McOmie: *The Opening of Japan*, 59.

⁴⁸⁹ Mitani: *Escape from Impasse*, 95–96.

⁴⁹⁰ McOmie: *The Opening of Japan*, 59.

⁴⁹¹ Mitani: *Escape from Impasse*, 96–97.

különben is, a Mediterrán flotta vezetésére vágyott. Ha viszont már így alakult, kellő körültekintéssel és a lehető legjobb felkészüléssel kezdett a feladat végrehajtásába. Igyekezett hozzájutni annyi információhoz, amennyihez csak lehetett, legyen az könyv, jelentés vagy beszámoló, továbbá egyeztetéseket folytatott olyanokkal is, akik hajóztak azokon a vizeken.⁴⁹²

Az expedícióra jelentkezett Philipp Franz von Siebold is, de mivel ismert tény volt, hogy kiutasították Japánból, így Perry elutasította, mert nem akarta, hogy hátráltató tényező legyen a japánokkal folytatott tárgyalások során. Siebold könyve viszont Mitani Hiroshi szerint nagy hasznára vált a felkészülésben,⁴⁹³ amelynek azonban William McOmie kutatásai ellentmondának. Arra következtetésre jutott, hogy Perry nem olvashatta Siebold művét, mert nem volt angol fordítása, és a beszerzése is komoly költségekbe került volna. Sokkal valószínűbbnek tartja, hogy Perry Kaempfer művéből tájékozódhatott, mivel következetesen császárnak hívta a sógunt, míg Siebold világosan leírta a saját könyvében, hogy a sógun a császár katonai megbízottja volt.⁴⁹⁴ William Elliot Griffis Perryről szóló, 1887-ben megjelent írásában a Siebold anyagok beszerzési árára 503 dollárt írt, amely jelentős összegnek számított a 19. század közepén.⁴⁹⁵

Így Perry hiába vágyott 57 évesen egy mediterrán megbízatást követően a jól megérdemelt, békés nyugdíjas évekre, el kellett vállalnia az expedíció vezetését, hiába vonakodott a feladattól. A megbízatást végül azzal a feltétellel vállalta el, hogy a feladathoz méltó méretű hajóhadat bocsátanak a rendelkezésére. A hajóhad végül 10 hajóból állt, a Mississippi zászlóshajójával az élen, illetve több gőzhajóból. Ez a 10 hajó az akkori amerikai flotta kb. 20%-át jelentette, a békeidőben felállított valaha volt legnagyobb hajórajnak számított. Az eredeti tervek szerint 1852 márciusában indultak volna, de az indulást több okból is el kellett halasztani. Az expedíció feladataul végül azt tűzték ki, hogy valamilyen megállapodást szeretnének kötni a japánokkal az amerikai hajótöröttekkel és a vagyon védelmével kapcsolatban, egy vagy több kikötő használati jogát is szerették volna megszerezni, ahol az amerikai hajók rossz időjárás esetén menedékre lelhetnének, illetve fel tudnák tölteni a készleteiket. Mindezekon túl szerették volna elérni legalább valamelyik kisebb lakatlan japán szigeten egy szénlerakat létesítésének engedélyezését is. Remélték ezen felül, hogy engedélyezik a japánok egy vagy több kikötőben a kereskedelmet is. Azt is meghagyták Perrynek, hogy járjon el türelmesen, de saját és országa méltóságát megőrizve⁴⁹⁶ – gondolva itt James Biddle esetére is.⁴⁹⁷ Az instrukciók szerint erőszakot csak és

⁴⁹² Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 275–276.

⁴⁹³ Mitani: *Escape from Impasse*, 97.

⁴⁹⁴ McOmie: *The Opening of Japan*, 61, 63.

⁴⁹⁵ William Elliot Griffis: *Matthew Calbraith Perry, a Typical American Naval Officer*, Boston, Cupples and Hurd, 1887, [294]–295. <https://archive.org/details/matthewcalbraith00griffich/page/n7/mode/2up> (Letöltés: 2024. november 6.)

⁴⁹⁶ Mitani: *Escape from Impasse*, 97–98.

⁴⁹⁷ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 276.

kizárólag önvédelem esetében alkalmazhatott. Fillmore elnök új hivatalos levelet adott át, amelynek tartalma nagyban egyezett a korábbi változattal, de belekerült egy kiegészítés a japánok tartózkodásának enyhítése érdekében. Ha öt vagy tíz éven belül nem mutatnának olyan mértékű hasznót az elért engedmények, mint várták, akkor visszaállíthatják a korábbi állapotokat.⁴⁹⁸ Bár a kongresszus nem akarta finanszírozni Perry azon tervét, hogy tudományos jelleget is adhasson az expedíciónak, mégis sikerült megoldást találnia. Havi 25 dolláros fizetségért felvett művészeket és tudósokat is ún. *acting master's mates* pozícióban. Egyrészt olcsóbb is volt, másrészt mivel neki és a haditengerészeti kötelezettségeknek feleltek *acting master's mates* pozícióban, kontroll alatt tudta tartani, hogy milyen információk kerülnek napvilágra az expedícióról. Ezzel el tudta kerülni, hogy konkurens országok (pl. Oroszország, Anglia) is információkhoz jussanak. Az a szóbeszéd járta ugyanis, hogy az amerikaiakhoz hasonló terveik vannak.⁴⁹⁹

A tervek szerint Perry a szándékosan el akarta kerülni Nagaszaki kikötőjét, ahova külföldi hajó is behajózhatott. Elavult információkkal rendelkezett, amelyek alapján úgy vélte, hogy a hollandok megakadályoznák a kereskedelmi kapcsolatok felvételét.⁵⁰⁰ A hollandok már több éve, 1844-től igyekeztek közvetítőszerepet vállalni Japán és különböző országok között.⁵⁰¹ Látható volt, hogy még segítettek is, amikor kérték, így az amerikai hozzáállás túlzottan bizalmatlannak tűnt, elvégre a holland követ nemcsak információkkal segített, de még térképet is Perry rendelkezésére bocsátott. Amennyiben a kapcsolatfelvételt akadályozni szándékozták volna, valószínűleg nem adtak volna semmilyen segítséget.

8.2.2. Az első hírek az amerikai expedícióval kapcsolatban a magyar sajtóban

A tervezett amerikai expedícióról és az előkészületekről a hazai magyar nyelvű sajtó is beszámolt. Még az indulást megelőzően, 1852-ben több mint 30 alkalommal szerepelt Japánnal kapcsolatos hír a lapokban, amelyek nagyon nagy része a készülődő amerikai expedícióról szólt. Ezek a hírek főként a *Pesti Napló*ban jelentek meg. Noha a nemzetközi sajtóban már 1851 októberében írtak az expedícióról, nem kellett sokáig várni a hazai megjelenésre sem, az első cikket 1852. február 26-án közölték. Egy New York-i lap Washingtonból távirón érkezett információira hivatkozva írták meg a *Pesti Napló*ban, hogy egy tavasszal Japánba induló expedíció előkészületei zajlanak, és a küldetés vezetője Perry, a Mississippi hajó parancsnoka lesz.⁵⁰² A

⁴⁹⁸ Mitani: *Escape from Impasse*, 98–99.

⁴⁹⁹ McOmie: *The Opening of Japan*, 60–61.

⁵⁰⁰ Uo., 58.

⁵⁰¹ Chaiklin: *Monopolists to Middlemen*, 259.

⁵⁰² Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 590. szám, 1852. február 26., o.n.

március 4-i szám *Lapszemle* című része a *Magyar Hirlap*ból szemlézett, ez alapján londoni hírekre hivatkozva írták, hogy Perry *commodore*, akiről ezúttal azt is közölték, hogy az Egyesült Államok kelet-indiai tengerhadának főparancsnoka, elindult Japánba, hogy megnyissa kikötőit Anglia számára.⁵⁰³ Ez utóbbi valószínű elírás, de az jelenleg sajnos nem megállapítható, hogy a *Pesti Napló*ban jelent-e így meg vagy a *Magyar Hirlap*ból vették így át, utóbbi lap adott száma ugyanis nem elérhető. A *Magyar Hirlap* forrása is közölhette rosszul, de még az az eshetőség is fennáll, hogy az angol hírek között jelent meg úgy, hogy az amerikai expedícióból az angolok is profitálni fognak. Az információk azonban összekeveredhettek és már így kerültek a *Pesti Napló*ba is. A múlt idő használata sem felelt meg a valóságnak, bár lehet az is elírás, mert ekkor még nem indult el az expedíció annak ellenére, hogy ez lett volna az eredeti terv. Az információk esetleges pontatlanságával kapcsolatban az újság egyik 1852-es decemberi számában meg is írták, hogy a „[villany]-telegráfunk nem mindig pontosan adja a tudósításokat”.⁵⁰⁴ Itt éppen a mexikói hírek kapcsán derültek ki egymásnak ellentmondó információk, de ez természetesen más esetben is előfordulhatott. Ebből viszont az is kiderült, hogy a *Pesti Napló* szerkesztősége 1852 végén már rendelkezett saját távíróval. Buda és Pest már 1850-től távíróhálózati összeköttetésben állt Béccsel,⁵⁰⁵ így jelentősen felgyorsult az információáramlás is, aminek köszönhetően a Japánnal kapcsolatos hírek is gyorsabban jutottak el a magyar sajtóba is, szemben a vizsgált korszak korábbi időszakaival. Ez, illetve az expedícióval kapcsolatos nagy nemzetközi érdeklődés is magyarázza a megnövekedett hírek számát, továbbá ekkorra már vannak napilapok is, ilyen többek között a *Pesti Napló* is.

8.2.3. Az expedícióban résztvevő hajók

Az expedícióban részt vevő hajókról is beszámoltak a lapok, nagyon sokszor találkozni a hajók neveivel és típusaival is a cikkekben. Az amerikai haditengerészet 20%-át kitevő hajóraj azonosításában a korabeli cikkeken és forrásokon túl az amerikai *Naval History and Heritage Command Dictionary of American Naval Fighting Ships (DANFS)*⁵⁰⁶ adatbázisa szolgált hasznos segítségül a kutatás során.

A *Pesti Napló*ban március 30-án New Yorki-i lapokra hivatkozva szerepelt, hogy expedíció indul Japán ellen, de itt a hajókra került a hangsúlyt. A cikk szerint éjjel-nappal folyik a munka

⁵⁰³ *Lapszemle*, *Pesti Napló*, III. évf., 596. szám, 1852. március 4., o.n.

⁵⁰⁴ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 831. szám, 1852. december 15., o.n.

⁵⁰⁵ Tiner Tibor: A budapesti távbeszélő hálózat kialakulásának és korai fejlődésének földrajzi sajátosságai, *Földrajzi Értesítő*, XLV. évf., 3–4. füzet, 1996, 283. https://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE1996/FE19963-4_283-297.pdf (Letöltés: 2024. november 6.)

⁵⁰⁶ *Dictionary of American Naval Fighting Ships*, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs.html> (Letöltés: 2024. október 28.)

a hajógyárakban, a hajóhad pedig a Mississippi gőzfregattból, a Perry, Supply stb. briggből fog állni. A Susquehanna hajónak, amely már japán vizeken jár a cikk szerint, pedig löfegyvereket, kardokat és „repetítorpisztolyokat” fognak vinni.⁵⁰⁷ A cikkből gondolhatnánk arra is, hogy Matthew C. Perry neve keveredett a hajók közé, de ekkoriban valóban volt egy Perry névre keresztelt brig az amerikai hadihajók között.⁵⁰⁸

Mint korábban látható volt, Perry az expedíciót minél nagyobb flottával szerette volna véghez vinni. Eredetileg 12 hajóval tervezett volna Japánba menni, köztük legalább 4 gőzfregattal, de különböző okok miatt végül 10 hajós flottát tudtak a rendelkezésére bocsátani.⁵⁰⁹ Frances L. Hawks az expedícióról és Japán megnyitásáról szóló 1856-ban megjelent könyvében az expedíció tervezési fázisában 12 hajóról írt: a Mississippi mint zászlóshajó, Princeton és Allegany gőzhajók, 74 ágyús Vermont, Vandalia és Macedonian *sloop of war* típusú vitorlások. Ezenkívül az ekkor már a Kelet-Indiánál tartózkodó Susquehanna gőzhajó, Saratoga, Plymouth szintén *sloop of war* besorolású hajók, továbbá a Supply, Lexington, Southampton felfegyverzett rakományhajók szerepeltek az előzetes tervekben.⁵¹⁰

Matthew C. Perry flottájának végül 3 modern lapátkerekű gőzfregatt jutott. A Mississippi (*side wheel steamer*),⁵¹¹ melynek építését Perry személyesen felügyelte korábban, és egyike volt a legidősebb és megmegbízhatóbb gőzhajóknak, nem véletlenül választotta zászlóshajójának.⁵¹² A másik két gőzhajó az ekkor már a Távol-Keleten tartózkodó⁵¹³ Susquehanna (*side wheel steamer*)⁵¹⁴ és a Powhatan (*side wheel steamer*)⁵¹⁵ volt. Ez utóbbit az indulás előtt meghibásodott Princeton (*screw steamer*) helyett bocsátották Perry rendelkezésére.⁵¹⁶ Ehhez a

⁵⁰⁷ Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 617. szám, 1852. március 30., o.n.

⁵⁰⁸ *Perry I. (1843–1865)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/perry-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵⁰⁹ Mitani: *Escape from Impasse*, 97.

⁵¹⁰ Francis L. Hawks: *Commodore Perry and the Opening of Japan, Narrative of the Expedition on an American Squadron to the China Seas and Japan, 1852–1854, the Official Report of the Expedition to Japan*, Stroud, Nonsuch, 2005, 87.

⁵¹¹ *Mississippi I. (1841–1863)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/m/mississippi-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵¹² McOmie: *The Opening of Japan*, 60.

⁵¹³ Uo.

⁵¹⁴ *Susquehanna I. (1850–1868)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/susquehanna-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵¹⁵ *Powhatan I. (1851–1886)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/powhatan-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵¹⁶ *Princeton II. (1851–1866)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/princeton-ii.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

három gőzhajóhoz csatlakozott még a Lexington (*sloop of war*)⁵¹⁷, a Supply vitorlás, amely az expedíció rakományhajójaként szolgált,⁵¹⁸ a szintén rakományhajóként szolgáló Southampton,⁵¹⁹ a 36 ágyús Macedonian fregatt,⁵²⁰ Plymouth (*sloop of war*),⁵²¹ és a Saratoga (*sloop of war*),⁵²² továbbá csatlakozott még hozzájuk a Vandalia (*sloop of war*) is.⁵²³

A lapokban, így a magyar sajtóban is a későbbiek folyamán elég sokszor kerültek név és típus szerint említésre a hajók az expedícióval kapcsolatos cikkekben, bár ritkán sorolták fel az összeset, és típusaikat tekintve is voltak eltérések, illetve elírások. Összességében azonban elmondható, hogy a legtöbb hajó neve szerepelt a cikkekben. A *Pesti Napló* 1852. márciusi száma a Susquehanna tartózkodási helyét is pontosan jelölte meg. John H. Aulick, akit eredetileg az expedíció vezetésével bíztak meg, a Susquehanna fedélzetén indult el a küldetésére, amit félbe kellett szakítania, így a hajót a Távol-Keleten hagyva tért vissza az Egyesült Államokba tisztázni a nevét az időközben felmerült vádak alól, ahogy az látható volt korábban a bevezetőben. A hajók számával kapcsolatban a *Naval History and Heritage Command* oldalán is található egy összegzés a Perry expedíciójának 100 éves évfordulójára készült rövid összefoglalásban.⁵²⁴

8.2.4. Az expedíció elindításának indokai a magyar sajtóban

1852 tavaszától kezdve a hazai sajtóban is jelentősen gyarapodnak az expedícióval kapcsolatos részletesebb cikkek. Aktuálisnak is számítottak, mivel az eredeti tervek szerint 1852 márciusára

⁵¹⁷ *Lexington II. (1826–1855)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/l/lexington-sloop-ii.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵¹⁸ *Supply I. (1846–1879)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/supply-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵¹⁹ *Southampton I. (1841, 1845–1855)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/southampton.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵²⁰ *Macedonian II. (1836–1875)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/m/macedonian-ii.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵²¹ *Plymouth I. (1844–1861)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/plymouth-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵²² *Saratoga III., (1841–1907)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/saratoga-iii.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵²³ *Vandalia I. (1828–1863)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/v/vandalia-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵²⁴ *Brief Summary of the Perry Expedition to Japan, 1853, Centennial – Opening of Japan by Commodore Matthew C. Perry*, Washington D.C., United States Navy, 1953. <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/b/brief-summary-perry-expedition-japan-1853.html> (Letöltés: 2024. október 28.)

tervezték az indulást, így a sajtó sűrűn foglalkozott az expedíció szükségességével és Matthew C. Perry személyével is.

A *Pesti Napló* március 31-ei számában két helyen is írtak az expedícióról. Az amerikai hírek között ismét New York-i lapokra hivatkozva közölnek részletesebb és további információkkal kiegészített cikket. Az újság szerint azért is mennek Japánba az amerikaiak, mert „nem rég Amerika irányában igen udvariatlanul viselte magát”. A vitt fegyverek között itt szerepelt a korábban említettek mellett vadászkés, puska és más „internacionalis kényszerítő” eszköz. Az út hosszát 18 hónapra becsülik és Edóban („Jeddo”) terveznek partra szállni „minden áron”, és mindent meg fognak tenni, hogy az „oly sokáig hermetice »elzárt« japáni birodalmat feltört-hesse s a yankéekkel kereskedésre kényszerítse”.⁵²⁵ Bár itt nincs egyértelműen leírva, hogy mi volt az annyira udvariatlan viselkedés, talán James Biddle esetére utaltak vagy a hazatért amerikai hajótöröttekre és a japánok velük szembeni vélt vagy valós rossz bánásmódjára. Erre a témára, mint a korábbi fejezetekben látható volt a Lagoda és a Lawrence eseténél, a korabeli amerikai sajtó, közvélemény és a politika is lecsapott. Talán ez utóbbi indok tűnik pontosabbnak, mert időben közelebb esik, és valószínűleg nem hagyták volna szó nélkül a magasrangú amerikai tisztet ért sértés megemlítését, komolyabb súlya is lett volna. A cikkből az is kiderül, hogy az expedíció úti célja Edo lesz, tényként közölték, hogy egyenesen az ország politikai központjához tartanak, nem oda, ahol általában az elmúlt évszázadokban megszokott volt a külföldiekkel való kapcsolattartás.

A másik hír a *Pesti Napló* ugyanebben a számában, a *Legújabb posta* rovatban olvasható. Szintén amerikai lapokra hivatkozva közöltek további pontosításokat a tervezett útról. A parancsnok Perry „admirális” lesz, aki egyike a legtiszteltebb és legmegbecsültebb embereknek, a szerző az Egyesült Államok legjobb tengerésztisztjeként jellemzi. Az expedíció indokaként az elzárkózást hozták fel: a kínaiak évente tizenkét hajóval, a hollandok évente kettővel mehetnek Nagaszakiba („Nangasaki”), senki más nem, még az időjárás miatt menedéket kereső hajókat sem fogadnak a japánok. Ha mégis kikötött hajó, azt „fenékbe lőtték, a hajó népét vagy leöldösték, vagy fogságra vitték”. Az expedíció olyan kíméletesen fog eljárni amennyire lehet, de Perry „admirális” ágyúkat is visz, ami a cikk szerint arra utal, hogy „kíméletlen szándék nem épen komoly”.⁵²⁶ Tehát továbbra is az elzárkózást és a bajbajutott hajókkal és a legénységgel való bánásmódot hozták fel indokként, más szempont az expedíció indítására ekkor még nem került elő. Perry személyéről eddig nem szerepelt ennél több információ a cikkekben, így ez a rövid jellemzés újdonságnak mondható. A cikk szerzőjében viszont felmerült, hogy a hajók szignifikáns hadi felszereltsége nem feltétlenül a kíméletes eljárás irányába mutat.

⁵²⁵ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf. 618. szám, 1852. március 31., o.n.

⁵²⁶ Legújabb posta, *Pesti Napló*, III. évf., 618. szám, 1852. március 31., o.n.

Az április elején, a washingtoni kormánylapból vett információk alapján szintén a hajótöröttek megsegítése, valamint mindenki számára elérhető kikötő megnyitása a cél. Továbbá újdonságként merült fel a hírek között, hogy amennyiben lehetséges, kereskedelmi szerződést is szeretnének kötni a két ország között. Szeretnék „megszabadítani minden nemzet hajótörést szenvedett egyéneit, kik a japáni börtönökben sínyledeznek”.⁵²⁷ Ugyanitt említés szintén szerepel, hogy március 10-ei hírek alapján Washingtonból New Yorkba küldött sürgönyben bővebb információkat közöltek a Japán expedícióról,⁵²⁸ de ennél több ekkor még nem derül ki. Tehát a lapokban első körben az expedíció indokaként a hajótöröttekkel való bánásmód kérdésére fektették a hangsúlyt, továbbá a biztonságos kikötők szükségességére, de 1852 áprilisának elejére már a kereskedelmi szerződés megkötésének lehetősége is felmerült.

1852 májusára az amerikai expedícióról a hazai sajtóban már nemcsak a *Pesti Napló*ban lehetett olvasni. A *Katholikus Néplap* is foglalkozott a kérdéssel, az egyik május elején megjelent számában. A Japánról szóló cikk főként a 16-17. századi kereszténységgel és keresztényüldözésekkel foglalkozott. Az a korábban sokat említett nézőpont is megfogalmazódott az cikkben, hogy csak a hollandok kereskedhetnek Japánnal, a szerző szerint viszont ezt hazugsággal és csalással érték el. Tényként kezelte, hogy az amerikaiak erővel tervezik megnyitni Japánt. Amennyiben sikerrel járnak, akkor ismét mehetnek majd katolikus misszionáriusok az országba.⁵²⁹ Így a nyitás és az expedíció indítása kapcsán a magyar sajtóban is megjelenik a valósi aspektus és a kereszténység terjesztésének szempontja is.

Május végére az expedíció iránti érdeklődés, illetve az ismertsége már olyan szintre jutott, hogy egy teljesen eltérő témát tárgyaló cikkben is említve volt. A *Pesti Napló*ban megjelent *Munka jelentősége* című cikkben a szerző mellékes megjegyzésében került elő az expedíció célja. Feltette ugyanis a kérdést, vajon előfordult-e valaha, hogy valamely parlament más országnak ellenszolgáltatás nélkül tett kereskedelmi vagy más engedményeket, és hogy az amerikaiak japán vagy az angolok szíami expedíciója vajon merő „humanisticus célokból történik-e?”.⁵³⁰ Ismért felmerül, hogy az expedíció békés szándékú-e vagy sem, mégpedig egy olyan cikkben, amelynek távolról sem a Japánba szánt amerikai expedíció volt a témája, mégis látszik a mellékes megjegyzésből, hogy milyen ismertségre tett szert az expedíció 1852 májusának végére.

Egy évvel később, 1853-ban az expedíció indításának okaival kapcsolatban közölt egy összefoglalót Lukácsék János, Japánról szóló írásában is. Néhány sorban összegezte az Egyesült

⁵²⁷ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 620. szám, 1852. április 2., o.n.

⁵²⁸ Uo.

⁵²⁹ Különfélék, Japán, *Katholikus Néplap*, 152.

⁵³⁰ A munka jelentősége, *Pesti Napló*, III. évf., 664. szám, 1852. május 26. 664., o.n. A cikk *A munka jelentősége* címmel szerepel a tartalomjegyzékben, de maga a cikk a „Csak ne hagyjuk min magukat!” felszólítással kezdődik.

Államok szempontjait, tehát nemcsak napjaink kutatói, hanem a kortárs szerzők is igyekeztek pontokba gyűjteni az idő előrehaladtával, hogy miért az Egyesült Államok jutott el arra a következtetésre, hogy változásokat kell kieszközölni a japán külpolitikán. Továbbá nemcsak erre a konzekvenciára jutottak az amerikaiak, hanem tevőlegesen is igyekeztek változtatni a helyzeten az expedíció elindításával. Lukácsék cikke szerint az Egyesült Államok kereskedelmi kapcsolatai miatt komoly tengeri flottával és konzuli ügynökséggel rendelkezik. Miután az angolok erőszakkal megnyitották Kínát, az amerikaiak is szerződést kötöttek az országgal, viszont a cikk szerint 50 millió lakossal rendelkező Japán „még a tekintete előtt is” zárva maradt. Ugyanakkor Japán éppen a San Francisco és Kína közötti csendes-óceáni postahajó útvonalba esik, így szükség lenne szénlerakatra Edóban („Jeddo”) vagy Nagaszakiban („Nangazaki”). További szempont a cikk szerint, hogy a Csendes-óceán északi részére összpontosuló cethasználatban is érdekelt az Egyesült Államok. Hajóik érintik a Japán partokat, a Rjúkjú-szigeteket („Lieu-Khieu szigetek”), a „Meaicosima csoportot, Jesso öbleit, sőt még a Kuril szigeteket és a kamtschatkai tengert” is, emiatt szükség lenne olyan helyekre, ahonnan élelmet tudnának felvenni, illetve „hajótörés esetén joguk van barátságos, vendégszerető elfogadást várni ott, hol nekik e partot elérni sikerült”.⁵³¹ Japán lakosainak számával kapcsolatban nyilván kevesen rendelkeztek pontos információval. Az Edo-korszakban, a 18. századra a japán lakosság elérte a 30 millió főt, ami nem is változott sokat a 19. század közepére, sőt, az 1870-es évek elejére sem érte el a 35 millió főt.⁵³² Összességében viszont elmondható, hogy a cikk megfelelően összegezte az amerikaiak indokait az expedícióval kapcsolatban. A cikk francia eredetijének megjelenési idejében az amerikaiak még nem tudtak elindulni, de mire 1853-ban a magyar sajtó is közölte az írást, addigra már a Perry vezette amerikai hajóraj meglehetősen közel járt Japánhoz, még ha az expedíció pontos tartózkodási helyéről csak később jutottak hiteles információkhoz az olvasók.

Így tehát megállapítható, hogy mindazok az okok, amellyel az expedíció szükségességét indokolni próbálta az amerikai politika, olvasható volt a magyar nyelvű sajtóban is. Már a legkorábbi cikkektől kezdve megjelentek a különböző szempontok, a hajótöröttekkel való bánásmód, a biztonságos kikötők szükségessége, a kereskedelmi kapcsolatok kialakítása, elérhető szénlerakatok a hajózási útvonalakon, illetve a keresztény hittérítés is. Érdekes látni azt is, hogy néhány szerzőben felmerült, hogy valóban békés szándékkal mennek-e az amerikaiak Japánba. Mindezenre a cikkek alapján leszűrhető leglényegesebb pont a szerzők szerint, hogy a nyugati szemszögből nézve hermetikusan elzárt Japánt meg kell nyitni. Az elzárkózó állapot már nem

⁵³¹ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 520–521.

⁵³² Nakabayashi Masaki – Fukao Kyoji – Takashima Masanori – Nakamura Naofumi: Property Systems and Economic Growth in Japan, 730–1874, *Social Science Japan Journal*, Vol. 23, Issue 2, 2020, 154. <https://doi.org/10.1093/ssjj/jyaa023> (Letöltés: 2024. november 8.)

tartható fenn azoknak az országoknak a szemében, akikkel egyébként Japán magától nem akart kapcsolatot fenntartani. A japánok sose gondolták magukat hermetikusan elzárt országnak – ahogy ez látható volt a *szakoku* időszakát tárgyaló résznél –, pusztán korlátozták a külföldiekkel való kapcsolattartást. Ezt ki tudja meddig tartották volna fenn, ha nincs külső kényszerítő tényező. Az amerikaiakkal mint nem klasszikus gyarmatosító hatalommal mindenesetre hosszútávon nem jártak rosszul, minthogy ahogy arra a következő cikk valószínűleg brit szerzője is utalt. Bár bizonyára nem feltétlenül arra gondolt, ahogy végül a dolgok alakultak. Ekkora már ugyanis – főként a készülődő amerikai expedíció hírére – más országok is elkezdtek foglalkozni Japán megnyitásának kérdésével.

8.2.5. Különböző reakciók az expedícióval kapcsolatban

Az amerikai expedíció tervezésének hatására más országok is elkezdtek érdeklődni Japán esetleges megnyitása iránt, így nemcsak az amerikai hírek között találkozni ezzel a témával. A *Pesti Napló* részletes cikket közölt az angol–japán helyzetről is, illetve az amerikai expedícióról április 3-án az angol hírek között. A cikk március 27-én jelent meg a *Times*ban, és főként angol viszonylatban foglalkozott a kérdéssel, de annyiban amerikai szempontból is érdekes, hogy a szerző teljes mértékben támogatta az amerikai tervet. Perryt a legnagyobb amerikai tengerésznek írta le, így személyét ő is dicsérte. Erősen vitatja ugyanakkor Japánnak az elzárkózáshoz való jogát, ami miatt szerinte rokonszenvre sem számíthat, amikor egy „nagyobb hatalom kényszerít benneteket okosabbá tenni!”. Míg Perry – ha emberségesen jár el – számíthat az egész világ „művelt nemzeteinek” támogatására. A japánokkal szemben arrogáns hangvételű cikkben feltette azt a kérdést is a szerző, hogy ha a japánok hallgatnak az elzárkózás jogosságáról, akkor vajon lesz-e erejük, annak ellenére, hogy harciasabbnak tartja őket, mint a kínaiakat. Azonban a japánok sem tehetnek a „meglepő hatalom és művelődés ellenében.” Támadja a hollandok politikáját, véleménye szerint miattuk gyűlölik az európaiakat a japánok, de az angolokat is hibásnak tartja, mert nem foglalkoztak többet a szigetországgal. Ez utóbbi miatt sajnálkozik is, mivel így az amerikaiak fognak hasznot húzni a helyzetből. Meglátása szerint viszont az amerikaiak nem hódítók, mert a hódítás kora a szerző szerint lejárt. „Senki sem lehet most oly kegyetlen és esztelen, hogy erőszak által kívánjon magának bajt szerezni.” A humanitás és a politika olyan jelleget ad az amerikai expedíciónak, „melyet a brit politikának adott China irányában. Az ázsiai népekkel való szabad közlekedés megnyeréséről, s azoknak a művelődés folyamába való felvételéről van szó.” A cikk szerint az expedíció már valószínűleg úton van,⁵³³ de az korábban látható volt, hogy az indulás egészen novemberig tolódott. A *Times* cikkének szerzője

⁵³³ Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 621. szám, 1852. április 3., o.n.

a gyarmatosítás és a nyugati „művelődés” felsőbbrendűségének tudatában írta a japánokat kioktató cikkét. Sajnálkozik, hogy nem az angolok fognak hasznot húzni Japán esetleges megnyitásából, amelyre a szerző szerint feltétlenül szükség van, mert nem „okos” dolog az elzárkozó politika. Ez érdekes viszonyban áll azzal a kijelentésével, hogy a hódítások kora lejárt, és az amerikaiak nem hódítók, sőt, az angolok sem voltak azok Kína esetében, bár ez szintén nézőpont kérdése. A korban a japánok művelt népek közé bevonása a megnyitást követően több helyen is előfordult a cikkekben, a korszellemnek megfelelően, hol kisebb, hol nagyobb vehemenciával, ahogy ez a *Pesti Napló* április 17-én megjelent számában is látszik. Egy másik cikkben a *Journal des Débats* alapján a francia hírek között említették meg, hogy Kína és ezek az országok 10 éven belül az európai „csapásoknak ellent nem állhatva, a nyugati polgárisodáshoz csatlakoznak”,⁵³⁴ tehát, mint látható, a korszellem különböző nyugati országok (köztük komoly gyarmatokkal rendelkezők) lapjairól vissza-visszaköszönt, és eljutott a magyar sajtóba is.

Az angolok hozzáállását az amerikai expedícióval kapcsolatban nemcsak az április elején megjelent számban lehetett olvasni. Május 27-én 8 nappal korábbi londoni hírek között jelent meg egy Japánról szóló cikk, amely főként a hollandok helyzetével foglalkozott,⁵³⁵ viszont itt is megemlítték az amerikai expedíció miatt Japán iránt megnőtt érdeklődést. A cikk szerzője optimista az amerikaiak sikerével kapcsolatban, szerinte ugyanis bátor vállalkozó szellemük miatt az expedíció bizonyára eredményes lesz. Az angolok magatartásával kapcsolatban pedig azt írta, hogy eddig vagy nem akarták, vagy nem merték megnyitni Japánt, és feszülten várták a további tudósításokat az amerikai vállalkozással kapcsolatban.⁵³⁶ Tehát nem egy angol cikk és szerző is dicséri vagy egyenesen irigyli az amerikaiak lépését az expedíció felállításával és elindításával kapcsolatban, és kritikus a saját kormánya lépéseivel szemben, mert ebben a kérdésben véleményük szerint egyértelműen le voltak maradva. Emiatt a várható dicsőség és a megnyitásból származó haszon sem az angolok bevételeit fogja gazdagítani.

A *Pesti Napló* április eleji cikkétől eltérő hangnemű írás jelent meg április közepén szintén ugyanott, ismét a *Times*ra, illetve annak a New York-i levelezőjére hivatkozva. Eszerint néhány nap múlva elindul az expedíció, két nagyobb és két kisebb gőzhajóval, amelyek aztán a japán partoknál és az indiai vizeken állomásozó flottával fognak egyesülni a tervek szerint. A cikk kitért James Biddle 1846-os útjára is, ahol Biddle *commodore*-nak több ágyúja volt ugyan, de kevesebb hajója, és nem volt köztük egy gőzhajó sem. A szerző szerint viszont most már egy flotta ereje nem az ágyúk számától függ, mert többet ér egy-két nehézágyús gőzhajó, mint egy egész vitorlásflotta. A Perry által vezetett amerikai hajóraj pedig nagyobb is, mint kell, ahhoz

⁵³⁴ Franciaország, *Pesti Napló*, III. évf., 632. szám, 1852. április 14., o.n.

⁵³⁵ Ld. ott.

⁵³⁶ Külföld, Nagybritannia, *Pesti Napló*, 665. szám, o.n.

képest, mint amennyire a békésnek titulált missziónak szüksége lehetne. A szerző szerint tehát mindez arra utalhat, hogy más céljuk is lehet, mint amit kormány állított. Ugyanis azt mondták, hogy csak az indiai, kínai és japán partokat akarják hidrográfiai szempontból felmérni. Bizonyára az is szerepet játszik a cikk szerint, hogy új területeket keresnek, és angol példák alapján fognak eljárni. Valószínűleg azonban „kevesebb mérséklettel”, mert a Sandwich-szigetek már „rothadt gyümölcsképen hullnak ölükbe; a sor most Japanra került”. Amerikai szárazfölddel már végeztek, Európában „nincs mit keresni”, így Ázsiában érdemes „tenni egy kis vadászatot” az amerikaiaknak. Azzal a megállapítással is élt a szerző, hogy az Egyesült Államokban minden párt „hirlapjai csodálatosan egyetértők”, ha hatalom és birtok növeléséről van szó, és valószínűsíti, hogy az expedíció az elnökválasztásra is hatással lesz.⁵³⁷ Az expedíció indokaként a hidrográfiai felmérések még nem szerepeltek korábban, így ez szintén újdonságnak tekinthető. Ennek a cikknek a szerzője viszont inkább aggódik, és szkeptikus az amerikaiak szándékát illetően, túlzónak találja a flotta méretét is. Amint láttuk korábban, az akkori amerikai haditengerészet kötelékébe tartozó hajók körülbelül 20%-át küldték,⁵³⁸ így a békés szándékot valóban nehéznek tűnik elhinni, területszerzés tűnik a szerző szerint inkább valószínűnek, amelyet a technikai fejlődés is elősegíthet. Egy megfelelően felszerelt gőzhajó többet ér, mint egy hasonlóan felszerelt vitorlás.

Tehát a magyar sajtó az amerikaiak Japánba tervezett expedíciójával kapcsolatban főként az angol sajtóban megjelent véleményeket és reakciókat közvetítette a hazai olvasók irányában. A kor legnagyobb gyarmatbirodalmával rendelkező országának írói különböző vérmérséklettel álltak a témához; volt, aki hibáztatta a saját kormányát, hogy miért nem ők léptek Japán megnyitásának kérdésében, míg más igyekezett finomabban fogalmazni, de érezhető, hogy az angol sajtó munkatársai úgy érezték, hogy Japán megnyitásának kérdésében le vannak maradva, és ezt vélekedés eljutott a magyar olvasókhoz is.

8.2.6. Dokumentumok

Az amerikai expedíció bevezetőjében már volt szó az expedícióhoz szükséges dokumentumokról, megbízólevelekről és japán uralkodójának küldött iratokról is. Erről a sajtóban is beszámoltak, így nemcsak a külföldi, de a hazai olvasók is értesülhettek ezekről már 1852 májusának elején. Május 7-én jelent meg a *Pesti Napló*ban április 17-ei New York-i hírekre hivatkozva, hogy az elnök a szenátushoz intézett japán expedícióval kapcsolatos előterjesztését már ki nyomtatták, viszont az expedíció céljáról nem tartalmaz sokkal több információt azon túl, amit

⁵³⁷ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 630. szám, 1852. április 15., o.n.

⁵³⁸ Mitani: *Escape from Impasse*, 97.

eddig is tudni lehetett. Ugyanakkor megjelent Fillmore elnök japán császárhoz intézett levele is,⁵³⁹ legalábbis annak egy ekkor még nem végleges változata. A végleges novemberi keltezésű változatot Perry nem sokkal az indulás előtt kapta kézhez.⁵⁴⁰ A cikk szerint, ha ezen levél alapján akarják megítélni az expedíciót, akkor csak barátsági és kereskedelmi kapcsolatok létesítéséről van szó. A levél magyar fordítását is közölték:

Én önhez [...] egy általam kinevezet követet küldök, kinek vallásügyi küldetése nincs. Ő parancsomra megy, Önnek legmelegebb üdvözlétemet megvinni, s az országaink közti barátságos és kereskedelmi viszonyokat előmozdítani. Ön tudja, hogy az amerikai egyesült államok most egy tengertől a másikig terjednek ki, hogy Oregon és Kalifornia az ő határukhoz tartozik, és hogy ezen, arany, ezüst és drágakövekben gazdag tartományokból gőzöseink kevesebb mint 20 nap alatt Ön boldog országának partjaihoz jutnak el. Számos hajónk jövőre Kalifornia és China közt minden évben, sőt talán minden héten megforduland; ezen hajóknak Ön országa partjai mellett kell elhaladniuk, vihar és szélvész Ön partjaihoz vetheti azokat; ennél fogva Ön jósága és hatalmától követelünk és várunk embereink irányában barátságos bánást, és vagyonunkra nézve óltalmat. Ohajtjuk, engedtessek meg népünknek az önével közlekedésbe lépés, mi egyébiránt senkit sem fogunk felhatalmazni, hogy Ön birodalmának törvényeit megsértse. A mi céljaink békés természetűek, azok csupán kereskedelmi összeköttetésekre vonatkoznak, és semmi másra.⁵⁴¹

A levélből kiderült az is, hogy odafigyeltek rá, hogy a japánok által elutasított vallási kérdésekre kitérjenek, így már az elején tisztázták, hogy nem vallásterjesztési célból érkeztek, hanem békés szándékkal, és mindössze baráti és kereskedelmi kapcsolatok létesítését szeretnék elérni. Az elnök kihangsúlyozta az országa akkori földrajzi viszonyait, és hogy közvetlenül el lehet érni a japán partokat, gőzhajóval akár 20 nap alatt. A levél végleges változatában ez a szám 18 napra módosult.⁵⁴² A földrajzi helyzet hangsúlyozása a cikk szerzője szerint is célszerű volt, illetve emberbaráti, de akár enyhe figyelmeztetésként is értelmezhető. A gőzhajók és a kereskedelmi vonalak említése is fontos része a levélnek. Az eddig nagyon távolinak tűnő ország 20 napnyi közelségbe került a 19. század közepére. Mindazonáltal, hogy nem csak évente, hanem heti szintű forgalmat lehetne folytatni a Csendes-óceánon Kalifornia és Kína között, szintúgy komoly fejlődést, illetve fenyegetettséget jelenthetett Japán számára. Ebből adódóan pedig szüksége lehet a hajóknak és az embereknek baj esetén segítségre és védelemre. Viszont ezen túlmenően szeretnének is kapcsolatba kerülni a japánokkal, természetesen az ország törvényeit tiszteletben tartva. Néhány nappal később, május 11-én azonban már arról lehet olvasni a lapban, hogy a szenátus nem elégedett az expedícióval kapcsolatos elnöki irattal, így valószínűleg bővebb felvilágosítást fognak követelni.⁵⁴³

⁵³⁹ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 649. szám, 1852. május 7., o.n.

⁵⁴⁰ *Letters from U.S. President Millard Fillmore and U.S. Navy Commodore Matthew C. Perry to the Emperor of Japan (1852–1853)*, Asia for Educators, Weatherhead East Asian Institute Columbia University, http://afe.easia.columbia.edu/ps/japan/fillmore_perry_letters.pdf (Letöltés: 2024. november 8.)

⁵⁴¹ Amerika, *Pesti Napló*, 649. szám, o.n.

⁵⁴² *Letters from U.S. President Millard Fillmore and U.S. Navy Commodore Matthew C. Perry to the Emperor of Japan (1852–1853)*

⁵⁴³ Északamerika, *Pesti Napló*, III. évf., 652. szám, 1852. május 11., o.n.

A május 28-án megjelent számban újabb, az expedícióval kapcsolatos dokumentumot ismerhettek meg az olvasók. A New York-i *Herald*ra hivatkozva jelent meg Daniel Webster (a cikkben magyarosan Webster Dánielként szerepel) Aulick parancsnokhoz, a japán expedíció vezetőjéhez intézett, 1851. június 10-ei keltezésű utasítása. A cikk megjelenési dátumához képest a közel egy évvel korábbi utasításban még John H. Aulick neve szerepelt. Eredetileg őt tervezték Japánba küldeni, később vette át Perry a feladatot. Az utasításban ennek ellenére még 1852 májusában is érdekes szempontok jelentek meg. A levél elején a gőzhajózás kiterjedéséről és jelentős gazdasági hatásairól írtak, utasok ezreit szállítják, és „felvilágosodást” visznek szerte a világban. Olyan útvonal jöhetne létre (Kalifornia és Kína között), amellyel körbehajózható lenne a Föld, ennek már csak egy láncszeme hiányzik. Az elnök mielőbb szeretne egy Kaliforniától Kínáig terjedő gőzhajózási útvonalat kialakítani, emiatt lenne fontos, hogy a japán császár engedélyt adjon, hogy szenet vásárolhassanak Japánban, mert szüksége van a gőzhajóknak szénre. Japán jól ismert két évszázados „féltékenysége” elvetett minden kapcsolatfelvételi ajánlatot, viszont a kereskedelem és az emberiség érdeke is, hogy a császár megengedje, hogy a Japánban található szén is elérhetővé váljon; nem az ország terményeire vagy termékeire lenne szükség. Említve volt az amerikai elnök japán császárhoz címzett levele is, amelyet Webster átadott Aulicknek. Erre a levélre a *Pesti Napló* szerkesztője is utalt, az egyik korábbi számban (649.) közölték is. Ezt kell Aulick kapitánynak több másik hajó kíséretében Edóba („Jeddo”) vinnie. A levél kínai fordítását az Egyesült Államok kantoni követsége fogja elkészíteni, amelyet Hongkongba vagy Makaóba terveznek küldeni, továbbá fog találkozni egy másik hajócsapattal is, akik azokat a hajótörött japánokat szállítják haza, akiket az Auckland hajó mentett ki. A terv szerint őket Edóba („Jeddo”) kell vinni, ahol át kell őket adni a hatóságoknak. Tolmács segítségével kell biztosítani a japánokat arról, hogy az amerikai kormány mindig segíteni fog az országuk partjaihoz sodródott japánokon, és ezt várják el fordított esetben is az amerikaiakkal szemben is.⁵⁴⁴

Korábban már volt utalás arra, hogy 1851 elején San Franciscóba érkeztek hajótörött japánok.⁵⁴⁵ Volt köztük egy később Joseph Hecoként (japán nevén Hamada Hiko-zó, 1837–1897, 浜田彦蔵) ismertté vált amerikai japán is, aki Kóbe (神戸) közeléből származott. Memoárjából kiderült, hogy mostohaapja és bátyja is tengerész volt, előbbi éppen Edóba szállított árut, amikor Biddle *commodore* két hajóval ott járt. Hajója egyike volt azoknak, amellyel az amerikai hajókat körbevették. Édesanyja halála után maga is tengerésznek állt, és az Eiriki Maru (栄力丸) fedélzetén volt, amikor azt egy vihar messzire sodorta a partoktól. A hajónak, hogy

⁵⁴⁴ Amerika. *Pesti Napló*, III. évf., 666. szám, 1852. május 28., o.n.

⁵⁴⁵ McOmie: *The Opening of Japan*, 59.

megóvják az elsüllyedéstől, elvágta az árbócat és a rakomány egy részét vízbe hajították. Ezzel a vihart túléltek ugyan, de így szinte lehetetlen volt visszajutni a hajóval Japánba, továbbá az Eiriki Maru fedélzetén iránytű sem volt. Volt náluk viszont elég élelem és víz is. Körülbelül 50 nappal később az Auckland rájuk lelt és megmentette a bajba jutott japán hajó legénységét. Az Eiki Maru ekkorra már nagyjából 500 mérföldre keletre sodródott Japántól. 42 nappal később, 1851. március 3-án értek San Franciscóba.⁵⁴⁶ John E. Van Sant 16, Robert F. Oaks 17 japánról irt, ahogy Charles Wolcott Brooks is, akik eljutottak az amerikai városba. Közel egy éves amerikai tartózkodás után a St. Mary (*sloop of war*)⁵⁴⁷ fedélzetén indultak vissza, 1852. március 12-én. Makaóba két hónappal később, májusban érkeztek meg, itt szálltak át a Susquehanna fedélzetére, amely ekkor még Aulick vezetése alatt állt, és innen indultak el Hongkongba. Aulick felmentése után Perry érkezésére hosszan kellett várni, így Joseph Heco Thomas Troytól ajánlatot kapott, hogy térjen vissza vele az Egyesült Államokba. Troytól tanult hosszabb ideje angolul, két társával együtt.⁵⁴⁸ Joseph Heco társai többségével szemben nem ekkor, hanem hosszabb amerikai tartózkodás után tért vissza Japánba.⁵⁴⁹ Tapasztalatait 1863-ban írta meg *Hjórjúki* (漂流記) című, kétrészes memoárjában.⁵⁵⁰

Történetük röviden említve volt a magyar nyelvű sajtóban is, Lukácsék János Japánról szóló cikkében. Az amerikai kapcsolatfelvételi kísérleteket összefoglaló írásának végén szerepelt, hogy néhány hónappal korábban – az eredeti cikk 1852-ben jelent meg, a magyar változat 1853-ban – a Polk „hadi gőzös” megmentett egy, a rossz időjárás miatt bajba került japán hajót. A hajó személyzete között „tanult és értelmes egyéniségek” is voltak, akik Kaliforniába kerültek. Velük az amerikai kormányt azt tervezte, hogy körútra viszik őket az országban, hogy a „köz-társaság nagyságával” megismerkedhessenek, és csak azután viszik őket vissza Japánba egy amerikai követ kíséretében.⁵⁵¹ Bár név szerint nem szerepeltek a japánok a cikkben, viszont a Polk⁵⁵² nevű hajó alapján azonosítani lehetett a történetet és a szereplőit. Ugyanakkor nem a Polk mentette meg őket, hanem az Auckland nevű kereskedőhajó, és csak később kerültek egy

⁵⁴⁶ Van Sant: *Pacific Pioneers*, 1. fejezet, *From Hamada to San Francisco* című rész, Joseph Heco életéről bővebben: Uo., 1. fejezet: Joseph Heco, a Catsaway in America;

Robert F. Oaks: Golden Gate Castaway: Joseph Heco and San Francisco, 1851–1859, *California History*, vol. 82, no. 2, 2004, 38–65. <https://www.jstor.org/stable/25161726> (Letöltés: 2023. szeptember 6.)

⁵⁴⁷ *St. Mary II. (1843/44–1873)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/st-marys-ii.html> (Letöltés: 2023. október 11.)

⁵⁴⁸ Oaks: *Golden Gate Castaway*, 49–50.

⁵⁴⁹ Brooks: *Japanese wrecks*, 12–13.

⁵⁵⁰ Hamada Hikozó, 浜田彦蔵 (Joseph Heco): *Hjórjúki* 漂流記 (*Memoirs of a Castaway*), 1863.

1. kötet: <https://libmma.contentdm.oclc.org/digital/collection/p16028coll7/id/3695> (Letöltés: 2024. november 8.)

2. kötet: <https://libmma.contentdm.oclc.org/digital/collection/p16028coll7/id/3698/> (Letöltés: 2024. november 8.)

⁵⁵¹ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 523.

⁵⁵² *Polk (1845–1854)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/polk.html> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

időre a Polk fedélzetére.⁵⁵³ Mindenesetre valóban kapóta jött, hogy a jószándék jeleként azzal is megpróbálják elnyerni a japánok jóindulatát, hogy a messzire került honfitársak hazajuttatásában segítenek. Hasonló próbálkozásokat – sikertelent és sikereset is – láttunk már korábban a Morrison incidensnél és Mercator Cooper esetében néhány évvel korábban.

Visszatérve a *Pesti Napló* május 28-ai cikkére, további utasításokat is meg lehetett ismerni. A japán császárnak címzett levelet annak a japán hivatalnoknak kell majd átadni, akit a császár küld hozzájuk, illetve tudatni kell vele a látogatás fő célját is. Szeretnének megfelelő áron vásárolni a gazdag japán szénkészletekből. Amennyiben viszont továbbra is ragaszkodnának a zárt rendszerükhöz, akkor az is megoldás lenne számukra, hogy a szenet a japánok szállítsák hajókon valamelyik könnyen megközelíthető szomszédos szigetre. Azt is hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok nem rendelkezik saját polgárainak vallása felett, így nem kell attól sem tartani, hogy vallási kérdésekbe beavatkoznának egy idegen országban. Remélik továbbá, hogy sikerül meggyőzni őket egy baráti és kereskedelmi szerződés megkötéséről, habár az elnök azzal is tisztában van, hogy eddig ebben az ügyben senki sem járt sikerrel. Ennek ellenére John H. Aulick felhatalmazást kap, hogy tárgyaljon egy ilyen szerződésről, és a szerződést is megkötetheti. Ennek elősegítésére mellékelnek korábbi szerződések másolatait is, amelyet Kínával, Sziámmal és Ománnal kötöttek. Ezek példaként szolgálhatnak egy Japánnal történő szerződéskötés esetén is. Az is fontos lenne, hogy használhassanak japán kikötőt, és hogy eladhassák a rakományt is, anélkül, hogy túl magas vámot szabnának meg. A legfontosabb viszont az lenne, hogy a japán kormány megvédje az amerikai hajósokat és az amerikai vagyont, amennyiben „partjaihoz vettetnék”. Erre a mintaként küldött szerződések közül a maszkati szerződés 2. cikkelye és a sziámi szerződés 5. cikkelye részletesen kitért. Minden szerződést a szenátus elé kell terjeszteni, de a nagy távolság és az előre nem látható akadályok miatt a ratifikált szerződések kicserélésére érdemes lenne 3 éves határidőt meghatározni.⁵⁵⁴

A gazdag japán szénkészletek a cikkben némiképp magyarázatra szorulnak, mert nem tudni, hogy honnan vették az információt, de a 19. századi ipari igényeihez mérten a Japán természeti erőforrásokban szegény volt. Elképzelhető, hogy az esetleges gazdag készletekről szóló feltételezés valamilyen korábbi híradásra utalt vissza, amely még az akkor gazdag ezüstkészletekről szólt. Született erről 1619-ben spanyol beszámoló is, de ezek a készletek a 17. század végére kimerültek.⁵⁵⁵ Ennélfogva Japán megnyitásának kikényszerítése ebből a szempontból nem

⁵⁵³ Van Sant: *Pacific Pioneers*, 1. fejezet, From Hamada to San Fransisco rész vége és a The Education of a Japanese Castaway rész.

⁵⁵⁴ Amerika, *Pesti Napló*, 666.szám, o.n.

⁵⁵⁵ Conrad Totman: *Early Modern Japan*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1995, 10, 146–147.

játszhatott komoly szerepet, de a hajózási útvonalakon valóban szükség volt biztonságos kikötőkre és szénlerakatok létesítésének lehetőségére.

A cikkekre visszatérve tehát a *Pesti Napló* közölte a császárnak címzett levél egy változatát és az expedíció vezetőjének címzett utasítás egy változatát is. Fontos kérdés számukra a gőzhajózás, az ehhez szükséges szén, valamint kereskedelmi útvonal létrehozása Kína és az Egyesült Államok között. Ehhez kellene útközben szénfelvevő helyek és biztonságos kikötők, ahol az amerikaiak biztonságban lehetnek, és védelem alatt állhatnak. Ebből a szempontból áthidaló megoldásként megfelelne nekik az is, hogy a japánok szállítsanak egy területükön kívül eső, de könnyen elérhető szigetre szenet. Szeretnék árukereskedelmet is folytatni, számukra nem túl magas vám mellett. Kihangsúlyozták mind az Aulicknak küldött utasításban, mind a császárnak küldött levélben a japánok számára hosszú ideje fontos vallási kérdést. Ezek alapján az Egyesült Államoktól ilyen szempontból semmiképp sem kell tartani, mert saját országukban sem avatkoznak bele ilyen kérdésekbe, máshol sem szoktak. Jóindulat mutatása érdekében megmentett hajótörött japánokat is segítenek hazajuttatni. Szeretnék, ha ugyanilyen bánásmódban részesülne a bajba jutott amerikai hajósok is. Amennyiben lenne rá lehetőség, szeretnék szerződést is kötni, amihez mintát is adtak az expedíció vezetőjének. A mintaként szolgáló más országokkal kötött korábbi szerződések közül a kínai a *Treaty of peace, amity, and commerce, between the United States of America and the Chinese Empire*, vagy röviden a *Treaty of Wangxia* 1844-ben született.⁵⁵⁶ Az Ománnal kötött *Treaty of amity and commerce, between the United States of America and his Majesty Seyed Syeed Bin, Sultan of Muscat, and his dependencies* 1833-ban kelt,⁵⁵⁷ ahogy a sziámi *Treaty of amity and commerce between his Majesty, the Magnificent King of Siam, and the United States of America* is.⁵⁵⁸ Utóbbi szerződés 5. cikkelye hangsúlyozta azt is, hogy a bajba jutott amerikai hajósok és a vagyon védelmi költségeit az uralkodó állja, de ezeket a költségeket később az Egyesült Államok megtéríti. Ez azt is mutatja, hogy tényleg felkészültek arra, hogy valamilyen szerződést kössenek a japánokkal, ehhez egymástól kisebb nagyobb mértékben eltérő szerződéseket John H. Aulick rendelkezésére bocsátottak. Kifejezetten érdekes látni, hogy mekkora érdeklődéssel figyelte a világ az eseményeket. A még el sem indult expedícióval kapcsolatban megjelentek a sajtóban a szükséges dokumentumok

⁵⁵⁶ *Treaty of peace, amity, and commerce, between the United States of America and the Chinese Empire*, July 3. 1844, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hncv31&seq=3> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

⁵⁵⁷ *Treaty of amity and commerce, between the United States of America and his Majesty Seyed Syeed Bin, Sultan of Muscat, and his dependencies*, September 21. 1833, in U.S. Statutes at Large, Volume 8. Treaties Between the United States and Foreign Nations (1789–1845), Buffalo, N.Y., Dennis & Co., 1963, 458–460. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lsl/l1sl-vol-8-foreign-treaties/l1sl-vol-8-foreign-treaties.pdf> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

⁵⁵⁸ *Treaty of amity and commerce between his Majesty, the Magnificent King of Siam, and the United States of America*, March 20., 1833, in U.S. Statutes at Large, Volume 8. Treaties Between the United States and Foreign Nations (1789–1845), Buffalo, N.Y., Dennis & Co., 1963, 454–465. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lsl/l1sl-vol-8-foreign-treaties/l1sl-vol-8-foreign-treaties.pdf> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

összefoglalói, így az expedíció vezetőjének megbízása és az amerikai elnök a japán császárnak címzett levele is. Ezek tartalma is megismerhető volt, így az olvasók számára is látszott, hogy sok mindenre figyeltek az amerikaiak a dokumentumok összeállításánál, hogy minél jobb és vonzóbb ajánlatot tehessenek a japánoknak. Szerepeltek bennük a japánok számára kényes témák (vallás), illetve a minimális engedmény esetén elfogadható kompromisszumok is, amelyekkel az Egyesült Államok elégedett lenne (ld. szénlerakó állomások valamelyik távolabbi, lakatlan szigeten). Ezekről pedig nemcsak a nemzetközi sajtó számolt be részletesen, hanem a hazai sajtó is tájékoztatta az olvasókat.

8.2.7. Mikor indul az expedíció?

Az expedíció indulását 1852 márciusára tervezték, de az, hogy nem tudtak az eredeti tervek szerint útnak indulni, már az április végén megjelent hírekből egyértelműen látszott. A *Pesti Napló* április 28-án az amerikai hírek között írta meg, hogy még tárgyalnak az expedícióról, de egyelőre nincs további eredmény.⁵⁵⁹ Valóban volt vita a szenátusban, hogy egyáltalán elindítsák-e az expedíciót vagy sem. Néhányan azzal is megvádolták a *whige*ket, hogy háborút akarnak indítani Ázsiában. *Whig* oldalról is volt kritika, amely szerint hamarabb kellett volna expedíciót küldeni Japánba. A korábbi cikkben említett amerikai elnökválasztás is közelített,⁵⁶⁰ 1852 novemberében volt esedékes, ahogy erről az amerikai *Lafayetteville Observer*⁵⁶¹ is beszámolt.⁵⁶² Ennek is megvolt a hatása, de felmerültek más problémák is az indulással kapcsolatban.⁵⁶³ Néhány nappal később viszont már április 10-ei amerikai hírek alapján az jelent meg, hogy a kongresszus levelet kapott Graham „tengerészeti titkártól”, amelyben azt írta, hogy az expedíció „hőn pártoltatik”. Ebben a levélben nem szerepelt katonai szándék, csupán annyit írtak, hogy ezeken a vizeken „czélszerű és hatályos őrködésről, senkit sem fog az álgyukkal és lőszerezl bőven ellátott figyelő-flotta mellékeczélja iránt tévedésbe hozhatni”⁵⁶⁴. Így itt is felmerült a cikk szerzőjében, hogy az alapvető felszereltségen túl messze jobban ellátták a hajókat fegyverekkel, így az amerikaiak békés szándékával kapcsolatban ismét a szkeptikusabb vélemény fogalmazódott meg.

Az elindulással kapcsolatban legközelebb júniusban írtak a *Pesti Napló*ban. Még mindig nem keltek útra, de a tervek szerint augusztus végén már el fognak indulni. Ezt az információt

⁵⁵⁹ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 641. szám, 1852. április 28., o.n.

⁵⁶⁰ McOmie: *The Opening of Japan*, 60.

⁵⁶¹ *Fayetteville observer*, Fayetteville, Tennessee, 1850–1966.
<https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn85033395/> (Letöltés: 2024. október 29.)

⁵⁶² Pierce Elected! *Fayetteville Observer*, vol. 2., no. 42., november 11., 1852, o.n.

⁵⁶³ Mitani: *Escape from Impasse*, 97.

⁵⁶⁴ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 646. szám, 1852. május 4., o.n.

a francia hírek között lehetett olvasni, New Yorkból írták meg az *Univers* nevű lapnak. Felmerült az is, hogy mindez Fillmore elnök és Daniel Webster népszerűségének növelése érdekében is történhetett. Arról is írtak, hogy Perry csak azzal a feltétellel vállalta el a parancsnokságot, hogy ha visszavezetik a testi fenyítést, mert amióta megszüntették ezt a büntetési formát, fegyelemeztlenek a tengerészek. Kiderült továbbá az is, hogy sikerült beszerezni egy jezsuiták által írt Japánról szóló történeti és földrajzi tekintetben jelentős művet, de a mű címe nem szerepelt a cikkben.⁵⁶⁵ A testi fenyítés mint büntetési forma alkalmazásával kapcsolatban Perrynek az volt a véleménye, hogy minimálisra kell csökkenteni,⁵⁶⁶ így inkább az erre vonatkozó szabályok módosítását támogatta, mint az azonnali betiltást. Továbbá a több érintett magasrangú tengerésztisztrel való egyeztetést és konszenzusos megoldást preferálta.⁵⁶⁷ Hosszabb viták után a kongresszus végül 1850 szeptemberében betiltotta a korbácsolást a haditengerészetnél,⁵⁶⁸ így mire a Japánba küldött expedíció útra kelt, ezzel az általa egyébként nem kedvelt⁵⁶⁹ fegyelmelési tétellel már nem számolt. Az viszont kifejezetten érdekes, hogy az ezzel kapcsolatos vélemények 1852-ben, a betiltás után két évvel még mindig előkerültek, akár volt róla szó az expedíció vezetésének elvállalásakor, akár nem.⁵⁷⁰ Egy ilyen hosszú, sok embert és sok hajót megmozgató küldetés esetén a megfelelő fegyelem fenntartása szintén nem volt elhanyagolható tényező, Perry pályafutása nagy részében a fizikai fegyelmelési eszköz engedett volt, de 1850 után ez a kérdés már lekerült a napirendről. Az mindenestre ebből is látszik, hogy Perry tényleg igyekezett mindenre gondolni, akár a fegyelemről, akár az információk kiszivárgásáról volt szó. Mint ahogy korábban említettem, az expedícióban részt vevő civileket haditengerészeti pozícióban (*acting master's mates*) vette fel, így kevesebb fizetést kellett nekik adni, viszont vonatkoztak rájuk a haditengerészeti szabályok, és kontroll alatt tudta tartani az információk kikerülését is.⁵⁷¹

Június folyamán a *Pesti Naplón* kívül egy újabb magyar újság is foglalkozott az expedícióval, mégpedig a *Hölgyfutár* című irodalmi lap. Az egyik június végi számban az szerepelt, hogy egyre jobban kiterjed az amerikai kereskedelem, és a japán császár úgy tűnik, hogy már

⁵⁶⁵ Franciaország, *Pesti Napló*, III. évf., 676. szám, 1852. június 11., o.n.

⁵⁶⁶ Myra C. Glenn: The Naval Reform Campaign Against Flogging, a Case Study in Changing Attitudes Toward Corporal Punishment, 1830–1850, *American Quarterly*, vol. 35, no. 4, 1983, 423. <https://www.jstor.org/stable/2712878> (Letöltés: 2023. október 10.)

⁵⁶⁷ Griffis: *Matthew Calbraith Perry*, 265–266.

⁵⁶⁸ Glenn: The Naval Reform, [408.]

⁵⁶⁹ Griffis: *Matthew Calbraith Perry*, 265.

⁵⁷⁰ A témával kapcsolatban bővebben Myra C. Glenn fenti tanulmánya, illetve az Amerikai Haditengerészet Naval History and Heritage Command honlapján található összefoglaló adhat további tájékoztatást. *Brief History of Punishment by Flogging in the US Navy*, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/b/brief-history-punishment-flogging-us-navy.html> (Letöltés: 2023. október 10.)

⁵⁷¹ McOmie: *The Opening of Japan*, 61.

megengedi, hogy a Japán szigetekhez is hajózhassanak az „ujvilág hajói”.⁵⁷² Bár az expedíció még el sem indult, de annyi hír jelent meg a róla a lapokban, hogy néhány már szinte tényként kezelte, hogy hajlandóságot mutatnak a japánok az ország megnyitására.

Az amerikai hajózás kiterjedése is említve volt július elején a *Pesti Napló*-ban az amerikai hírek között. A cikk szerint az észak-amerikai hajózás még sosem fejtett ki olyan óriási tevékenységet, mint „most”. Emiatt a kormány nehézségekbe is ütközik a japán expedíciót illetően, mert nincs elég legénység, pedig még jobban is fizetnek, mint az angol matrózoknak.⁵⁷³ Az 1850-es évek elején összeállított *U.S. Congressional Serial Set* alapján megállapítható, hogy a legalacsonyabb beosztással rendelkező tengerész éves fizetése az amerikai haditengerészetnél évi 120 dollár volt,⁵⁷⁴ ami vonzóbb az angol fizetéshez képest az újság szerint, mégis gondot okoz a hajók megfelelő legénységgel való ellátása. A sajtó ezt is az indulást hátráltató tényezők közé sorolta.

Július közepén, május 22-ei kantoni hírek alapján írta szintén a *Pesti Napló*, hogy az amerikai flotta „alkudozik Japannal”,⁵⁷⁵ de ez is valószínűsíthető elírás vagy félreértés, mert májusban még nem indultak el, ahogy még júliusban sem. Július 21-én azonban már arról számoltak be, 1 hónappal korábbi kínai hírek alapján, hogy Kantonban találkozott a Japánba szánt amerikai hajók közül a Susquehanna gőzfregatt, a Plymouth „korvett” (*sloop of war*) és a St. Mary (*sloop of war*) és Saratoga „kompok” (*sloop of war*).⁵⁷⁶ Mint az expedícióban részt vevő hajókkal foglalkozó fejezetben is kifejtettem, a cikkek szívesen írnak a hajókról, de gyakran elírták a típusokat. A St. Mary valóban része volt az amerikai csendes-óceáni flottának, de nem volt tagja a Japánba szánt amerikai expedíciónak,⁵⁷⁷ a másik 3 viszont igen. Hasonló hírekről számolt be az augusztus 18-ai szám is, július 31-ei hírekre hivatkozva. Az expedíció hajóinak egy részét már japán vizekre küldték, a Mississippit pedig New Yorkban már feltöltötték a szükséges szénkészletekkel is.⁵⁷⁸ Augusztus 21-én azonban azt írták, hogy nem rendelkeznek semmilyen további információval az expedícióval kapcsolatban. A hajók még mindig kínai vizeken tartózkodtak. A sajtó szerint mindenki úgy véli, hogy az elnök japán császárhoz intézett levele sose jut az uralkodó kezébe, mert „miután a szokásos etiquette szerint akármely japáni lakosnak is, ki a kézhez szolgáltatást magára vállalná, nem maradna egyéb hátra, mint tulajdon hasát

⁵⁷² Hirharang, *Hölgyfutár*, III. évf., 140. szám, 1852. június 22., 566.

⁵⁷³ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 697 (696.) szám, 1852. július 6., o.n.

⁵⁷⁴ *Index to Executive Documents, Printed by Order of the Senate of the United States During the First Session of the Thirty-First Congress, 1849–1850*, Washington, WM. M. Belt, 1850, (U.S. Congressional Serial Set No. 549 - Senate Executive Documents, Vol. 1.), 569–579. https://www.govinfo.gov/app/details/SERIALSET-00549_00_00 (Letöltés: 2024. október 29.)

⁵⁷⁵ Telegrafi tudósítások, *Pesti Napló*, III. évf., 704. szám, 1852. július 15., o.n.

⁵⁷⁶ China, *Pesti Napló*, III. évf., 709. szám, 1852. július 21., o.n.

⁵⁷⁷ *St. Mary*, Dictionary of American Naval Fighting Ships.

⁵⁷⁸ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 733. szám, 1852. augusztus 18., o.n.

fölmetszeni”,⁵⁷⁹ utalva a szamurájok rituális öngyilkosságának szokására. A szerző ezen megjegyzése tekinthető egyfajta iróniának is, amivel a küldetést eleve a megvalósíthatatlan kategóriába sorolta. Tehát az expedíció sikerességével kapcsolatban erősen szkeptikus ő is, illetve sokan mások is. Szeptember 10-én augusztusi, Bostonból érkezett hírekre hivatkozva írták, hogy Perry visszatért New Yorkba a Mississippivel, és szeptember 1-jén indul Japánba.⁵⁸⁰ Időközben ugyanis megbízták, hogy rendezzen egy halászhajó vitát Kanadában.⁵⁸¹

A hírekkel ellentétben még szeptember elején sem keltek útra, sőt, szeptember folyamán több hír ezzel kapcsolatban nem jelent meg, ahogy októberben sem igazán találkozni sok újdonsággal a cikkekben. Október 17-én Liverpoolból érkezett távirati tudósítások alapján, szeptember végi New York-i és bostoni hírekre hivatkozva írtak a tervezett indulásról. Az ekkor kitűzött dátum november 10. volt, illetve írtak három, az expedícióban részt vevő hajóról (Mississippi, Princeton és Alleghany).⁵⁸² Október 21-én szeptember 28-ai New York-i hírekre hivatkozva írták, hogy három nappal korábban döntöttek Washingtonban a küldöttség tényleges elindításáról. A három hadihajó a cikk szerint nem egyszerre fog indulni: a Mississippi Long kapitány parancsnoksága alatt november 1. és 10. között indul, a Perry vezette Princeton és az Alleghany januárban, tehát ez „még messze távolban van”.⁵⁸³ Mint látható volt korábban, sem a Princeton, sem az Alleghany nem tudott részt venni az expedícióban, időben nem javítható technikai problémák miatt. A cikkben említett Long kapitány egyelőre nem azonosítható, Francis L. Hawksnál nem szerepel, a Mississippin szolgáló parancsnok vezetéknévén Lee volt,⁵⁸⁴ teljes nevén Sydney Smith Lee.⁵⁸⁵ A tervezett novemberi indulást a november 7-én megjelent szám is megerősítette.⁵⁸⁶

Ezek alapján leszűrhető a cikkekből, hogy hiába nem tudott Perry elindulni az eredeti tervek szerint 1852 márciusában Japánba, tavasztól novemberig szinte nem múlt el úgy hónap, hogy ne szerepelt volna valami a lapokban az expedícióval kapcsolatban. Többször írtak az indulást nehezítő tényezőkről, az elnökválasztásra gyakorolt hatásáról, Perry egyéb feladatairól, illetve feltételeiről, az indulás folyamatos halasztásáról stb. Tehát még el sem tudtak indulni, mégis folyamatosan találkozhatott ezzel a témával a magyar olvasó is. Látszik, hogy mennyire nagy

⁵⁷⁹ Keletindia és China, *Pesti Napló*, III. évf., 735. szám, 1852. augusztus 21., o.n.

⁵⁸⁰ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 751. szám, 1852. szeptember 10., o.n.

⁵⁸¹ Mitani: *Escape from Impasse*, 97., Griffis: *Matthew Calbraith Perry*, 298.

⁵⁸² Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 783. szám, 1852. október 17., o.n.

⁵⁸³ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 786. szám, 1852. október 21., o.n.

⁵⁸⁴ *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan Performed in the Years 1852, 1853, and 1854 Under the Command of Commodore M. C. Perry, United States Navy by Order of the Government of the United States*, vol. II. Washington, A.O.P Nicholson, 1856, 410. <https://archive.org/details/narrativeof-exped02perr/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2024. november 8.)

⁵⁸⁵ McOmie: *The Opening of Japan*, 60.

⁵⁸⁶ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 800. szám, 1852. november 7., o.n.

érdeklődéssel figyelte a világ és a sajtó az amerikaiak tervét, pedig még szinte semmi kézzelfogható előrelépés nem történt az ügyben 1852 novemberéig.

Japánról és a japánokról ezekből a hírekből az eddigieken túl, szóba került az egyik cikkben a *szeppuku* (切腹) – a szerző úgy gondolta, hogy az amerikai elnök császárnak címzett levele nem fog eljutni, mert annak a személynek, akinek kézbesíteni kellene a levelet, utána öngyilkosságot kellene elkövetnie, így valószínű, hogy bárki elvállalná a feladatot. Ebből következően valamilyen szinten ismert volt a szamurájok rituális öngyilkosságának szokása a vizsgált korszakban, illetve máshol is említették, hogy a becsület megőrzése érdekében tették.⁵⁸⁷ Ezzel egy újabb érdekességgel bővíthetett az olvasók Japán-képe.

8.2.8. Az expedícióban résztvevők száma és az indulás

1852 novemberében viszont érzékelhető változás volt folyamatban az expedícióval kapcsolatban. A hosszas várakozás úgy tűnt, hogy véget ér és ténylegesen útra kelhet Perry Japán felé, így megjelentek a lapokban az expedíció létszámával kapcsolatos információk is. November közepén arról írtak a *Pesti Napló*-ban, hogy a Mississippi október 23-án Annapolisba ment, onnan indul tovább majd Japánba. A fedélzetén 375 ember, 291 matróz, 45 „tengeri katona” és 39 tiszt tartózkodik.⁵⁸⁸ A többi hajóról a következő napi számban az jelent meg, hogy még kantoni vizeken járnak. Ha ebben az évben (1852) még elindulnak, akkor valószínűleg a brit *Serpent* hadihajó is fogja őket követni a tudósítás szerint.⁵⁸⁹ Az HSM *Serpent* (1832) tényleg ezeken a távol-keleti területeken járt ekkor, részt vett a második angol-burmai háborúban, de 1852-ben Hongkongból Sydneybe hajózott, és nem Japánba.⁵⁹⁰

Nemcsak a *Pesti Napló* foglalkozott az expedícióval, a korábban említett *Hölgyfutár* című lap mellett a *Katholikus Néplap* is írt a témáról. Egyik novemberi száma közölte a *Japán polgárosítása* című cikket, amelyet főként az aktuális események inspirálhattak. A leginkább Xavéri Szent Ferenc munkásságával foglalkozó cikk számos egyéb témával is foglalkozik. Az írás elején a szerző a Perry vezette észak-amerikai expedíciót emelte ki, felsorolva a részt vevő hajók számát és felszereltségét is. A cikk szerint a 100 ágyús Vermont sorhajó, a 30 ágyús Macedonian fregatt, három korvett – a Plymouth, a Falmouth és a Saratoga – és három gőzhajó, a „Susquebonna”, „Mississippi” és a Princeton, így összesen 219 ágyú és majdnem 3000 ember

⁵⁸⁷ Becsület érzés a különféle nemzeteknél, *Regélő*, II. évf., 103. szám, 1834. december 25., 832.

⁵⁸⁸ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 807. szám, 1852. november 16., o.n.

⁵⁸⁹ Keletindia és China, *Pesti Napló*, III. évf., 808. szám, 1852. november 17., o.n.

⁵⁹⁰ HMS *Serpent* (1832 –1861), The Victorian Royal Navy, <https://web.archive.org/web/20230923152228/https://www.pdavis.nl/ShowShip.php?id=2052> (Letöltés: 2024. november 8.), illetve Naval Database <https://web.archive.org/web/20241108174245/https://freepages.rootsweb.com/~pbtvc/genealogy/18-1900/S/04216.html> (Letöltés: 2024. november 8.)

vesz részt az expedícióban.⁵⁹¹ A *Pesti Napló* néhány nappal későbbi, december 5-ei száma is utóbbi két számot említette az ágyukkal és a résztvevőkkel kapcsolatban. Az expedícióban részt vevő hajók száma és neve korábban már tisztázásra került. A *Katholikus Néplap* cikke nagyjából az előzetes tervek szerinti hajókat sorolta fel, de végül sem a Vermont, sem a Princeton nem tudott részt venni az expedícióban. A Falmouth sehol máshol nem volt megemlítve, az előzetes tervekben sem szerepelt. A szeptemberben eltűnt Albany keresésére küldték ekkoriban.⁵⁹² Az expedíció célja a cikk szerint Japán „polgárosítása”, azaz meg akarják győzni a császárt, hogy bánjanak emberségesen a hajótörött keresztényekkel, és kereskedjenek más országokkal is, „hogymás nemzetekkel baráti viszonyba, s a művelt népek nagy családjába lépjen”. Perrynek ezeket a célokat békésen kell elérnie, de ez a cikk is szkeptikus ezzel kapcsolatban, mert a 219 ágyú arra utal, hogy „ha a jó mód nem használ, hát utolsó okra az ágyukra hivatkozzék” a célok elérése érdekében.⁵⁹³

A *Pesti Napló*-ban a december elején megjelent hírek között is írtak a hajókról, november 27-ei New York-i forrásokra hivatkozva. 10 hadihajó és 3 „élelmi” hajó szerepelt a hírben, összesen 3000 fővel, és decemberben terveznek vitorlát bontani.⁵⁹⁴ Ugyanez jelent meg a két nappal későbbi számban az amerikai híreknél is.⁵⁹⁵ December közepén, november 17-ei philadelphiai hírek alapján még mindig csak a várható indulásról írtak. A Perry parancsnoksága alatt álló japán expedíció a cikk szerint nemsokára elindul Edóba („Jeddo”) és jóval erősebb lesz, mint azt eleinte tudni lehetett. Nagy mennyiségben visz „golyókat, bombákat”. Az expedícióban részt vevő hajók közül itt kettőt említettek meg a 96 ágyús és 800 fős Vermontot,⁵⁹⁶ (nem vett részt az expedícióban) és a Mississippi gőzhajót. A cikk az expedícióban résztvevők számával kapcsolatban 3045 főt írt az ágyúk számát 206-ra tette.⁵⁹⁷ Az utolsó hír 1852-ben Perryvel és az expedícióval kapcsolatban december 22-én jelent meg. Ebben egy december 6-ai elnöki üzenetről írtak, amelyben említik a vállalkozást, és azon információt is, hogy a Mississippi útra kelt.⁵⁹⁸ Tehát hosszú idő telt el az előzetesen tervezett márciusi indulás óta, de az év végére már útra tudott kelni Perry, erről pedig a magyar sajtó is beszámolt röviden december végén. A Japánba szánt amerikai expedíció – amelynek célja az volt, hogy hivatalos kapcsolatfelvételt

⁵⁹¹ Japán polgárosítása, *Katholikus Néplap*, 48. szám, [377].

⁵⁹² *Falmouth, (1827–1859)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/f/falmouth.html> (Letöltés: 2023. október 17.)

⁵⁹³ Japán polgárosítása, *Katholikus Néplap*, 48. szám, [377].

⁵⁹⁴ Legújabb posta, *Pesti Napló*, III. évf., 824. szám, 1852. december 5., o.n.

⁵⁹⁵ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 825. szám, 1852. december 7., o.n.

⁵⁹⁶ *Vermont I., (1848–1901)*, Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/v/vermont-i.html> (Letöltés: 2024. szeptember 18.)

⁵⁹⁷ Amerika, *Pesti Napló*, 831. szám, o.n.

⁵⁹⁸ Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 837. szám, 1852. december 22., o.n.

érjenek el Japánnal, és meg lehessen nyitni a nyugati országok, de minimum az amerikaiak számára – hosszú tervezés, szervezés és várakozás után végre el tudott indulni. Ez az időszak pedig nagyon jól nyomon követhető volt a hazai sajtónak, főként a *Pesti Napló*nak köszönhetően az esetleg idegennyelven nem tudó, és külföldi lapokhoz hozzá nem férő magyar olvasók számára is. Nagyon sokféle információt ismerhettek meg az érdeklődők a világszinten is nagy érdeklődéssel figyelt expedícióval kapcsolatban.

A szerzőkben viszont – amióta először írtak az expedícióról – időről-időre felmerült az aggodalom az amerikaiak békés szándékát illetően, mert túl nagynak tűnt a Japánba szánt amerikai flotta mérete, és túlságosan fel is fegyverezték. Ez tulajdonképpen jogos is volt, az amerikaiak tartottak az esetleges japán támadástól. Az első találkozások alkalmával ez a félelem a japán oldalról is felmerült, mert számukra is feltűnt a sok hajó és a komoly fegyverzet. Szerencsére fegyverek helyett tollakkal, papírokkal és ajándékokkal vívták meg ezt a csatát.

8.2.9. Ajándékok

Az expedíció előkészületeinél nemcsak a Japánnal kapcsolatos információszerzés, hanem a japánok figyelmét és érdeklődését felkeltő ajándékok összeállítására is nagy hangsúlyt fektettek, amiről a hazai sajtó is beszámolt.

Az első információkról ezzel kapcsolatban a *Pesti Napló*ban lehetett olvasni, 1852 december közepén. A hajókon, az ágyúk és a résztvevők számán túl a cikk írt az ajándékokról is. Ezek alapján terveznek magukkal vinni az amerikaiak villanytelegráfot, síneket egy rövid vasútvonalhoz, gőzmozdonnyal és kocsival, „valamint más egyéb példányait a legujabb korszak találmányainak” azért, hogy a japánoknak „szabad választás engedtessek a golyók és »felvilágosodás« közt”.⁵⁹⁹ Ez utóbbi megjegyzése a szerzőnek talán kissé sarkos, de valóban a korszak legmodernebbnek számító eszközeivel és tárgyaival készültek az amerikaiak. Perry már 1851 márciusában kifejezte azon igényét, hogy be szeretne szerezni mindenféle mechanikai termékeket, fegyvereket és gépeket, hogy az amerikaiak technológiai fejlettségét is tudják majd demonstrálni. A cikkben is említett kisméretű gőzmozdonyt és a síneket a philadelphiai The Norris Brothers bocsájtotta rendelkezésére,⁶⁰⁰ Samuel Colt pedig 1000 dollár értékben adott az általa gyártott pisztolyokból.⁶⁰¹

Az ajándékokkal legközelebb a következő év májusában lehetett találkozni, ekkor többször is szerepeltek a cikkekben. A *Pesti Napló* május 8-án (három héttel korábbi New York-i hírekre

⁵⁹⁹ Amerika, *Pesti Napló*, 831. szám.

⁶⁰⁰ Griffis: *Matthew Calbraith Perry*, 295, 297.

⁶⁰¹ McOmie: *The Opening of Japan*, 61.

hivatkozva) megemlítette a vasutat a gőzmozdonyt és a villanytelegráfot is, amelynek célja, „hogy a japaniaknak fogalmat nyujtsanak a polgárisodás titkairól”. Ez a cikk szintén felsorolta az expedícióban részt vevő hajókat (Susquehanna, Mississippi, „Ponhattan” fregattok, Macedonia, Saratoga, Plymouth és „Vandalin” korvettek, „Supply” és Southampton „éllemező hajókból”) amelyek Makaóba indultak.⁶⁰² Egy 10 nappal később megjelent cikk kicsit több részletet is közölt az ajándékokról. Az úton lévő, japánokkal kapcsolatot felvenni szándékozó expedíció több iparcikket is vitt magával azért, hogy a császárt „kedvezően hangolják” és hogy meg tudják nyitni az „alkudozások útját”. Az iparcikkek között volt mozdony és vasúti sín is, hogy be tudják mutatni a vasút előnyeit, illetve egy telegráf is, hogy a „polgárisulás csodáiba” beavassa az uralkodót. Ezenkívül az ajándékok között található volt még szép hajó és amerikai „tömeg gyár-készítmény”, amivel az amerikai ipart igyekeztek bemutatni, ezzel is ösztönözve a japánokat, hogy érdemes az amerikaiakkal kereskedelmi kapcsolatot létesíteni. Az expedíció további céljai között említi még a cikk a kínai tengerek, a Csendes-óceán északi részének és a Bering-szorosnak a vizsgálatát,⁶⁰³ bár ez utóbbi főként egy másik expedíció feladata lesz. A császár alatt itt is nagy eséllyel a sógun értendő, sokszor keverik vagy adott esetben nincsenek tisztában a szerzők a különbséggel, de lehetett akár mellékes információ is a hír és az események szempontjából. Mindenképp Japán vezetőjével, vagy megbízott képviselőivel kellett tárgyalniuk, nevezzék akár császárnak, akár sógunnak. Végül az ajándékokról a május 28-ai szám is beszámolt a *Tájékoztatók az anyagi téren* című cikkben. A Japánba tartó amerikai flotta magával viszi a kor legfőbb vívmányait, így vasutat és a telegráfot is.⁶⁰⁴

Az ajándékokról közölt egy részletes listát Francis L. Hawks 1856-ban megjelent könyve is. Volt köztük egy láda különböző lőfegyverekkel, kardokkal stb., tea külön a császárnak és külön a megbízottaknak, 2 telegráf, 3 Francis-féle mentőcsónak, vasút bemutatásához szükséges teljes felszerelés (mozdony, személykocsi, sínek stb.), 4 kötet John James Audubon *The Birds of America* és 3 kötet *The Quadrupeds of North America* című művéből, valamint más könyvek, ír burgonya, whisky, bor, pezsgő, kínai porcelán, teleszkóp, vezetékek, nagy mennyiségű földművelő eszközök, parfüm stb. Külön jelölték, hogy mit szántak az uralkodónak, mit a megbízottaknak, és mit lehetett csak úgy osztogatni a résztvevők számára,⁶⁰⁵ így összességében elmondható, hogy az amerikaiak kommunikáció, a közlekedés és hadi technológia csúcstermékeivel készültek lenyűgözni a japánokat. Ezek a termékek és amerikaiak felkészültsége pedig a sajtón keresztül a korabeli magyar olvasók számára megismerhetővé váltak.

⁶⁰² Ujdonságok, Külföld, *Pesti Napló*, IV. évf., 948. szám, 1853. május 8., o.n.

⁶⁰³ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 955. szám, 1853. május 18., o.n.

⁶⁰⁴ Tájékoztatók az anyagi téren III., *Pesti Napló*, IV. évf., 963. szám, 1853. május 28., o.n.

⁶⁰⁵ Hawks: *Commodore Perry and the Opening of Japan*, 498–499.

1852-ben tehát a távolabbi világ eseményei iránt érdeklődést mutató hazai olvasóközönség minden részletre kiterjedően megismerkedhetett az amerikaiak Japánba szánt missziójáról, onnantól kezdve, hogy először jelent meg erről információ, egészen odáig, hogy elindultak. Megismerkedhettek az amerikaiak elhatározása mögötti okokkal, az expedícióhoz szükséges dokumentumokkal, más országok reakcióival, az expedícióban részt vevő hajókkal, az ajándékokkal stb. Így kijelenthető, hogy minden információról, amiről tudni lehetett, arról tudhattak a magyar olvasók is.

8.2.10. Az új elnök és a sokba kerülő expedíciók

Az 1852-es évvel szemben 1853 meglehetősen csendesen kezdődött a Matthew C. Perry vezette expedícióval kapcsolatos hírek szempontjából. 1852. december vége és 1853. április eleje között kevés információ jelent meg, mert még úton voltak. Japánt viszont egy másik amerikai expedíció révén említette a *Budapesti Viszhang* 1853-as, egyik januári száma. Az Egyesült Államok ugyanis a Japán expedíción kívül egy másikat is tervezett, amiről a magyar újság is beszámolt. Egy 3 évig tartó tudományos expedíció előkészületeiről írtak, amelyben 4 megfelelően felszerelt hajó fog részt venni. Feladatuk szerint a Csendes-óceánon a Kína és Kalifornia közötti útvonalat, a Japán szigeteket, az óceán északi részét, továbbá a Bering-szorost fogják megvizsgálni. Végso állomás a cikk szerint a Sandwich-szigetek lesz. A költségekre 150 000 dollárt szántak.⁶⁰⁶ Ez volt a kevésbé ismert észak-csendes-óceáni felfedező és felmérő expedíció (*North Pacific Exploring and Surveying Expedition*) vagy más néven a Rodgers-Ringgold expedíció.⁶⁰⁷ Érdekesség, hogy a végül 5 hajóból álló felfedező út zászlóshajója – a Vincennes – a James Biddle-féle úton is részt vett, de volt köze az expedíciónak Perryhez is. Cadwalader Ringgoldot, az expedíció vezetőjét ugyanis 1854-ben Kínában Matthew C. Perry utasításai alapján kellett betegség miatt felmenteni a szolgálat alól, és hazaküldeni, így vette át a vezető szerepét John Rodgers. Ennek az útnak a visszhangja viszont eltörpült a Japánba szánt misszió mellett, ezen kívül nem készült később róla részletes beszámoló sem.⁶⁰⁸

Perry expedíciójáról legközelebb a *Budapesti Hírlap* írt az egyik április eleji számában. Itt az szerepelt az amerikai résznél, hogy a Japánba küldött hajóhad „nem igen szíves fogadtatásra talált”. A múlt idő használata valószínűsíthetően nyomdahiba, mivel a cikk további részében az jelent meg egy magánlevél alapján, hogy a japánok várják az amerikai hajókat. Szigorúan őrzik a partjaikat, éjjel tüzeket raknak a hegyeken, arra az esetre, hogyha az amerikaiak éjszaka

⁶⁰⁶ Tudományügy, *Budapesti Viszhang*, II. évf., 1. szám, 1853. január 2., o.n.

⁶⁰⁷ Gotó Acusi: *Vaszurerareta kurofune, Amerika kita taiheijō szenrjaku to Nippon kaikoku*, Tokió, Kodansa, 2017, 103–112. 後藤敦史: 忘れられた黒船 アメリカ北太平洋戦略と日本開国, 東京都, 講談社, 2017, 103–112.

⁶⁰⁸ Erről bővebben: Cole: *The Ringgold-Rodgers-Brooke Expedition to Japan and the North Pacific, 1853–1859*.

jelennének meg. Egy millió katona áll készen, a partokra ágyúkat telepítettek az Edói-öbölben végig útegekkel ellátott erődítmények vannak. Az expedíció a cikk szerzője szerint jobb katonákkal fog találkozni, mint amire előzetesen számítani lehetett.⁶⁰⁹

Így az amerikaiak egy nagy létszámú japán hadsereggel is szembe találhatták magukat, de újabb akadályozó tényezők is felmerültek. 1853. április folyamán a *Pesti Napló* és a *Budapesti Hírlap* is közölte az expedíció megszakításának hírért. A *Pesti Napló*-ban április 19-én megjelent philadelphiai hírek szerint a nemrég hivatalba lépett Pierce elnök⁶¹⁰ szeretett volna felhagyni az expedícióval, mert nehézségbe ütközött megfelelő legénységgel ellátni a hajókat, többek között azért is, mert a kereskedelmi hajókon jobb a fizetés. Ez még az előző elnök alatt is felmerült mint probléma. Ezenkívül az expedícióra szánt hajókra inkább az Atlanti-óceánon lehet szükség.⁶¹¹ A *Budapesti Hírlap*-ban két nappal később azt közölték, hogy Washingtonból a New York-i *Herald*-nak küldött hírek szerint az amerikai kormány fel fog hagyni az expedícióval, mert kevésnek találják arra, hogy Japán kikötőinek megnyitását kikényszerítse. Várhatóan csak az erőszaknak fognak engedni, továbbá az európai helyzet szükségessé teheti az amerikai jelenlétet. Ezenkívül arról is szóltak a hírek, hogy nemcsak a Perry vezette expedíciót, hanem a Bering-szorosba küldöttet is meg kellene szakítani.⁶¹² Azaz a cikk alapján a frissen megválasztott és hivatalba lépett amerikai elnök nem volt túl optimista Japán megnyitásával kapcsolatban. Mindkét folyamatban lévő expedíció jelentős költségeket emésztett fel, nehéz volt a hajókat a megfelelő legénységgel ellátni, mert a kereskedelmi hajókra szívesebben szerződtek az emberek a jobb fizetés miatt. Mindezen nehézségek, a várható nagyobb japán ellenállás és a költségvetési gondok ellenére a május végi hírek között mind a *Budapesti Hírlap* mind a *Pesti Napló* – ez utóbbiban két helyen is – azt közölte, hogy az amerikaiak proklamációt adtak ki, amelyben kijelentették, hogy kényszeríteni akarják Japánt a kikötőik megnyitására⁶¹³ a kereskedelem számára.⁶¹⁴

Az japánok haderejéről, az amerikaiakat váró hadsereg létszámáról, a partok megerősítéséről szóló április elején megjelent hír mintha kicsit igyekezne előre puhítani a közvéleményt a később közölt, az expedíció(k) felfüggesztéséről szóló hírekre készülve. Az anyagi okokon túl a hajókra jó eséllyel máshol is szükség lehet a közeljövőben (néhány hónappal később tört ki a krími háború) és azt sem lehetett teljesen biztosra venni, hogy a komolyabb felkészültség és a

⁶⁰⁹ Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 83. szám, 1853. április 7., 399.

⁶¹⁰ Franklin Pierce (1804–1869), hivatalban 1853–1857, USA 14. elnöke. Franklin Pierce, *Biographical Directory of the United States Congress*, <https://bioguide.congress.gov/search/bio/P000333> (Letöltés: 2024. november 9.)

⁶¹¹ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 932. szám, 1853. április 19., o.n.

⁶¹² Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 95. szám, 1853. április 21., 466.

⁶¹³ Külföld, Keletindia és China. *Budapesti Hírlap*, 1853, 124. szám, 1853. május 28., 637.

⁶¹⁴ Telegráfi tudósítások és Ujdonságok, Külföld, *Pesti Napló*, IV. évf., 963. szám, 1853. május 28., o.n.

korábbinál jóval több hajóból álló küldöttség (James Biddle két hajóval ment Edóba) sikeres lesz Japánban. Május végére azonban a kérdés eldőlt, és végül egyik expedíciót sem függesztették fel.

8.2.11. Úton Japánba

Matthew C. Perry tehát nyugodtan folytathatta tovább az útját Japánba, ha el is jutottak hozzá a hírek az expedíció esetleges felfüggesztéséről, ez végül nem következett be. Az újságok pedig május folyamán több helyen is írtak az expedícióban részt vevő hajók aktuális tartózkodási helyéről. A *Budapesti Hírlap* a hónap közepén írta meg, hogy a Mississippi gőzfregatt április 25-én megérkezett Szingapúrba, ahonnan négy nappal később indult tovább Kína felé.⁶¹⁵ Az itt közölt szingapúri érkezés dátuma valószínűleg téves, Francis L. Hawks könyvében március 25-e szerepel,⁶¹⁶ tehát 1 hónapos az eltérés ugyan, de a lényeget tekintve az volt a fontos, hogy a Mississippi már a Távol-Keleten járt, nem túl messze a célállomástól.

A többi hajóról a *Pesti Napló* május 24-én arról számolt be, húsz nappal korábbi New York-i hírekre hivatkozva. A hajók egy része már a Csendes-óceánon tartózkodik, de a többi is úton van.⁶¹⁷ A következő nap a *Budapesti Hírlap* kínai hírekkel foglalkozó cikkében említik a Susquehanna gőzfregattot és a japán expedíciót.⁶¹⁸ A Susquehanna a japán út előtt ezeken a területeken teljesített szolgálatot,⁶¹⁹ de több információ nem szerepelt a cikkben. Tehát 1853. május végére az expedícióra szánt hajók jó része már gyülekezik a Távol-Keleten a feladat teljesítésére. Korábban említettem, hogy a Susquehanna John H. Aulicknak, az expedíció eredeti vezetőjének volt a zászlóshajója, de ő Kínából kénytelen volt hazatérni, a Susquehanna viszont maradt a Távol-Keleten.

A következő hónapokban egészen októberig mindössze néhányszor írtak a lapok az expedícióról. Júliusban csak egy helyen írtak róla, a *Pesti Napló*-ban. Április 27-én Perry Sanghaj felé hajózott, továbbá kibérelte a Caprice nevű hajót.⁶²⁰ Május közepén Perry négy hajóval, a Susquehannával, a Mississippivel, a Supply-jal és a Caprice-szel indult a Rjúkjú-szigetek felé. A Caprice-nek kellett helyettesíteni azokat a hajókat, amelyek még messzebb voltak, és később követték az expedíciót. A Plymouthnak Sanghajba kellett mennie, hogy segítsen megvédeni az

⁶¹⁵ Külföld, Keletindia és China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 115. szám, 1853. május 15., 578.

⁶¹⁶ Hawks: *Commodore Perry and the Opening of Japan*, 124.

⁶¹⁷ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 960. szám, 1853. május 24., o.n.

⁶¹⁸ Külföld, China. *Budapesti Hírlap*, 1853, 122. szám, 1853. május 25., 623.

⁶¹⁹ Erről bővebben: Chester A. Bain: Commodore Matthew Perry, Humphrey Marshall, and the Taiping Rebellion, *The Far Eastern Quarterly*, vol. 10, no. 3, 1951, 258–270. <https://www.jstor.org/stable/2049318> (Letöltés: 2024. február 26.)

⁶²⁰ Keletindia és China. *Pesti Napló*, III. évf., 995. szám, 1852. július 5., o.n.

amerikai érdekeket, a Saratoga pedig Makaóban maradt, hogy Dr. Samuel Wells Williamst megvárja. Dr. Williamsszel már korábban is találkozni lehetett, évekkorábban Otokicsi és társai hazajuttatásában próbált ő is segíteni. A Morrisonon utazott, mikor a hajót ágyúkkal kergették el a japán partoktól. Így a Plymoutht és a Saratogát későbbre várták, a Rjúkjú-szigeteknél kellett az expedícióhoz csatlakozniuk.⁶²¹ Perry az indulást követően Madeira, Szent Ilona, Fokváros, Mauritius, Ceylon és Szingapúr érintésével érkezett meg április 6-án Hongkongba. Itt találkozott először az expedícióra kirendelt hajók közül a Plymouthsal, a Saratogával és a Supply-jal. A Susquehanna azonban nem volt itt, Sanghajba rendelte Humphrey Marshall (1812–1872), a kínai–amerikai megbízott, ami igencsak felbosszantotta Perryt. Emiatt Sanghajba is el kellett mennie, ahova május 4-én érkezett meg. Kifejezte ellenérzését a helyzettel kapcsolatban, és visszaszerezte a hajót az expedíció számára, de a Plymoutht egy időre otthagyta egyfajta gesztusként Marshallnak és a helyi amerikai kereskedőknek.⁶²² Francis L. Hawks azt is megjegyezte, hogy szerencsájük volt, mivel Sanghaj nem esett messze a japán útvonaltól.⁶²³ Augusztus végén a *Budapesti Hírlap* annyit közölt a hajók helyzetéről, hogy június 15-én érkezett Szingapúrba egy amerikai fregatt, amelyet Japánba fognak küldeni,⁶²⁴ de ennél több információt nem tüntettek fel, tehát nem derült ki, hogy melyik hajóról volt szó. Dátumok alapján pedig korábban is látható volt, hogy lehetnek eltérések a sajtóban megjelentek és a valós események között.

8.2.12. Újabb adalékok az amerikai–japán kapcsolatok történetéhez

Lukácsék János *Családi Lapok*ban megjelent két részes cikke, amelynek portugál, illetve holland részével az előző fejezetekben találkozni lehetett, nagyon részletesen foglalkozik az amerikai–japán viszonyal. Olyan részleteket is közölt a kapcsolatok történetének bemutatásánál, amelyek eddig máshol nem jelentek meg. Az időben már korábban tárgyalt eseményekhez kerültek a cikk megfelelő részei, így itt most azon információkat mutatom be, amelyekről korábban nem esett szó máshol, illetve amelyek aktuálisnak számítottak az eredeti cikk megjelenési idejét tekintve. Mint láttuk, a Lukácsék János neve alatt megjelent cikk nagyon nagy részben Henry de Coursy a *Le Correspondant*-ban⁶²⁵ másfél évvel korábban megjelent cikkének fordítása. A „valóságos terra incognita-ként” jellemzett Japánról szóló cikk hangvétele erősen keresztény nézőpontból és a várható hittérítő munkát helyeslő szellemiségben született, megfelelően egy markánsabb keresztény egyházi irányvonalnak. A szerző szerint Európa feladata, hogy

⁶²¹ Hawks: *Commodore Perry and the Opening of Japan*, 143.

⁶²² McOmie: *The Opening of Japan*, 78–80.

⁶²³ Hawks: *Commodore Perry and the Opening of Japan*, 131.

⁶²⁴ Külföld, Keletindia. *Budapesti Hírlap*, 1853, 200. szám, 1853. augusztus 27., 1110.

⁶²⁵ Henry de Coursy: *Le Japon, Le Correspondant*.

a „keresztény polgárisodást” Japánba átültessék. A 16. században a katolikus egyház által elkezdett munkát újra kell kezdeni, hogy „e tartományt az igaz Istennek” megnyerjék. Terjesen egyértelműen ki is jelenti, hogy az idegeneket kitiltó törvényt meg kell szüntetni.⁶²⁶

Az amerikai–japán kapcsolatokat – pl. Morrison incidens, Mercator Cooper és Manhattan, James Biddle japán útja, amerikaiak indokai a megnyitással kapcsolatban stb. – részletesen bemutató cikkben Japán tárgyalóasztalhoz kényszerítése is kitért. A Lagoda esetével foglalkozó lapok szerint néhány japán kikötő és Edo (Jeddo) elfoglalásával, illetve a hajóik feltartóztatásával a japán tengeri hadat hatalmukba lehetne keríteni. Ezzel hamar rá lehetne kényszeríteni a japán kormányt a megnyitással kapcsolatos tárgyalások megkezdésére, miután Japánban az egyik fő táplálékforrás a hal. Edo városával kapcsolatban megemlítette, hogy több mint 2 millió lakosa volt,⁶²⁷ amely adat némiképp túlzó, de a lakosság számát tekintve valóban a világ legnépesebb városai közé tartozott a maga 1 millió fős lakosságával.⁶²⁸ A cikk szerint Japánt több oldalról könnyen meg lehetne támadni, mert bár „derék és harcias” népe van, nem rendelkeznek az ellenálláshoz megfelelő eszközökkel. Erődítményeiben a „lép és táblapapír” játszik nagy szerepet, utalva itt a japán építészet sajátosságaira. A lőporuk rossz minőségű, nincs megfelelő tüzéri tapasztalatuk sem, továbbá nincsenek 300 tonnánál nagyobb hajóik és a sereg is nyíllal, lándzsával és kanócpuskával van csak felszerelve.⁶²⁹ Így a cikk igyekezett felvázolni, hogy nem is lenne olyan nehéz rákényszeríteni Japánt a nyitásra, mert a szerző véleménye szerint nem tudnának sem szárazföldön, sem tengeren komoly ellenállást tanúsítani.

Amerikai–japán viszonylatban ugyanakkor korábban nem tettek említést a cikkek az időben legelső kapcsolatfelvételi kísérletekről. Lukácsék írásából viszont képet kaphatunk erről is. Az első kapcsolatfelvételre ugyanis még a 18. század végén, 1797-ben sor került. A (Napóleoni háborúk miatt) a franciák által elfoglalt Hollandia háborúba keveredett Angliával. Ennek folyamán az angolok akadályozták a Batávia és Nagaszaki közti közlekedést, így a hollandok semleges zászló alatt futó hajókat használtak, hogy biztosítsák az élelmiszerellátást a különböző területeiken. Az így kibérelt, Stewart kapitány által vezetett New York-i Eliza hajó gyanút keltett a japánokban, mert a holland zászló alatt futó hajónak angolul beszélő legénysége volt. A holland Doeff „elnök” igyekezett meggyőzni a japánokat, hogy a legénység nem igazi angol, nem Angliában élnek, hanem egy független kormányval rendelkező, másik országból származnak. A cikk azzal folytatta, hogy Stewartnak volt még egy hasonló megbízása később is. 1803-ban amerikai zászló alatt érkezett Nagaszakiba („Nangazaki”), hogy kereskedelmi kapcsolatot

⁶²⁶ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 519.

⁶²⁷ Uo., 522.

⁶²⁸ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 246.

⁶²⁹ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 522.

létesítsen, de a cikk szerint ez a holland „cselszövés” nem aratott sikert a japánoknál, és visszautasították Stewart kapitányt. 1807-ben ismét volt egy próbálkozás, „ármányt koholván” állították, hogy fára és vízre van szükségük – ezeket meg is kaptak azzal, hogy távozzanak mihamarabb.⁶³⁰

William Robert Stewart több helyen szerepelt Hendrik Doeff *Recollection of Japan* című emlékirataiban is. 1797-ben bérelte fel a VOC az amerikai Eliza of New York nevű hajót, amely Stewart kapitány vezetésével, holland zászló alatt közlekedett, fedélzetén két VOC alkalmazottal. A japánokat biztosították, hogy csak holland áru van a hajón, így engedélyezték nekik a kikötést. Ugyanezt az utat megtette a hajó 1798-ban is. Az Eliza of New Yorkon kívül más bérelt amerikai hajót is alkalmaztak.⁶³¹ 1803-ban Stewart visszatért Doeff és a hollandok meglepetésére, mert korábban Batáviában őrizetbe került, a hajójának elvesztése és más gyanús ügyletek miatt, viszont időközben megszökött. Azt állította, Bengáliából és Kantonból érkezett és a rakomány amerikai, és a saját tulajdona. Erről az állításról kiderült, hogy hamis, sőt, felmerült a gyanú, hogy sem a hajó, sem a rakomány nem amerikai, hanem angol. Stewartot távozásra szólították fel, és kérték, hogy nem térjen vissza. Ekkor vizet és egyéb ellátmányt kért; néhány kérését teljesítették is, majd távozott, és a kérésnek eleget téve nem tért vissza.⁶³² Hendrik Doeff könyvében oldalakon keresztül részletesen is beszámolt Stewart viselt dolgairól és a körülötte lévő furcsaságokról is, sőt, valószínűleg nemcsak a hollandokat, hanem az angolokat is megpróbálta rászedni.⁶³³ Doeffben egyébként vele kapcsolatban felmerült az is, hogy abban sem biztos, hogy egyáltalán amerikai volt-e.⁶³⁴ Holland szempontból mindenképp bosszantóak lehettek Stewart fáradthatatlan kapcsolatfelvételi kísérletei, amelyeket igyekezett igen kreatívan intézni. Az 1803-as útja előtt Indiában meggyőzött kereskedőket, hogy adjanak neki két hajót, amelyek segítségével Nagaszakiban amerikai kereskedelmi állomást hozna létre, betartva mindazon szabályokat, amelyeket a hollandoknak és a kínaiaknak be kell tartani. Ez utóbbi kérést az angolok elutasították. A másik hajó az angol James Torey kapitánnyal a fedélzetén, néhány nappal Stewart távozása után érkezett meg Japánba, de az ő kérését is elutasították.⁶³⁵ Doeff leírása szerint, mikor Stewart neve felmerült a megbeszélések alatt, Torey (nála „Torry”-ként szerepel) bár azt állította, hogy nem ismeri, érezni lehetett, hogy ez nem igaz, és látszott

⁶³⁰ Uo., 522–523.

⁶³¹ Doeff: *Recollections of Japan*, 35–36.

⁶³² Uo., 45–46.

⁶³³ Uo., 46–49.

⁶³⁴ Uo., 92.

⁶³⁵ McOmie: *The Opening of Japan*, 20.

rajta, hogy nehezen tudja visszafogni az indulatait, miután Stewart őt is és az angol feletteseit is megvezette.⁶³⁶

Mindenesetre Stewart kereskedelmi kapcsolatok felvételére irányuló törekvései valóban nem jártak sikerrel, akár amerikai volt, akár nem. Lukácsék cikkében mindenesetre érdekes, hogy ezt a kapcsolatfelvételi „cselszövést” a hollandoknak tulajdonítja. Ahogy a hollandokkal foglalkozó fejezetnél látható volt, nem szívelte különösebben a szerző a hollandokat. Ugyanakkor nincs sok logika abban, hogy ezt a cselszövést a hollandok számlájára írta, ugyanis miért akartak volna a hollandok amerikai konkurenciát? Az 1807-es kísérlet valószínűleg elírás, mivel 1803-tól egészen a Morrison incidensig (1837-ig) az amerikaiak részéről semmilyen szándékos kapcsolatfelvételi kísérlet nem volt. A japán partok közelében balesetet szenvedett amerikai hajókon kívül ezen időszak alatt nem kerültek kapcsolatba egymással.⁶³⁷

A cikk további részében az 1837-es Morrison incidens, az 1845-ös Manhattan bálnavadász hajó és Cooper kapitány története, a Biddle-féle kapcsolatfelvételi kísérlet és bár név szerint nem említette, de Joseph Heco és társai történetének ismertetése következett,⁶³⁸ amelyekről korábban már esett szó. Mindenesetre a cikk, ha kivonjuk belőle az erősen katolikus és vallásos szövegeket, a korábbiakhoz képest részletes összefoglalást adott az amerikai–japán kapcsolatokról a kezdetektől egészen 1852-ig.

Japánról újabb megismerhető információ derült ki a cikkből, ezek az ország politikai központjának méretei és a fő táplálékforrásként szolgáló hal, emellett a sajátos helyi építőanyagként használt papír került elő. A japánokat jóra valónak és harciasnak írta le, de a hadászati eszközökben és lehetőségeikben nagyon el vannak maradva a cikk szerint, így nem lenne túl nehéz rákényszeríteni a japánokat a szerző által mélységen elítélt elzárkózó külpolitikájuk megváltoztatására.

8.2.13. *Vetélytárs a láthatáron*

Az események előrehaladtával már nemcsak a külföldi országok amerikai expedícióval kapcsolatos reakcióival lehetett találkozni időről időre a lapok hasábjain, hanem azzal is, hogy az amerikaiak mellett más ország is igyekezett Japán megnyitásával kapcsolatban a tettek mezejére lépni. Az amerikaiakkal foglalkozó cikkekben elkezdtek feltűnni az oroszok is, 1853. augusztus végén a *Pesti Napló*ban írtak az orosz küldöttségről is. Hongkongban feltűnést keltett egy orosz flotta érkezése, amely az 52 ágyús „Pallas” fregattból, valamint a 10 és 4 ágyús „Dvina” és

⁶³⁶ Doeff: *Recollections of Japan*, 49.

⁶³⁷ Drury: *Early American Contacts with the Japanese*, 324.

⁶³⁸ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 11. szám, 523.

„Wostock” gőzösökből áll. Japánba tartanak, hogy az amerikaiakkal együtt megmutassák a japánoknak, hogy „idegeneknek van hatalmok elvenni azt, mit nekik önkényt megadni nem akarnak.” Azt is hozzá tették, hogy tudomásuk volt arról, hogy az amerikai orosz birtokok valamilyen szintű kereskedelmi kapcsolatokat tartanak fenn Japán legészakibb kikötőivel.⁶³⁹ A *Budapesti Hírlap*ban szeptember 10-én, a *Globe*-ban megjelent angol hírekre hivatkozva írnak a kínai tengereken megjelent három orosz hadihajóról, amelyek közre akarnak működni az amerikaiak japán expedíciójában, és tagadhatatlanul oroszlánrészt szeretnének a dicsőségből. A cikkben még a kínai és orosz földrajzi viszonyok ismereteseinél említik „Nipon” és „Japán” szigetét viszonyítási pontként.⁶⁴⁰ Ugyanaznap a *Pesti Napló*ban is szerepelt az amerikai és orosz viszonyok tárgyalása között a két ország találkozása Japánban, Kínában és Kelet-Ázsiában. Emiatt akarja az Egyesült Államok az oroszok növekvő hatalmát szemmel tartani.⁶⁴¹ Valóban 1853 nyarára már úton volt az orosz flotta is, és az amerikaiakhoz hasonlóan szerettek volna hivatalos kapcsolatokat létesíteni Japánnal. Jevfimij Vasziljevics Putyatin admirális (1803–1883, Евфимий Васильевич Путятин) a *Pallada* (Паллада) fregattal és a *Vostok* (Восток) gőzhajóval igyekezett Perry előtt, vagy legalább vele egy időben érkezni. A *Pallada* viszont nem volt megfelelő a hosszú útra, így útközben le kellett cserélni egy megbízhatóbb hajóra, a *Dianára*. Az ezzel kapcsolatos kérést 1853. június elején küldte el, ő maga június 25-én érkezett Hongkongba, ahol hallotta, hogy Perry már Okinavát (沖縄) is elhagyta, és elindult Japánba 4 hajóval, így sürgősen lépnie kellett. A *Vostokot* előre küldte, amelyet a *Palladával* július 8-án követett.⁶⁴² Ezek alapján a cikkekből kiderült, hogy az oroszok is, akárcsak az amerikaiak, kellő hatalommal rendelkeznek ahhoz, hogy el tudják venni azt, amit akarnak. Az említett pletykák, amelyek szerint valamilyen szintű kereskedelmi kapcsolatban állhatnak az északi japán kikötőkkel, valóban csak pletykák lehettek. Nem folytathott teljesen legális kereskedelem a két ország között, igen szigorúak voltak az ezzel kapcsolatos japán törvények.⁶⁴³ Az is egyértelmű volt, hogy ha

⁶³⁹ China, *Pesti Napló*, IV. évf., 1039. szám, 1853. augusztus 27., o.n.

⁶⁴⁰ Külföld, Anglia, *Budapesti Hírlap*, 1853, 212. szám, 1853. szeptember 10., 1181.

⁶⁴¹ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1050. szám, 1853. szeptember 10., o.n.

⁶⁴² McOmie: *The Opening of Japan*, 74–76.

⁶⁴³ A törvényektől eltekintve időnként voltak kapcsolatok, ahogy azt később látni fogjuk. Többek között az orosz Vaszilij Mihajlovics Golovnin (Василий Михайлович Головнин) 1811 és 1813 között „élvezhette” a japánok vendégszeretetét, amelyről könyvet is jelentetett meg később. Ennek angol nyelvű kiadása 1824-ben jelent meg. Ennél kevésbé megfogható az akitai Namahage démonjainak (鬼, *oni*) eredete, ugyanis az egyik magyarázata szerint a szörnyeket azokról a külföldiekről mintázták, akik Japán északi területeire sodródtak, furcsán néztek ki, és furcsa nyelvet beszéltek.

Vassilii Mikhailovich Golovnin: *Memoirs of a captivity in Japan, during the years 1811, 1812 and 1813 with Observations on the country and the people*, I-III. kötet, London, Colburn, 1824.

1. kötet: <https://archive.org/details/memoirsofcaptivi01golouoft/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2024. augusztus 9.),

2. kötet: <https://archive.org/details/memoirsofcaptivi02golouoft/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2025. május 7.)

3. kötet: <https://archive.org/details/memoirsofcaptivi03golouoft/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2025. május 7.)

Oga no Namahage, 男鹿のナマハゲ: <https://www.namahage-oga.akita.jp/> (Letöltés: 2024. augusztus 9.)

az oroszok is rászánták magukat egy expedíció indítására, nyilván ők szerették volna learatni a babérokat. Az is világos, hogy a két ország, már csak a „közelség” miatt is, figyelt egymásra, Alaszka ekkor még orosz fennhatóság alatt állt. Mindenesetre Putyatin annak ellenére is csak a második befutó volt ebben a versenyben, más hozzáállással, eleve Nagaszakiba ment, ezzel a japán törvényeket is igyekezett betartani a kapcsolatfelvételek kapcsán, amit szigorúan Nagaszakiban igyekeztek lefolytatni a japánok.⁶⁴⁴ Az amerikaiak ezzel szemben az „ajtót készültek betörni” azzal, hogy közvetlenül Edóba tartottak, Perry tudatosan választotta Edót Nagaszaki helyett.

8.2.14. A várható fogadtatás

A további szeptemberi hírek főként az amerikai expedíció várható fogadtatásával foglalkoztak. A *Pesti Napló* szeptember közepén, augusztus 24-ei New York-i hírekre hivatkozva írt Perry még május 16-án Sanghajból küldött sürgönyeiről. Ebben megírta, hogy barátságos fogadtatásra számított Japánban.⁶⁴⁵ Másnap, szeptember 14-én ugyanitt, a londoni beszámolók között írták meg, hogy Perry az amerikai japán expedíció parancsnoka Sanghajból tudósította kormányát, hogy a japánok komoly előkészületeket tesznek, hogy őt barátságosan fogadhassák. Megemlíti a cikk azt is, hogy Sanghajban hagyott egy hajót (a Plymoutht, ld. korábban).⁶⁴⁶ Szeptember 16-án beszámolt erről a *Budapesti Hírlap* is, ők május 18-ára dátumozták a sürgönyt, amelyet Perry Sanghajból küldött a washingtoni tengerészeti minisztériumnak. A sürgöny szerint a hajóhad helyzetével kapcsolatos tudósítások megfelelőek és legközelebb Japánba szándékozott indulni. A Japánból Sanghajba érkeezett tudósítások szerint barátságosan készülnek fogadni a hajóhadat a japánok, de erődítményeiket is „jobb karba helyezték”. A hírek szerint Perry először a holland hivatalnokokon keresztül tervez kapcsolatba kerülni a japán hatóságokkal.⁶⁴⁷

A hollandok az 1840-es évek végétől igyekeztek folyamatosan tájékoztatni hivatalos és nem hivatalos csatornákon keresztül a *bakufut* a világ eseményeiről. Így tájékozódhatott a japán kormány a haditengerészetről, a Kínában megforduló hajókról, felszereltségükről, a hajók nevéről, a tervezés alatt álló Panama-csatornáról, a mexikói–amerikai háborúról, a kaliforniai arany felfedezéséről, az európai forradalmakról, 1850-től pedig a brit és amerikai kereskedelmi kapcsolatfelvételi tervekről is. Nemcsak külső források, hanem ekkoriban hazatérő Amerikában járt

⁶⁴⁴ McOmic: *The Opening of Japan*, 140.

⁶⁴⁵ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1052. szám, 1853. szeptember 13., o.n.

⁶⁴⁶ London, septemb. 7., *Pesti Napló*, IV. évf., 1053. szám, 1853. szeptember 14., o.n.

⁶⁴⁷ Napi események, Külföldi napló, *Budapesti Hírlap*, 1853, 218. szám, 1853. szeptember 16. [1]214 (nyomdahiba)

japán hajótöröttektől is érkeztek információk, köztük Nakahama Mandzsirótól (1827–1898, 中濱 万次郎), aki részletes beszámolót adott a japán hatóságoknak. 1852 júliusában pedig Jan Hendrik Donker Curtius hivatalos jelentést küldött a *bakufunak*, többek között az amerikai kormány kérésére is, a tervezett expedícióról. Ebben szerepelt, hogy az amerikaiak két vagy három kikötő megnyitását szeretnék elérni, továbbá szeretnék elérhető szénlerakatot a Kalifornia és Kína közti útvonalon. A jelentésben az is szerepelt, hogy az expedíciót Aulick helyett Perry fogja vezetni, de megírták benne a Mississippi gőzhajó nevét és az expedícióban részvevő hajók várható számát is. Tehát az eddigi híresztelések a külföldiek esetleges érkezésével kapcsolatban egyre inkább valóssággá kezdett válni a *bakufu* számára is,⁶⁴⁸ bár minden figyelmeztetés ellenére bíztak abban, hogy az elzárkózó politika az eddigieknek megfelelően folytatható. James Biddle is távozott az elutasítás után, nem kötöttek az amerikaiak Sziámmal sem szerződést, és a korábbi, időről-időre felröppenő hírek ellenére sem érkeztek meg a britek. Így arra számítottak, hogy van rá esély, hogy ez az expedíció is meghiúsul.

A partmenti védvonalak, erődök, az Edói-öböl védelmének erősítésével kapcsolatban – amelyre a fenti cikk is utalt – sem történet előrelépés.⁶⁴⁹ Így Perry érkezésekor a japán kormány kénytelen volt a korábbi álláspontját a konfliktus elkerülésére érdekében megváltoztatni.⁶⁵⁰ Az sejthető volt, hogy egy háborús helyzet sem külpolitikailag, sem belpolitikailag nem lett volna előnyös Japán számára. Másrészt a különböző hírek alapján azt tudni lehetett, hogy hol tart a nyugati világ. Az amerikaiak pedig, ha nem is voltak feltétlenül tisztában azzal, hogy hol tart Japán, vagy mennyire készültek fel egy esetleges konfliktusra, határozott szándékkal tartottak a szigetországba. A sajtóban megjelent cikkek szerzői pedig vagy aggodalmukat fejezték ki, vagy örültek neki, hogy végre az amerikaiak erőt kifejtve rákényszerítik Japánt az elzárkózó politikája feladására.

8.2.15. Matthew C. Perry és az amerikai expedíció megérkezett Japánba

Matthew C. Perry és az amerikai expedíció július elején megérkezett Japánba. Az erről szóló első hírek október közepe táján már a magyar sajtóba is eljutottak. Az eseményekről elsőként röviden a *Budapesti Hírlap* számolt be október 13-án megjelent számában. A Bombayból szeptember 12-éig beérkező hírek szerint kedvezően fogadták az amerikaiakat Japánban, a „közlekedés megnyitása” azonban a következő év tavaszára „halasztatott”.⁶⁵¹ Két nappal később

⁶⁴⁸ Mitani: *Escape from Impasse*, [101]–104.

⁶⁴⁹ Uo., 107–108.

⁶⁵⁰ Uo., 115.

⁶⁵¹ Napi események, Külföldi napló, *Budapesti Hírlap*, 1853, 241. szám, 1853. október 13., 1344.

ugyanazt lehozta a *Pesti Napló* is, szintén hangsúlyozva a kedvező fogadtatást és a „közeledés” megnyitásának jövő tavaszig való elhalasztását.⁶⁵² Az október 19-ei számban már londoni beszámolókra hivatkozva szerepel, hogy a jó fogadtatás ellenére Perry visszafordult Japánból, ami miatt sokan azt gyanítják, hogy az amerikai elnök, Pierce esetleg mégis be akar avatkozni a keleti vitakérdésbe.⁶⁵³ Ezzel utalhattak a kezdődő krími háborúra, de Perryék tartózkodási helyéhez közelebb, Kínában ekkor zajlott a Tajping-felkelés is, bár végül egyikben sem vett részt tevékenyen az Egyesült Államok. Az első tudósításokból is lesűrhető, hogy nyugati szemszögből mindenképp jó hírek jöttek, viszont a nyitással kapcsolatban még nem érkezett információ. Ekkor még arra sem volt magyarázat, hogy a „közeledést” miért halasztották következő év tavaszára, pusztán feltételezték, hogy esetleg időközben máshol is szükség lehet Perryre és az expedícióban részt vevő hajókra.

Mielőtt azonban Japánba érkezettek és elküldhették volna a jó híreket, az amerikai expedíció még megállt a japán fennhatóság alá tartozó Rjúkjú-szigeteknél és William McOmie találó cím- adása szerint tartottak egy főpróbát. Perry James Glynn beszámolójára támaszkodva döntött úgy, hogy Okinava érintésével megy Japánba, ahova május 26-án érkeztek meg. Perry elhatározta, hogy rangban alatta álló személyekkel nem találkozik. A helyi hivatalnokoknak és szacumai szamurájoknak meg kellett küzdeniük az amerikaiak rendkívül határozott fellépésével. Jelzésértékű volt viszont, hogy Perry hiába vonult a hivatalos tiltakozások ellenére a Suri kastélyhoz (首里城), a rjúkjúi királyi család tagjai nem voltak jelen, és nem készültek semmivel a fogadására. Perry a helyi hatóságok megkönnyebbülésére végül engedett, és hajlandó volt elfogadni a régens meghívását. Mindezek ellenére sikeresnek tekintette az okinavai megállót, az ott töltött két hét alatt kipróbálhatta, hogy milyen fellépés milyen eredményeket hoz magával. A kastély felkeresésén túl engedélyezte az embereinek a sziget megtekintését, és kiharcolta, hogy fizethessenek az ellátásért. A törvények szerint az idegen hajókat fizetség nélkül kellett ellátni mindazzal, amire szükségük volt. Június 9. és június 23. között felkereste az Ogaszavara-szigeteket is (a Susquehanna és a Saratoga hajókkal, a Mississippi és a Supply maradt a Rjúkjú-szigeteknél), majd visszatért Nahába. Ide ekkora már megérkezett a Plymouth és a Caprice is, további ellátmányt hozva magukkal. Perrynek Nahában és az Ogaszavara-szigeteken is sikerült ellátást biztosító kikötőt szereznie. Ezek lényeges lépések voltak a Kína és Kalifornia közti útvonalon, gőzhajóval az akár 30 nap alatt megtehető távolságon biztonságos állomások voltak, így Japán fontossága még inkább felértékelődött Perry számára. Az út Afrikát megkerülve 52-53 nap volt. Perry Nahában még remélte, hogy megérkezik a többi hajó is, amelyekre várt, de végül július 2-án a hat hajóból négygel, a Mississippivel, Susquehannával, a Plymouthsal és a

⁶⁵² Ázsia, *Pesti Napló*, IV. évf., 1080. szám, 1853. október 15., o.n.

⁶⁵³ London, oct. 13., *Pesti Napló*, IV. évf., 1083. szám, 1853. október 19., o.n.

Saragotával elindult az Edói-öbölbe. A Supply maradt Nahában, a Caprice pedig visszatért Sanghajba.⁶⁵⁴

Perry rjúkjú-szigeteki útjáról viszont a magyar lapok nem számoltak be, május végétől egészen őszig az expedíció tartózkodási helyéről alig jelent meg bármilyen információ a lapokban. A várható fogadtatásról szóló hírek szintén májusi információkat tartalmaztak. Az érkezésről szóló első hosszabb beszámolót szintén a *Budapesti Hírlap* közölte, 1853. október 22-én.⁶⁵⁵ Ugyanezt a hírt a *Pesti Napló* is megjelentette néhány nappal később november 1-jén.⁶⁵⁶ Itt Japán önállóan szerepelt a *Budapesti Hírlapban* a kelet-indiai és kínai hírek alá sorolták be.

A leírás azzal kezdődik, hogy a Mississippi és Susquehanna gőzfregattból és a Plymouth és Saratoga hajókból (a cikkben itt „naszádok”-at írt a szerző) álló amerikai hajóhad július 2-án az „Idzu fokot”⁶⁵⁷ és a „yeddoi öböl” legdélebbi csúcsát elhagyva behajózott az Edói-öbölbe, majd július 8-án lehorgonyoztak Uragánál. A *Pesti Napló*ban nem „Idzu fok” szerepelt, hanem „Napekiang”, de a többi adat megegyezett. Nagy feltűnést keltettek, hamar meg is jelentek a hivatalnokok, hogy a szokásoknak megfelelően távozásra kérjék az idegeneket, viszont azt a választ kapták, hogy erre nem fog sor kerülni. Továbbá jelezték azt is az amerikaiak, hogy következményei lesznek annak, ha a korábbi szokásoknak megfelelően körülveszik a hajókat, hogy kikísérjék őket (ld. a Manhattan, illetve James Biddle-féle nyitási kísérlet). „Ez hatott”, így másnap „Jezeimon” (a *Pesti Napló*ban „Jezaimon”), Ugara helytartója egy „harmadrangú nemessel” jövetelük szándékáról érdeklődött, majd kért három napot, hogy megfelelő utasításokat kérhessen a fővárosból. A *Pesti Napló* itt még azt is hozzátette, hogy a várakozási idő alatt a Mississippi megvizsgálta az öblöt és kiderült, hogy hajózásra mindenhol alkalmas. A „császár” (sógun) válasza 12-én érkezett meg, és egy összejövetelre szóló meghívást tartalmazott. Helyszínekét Nagaszakit nevezték meg, itt szerették volna átadni a császár válaszát. Perry azt válaszolta, hogy ez a kormánya számára sértő lenne, így végül egy Uragától 3 mérföldre eső helyet „Gorihamát” jelölték ki a találkozó helyszínéként. Itt lépett partra Perry július 14-én, a helytartó, a helyettese, a katonaparancsnok és 400 emberének kíséretében. A japánok 5-7000-en lehettek, „kik különféle tarka lobogóikkal kellemes látványt nyújtottak”. A parton három épületet emeltek, egyet a találkozóra, kettőt a császár által küldött hercegek számára. „Idzu” és „Jvami” (a *Pesti Napló*ban „Idzu” és „Joanni”) átvették az Egyesült Államok elnökétől a császárnak szánt iratot, amiről „átvételi bizonyítványt adtak”. A korábbi küldöttekkel Perry csak a tisztjein keresztül tárgyalt, mert őket „méltóságán alulinak tekintette” (tehát most került sor az

⁶⁵⁴ McOmie: *The Opening of Japan*, 81–88.

⁶⁵⁵ Külföld, Keletindia és China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 249. szám, 1853. október 22., 1387.

⁶⁵⁶ Japán, *Pesti Napló*, IV. évf., 1094. szám, 1853. november 1., o.n.

⁶⁵⁷ Az Izu-félsziget (伊豆半島) a mai Sizuoka (静岡) és Kamakura (鎌倉) között, Honsú (本州) szigetén található, közel az akkor Edói-, ma Tokiói-öböl bejáratához.

első találkozásra Perry és a megfelelő rangúnak gondolt japánok között). További tárgyalás nem történt, mivel a japán küldöttek nem voltak rá felhatalmazva, és Perry is megelégedett azzal, hogy néhány hónapot vár a császár válaszára, és majd visszatér.⁶⁵⁸ Mindkét lap kitér a *Friend of India* című lap azon megjegyzésére is, hogy ez az amerikai vállalkozás komoly versenyt fog hozni Angliával.⁶⁵⁹

Ahogy korábban látni lehetett, az amerikai expedíció július 2-án indult el a Rjúkjú-szigetéről, így aznap még nem járhattak az Izu-félsziget közelében, amely ennél jóval messzebbre található. Hat nappal később, július 8-án egy párás reggelt követő nap délutánján horgonyt vetettek az Edói-öbölben, Uraganál. Az érkezés pont az esős évszakra, a *cujura* (梅雨) esett, de a nap folyamán látták az Izu-félsziget hegyvonulatait és a Fudzsit is.⁶⁶⁰

Matthew C. Perry a néhány évvel korábbi, Biddle-féle expedíció alkalmával történeteket súlyos hibának tartotta, hiába igyekeztek a japán szabályokat elfogadni és barátságosan fogadni a japánokat. Ezt a japánok sosem viszonozták, nem hívták meg őket, ez ellenkezett volna a japán törvényekkel. Ezekből Perry levonta a következtetéseket elhatározta, hogy a saját „fegyverüket” fordítja a japánok ellen, és hajthatatlan lesz. Egyetlen japánt nem engedett a Susquehanna zászlóshajón kívül⁶⁶¹ egyik másik amerikai hajó fedélzetére sem. Azt is szigorúan meghatározta, hogy kikkel lehet egyáltalán bármilyen jellegű tárgyalást folytatni, és azt is csak azután, hogy a japánok megnevezték a rangjukat. Perry pedig csak és kizárólag vele egyenrangú japán személlyel tervezett beszélni. Erőszakhoz viszont csak a legvégső esetben akart folyamodni. Biztos volt abban is, hogy a modern fegyverzettel ellátott gőzhajók technológiai fölénye kellő hatást fog gyakorolni.⁶⁶² A japánok természetesen igyekeztek a korábbi szokásoknak megfelelően eljárni.

A japánok részéről Nakadzsim Szaburonosuke (1821–1869, 中島 三郎助 a tolmács Hori Tacunoszuke társaságában érkezett meg az amerikaiakhoz, így kiderült számukra, hogy kik az idegenek, és milyen szándékkal érkeztek. Csak őket engedték a fedélzetre, mást nem, így az amerikai feltételek teljesültek.⁶⁶³ A rangokat tekintve Nakadzsimának *goriki* (与力) rangja volt,

⁶⁵⁸ Külföld, Keletindia és China. *Budapesti Hírlap*, 1853, 249. szám, 1853. október 22., 1387.; Japán, *Pesti Napló*, 1094. szám, o.n.

⁶⁵⁹ Kiemelték azt is, hogy ez a szerződés (amelyet ekkor még nem kötöttek meg, mindössze abban állapodtak meg, hogy Perry visszatér majd a császár válaszáért) hasonlít egy, a britekkel kötött, de be nem tartott régi szerződésre, amely időnként megjelent az angolokkal kapcsolatos hírek között. (Uo.) Itt még az 1610-es években Japánban felállított angol kereskedelmi állomásra és annak működésére utalhattak, de mint korábbi fejezetekben látható volt, az angolok számára ez a vállalkozás nem volt sikeres, és 10 év után távoztak. Ezzel kapcsolatban bővebben ld. *Angol-japán kapcsolatok* című fejezet.

⁶⁶⁰ Mitani: *Escape from Impasse*, 119.; McOmie: *The Opening of Japan*, [90]–93.

⁶⁶¹ Perry még Sanghajban módosított a felálláson és tette meg zászlóshajónak a Susquehannát. McOmie: *The Opening of Japan*, 79.

⁶⁶² Uo., 91.

⁶⁶³ McOmie: *The Opening of Japan*, 93–96.

ami egy relatív alacsonyabb státuszt jelentett. A tolmácsok viszont szándékosan egy másik megnevezéssel mutatták be, amely többé-kevésbé megfelelt a legmagasabb rangú uragai hivatalnoknak, miután Perry nem volt hajlandó szóba állni alacsony rangú japánokkal, és a japánok is mihamarabb tudni szerették volna az amerikaiak érkezésének okát.⁶⁶⁴ Perry az első megbeszélésen nem mutatkozott. Sikeresen elérték, hogy Nakadzsimá odébb parancsolja a japán hajókat. Így a korábbi szokásoktól eltérően nem vették őket körbe japán hajók, ahogy erre kitértek a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Napló* cikkében is, némiképp fenyegetőbb hangnemben. Tájékoztatták a japánokat, hogy szeretnék átadni az Amerikai Egyesült Államok elnökének a japán császárhoz címzett levelét. Nakadzsimá ezekkel a hírekkel tért vissza Toda Udzsijoshihoz (1799–1858, 戸田 氏栄), uraga kormányzójához (*bugjó*). Azzal a kéréssel tért vissza az amerikaiakhoz, hogy menjenek ebben az ügyben Nagaszakiba, mert a kormányzó nincs felhatalmazva a levél átvételére. Ezt a kérést az amerikaiak megtagadták.⁶⁶⁵ A japánok kérése Nagaszakival kapcsolatban többször is elhangzott az első napokban, de az amerikaiak végig elutasítók voltak, továbbá a hajók felszereltségéről és a legénység létszámáról sem adtak semmilyen információt. Azt is nyomatékosan közölték, hogy ha nem adhatják át a levelet egy megfelelően magas rangú személynek, akkor partra fognak szállni, és maguk kézbesítik a levelet. Ezt a japánok is mindenképpen el akarták kerülni.⁶⁶⁶ Perry korábban hívatlanul állított be a Suri kastélyba, Edo közelében pedig még kellemetlenebb helyzetbe hozott volna mindenkit egy ilyen lépéssel. Az egyeztetések folyamán másnap, július 9-én Kajama Eizamon (1821–1877, 香山 栄左衛門) is megérkezett mint „uraga kormányzója”, aki Nakadzsimával egyenrangban állt, de ideiglenes kinevezést kapott. Próbáltak időt kérni, mert meg kell várni a kormány választ Edóból. Perry ezt elfogadhatónak találta, és július 12-éig adott haladékot. Erre utaltak a magyar sajtóban megjelent cikkek is, várakozni kellett a japánok válaszára. Kajama tiltakozása ellenére a várakozási idő alatt az amerikaiak elkezdtek felmérni az öböl különböző részeit, mélységét, hajózhatóságát is, továbbá felmérték a japán védvonalakat is a partokon.⁶⁶⁷ Vasárnap folyamán Kajama Edóba ment, így tájékoztatták Abe Maszahirót is az eseményekről, illetve ő jelentést tett Tokugava Nariakinak (1800–1860, 徳川 齊昭), akit teljesen váratlanul értek az események. Ki is fejezte ellenérzését azzal kapcsolatban is, hogy nem jutottak el hozzá a holland figyelmeztetések a készülő amerikai expedícióról. Abban sem volt teljesen biztos, hogy mit kellene lépni.⁶⁶⁸ Tokugava Nariaki válaszából mindenesetre kiderült, hogy el fogja fogadni, amit a kormányzat

⁶⁶⁴ Mitani: *Escape from Impasse*, 121–122.

⁶⁶⁵ McOmie: *The Opening of Japan*, 97–99.

⁶⁶⁶ Mitani: *Escape from Impasse*, 122–123.

⁶⁶⁷ McOmie: *The Opening of Japan*, 102–104.

⁶⁶⁸ Uo., 106–107.

javasol; ezzel megkönnyítette Abe és a kormány helyzetét. Nem mondta ki azt sem, hogy ne vegyék át a levelet, mert az háborúhoz vezethetne.⁶⁶⁹ Július 11-én, hétfőn tovább folytatták az amerikaiak az öböl felmérését. Kiderült, hogy a korábbi információkkal ellentétben nemcsak Uragáig lehet hajózni az Edói-öbölben.⁶⁷⁰ Az öböl felméréseiből leszűrt adatok szintén megjelentek a hazai sajtóban is. Fontos információként szolgált a jövőre nézve nemcsak az amerikaiaknak, hogy az Edóhoz közel eső területet is meg lehet közelíteni hajóval. Ezeket a méréseket a későbbiekben is folytatták, sőt, további nyomásgyakorlásként Perry a Mississippit is beljebb küldte az öbölben, ami ténylegesen hatott. Ahogy azt a cikkben is írták, a japán kormány úgy döntött, hogy át fogják venni a levelet a konfliktus elkerülése érdekében.⁶⁷¹

Július 12-én a *bakufu* teljes készültségben volt az amerikaiak miatt. A *ródzsú* próbálta húzni az időt, amíg lehetett, de ennél tovább nem tudtak menni. Abe tájékoztatta a sógunt, Tokugava Iejosit (1793–1853, 徳川 家慶) a helyzetről, akit ez hír mélyen megviselt, nem is tudta kiheverni, július végén elhunyt. A *bakufu* arra jutott, hogy az amerikaiakat el kellene kergetni a partoktól, mert szembeszegültek a törvényekkel, de a japán kormány azzal is tisztában volt, hogy erre nem voltak felkészülve. Az a döntés született, hogy kivételt tesznek, és Uragánál átveszik a levelet, de a választ Nagaszakiba fogják küldeni. Ez utóbbit Perry határozottan elutasította. Ido Hiromicsit (井戸 弘道, *Ivami no kami*, 石見守), Ugara egyik kormányzóját Edóba hívták, és átadták a parancsot, hogy Toda Udzsijosit (*Izu no kami*, 伊豆守), a másik kormányzót felhatalmazzák a levél átvételére. Így Perry a határidő megszabásával újabb sikert ért el. Kajama személyesen tájékoztatta az amerikaiakat, hogy átveszik a levelet, de ennek a napját később fogják kijelölni. Az eseményre épületeket szándékoztak emelni a parton, hogy megfelelő módon tudják fogadni Perryt és a magasrangú „császári” tisztviselőket. Helyszínként Kurihamát (久里浜) jelölték ki, amely a magyar sajtóban „Gorihama”-ként jelent meg. A még mindig nem mutatkozó Perry egyébként nem várt gyors választ az elnök levelére, inkább azzal volt elfoglalva, hogy a levelet mindenki irányában kellő tisztelettel, a megfelelő módon vegyék át. A konkrét válaszáért pedig majd néhány hónap múlva visszatér, amiről biztosították a japánokat is.⁶⁷² Így, ahogy az a magyar sajtóban megjelent első hosszabb beszámolókból is kiderült, Perry első körben megelégedett azzal, hogy lesz találkozás, és át tudják adni a levelet, minden továbbira adnak időt. A japánok viszont még mindig nem voltak biztosak az amerikaiak indítkaival kapcsolatban. Ha békés szándékkal érkeztek, akkor miért kell négy hadihajó egy levél átadásához? Mindeközben Edóban kiállították az érintetteknek a megfelelő papírokat, ezzel is

⁶⁶⁹ Mitani: *Escape from Impasse*, 128.

⁶⁷⁰ McOmie: *The Opening of Japan*, 107–108.

⁶⁷¹ Mitani: *Escape from Impasse*, 129–130.

⁶⁷² McOmie: *The Opening of Japan*, 110–112.

levették a felelősséget az érintettek válláról. Az amerikaiakat egyébként lenyűgözte a megbeszéléseken részt vevő japánok jólneveltsége és műveltsége. Több nyelven beszéltek, rendelkeztek alapvető tudományos és földrajzi ismeretekkel, valamint ismerték az új találmányokat is.⁶⁷³ Kajama mindenestre hangsúlyozta, hogy csak a levél átvételére kapnak felhatalmazást, további tárgyalásokra nem. Ido és Toda pedig ideiglenes *daimjó* (大名) státuszt kapott, hogy Perry elégedett legyen a rangokkal, bár, ha nagyon meg akarták volna feleltetni egymásnak a rangokat, kiderült volna, hogy még magasabban is álltak a hierarchiában, mint Perry.⁶⁷⁴

A találkozó időpontját csütörtök reggelre tűzték ki. Egyeztettek az öltözékekről, az ülésrendről, a levél átadásának módjáról, az ételekről és az italokról is. Az utóbbiak és a székek miatt aggódtak a japánok, de ezek nem voltak annyira lényegesek az amerikaiaknak. Perry viszont nem értette, hogy miért Kurihamát választották a találkozó helyszínéül, így a biztonság kedvéért úgy helyezte el a hajókat, hogy probléma esetén gyorsan tudjanak reagálni. A hatásos megjelenés miatt a lehető legtöbb emberrel terveztek partra szállni. A japánok is aggódtak az amerikaiak szándékai miatt, így Hikone (彦根藩) és Kavagoe területéről, továbbá Aizuból (会津藩) is a találkozó helyszínére rendelték szamurájokat, illetve hajókat is, ha az amerikaiak nem tartanák magukat a megállapodásokhoz. Tehát mindenki igyekezett minden eshetőségre felkészülni.⁶⁷⁵

Július 14-én végre eljött a várva várt nap, amerikai küldöttség először lépett hivatalosan Japán földre. Az amerikai részéről jelenlévő tolmács, Samuel Wells Williams, aki ott volt a Morrison eseténél, emlékezett rá, hogy ez a Kurihama egész közel esik ahhoz a helyhez, ahonnan rálóttek a Morrisonra 16 évvel ezelőtt. A japánok létszáma kb. 5-7000 fő volt, – ezek az adatok jelentek meg a magyar sajtóban is –, jelentős többségben voltak az amerikaiakhoz képest. Ekkor viszont már senki nem várta, hogy bármilyen erőszakos eseményre kerülne sor.⁶⁷⁶ A teljes formális ceremónia nem tartott tovább fél óránál, megtörtént a levél átadása. A japánok óvatossággal érdeklődtek, hogy Perry mikor és hány hajóval szándékozik visszatérni, amire Perry a következő tavaszt válaszolta, és azt, hogy a jelenleginél is több hajóval.⁶⁷⁷ A sikeres találkozót követően Perry még némiképp visszaélt a japánok vendégszeretetével, mind a négy hajóval behajózott a belső öbölbe.⁶⁷⁸ A kilencedik napon emiatt már óvatos utalást tettek a japánok, hogy nem bánnák, ha az amerikaiak távoznának. Szerencsére eddigre már Perry is tervezte az indulást,⁶⁷⁹

⁶⁷³ Uo., 113.

⁶⁷⁴ Uo., 114–115.

⁶⁷⁵ Uo., 115–117.

⁶⁷⁶ Uo., 117–119.

⁶⁷⁷ Uo., 121–122.

⁶⁷⁸ Uo., 123–125.

⁶⁷⁹ Uo., 127.

így a vendéglátók legnagyobb örömére július 17-én, 10 nappal az érkezést követően elindultak. Három nappal később elég nagy tájfunba kerültek az amerikaiak, így az a *kamikaze* (神風), amely megóvta a japánokat a mongol támadásoktól, most későn érkezett, hogy elkeresse a betolakodókat, sőt, komoly károkat sem okozott az erős hajókban. Ezek a szelek ezúttal nem a védelmet, hanem a változást hozták magukkal.⁶⁸⁰

Erről a változásról pedig három hónappal az eseményeket követően, október második felében már részleteiben is megismerkedhettek a magyar olvasók. Az október közepi első rövid hírek után néhány nappal már részletesebb beszámolóban is tájékoztatást kaptak erről a jelentős eseményről. Az otthon atlással rendelkező olvasók a cikkekben felsorolt helynevek alapján az expedíció útvonalát is valamilyen szinten nyomon követhették, ahogy megközelítették az amerikaiak Japánt a Rjúkjú-szigetek felől, elhagyva az Izu-félszigetet és behajózva az Edói-öbölbe. Megemlíti a cikkek a szokásos ügymenetet, a hivatalnokok megjelenését, a külföldi hajók kisebb japán hajókkal való körülzárását, és Nagaszaki neve is felbukkant. Az amerikaiak erőteljesebb fellépése, és annak az amerikaiak szempontjából pozitív hatása, az öböl felmérése, Perry megfelelő rangokhoz való ragaszkodása a megbeszélések alatt is megjelent a világsajtóban, így a hazaiban is. A találkozó sikeres volt, Perry elégedett volt és tervezi a visszatérést a további tárgyalások miatt. A találkozón részt vevő japán magasrangú személyek neve is felbukkan a cikkekben, bár itt szokás szerint a még nem egységes átírás miatt vannak zavarok, de Ido Hiromicsi mint „Iwami” vagy „Joanni hercege”, és Toda Udzsijosi mint „Idzu hercege” is név szerint említve volt. A cikkek még megemlítették a „kellemes látványt”, amelyet a sok díszesen felöltözött japán mutatott a szép zászlóikkal. Valóban lenyűgöző lehetett a látvány mindkét fél számára a hivatalos találkozás során.

8.2.16. A sikeres első találkozás után

Az amerikai expedíció sikeres első találkozásáról szóló októberi hírek után az 1853-as év végén is foglalkoztak ezzel a témával a magyar lapok. December folyamán két hír is megjelent. Az első cikk az amerikaiak sikereit igyekezett kibővíteni, az angolokat malmára hajtva a vizet, ami azért is érdekes, mert a *Pesti Napló* december 3-án megjelent cikke a New York-i *Herald* című lapra hivatkozott. Azt írták, hogy Perry nemcsak a „harczereje tekintélyes voltának”, hanem más körülményeknek is köszönhette a japán fogadtatást. Az indulás előtt az angol kormány utasításokat küldött Bowring „főhatalmazotthoz” Kínába, hogy értesítse a japán hatóságokat az Egyesült Államok céljáról. Bowring futárt küldött Edóba („Jeddó”) a császárhoz, hogy egy

⁶⁸⁰ Uo., 130–131.

olyan nép, amely csaknem egész Észak-Amerikát birtokolja, fel akarja keresni Japánt, hogy használhassa a kikötőket. „Nagy elővigyázatlanság volna” a japánok részéről őket visszautasítani, mert „igen tüzes és hirtelen természetűek”, de ingatagok is, így, ha a japánok megadják, amit kérnek, „több mint valószínű, hogy az amerikaiak azt is nem sokára megbánják, s akkor ismét minden a régi mellett marad”.⁶⁸¹ Sir John Bowring (1792–1872) a hongkongi angol konzul nem valószínű, hogy értesítette volna a japánokat az amerikaiak érkezéséről, főleg nem meneszthetett egyenesen futárt Edóba. A hollandoktól valóban érkeztek információk a *bakufu*-hoz az amerikaiak szándékait illetően, ahogy ez látható volt korábbi fejezetekben. Bowring mindössze annyi utasítást kapott Londonból, hogy ha szükséges, segítse a Japánba tartó orosz expedíciót. Ugyanezt felajánlották Perrynek is, ahogy korábban Biddle-nek és Glynn-nek is. Az angolok a maguk részéről inkább a kivárássra játszottak; amennyiben sikerrel járnak, akár az amerikaiak, akár az oroszok, akkor abból ők is fognak a későbbiekben profitálni.⁶⁸² Az amerikaiak természetét sem festi le épp pozitívan a cikk: tüzes, hirtelen természetűek, ingatagok, meg fogják bánni a japán utat, így a japánok, ha engednek egy kicsit, hosszú távon jól járnak, mert el fognak menni, és Japán folytathatja az elzárkózó politikáját. Ennélfogva a cikk több kérdést is felvet: hogy jelenhetett meg egy amerikai természetet nem jó színben feltűntető cikk egy sikeresnek tűnő expedíciót követően egy New York-i lapban? Vagy esetleg a *Pesti Napló* szerzője írta el a hivatkozást, és egy angol újságban jelent meg a hír? Vagy angol lapokban közölt hírt vette át egy amerikai, majd így jutott el a magyar újságba is? Kérdések, amelyekre jelenleg még nem lehet egyértelmű választ adni, de mindenesetre látszik, hogy a sikeres találkozásnak voltak irigyei is. Megjelentek olyan cikkek, amelyek kisebbiteni igyekeztek az amerikai expedíció sikereit, azok mellett a hírek mellett, amelyek örültek azon fejleményeknek, hogy végre valahára szóba állt a japán kormány hivatalosan is a hollandokon kívül más nyugati országgal.

December folyamán a magyar lapokban is megjelent hír az amerikai elnök decemberi üzenetével foglalkozott, amelyben megemlítette a japán expedíciót is. Az üzenet először december 23-án jelent meg a *Budapesti Hírlap*ban, New York-i hírekre hivatkozva.⁶⁸³ Ugyanitt december 28-án szerepelt erről több információ, a december 22-ei *Journal des Débats*-ra hivatkozva. Az elnök az üzenetében a japán expedíciót a „legkevésbé sértő színben tünteti fel”; csupán kereskedelmi szándékkal mentek a szigetországba. Bár még nem tudják, hogyan reagál majd a japán császár, „azonban tökéletes nyugalommal látszanak várni.”⁶⁸⁴ Ugyanaznap a *Pesti Napló* is

⁶⁸¹ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1121. szám, 1853. december 3., o.n.

⁶⁸² McOmie: *The Opening of Japan*, 50.

⁶⁸³ Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 301. szám, 1853. december 23., 1690.

⁶⁸⁴ Külföld, Franciaország, *Budapesti Hírlap*, 1853, 304. szám, 1853. december 28., 1705.

megemlíti a japán expedícióról is szót ejtő elnöki üzenetet, amely december 19-én érkezett Liverpoolba a Canada postagőzösről.⁶⁸⁵ Majd végül december 29-én a *Budapesti Hírlap* számolt be a korábbiakhoz képest kicsit több részletet megosztva. Az 1852-ben útra kelt, Perry *commodore* vezette expedíció azért ment Japánba, hogy megnyissák az országot. Már eljutott a hír, hogy Perry megérkezett, és tárgyaltak is a japánokkal. Azt viszont még nem tudni, hogy mennyiben lesz hajlandó a császár lemondani a „megszorítási politikájáról”.⁶⁸⁶ Az elnöki üzenettel kapcsolatos legrövidebb hírekben is szerepelt a japán expedíció mint kiemelendő pont, még akkor is, ha már nem írtak róla részletesen, de ebből is érzékelhető az esemény jelentősége. Az amerikai elnök japán expedíciót is említő üzenetével kapcsolatban az információáramlás is nyomon követhető. Az üzenet gőzhajón érkezett Liverpoolba december 19-én. December 22-én beszámoltak róla már francia lapok, 23-án már megjelent az első rövid említése az üzenetnek magyarul is, majd karácsony után, 28-án és 29-én kiderült több részlet is, főként a *Budapesti Hírlap*ból. A *Pesti Napló* csak megemlítette egy olyan rövid hírben a december 29-ei számban, mint amit a *Budapesti Hírlap* közölt 23-án.

Érdekességgként még említhető, hogy a korszak napi eseményeit figyelemmel kísérve az amerikai expedíció olyan hírértékkel bírt, hogy az eseményektől teljesen független írásokban is megemlítették. A *Budapesti Hírlap* 1853. november 20-ai számában megjelent cikkben a szerző a Kaukázust bemutató kétrészes írásának elején említette meg, hogy jelenleg „Európa egyik gyermeke, az ifjú Amerika jelenleg Japánnak ezredéves korlátaival küszködik”.⁶⁸⁷

Így jutott el az 1852-ben útnak indult, Matthew Calbraith Perry vezette amerikai expedíció Japánba 1853 júliusában. Az expedíció híre és sikere a magyar sajtóban is megjelent mint világtörténelmi jelentőségű esemény. Az 1630-as évek óta nyugati szemszögből – a hollandokat leszámítva – bezárt ország több mint 200 év után lépett hivatalosan kapcsolatba a nyugati világgal. Ennek még akkor is lehetett örülni, ha ekkor, 1853-ban még nem látszott, hogy az amerikaiak a következő év tavaszán mit fognak tudni elérni a tárgyalások során. Ahogy azt sem lehetett tudni, hogy a japán uralkodó mit fog válaszolni az Amerikai Egyesült Államok elnökének levelére.

8.2.17. Összegzés

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hazai sajtó a nemzetközihez hasonlóan igen élénk érdeklődéssel fogadta az amerikai expedícióról szóló híreket az 1850-es évek elején. A legelső

⁶⁸⁵ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1140. szám, 1853. december 28., o.n.

⁶⁸⁶ Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 305. szám, 1853. december 29., 1711.

⁶⁸⁷ Salamon F.: A Kaukázus, *Budapesti Hírlap*, 1853, 273. szám, 1853. november 20., 1524.

magyar hír ezzel kapcsolatban már 1852 februárjában megjelent, néhány hónappal azt követően, hogy 1851 őszén felröppentek az expedíció tervezésével kapcsolatos első hírek a külföldi lapokban. A tervezéssel megbízott Matthew C. Perry igyekezett minél több információt összegyűjteni, akár a korábbi amerikai, akár a nemzetközi tapasztalatokról Japánnal kapcsolatban, még az indulást megelőzően. Az amerikaiak megnyitással kapcsolatos indokai között számos szempont felmerült. Az expedíció tervezési fázisában valószínűleg sokat segített az a felháborodás, amelyet a Lagoda és a Lawrence hajó megmenekült legénységének története gerjesztett és amelynek a hulláma a kongresszusig is elnyúlt. Hiába jelezte James Glynn a hivatalos jelentésében, hogy a hajótöröttek állításai nem feltétlenül fedik a valóságot, ahogy az sem számított sokat, hogy Ranald MacDonaldnak, aki szintén „hajótörött” volt, nem voltak rossz tapasztalatai Japánban. Így a megnyitási szempontok között a hajótöröttekkel való jobb bánásmód elérése és az amerikai vagyoni védelme fontos szempont volt. Lényeges volt az is, hogy Japán hajózási útvonalba esett, biztonságos kikötőkre, gőzhajók számára szénfelvevő helyekre volt szükség. Vallási szempontok is felmerültek, megjelent a kereszténység terjesztésének igénye is, ahogy Japán „felvilágosítása” is.

Perry az összegyűjtött információk alapján levonta a következtetéseket: el kellett kerülnie a Biddle-féle „balesetet”, Nagaszaki helyett Edót kellett célállomásként kitűzni, továbbá Glynn-féle, ellentmondást nem tűrő, határozott fellépésre volt szükség a japánokkal szemben. Ennek nyomatékaként minél több hajót kellett az expedíció számára rendelkezésre bocsátani. Talán ezért is, de számos helyen írtak a magyar sajtóban is az expedícióban részt vevő hajókról név és típus szerint is, bár tapasztalhatók elírások és pontatlanságok is ezekkel az információkkal kapcsolatban. A lényegen viszont nem változtatott: számos hajó vett részt az expedícióban, köztük a kor legmodernebbnek számító gőzhajói is. A hajók útvonala és tartózkodási helye is gyakran nyomon követhető volt a cikkek alapján. Ezeken felül többször szóba került a hajók komoly felszereltsége is, amely több szerzőben kétséget támasztott az expedíció békés célját illetően, illetve a hajók száma is aggodalomra adott okot. Elvégre mi szükség az amerikai haditengerészet rendelkezésére álló hajóinak 20%-ára egy békésnek titulált misszióhoz?

Az expedícióval kapcsolatban az angol sajtóban megjelent hírek is eljutottak Magyarországra, egy-egy cikkből az adott író saját kormányával szembeni kritikája is megfogalmazódott. Miért nem ők léptek, miért vártak, hogy valaki más arassa le a babérokat? Ennél határozottabb lépésekre szánták el magukat az oroszok saját expedíció küldésével, akik Perryvel versenyt „futva” („hajózva”) igyekeztek előbb érni Japánba, de végül csak a dobogó második fokát szereztek meg a „Ki fogja megnyitni Japánt?” című versenyben.

Kifejezetten érdekes, hogy nemcsak az expedíció tervezési fázisa, a hajók és az útvonal, az expedícióra adott nemzetközi reakció, hanem az expedícióhoz kapcsolódó dokumentumok is

megjelentek a hazai sajtóban. Így olvasható volt az Egyesült Államok elnökének japán császárhoz címzett levele és az expedíció vezetőjének szánt utasítás is. Az is kiderült, hogy a remélt szerződéskötést megkönnyítendő korábbi szerződéseket is rendelkezésre bocsátottak mintaként.

A tervezett indulás elhalasztása és az időközben felmerült nehézségek, a költségek, az expedíció esetleges felfüggesztésének híre is eljutott a hazai olvasókhoz, ahogy végül az is, hogy mégiscsak sikerült útra kelni. Szerepeltek a cikkekben a császárnak címzett levélen túl a japánoknak szánt ajándékok is, a modern kor vívmányai közül gőzmozdony, telegráf, fegyverek és egyéb gépek és termékek. Tehát kommunikációs, közlekedési és további csúcstechnológiákkal szeretnék volna meglepni, lenyűgözni és a nyitás felé terelni a japánokat. Az expedíció miatt születtek a korábbi nyugat és japán, illetve az amerikai és japán kapcsolatokat hosszabban-rövidebben összefoglaló cikkek is, köztük is kiemelkedik Lukácsék János kétrészes cikke. Ez ugyan nagyon erősen vallásos indíttatás mellett született, de, ha ezt kivonjuk a cikkből, egy meglehetősen részletes írást olvashattak 1853 nyarán a *Családi Lapok* olvasói. A cikk megjelenését követően nem sokkal később Perry és a fekete hajók megérkeztek Japánba, amiről néhány hónappal később, ősszel a magyar sajtóban is megjelentek előbb rövidebb, majd hosszabb beszámolók is. Az ekkor még nem volt teljesen tisztázott, hogy a további tárgyalások milyen eredménnyel fognak zárulni a következő év tavaszán, de azt a magyar sajtó is sikerként könyvelte el, hogy az amerikaiak az első nemzetté váltak a 19. század közepére, akikkel a kapcsolatok elől elzárkózó japánok hivatalosan is szóba álltak. Ehhez kellett a több hajóból álló expedíció és a határozott fellépés is, tehát külső nyomásgyakorlásra volt szükség ahhoz, hogy a japánok lépéseket tegyenek a megszokott és számukra egyébként megfelelő külpolitikájuk módosítására.

A sajtóból az is kiderült, hogy a japánok tudtak az expedíció érkezéséről, és várták is. A korábbi szokásoknak megfelelően próbáltak eljárni, de ezúttal a konfliktus elkerülése érdekében alkalmazkodniuk kellett. Perry nem engedte hajókkal körülfárni az amerikai hajókat, nem volt hajlandó Nagaszakiba menni, sem pedig távozni addig, amíg nem veszik át az amerikai elnök levelét a megfelelő rangú japán hivatalnokok. A rangokhoz való ragaszkodása a cikkekben is megjelent, elvárta, hogy megadják a módját a levél átadásának és átvételének. A japánok nagy létszámmal jelentek meg a találkozón, színes lobogókkal, megfelelően felkészülve, sőt, külön épületeket állítottak fel az esemény színhelyén. Ezekről pedig a magyar olvasók is értesülhettek, ahogy arról is, hogy Perry nem várt azonnali választ a japánoktól, megelégedett azzal, hogy a következő év tavaszán visszatér. A hírekből pedig újabb japán helység- és személynevek, illetve japán zártsága és sajátos külpolitikája mellett akár szokásokról is tájékozódhatott a nagyérdemű olvasóközönség. Szóba került például a *harakiri* (腹切り) is mint a becsületet megőrzése érdekében elkövetett öngyilkosság, abban a cikkben, amely éppen emiatt volt szkeptikus az amerikai expedíció sikere kapcsán. Szerencsére erre végül nem volt szükség.

Az pedig, hogy az amerikaiak Japán ajtaján való bekopogása végül 1854-ben a kanagawai szerződés aláírását fogja eredményezni 1853-ban még nem látszott, de nyugati szemszögből nézve mindenképp pozitív változásként érzékelhető a japánok részéről. Amerika megérkezett Japán kapujába, amihez érdekes adalék, hogy Edo városának japán nevében szereplő kandzsik közül az első kis öblöt vagy patakot jelent, míg a második ajtót.

9. Orosz–japán kapcsolatok

„Az oroszok is megkísértették a’ japáni kereskedésből részt vehetni, de törekvésök siker nélkül maradt.”⁶⁸⁸ – írta 1843-ban az orosz–japán kapcsolatokat összefoglaló cikkének első mondatában a *Hon és Külföld* szerzője. A cikk születésekor ez az állítás megfelelt a valóságnak, és ez így is maradt az 1850-es évekig, amikor az oroszok megpróbálták megelőzni az amerikaiakat a Japán megnyitásaért folyó versenyben, ahol végül a dobogó második fokát sikerült megszerezni; egy hónappal Perryék után érkeztek meg.

Az eddig tárgyalt fejezetekben azokat az országokat vizsgáltam meg, amelyek eredményeket értek el a Japánnal való kapcsolatok terén, valamint a vizsgált korszakban írtak is róluk a magyar sajtóban. A portugálok közel száz évig tarthattak fenn kapcsolatokat az eurázsiai kontinens másik végén található szigetországgal, a hollandok jelenléte a 17. század elejétől kezdve folyamatosnak mondható, az amerikaiak pedig Japán megnyitásával értek el sikereket. Ez viszont nem jelenti azt, hogy más ország nem próbálkozott ebben az időszakban, sőt, láttuk is, hogy a francia Jean-Baptiste Cécille admirális is „tiszteletét tette” Nagaszakiban, az 1846-os esztendőben, ahol azonban elutasították. Ennél komolyan próbálkozás a kapcsolatok felvételére a franciák részéről nem történt a *szakoku* időszaka alatt, habár időnként megfordultak francia hajók is japán vizeken.⁶⁸⁹ Ennél jelentősen többször próbálkoztak az oroszok, amiről cikkeztek is a magyar sajtóban. Olyannyira, hogy a Nyugat és Japán kapcsolatával foglalkozó, a kutatási témába tartozó magyar periodikákban megjelent írások közül a legrégebbi éppen az orosz–japán kapcsolatokat tárgyalta, és 1783-ban jelent meg Molnár János *Magyar Könyv-házában*.⁶⁹⁰

A 16. században, amikor az első európaiak megérkeztek Japánba, az oroszok még messze voltak attól, hogy elérjék az ázsiai kontinens keleti peremét. A bezárkózás előtt az utolsó európaiként érkező angolok épp abban az évben – 1613-ban – hajóztak be először Japánba, amikor a Romanov-dinasztia (oroszul Dom Romanovih (Дом Романовых)) megalakult. Az orosz terjeszkedés a 17. század második felére viszont már elérte azokat a területeket, ahonnan már szinte közvetlen szomszédságba kerültek a japán szigetekkel, így magától értetődő volt, hogy előbb-utóbb lesz kapcsolat a két ország között. Japán viszont a 17. század második felére már bevezette a külföldieket (kivéve a hollandokat és a kínaiakat) kitiltó rendeleteit, így – szemben a portugálokkal, spanyolokkal, hollandokkal és angolokkal, akiket ismertek a japánok – olyan időszakban tűntek fel, amikor már hivatalosan nem lehetett Japánba látogatni. Mindezen felül

⁶⁸⁸ Az európaiak első megjelenése Japánban: III. Az oroszok. *Hon és Külföld*, III. évf., 19. szám, 1843. március 7., [75]

⁶⁸⁹ Pl. Jean-François de La Pérouse (1741–1788) is járt ezeken a területeken, a Hokkaido és Szahalin közötti szoros a mai napig az ő nevét viseli.

⁶⁹⁰ Molnár János: VII. Könyv Müller, *Magyar Könyv-ház*, 1. köt., 1783, 65–66.

az új jövevények, akik a „szomszédból” érkeztek, szemben a korábban megismert európaiakkal, ismeretlen nyelvet beszéltek, más volt az írásuk, és másik keresztény irányzatot követtek. Az első konkrét kapcsolatok hajótöröttek révén jöttek létre, így akárcsak az amerikaiak esetében, az első magyar nyelvű cikkek is ilyen történeteket mutattak be.

Az orosz–japán kapcsolatokat tárgyaló magyar cikkek hasonlítanak a portugálokkal foglalkozó cikkekhez abban a tekintetben, hogy mire a magyar nyelvű sajtó a szárnybontogatási időszakán átlendül, már nincs élő kapcsolat a két ország között. Ugyanis, ahogy látni is fogjuk, az oroszok érdeklődése 1813 után elfordult Japántól, és ez így is maradt a 19. század közepéig. Ekkor, bár megjelentek hírek az orosz expedícióról is, jelentősen többet foglalkozott az amerikaival a sajtó, legalábbis 1853 végéig. A kezdet kezdetén azonban, szemben a portugálokkal, még volt élő kapcsolat. Így a legkorábbi, 1800-as évek elején megjelent cikkek között aktuális hírekkel is találkozni; ez a kutatási téma szempontjából egy különleges együttállást jelentett, hiszem már létezett magyar nyelvű újságírás, és az orosz–japán kapcsolatok viszonylatában is volt miről beszámolni.

9.1. Japán hajótöröttek Oroszországban

Az orosz–japán kapcsolatokat ismertető első magyar nyelvű cikk 1783-ban jelenet meg a *Magyar Könyv-ház* első kötetében.⁶⁹¹ Molnár János írásában Gerhard Friedrich Müller az oroszok Amerikáig való hajózásáról szóló könyvét mutatta be.⁶⁹² Ebben szerepelt egy 1729-ben Kamcsatkánál hajótörést szenvedett japánokról szóló történet: 17 ember esett fogságba, közülük végül csak ketten maradtak életben, egy idősebb ember, illetve egy 12-13 éves gyermek. A japán nevük „Sósa” (Szóza) és „Gonsa” (Gonza) volt. A beszámoló szerint ők Pétervárra kerültek, oroszul tanultak, megkeresztelkedtek, illetve néhány orosz japán nyelvre és írásra tanítottak; az egyikük 1736-ban, a másik 1739-ben halt meg. Születési helyükként „Satzma”-t (Szacuma 薩摩国) tüntette fel a szerző, de a hely nevével kapcsolatban további információkat is közölt Engelbert Kaempferre hivatkozva, aki szerint a név helyesen „Satzuma”, mások szerint azonban „Saxumanak” hívták. Arról is írt, hogy oroszok is jártak 1739-ben Japánban, a rossz időjárás miatt ugyanis kénytelenek voltak kikötni. Emberséggel fogadták őket, és szerencsésen hazajutottak. További információt is megosztott az ország nevével kapcsolatban, amely szerint „Japoniá”-nak vagy „Nifon”-nak hívják az országot, viszont a japánok a „Japon” nevet nem

⁶⁹¹ Uo.

⁶⁹² Gerhard Friedrich Müller: *Voyages from Asia to America, for completing the discoveries of the north west coast of America. To which is prefixed, a summary of the voyages made by the Russians on the Frozen Sea, in search of a north east passage. Serving as an explanation of a map of the Russian discoveries, published by the Academy of sciences at Petersburg*, London, T. Jefferys, 1761. <https://archive.org/details/voyagesfromasiat00mill/page/n11/mode/2up> (Letöltés: 2025. április 5.)

ismerik. A leghíresebb sziget neve viszont „Nippon”, erről kapta a birodalom a nevét. „Jeso” vagy „Jedzo” (Ezo 蝦夷地, Hokkaidó, 北海道) sziget elhelyezkedését is megismerjük, ez „Nippon” és Kamcsatka között fekszik.⁶⁹³ További Oroszországba került japán hajótöröttekkel kapcsolatos információkat közölt a *Magyar Kurir* 1803. szeptemberi száma az orosz hírek között. A cikk szerint hét japán, akiket néhány éve a nagy szél a kamcsatkai partokhoz sodort, 1200 mérföldnyi utat megtéve jutottak Szibérián keresztül Pétervárig, viszont már visszatértek hazájukba.⁶⁹⁴

A fentiekből is látható, hogy az első orosz–japán kapcsolatokkal foglalkozó magyar cikkek, akár csak az amerikaiak esetében, hajótöröttekről szóló történeteket ismertettek. A Szóza (1693–1736, ソウザ) és Gonza (1717–1839, ゴンザ)⁶⁹⁵ történetét ismertető *Magyar Könyv-házban* közölt cikk meglehetősen pontos. Gonza 1717-ben született Szacumában, hajózást tanult 1728-ban, amikor a Szacumából Oszakába tartó út közben viharba kerültek, és hat hónapnyi hánykolódás után Kamcsatka déli részén kötöttek ki 1729-ben. A teljes legénység szerencsésen túlélte az utat, a kozákok támadását azonban már nem, tizenöten meghaltak, köztük Gonza apja is. Gonza és egy Szóza nevű harmincas éveiben járó kereskedő megmenekült, és végül mindketten Szentpétervárra kerültek, ahol Anna cárnő (1693–1740) audiencián is fogadta őket. Oroszul tanultak, Gonza meg is keresztelkedett, majd a Tudományos Akadémián tanítottak japán nyelvet. Szóza 1736-ban hunyt el, Gonza három évvel később, 1739-ben, viszont még be tudta fejezni világ első 12 000 címszóból álló orosz–japán szótárát.⁶⁹⁶ A hollandokról szóló fejezetben már említettem az 1748-ban megjelent *Orientalisch- und occidentalischer Sprachmeister*t, amelyben található egy japán „abc” is. Theophil Siegfried Bayer – a könyv szerzője – ugyanis tudott találkozni velük, így kerülhetett a művébe a japán „abc” is, amely bár messze nem sikerült tökéletesre, de mindenképpen fontos, Európában megjelent japán nyelvről szóló korabeli forrásnak tekinthető.⁶⁹⁷ Szóza és Gonza ugyanakkor nem az első japánok voltak, akik japán nyelvet tanítottak Oroszországban. Egy 1695-ben hajótörést szenvedett, Denbei (伝兵衛) nevű japánt 1702-ben I. Péter cár (1672–1725) Moszkvába rendelt, hogy oroszul tanuljon, illetve, hogy japán nyelvet tanítson,⁶⁹⁸ amivel nemcsak Oroszország, de Európa első japánnyelv-

⁶⁹³ Molnár: VII. Könyv Müller, *Magyar Könyv-ház*, 1. köt., 65–66.

⁶⁹⁴ Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XVII. évf., 20. szám, 1803. szeptember 6., 313.

⁶⁹⁵ Gonza születési dátumával kapcsolatban találkozni 1718-as adattal is.

⁶⁹⁶ Wakai Seiji: Új szláv-japán szótár Gonza, egy szacumai fiú tollából. Inukaiite kutatásának bemutatása, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, 2024, 298–299.

⁶⁹⁷ Sven Osterkamp: The Japanese studies of Andreas Muller (1630–1694), 京都大学言語学研究 *Kyoto University Linguistic Research*, vol. 29., 京都大学大学院文学研究科言語学研究室, 2010, 97–98. https://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/141806/1/kulr29_077.pdf (Letöltés: 2019. január 14.)

⁶⁹⁸ George Alexander Lensen: Early Russo-Japanese Relations, *The Far Eastern Quarterly*, vol. 10, no. 1, 1950, 3, <https://www.jstor.org/stable/2049650> (Letöltés: 2025. április 5.)

oktatója is lett.⁶⁹⁹ Időről időre újabb japán hajótöröttek kerültek hasonló munkakörbe, ugyanakkor jó részük halász volt, nem részesült olyan képzésben, ami lehetővé tette volna a magasszintű oktatást. Gonza tehetsége messze kimagaslott, de mivel fiatal korában került el Japánból, nem ismerhetett sok kandzsit.⁷⁰⁰

A *Magyar Könyv-házban* szereplő 1739-es történet is megfelelt a valóságnak. Anna cárnő 1732-ben rendelt el egy amerikai partokat felkereső expedíciót, amelynek élére Vitus Jonassen Beringet (1681–1741, orosz nevén Ivan Ivanovics Bering (Иван Иванович Беринг)) nevezték ki. Az expedíció egyik parancsnokának, Martin Spanbergnek (1696–1761, orosz nevén Martin Petrovics Spanberg (Мартын Петрович Шпанберг)) lett az a feladata, hogy a Kuril-szigetek, illetve Japán felé hajózzon. 1739. július elején került kapcsolatba Mucu tartományban (Mucu no kuni 陸奥国) található Tasirohama (田代浜) falunál (ma: Isinomaki) japánokkal, a helyi hivatalnokot meg is hívták a hajóra. Az expedícióban részt vevő másik hajó azonban vihar miatt elszakadt a többi hajótól, és Honsú felé vette az irányt, ahol Ava tartományban (Ava no kuni 安房国) található Amacu falutól (Amacumura 天津村) nem messze friss vizet kért a helyi japánoktól, akik annyira előzékenyek és segítőkészek voltak, hogy a feladat elvégzése miatt a partra küldött hét embernek még ideje is volt, hogy kicsit körülnézzenek. Ezek után még dél felé tartottak egy ideig, majd visszaindultak Bolsereckbe.⁷⁰¹ Ezek alapján tehát elmondható, hogy Molnár János, illetve az általa ismertetett könyvben szereplő információk a kor viszonyaihoz képest kifejezetten pontosak.

A *Magyar Kurir*-ban megjelent cikkben említett hajótöröttek lehettek azok a japánok – bár évszámot nem közölt a cikk –, akik 1793-ban kerültek viharba és jutottak az Aleut-szigetekre. Innen 1796-ban Irkutszkba, majd 1803-ban I. Sándor cár (1777–1825) utasítására Szentpétervárra kerültek. Közülük négy hajótörött azt kérte a cártól, hogy hadd térjenek vissza Japánba, amit az uralkodó engedélyezett is. Így kerültek a Nagyezsda (Надежда) fedélzetére, amely az első orosz Föld körüli expedícióban résztvevő hajók egyike volt. Történetük szerencsés véget ért, a szigorú japán szabályozás ellenére hazatérhettek, és nem kerültek börtönbe. Tapasztalataikkal pedig hozzájárulhattak többek között egy korábbiaknál pontosabb japán világtérkép elkészüléséhez is.⁷⁰² Ezenkívül volt még egy ehhez hasonló, de időben korábban történt eset. Dai-kokuja Kódajú (1751–1828, 大黒屋光太夫) japán kereskedő társaival 1782-ben szenvedett hajótörést szintén az Aleut-szigetekenél, de nem akart visszatérni Japánba, mert tartott a

⁶⁹⁹ McOmie: *The Opening of Japan*, 6.

⁷⁰⁰ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 9.

⁷⁰¹ Uo., 6–8.

⁷⁰² Szabó Balázs: Egy nehezen induló viszony. Japán-orosz kapcsolatok az Edo-korban, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2024, 186–189.

következményektől. Elhagyta az országot, ami az akkori törvények szerint tilos volt, így Irkutszkba került és japán nyelvet tanított. Erik Laxmann (1737–1796, orosz nevén Erik Gusztavovics Lakszman (Эрик Густавович Лаксман)) botanikussal is itt ismerkedett meg, majd Szentpétervárra utaztak, ahol találkoztak Nagy Katalinnal (1729–1796). Laxman javasolta egy követség küldését is, amelyet fia, Adam Laxman (1766–1806 körül, orosz nevén Adam Kirillovics Lakszman (Адам Кириллович Лаксман)) vezetett. Daikokuja Kódajú így a Laxman küldöttséggel jutott haza, ahol sajnos félelme beigazolódott: haláláig szinte börtönben élt, nem volt olyan szerencsés, mint néhány évvel később bajba került társai, látszik tehát, hogy néhány év leforgása alatt változott a világ.⁷⁰³ Érdekes ugyanakkor, hogy a Laxman-küldöttséget még sokáig nem említették, amikor viszont igen, akkor nem kerültek szóba a hajótöröttek. Így nem az első hivatalos Japánba küldött orosz küldöttséggel, hanem a másodikkal találkoztak először az olvasók.

9.2. Hivatalos kapcsolatfelvételi kísérletek

Az 1800-as évek elején a magyar sajtóban már hivatalos orosz kapcsolatfelvételi kísérletekről is olvashattak az érdeklődők, tehát a korabeli viszonyokhoz képest meglehetősen aktuálisnak számító hírekkel szolgáltak. A *Magyar Kurir* többször is foglalkozott Adam Johann von Krusenstern tudományos expedíciójával, amelynek célja az orosz–amerikai partok vizsgálata és Japánnal való kereskedelmi kapcsolatok felvétele volt. Ez utóbbi ugyan sikertelennek bizonyult, nem érték el a kívánt eredményeket Japánban, viszont az útról készült könyv több fejezete is foglalkozott a szigetországgal.⁷⁰⁴ Az expedícióról a *Magyar Kurir*ban először 1803. szeptember 9-én lehetett olvasni, a dániai hírek között. Augusztusi beszámolókra hivatkozva írták, hogy Krusenstern két orosz hajóval kikötött Koppenhágában, a Japánba küldött orosz követtel és más magas rangú személyekkel együtt.⁷⁰⁵ A szeptember közepén megjelent számban erről írtak kicsit részletesebben is: az expedíció augusztus 12-én indult két orosz hajóval, azzal a céllal, hogy megkerüljék a Földet, illetve, hogy kereskedelmi szerződést kössenek a japán uralkodóval. Az expedíciót körülbelül 3-4 évre tervezték, és több tudós is részt vett az úton.⁷⁰⁶ Az 1804 szeptemberében megjelent számból megtudhatták az olvasók, hogy az expedíció Brazíliában járt, és onnan a következő év februárjában terveztek Japánba indulni, abban a reményben, hogy júliusban megérkeznek, majd egészen őszig maradnak.⁷⁰⁷ A következő hírt 1805

⁷⁰³ Uo., 183–184, 189.

⁷⁰⁴ Krusenstern: *Reise um die Welt*, 1. köt., 278–347.

⁷⁰⁵ Dánia Ország, *Magyar Kurir*, XVII. évf., 21. szám, 1803. szeptember 9., 336.

⁷⁰⁶ Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XVII. évf., 23. szám, 1803. szeptember 16., 359.

⁷⁰⁷ Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XVIII. évf., 20. szám, 1804. szeptember 7., 311.

augusztusában közölték: Az egyik követ I. Sándor cárnak 1804 októberében írt levelében arról számolt be, hogy szerencsésen megérkeztek Japánba, becsülettel fogadták őket, illetve mindenki egészséges.⁷⁰⁸ A következő év januárjában pedig megtudhatták az olvasók, hogy Krusensternék 7 hónapnyi Japánban tartózkodás után Kamcsatkába jutottak.⁷⁰⁹ Az Adam Johann von Krusenstern vezette expedíció indítását I. Sándor cár rendelte el, majd 1803-ban indult útnak Kronstadtból két hajóval: a már említett Nagyezsdával és a Nevával (Нева). Az Atlanti-óceánon és a Horn-fokon keresztül jutottak a Csendes-óceánra, majd a Szendvics-szigetekenél elváltak: a Neva az amerikai kolóniák felé vette az irányt, míg a Nagyezsda Krusensternnel, a hivatalos követnek kinevezett Nyikolaj Petrovics Rezanovval (1761–1807, Николай Петрович Резанов) és a négy japánnal a fedélzeten előbb Kamcsatka, majd Japán felé indult. Nagaszakiba 1804 októberében érkeztek meg, ahol várták már őket, mert a hollandok korábban értesítették a japán hatóságokat az expedícióról. A hosszan elhúzódó várakozás és tárgyalások során a japánok hazaengedésén kívül nem sikerült semmit sem elérni, így 1805 április végén elhagyták Nagaszakit.⁷¹⁰ Habár a tárgyalások eredményéről a hazai sajtó ekkor nem számolt be, írtak azonban az eseményekről, bár nem sűrűn, és még csak nem is nagyon részletekbe menően. Figyelembe véve az információ áramlást, illetve azt, hogy a magyar nyelvű sajtó megszületésének kezdeti időszakában járunk, egészen különlegesnek mondható, hogy az eseményekről időben szinte párhuzamosan jelentek meg hírek a hazai sajtóban is. Így a magyar olvasók a 19. század elején értesülhettek arról, hogy az oroszokat kedvezően fogadták Japánban. Azonban az eseményekkel kapcsolatban több részlet 1806 után még évtizedekig nem jelent meg a hazai magyar nyelvű sajtóban. Legközelebb 1843-ban találkozni az első hivatalos orosz kapcsolatfelvételi kísérletekkel.

1843 március elején a *Hon és Külföld*⁷¹¹ „Az európaiak első megjelenése Japánban” című cikksorozat⁷¹² harmadik fejezete az oroszokkal foglalkozott. A cikk szerint az oroszok is próbáltak kapcsolatba lépni a japánokkal, de nem jártak sikerrel.⁷¹³ Ahogy látható volt, az oroszok valóban igyekeztek felvenni a hivatalos kapcsolatokat Japánnal a 18. század folyamán és a 19. század elején, 1813 után azonban ez a kérdés annyira lekerült a napirendről az Orosz Birodalomban, hogy a 19. század közepéig fel sem merült komolyabban.⁷¹⁴ Így teljesen nyugodtan jelenthette ki a *Hon és Külföld* cikkének szerzője, hogy az oroszok nem értek el semmit. Ezek

⁷⁰⁸ Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XIX. évf., 16. szám, 1805. augusztus 23., 253.

⁷⁰⁹ Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XX. évf., 6. szám, 1806. január 21., 87.

⁷¹⁰ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 25–28.

⁷¹¹ Korábban már jeleztem, hogy az 1843-as évfolyam *Toldalék a Múlt és Jelenhez* címmel jelent meg a lap, aztán visszatértek az eredeti címhez.

⁷¹² A cikksorozat további részei a megfelelő fejezetek alatt találhatók, az angol rész ezután következik.

⁷¹³ Az európaiak első megjelenése Japánban: III. Az oroszok. *Hon és Külföld*, [75]–76.

⁷¹⁴ Szabó Balázs: *Egy nehezen induló viszony*, 193.

után tért rá a kapcsolatfelvételi kísérletek ismertetésére az Adam Laxman vezette küldöttséggel kezdve, amellyel korábban nem találkozhattak az olvasók, pusztán egyszer említették a nevét és a japán útját egy 1834-es cikkben.⁷¹⁵ A szerző szerint II. Katalin 1792-ben küldte Laxmant Japánba a kereskedelmi kapcsolatok felvétele végett, így ez volt az első hivatalos Japánban járt orosz küldöttség. Jól fogadták őket, de a japán udvar minden ajándékot visszautasított. Laxman viszont abban a hitben tért haza, hogy írásos engedélyt kapott, amely szerint évente egyszer engedik az oroszokat is Nagaszakiban kereskedni, fegyver nélkül. A japánok viszont nem ilyen dokumentumot adtak át az oroszoknak. A küldöttség céljának elérését a szerző szerint más tényezők is akadályozták. A japán császárnak (*sógun*) küldött levelet nem a császárné (Nagy Katalin) írta alá, hanem a szibériai kormányzó, ez pedig sértette a „büszke japáni monarchiát”. Az is probléma lehetett, hogy külföldi hajót csak Nagaszakiba engedtek, de az orosz hajó másik japán kikötőbe ment, továbbá Laxman sem volt elég magasrangú, nem tartozott a császárné udvarához, így „a’ külsőre oly sokat tartó japániakra nagy benyomást” nem tudott tenni.⁷¹⁶

Mint látható volt korábban, az első hivatalos orosz kapcsolatfelvételi kísérlet ötletgazdája Adam Laxman édesapja, a finn-svéd származású természettudós, Erik Laxmann volt. Japán hajótöröttekkel megismerkedve jutott arra a következtetésre, hogy érdemes lenne megpróbálni segíteni őket a hazatérésben, illetve ezt kihasználva kereskedelmi kapcsolatokat lehetne létesíteni az országgal. Ezt kérvényezte is Nagy Katalinnál, aki engedélyezte az utat, de magát az esetleges elutasítás miatt nem kívánta közvetlenül a küldöttséggel kapcsolatba hozni,⁷¹⁷ így az utasítást végül a szibériai kormányzó állította ki. Az ajándékokat is az ő nevében küldték, és kifejezetten egy alacsonyabb rangú személyt neveztek ki az expedíció élére.⁷¹⁸ Erik Laxmann a fiát, a haditengerészetnél szolgálatban álló Adamot javasolta, aki 1792-ben érte el Hokkaidót.⁷¹⁹ Tehát a magyar sajtóban megjelent adatok a küldöttség felállításával kapcsolatban pontosak voltak, nem Nagy Katalin aláírása szerepelt a hivatalos iratokon, és Laxman sem volt elég magasrangú, ám a japánok számára nem ez jelentette a problémát. Valóban jó fogadtatásban részesültek, Hakodatében (函館) a kormányzó fürdőjét is Laxman rendelkezésére bocsátották, és nagy fogadást rendeztek a tiszteletére. Macumaében (松前) olyan helyen szállásolták el őket, amelyet nyugati bútorokkal rendeztek be.⁷²⁰ A tárgyalások azonban nem úgy alakultak, ahogy azt Laxman szeretne volna. A hajótörötteket sikerült hazajuttatni, de tájékoztatták, hogy az ősi japán törvények szerint csak Kínával és Hollandiával kereskedhetnek. Nem akartak ugyanakkor

⁷¹⁵ Különfélék tára, A Zopf, *Társalkodó*, III. évf., 88. szám, 1834. november 1., 352.

⁷¹⁶ Az európaiak első megjelenése Japánban: III. Az oroszok. *Hon és Külföld*, [75]

⁷¹⁷ McOmie: *The Opening of Japan*, 11.

⁷¹⁸ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 18.

⁷¹⁹ Szabó Balázs: *Egy nehezen induló viszony*, 184.

⁷²⁰ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 19–20.

teljes elutasítással élni, így bár az ajándékokat is visszautasították, de engedélyt adtak arra, hogy Laxman Nagaszakiba menjen, és ott álljon elő a kereskedelmi kapcsolatok létesítésére vonatkozó kérésével az ottani, ezekben az ügyekben illetékes *sógumi* hivatalnál. Laxman ezzel ugyanakkor nem élt, inkább visszatért Oroszországba.⁷²¹ Tehát jóllehet a cikk nem nevezte meg, de valóban másik kikötőbe, nem pedig Nagaszakiba mentek az oroszok, ahogyan azt a japán törvények megkövetelték. Az ajándékokat is visszautasították, és kereskedelmi kapcsolatok engedélyezéséről szóló dokumentumot sem kaptak az oroszok. Laxman ugyanis félreértette a japánoktól kapott iratot: azt hitte, hogy elérte célját és már csak formaságból kellene Nagaszakiba menni a szerződés megkötése miatt. A *bakufu* viszont nem egyezett bele semmi ilyesmibe, pusztán a Nagaszakiba való behajózást engedélyezték, valamint örömmel látták, hogy az oroszok ezzel is elégedettek, és a dokumentum birtokában békésen távoztak.⁷²² Az engedéllyel ugyanakkor az orosz kormány a következő években nem tudott élni, majd csak egy évtized múlva tértek vissza erre a kérdésre.

A Laxman-küldöttség ismertetése után tért rá a *Hon és Külföld* szerzője a Krusenstern-expedícióra, amelyre a cikk szerint 14 évvel később került sor. A cikknek köszönhetően újabb információval is megismerkedhettek az olvasók erről a kapcsolatfelvételi kísérletről. 1803-ban Krusenstern két hajóval indult Föld körüli útra, illetve küldtek újabb követséget az oroszok Japánba. A követnek az Orosz-amerikai Társaság igazgatóját, Rezanovot („Resanoff”) választották, akit magasrangú címekkel ruháztak fel. Drága ajándékokkal készültek, illetve néhány, 1796-ban hajótörést szenvedett japán is velük utazott, akik Irkutszkban telepedtek le. A követség 1804. október 9-én érkezett Nagaszakiba, ahol a helyi kormányzó parancsára a „németalföldi igazgató” japán tisztviselővel a hajóhoz ment, ahol Rezanov tájékoztatta őket érkezésük okáról, viszont a hivatalos dokumentumokat csak a kormányzónak lett volna hajlandó átadni. 1805. február 19-én értesítették az oroszokat, hogy a császár a tárgyalások miatt egy teljhatalmú biztost küld Nagaszakiba. Március 12-én hivatalosan is értésére adták az oroszoknak, hogy nem fogják őket Edóban („Jeddó”) fogadni. Április 4-én találkozott az orosz követ és a japán biztos, aki a korábban Laxmannak adott engedéllyel kapcsolatban arról tájékoztatta Rezanovot, hogy azt félreértették, abban csak az állt, hogy amennyiben bármilyen ügyben szeretnének tárgyalni, azt csak és kizárólag Nagaszakiban kezdeményezhetik. Arról nem volt szó, hogy évente egyszer hajót küldhessenek Nagaszakiba. Néhány nappal később megkapták a hivatalos dokumentumot, amely szerint minden orosz hajót kitiltottak a japán vizekről, a császárnak küldött ajándékokat pedig nem fogadták el. A cár levelét is visszautasították, illetve nem akartak ajándékot és

⁷²¹ McOmie: *The Opening of Japan*, 11.

⁷²² Szabó Balázs: *Egy nehezen induló viszony*, 184–185.

követet küldeni az orosz udvarba, még csak udvariasságból sem. Így 1805. április 19-én eredmény nélkül távoztak Nagaszakiból.⁷²³

A *Magyar Kurir*ban megjelent rövid hírekhez képest jelentősen több információ jelent meg közel negyven évvel később erről a küldöttségről. A követség vezetőjével, Rezanovval – aki az Orosz-amerikai Társaság igazgató tanácsának elnöke és fő részvényese volt –, korábban nem találkoztak az olvasók. Kifejezetten javasolta az újabb japán utat, úgy vélte ugyanis, hogy az orosz kolóniák ellátását könnyebben meg lehetne oldani, ha kereskedelmi kapcsolatba lépnének Japánnal.⁷²⁴ Bízta a pozitív japán válaszbán, elvégre rendelkeztek már – legalábbis azt hitték – egy japánoktól kapott hivatalos dokumentummal. A küldöttség 1803 augusztusában kelt útra és 1804. október 8-án érkezett meg Nagaszakiba – itt csupán egy napot tévedett a cikk. Az oroszok éppen a kormányzóváltás idején érkeztek meg, viszont a régi kormányzó maradt még, hogy segítsen a tárgyalásoknál. Az oroszok által előre elkészített többnyelvű dokumentumok értelmezésével akadtak problémák. A japánok nem tudtak oroszul, az oroszok által készített japán változattal értelmezési gondok adódtak, noha az igyekezet látszott. Tartózkodott viszont a hajón egy hollandul jól beszélő orvos, aki végül segített a szövegek fordításában. A cikkben említett dokumentum, amelyet Rezanov csak a kormányzónak lett volna hajlandó átadni, valószínűleg a hivatalos uralkodói megbízólevele volt, ennek átadását tényleg megtagadta, engedélyezte azonban a japánoknak, hogy készítsenek róla egy hivatalos másolatot, amelyet Edóba küldtek. Az októbertől tartó hosszú, majdnem fél éves várakozási idő alatt – a kikötőbe is csak december 24-én engedték be őket – Rezanov javaslatait rendre elutasították. Az ajándékokat azért utasították el, mert viszonzni kellett volna. Március 12-én – ahogy a cikk is írta – kaptak információt arról, hogy Edóból Nagaszakiba küldenek egy megbízottat a hivatalos tárgyalások miatt, miután csakugyan nem akarták őket Edóban fogadni.

Március végén megérkezett a japán biztos, és április 3-án meg tudták kezdeni a tárgyalásokat, amelyeken a japánok ragaszkodtak a saját szokásaik megtartásához, egyedül a szokásos mély meghajlást engedték el.⁷²⁵ A várakozási idő és a sok kényelmetlenség elviselése mellett is reménykedtek az oroszok a tárgyalások sikerében, ugyanakkor kénytelenek voltak szembesülni azzal, hogy a japánok nem tettek ígéretet a Laxmannak korábban átadott dokumentumban a kereskedelmi kapcsolatok felvételére. Emiatt megkérték az oroszokat, hogy hagyják el Nagaszakit és Japánt. Ugyanakkor az elhúzódó ügymenettel nem állt szándékukban megsérteni az oroszokat – ez azt mutatta inkább, hogy a *bakufu* jutott nehezebben döntésre a kérdésben.⁷²⁶

⁷²³ Az európaiak első megjelenése Japánban: III. Az oroszok. *Hon és Külföld*, [75]–76.

⁷²⁴ McOmie: *The Opening of Japan*, 14.

⁷²⁵ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 26–27.

⁷²⁶ McOmie: *The Opening of Japan*, 14–15.

Nem akartak követeket sem küldeni az orosz udvarba, mert ez ellentmondott volna a japán törvényeknek, amely szerint nem utazhattak külföldre,⁷²⁷ ugyanakkor érdemes azt is tudni, hogy az oroszoknak ekkor még általánosságban jó híruk volt a hazajutott hajótöröttek által adott beszámolóknak köszönhetően.⁷²⁸ Krusenstern és Rezanov így végül 1805. április 30-án kénytelen volt elhagyni Nagaszakit, viszont Rezanov sértve érezte magát a sikertelen diplomáciai küldetés miatt, így bosszút állt. Uralkodói felhatalmazás nélkül utasította a Kamcsatkai helyőrséget, hogy vezessenek „expedíciót” Szahalinra és a Kuril-szigetekre, amelyekre sor is került a következő években, amíg a cári kormány tudomására nem jutott, és nem tiltotta meg ezeket a támadásokat 1808-ban.

Ezek az esetek viszont meggyőzték a japánokat arról, hogy az oroszokban nem lehet megbízni,⁷²⁹ ami nem tett jót egy későbbi újabb kapcsolatfelvételi kísérletnek. Ezekről a támadásokról azonban ekkor még nem írtak, ugyanakkor a *Hon és Külföld* cikkéről összességében elmondható, hogy mind a Laxman, mind a Krusenstern és Rezanov követségről a korabeli lehetőségekhez mérten pontos és érdekes összefoglalást közölt, 1843-ig ennél részletesebb leírás nem is jelent meg a hazai periodikákban erről két követségről, sőt, Laxman szinte egyáltalán nem is szerepelt korábban, csak egyszer említették. A cikkből egyértelműen kitűnt, hogy a japánok nagyon adnak a külsőségekre, a törvényeiket határozottan betartják és nem akarnak engedni senkit sem az országba. Tehát a Laxman küldöttség eleve nem rendelkezett kellően magasrangú felhatalmazással, amiből látható, hogy bár Nagy Katalin engedélyezte a küldöttséget, de nem fűzött hozzá akkora reményt, hogy a nevét is adja a vállalkozáshoz. Ez viszont a japánok számára nem volt megfelelő, illetve Laxman is inkább az orosz területekhez közel eső Hokkaidóra ment, nem pedig a japánok által preferált Nagaszakiba. Ha értette is volna pontosan a kapott dokumentumot, és elhajózik Nagaszakiba, akkor sem valószínű, hogy bármilyen eredményt el tudott volna érni. Bár ki tudja, mi lett volna akkor, ha megfelelő rangú és megfelelően magas szintű felhatalmazással rendelkező követ megy egyenesen Nagaszakiba. A Rezanov-féle küldöttség már kellően megadta a módját a kapcsolatok felvételének, de hiába hitték, hogy sinnen vannak, szembesülniük kellett a félreértéssel, amelyre a cikk is kitért. A hajótöröttek általi diplomáciai kapcsolatfelvételi kísérletekkel időben leghamarabb az oroszoknál lehetett találkozni, de mint látható volt, az amerikaiak is próbálkoztak hasonlóval később.

A Laxman, illetve a Krusenstern és Rezanov vezette követségről még egyszer 1846-ban jelent meg hír – a *Budapesti Híradó* októberi száma közölte. Egy folytatásos cikkben mutatták be az angolok kelet-ázsiai törekvéseit, illetve az angol–japán kapcsolatokat, rövid összefoglalást

⁷²⁷ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 27.

⁷²⁸ McOmie: *The Opening of Japan*, 16.

⁷²⁹ Szabó Balázs: *Egy nehezen induló viszony* 190–191.

közölve a korábbi portugál, holland és orosz kapcsolatokról is.⁷³⁰ Az október 9-én megjelent számban rövid összgezést adtak az eseményekről. Bár egy mondat erejéig utalt ez a cikk is a Laxman-követségre, a hangsúly az 1800-as évek elején történt eseményekre került. A cikk szerint Krusensternék is kudarcot vallottak Japán kikötőinek megnyitását illetően 1805-ben. A korábbiakkal ellentétben itt a japánok elutasító válaszát részletezi a cikk, és meglehetősen pozitív képet fest a japánokról. Udvariasan és szolgálatkészen viselkedtek az oroszokkal, és annyira ügyesen folytatták a tárgyalásokat, hogy „legildomosabb európai diplomatáknak is dicséretére vált volna”. Az elutasító válaszban a japánok elismerték, hogy régen mindenféle népet fogadtak Japánban, és ők is utazhattak külföldre, de 150 éve egy császár megtiltotta a kiutazást, illetve csak és kizárólag a kínaiakat, koreaiakat, hollandokat és a Rjúkjú-szigetek („Rinkin-szigetek”) lakosait engedték az országba. A többi ország későbbi próbálkozásait ennek a rendeletnek az értelmében vissza kellett utasítani, továbbá veszélyesnek tartották az ismeretlen hatalmakkal olyan kapcsolatok felvételét, „melly nem alapulna egyenlőségre”, ez ugyanis ártana a gyengébb félnek. Mentegette a szerző a japán uralkodót is, mert ő ugyan szívesen megtett mindent, amire a törvényes keretek között lehetősége volt, de nem fogadhatta sem a követeket, sem az ajándékokat, mert azokat viszonzni kellett volna. Követséget pedig nem küldhettek, mert hivatalosan egyetlen japán sem hagyhatta el az országot. A drága ajándékot pedig a szegény ország nehezen is viszonzozhatta volna. Különben is, be tudtak szerezni mindent a kínaiakon és a hollandokon keresztül, amire az országnak külföldről szüksége volt. Ezt a rövid, udvarias és határozott ultimátumot Rezanov („Räsanoff”) vette át. Ezek után támadták meg „Chwostoff” és „Davidoff” orosz tengerészeti tisztek Szahalin szigetét, ami nemigen segítette elő, hogy a japánok felhagyjanak az elzárkózás politikájával.⁷³¹

A Rezanov sikertelen útját követő bosszútámadásokról eddig nem lehetett a magyar sajtóban olvasni, még csak nem is említették. Rezanov uralkodói engedély nélkül adott utasítást. Nyikoláj Hvosztov (Николаю Хвостов) első támadását 1806-ban vezette Szahalin-szigetére, kifosztva az ottani japán helyőrséget. Még egy táblát is hagytak maguk után, amelyre felírták, hogy elítélik azt, ahogyan a japánok akadályozzák a kereskedelmet, és tárgyalniuk kellene. A következő év májusában a támadásokhoz csatlakozott Gavril Ivanovics Davidov (1784–1809, Гавриил Иванович Давыдов); ami ezúttal Iturup (Etorofutó 択捉島) (Kuril-szigetek) ellen indult, ahol előbb egy *ainu* falut támadtak meg, majd a japánok által hátrahagyott várat is kifosztották. Később még megtámadtak hajókat Hakodaténál, illetve Szahalin szigetén is. Levelet is küldtek Macumae kormányzójának, amelyben leírták, hogy a támadások Rezanov visszautasítására történtek, és azt állították, hogy a cár parancsára követték el őket – ami nem volt igaz

⁷³⁰ A.Z.: Japán és Anglia. *Budapesti Híradó*, 1846. október 8., 233.; október 9., 239. és október 11., 243.

⁷³¹ Külföld, Anglia és Japán, *Budapesti Híradó*, 470. szám, 1846. október 9., 239.

–, és figyelmeztették a japánokat, hogy amennyiben nem lépnek velük kereskedelmi kapcsolatba, (attól fogva természetesen barátokká válnak), akkor több hajóra és újabb támadásokra lehet számítani a jövőben. Ezen támadások miatt 1808-ban a *bakufu* parancsba is adta, hogy minden orosz hajót el kell kergetni vagy el kell fogni (kivéve a bajba került hajókat) a japán partok közeléből.⁷³² A támadásokat a cári kormány leállította ugyan, viszont Hvosztov és Davidov elkerülte a felelősségre vonást, illetve annyira nem ítélték súlyosnak a helyzetet, mivel fel sem merült, hogy valamivel kompenzálják a japánokat.⁷³³ Így tehát a *Budapesti Híradó*ban megjelent cikk szerzője megfelelően vonta le a következtetést, még ha nem is részletezte ezeket a támadásokat: ezek semmiképp sem járultak hozzá ahhoz, hogy a japánok fel akarjanak hagyni az elzárkózó politikájukkal. A cikk abban is különleges, hogy a korábbiakkal ellentétben igyekszik a japánok oldaláról részletesen összegezni az oroszok elutasítását is: ügyesen és diplomatikusan tárgyaltak, viszont be kell tartaniuk az országuk törvényeit és szokásait, de az is kiderült, hogy óvatosak.

Összegezve tehát az első hivatalos küldöttségekről szóló híreket, elsőként aktualitásokkal, így a Rezanov-küldöttséggel lehetett találkozni az újságokban, a Laxman-küldöttség csak később, az 1840-es években került be a híráramba, a korábbi küldöttségeket számba vevő közleményekben. Az 1840-es években született megfelelően részletes cikkek között akadt olyan, amely az orosz felet ismertette inkább, míg más szerző próbálta magát a japánok helyébe képzelni, és empatikusan közelíteni a sok visszautasításhoz. Mindenesetre új fejlemény, hogy az események tárgyalása egészen pontos információkon alapult, elhanyagolható csekély tévedéssel.

9.3. A Golovnin-incidens

Az orosz–japán kapcsolatok történetébe sorolható újabb eseményről a *Hazai és Külföldi Tudósítások* egyik 1814-es augusztusi számából tájékozódhatott először a hazai olvasóközönség. Az orosz hírek között arról számoltak be, hogy sikeres tárgyalásokat folytattak a japán kormánnyal, így a korábban fogságba esett Golovnin és társai szabadon távozhattak.⁷³⁴ Az eseményekhez ennyire közeli időpontban más hír nem látott napvilágot. Legközelebb az 1830-as évek elején találkozni Golovnin nevével a lapokban, évekkel azután, hogy a története külföldön megjelent könyv formájában, amely a legfontosabb korabeli források egyikének számít.⁷³⁵ Ennek ellenére – szemben a Krusenstern és Rezanov követséggel –, nem sok további részletre derült fény

⁷³² McOmie: *The Opening of Japan*, 16–18.

⁷³³ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 33–34.

⁷³⁴ Orosz Birodalom, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1814, 16. szám, 1814. augusztus 24., 124.

⁷³⁵ Golovnin: *Memoirs of a captivity in Japan*.

később sem, bár még mindig többször lehetett Golovninna, mint Laxman követségével találkozni a lapok hasábjain.

Vaszilij Mihajlovics Golovnin (1776–1831) 1811-ben kapott parancsot, hogy mérje fel a Kuril-szigetek déli részét, így útra kelt a Diana fedélzetén, hogy teljesítse a feladatot. Kunashir (Kunasiritó 国後島) szigeténél partra is szállt néhány társával; biztosítani akarta a japánokat arról, hogy Hvosztov és Davidov támadásait a cári kormány nem hagyta jóvá, de túl mély nyomokat hagytak a korábban történtek, így fogságba kerültek. A helyi japán erőd parancsnoka közölte, hogy öngyilkosságot kellene elkövetnie, ha visszaengednék őket a hajójukra. Macumaéba kerültek, ahonnan megpróbáltak megszökni, de néhány nap után elfogták őket. Mindeközben Petr Ivanovics Rikord (1776–1855, Пётр Иванович Рикорд) igyekezett mindent megtudni Golovninék sorsáról, el is fogott ennek érdekében egy japán hajót, amelynek tulajdonosa, Takataja Kahei (1769–1827, 高田屋嘉兵衛), tudta, hogy életben vannak Macumaében. Segített is megszervezni egy találkozót a japán hatóságokkal, aminek következtében végül 1813. október közepén sikerült megállapodni Golovninék szabadon bocsátásáról, illetve hivatalos iratokkal igyekeztek ismét biztosítani a japánokat, hogy a korábbi támadások felhatalmazás nélkül történtek, valamint békésen és barátságosan állnak továbbra is Japánhoz.⁷³⁶ Edo ugyanakkor a támadások miatt egyáltalán nem akart változtatni a korábbi álláspontján, amely szerint a nyugati országok közül csak a hollandokkal kívánnak kereskedelmi kapcsolatokat fenntartani. Az északról érkező fenyegetések miatt pedig Edo néhány évtizedre közvetlen kontroll alá vonta a területet, és míg korábban a helyi hatóság szemet hunyt az egyébként nem túl legális japán–ainu–oroszl kereskedelmi kapcsolatokon, ennek ezután gátat szabtak.⁷³⁷ Az oroszok pedig a Golovnin-eset után jó pár évtizedre elfordultak Japántól, tehát nem is próbálkoztak a 19. század közepéig a kapcsolatok felvételével.

Kifejezetten érdekes azonban, hogy Golovnin a fogságban töltött két év ellenére is igen pozitív képet festett a japánokról, a viselkedésükről és a kultúrájukról is. Az élményeiről könyvet is kiadtak, illetve a magyar sajtóban is megjelent néhány érdekesség. 1832 szeptemberében a *Hasznos Multságok*⁷³⁸ és a *Társalkodó*⁷³⁹ néhány nap különbséggel lehozta szinte ugyanazt a cikket Golovnin japán tapasztalatairól. Az előbbi lap az „Apróságok” közé tette a cikkét, az utóbbi „Japán népmíveltség” címmel közölte. Ezek alapján megtudhatták az olvasók, hogy Golovnin 1811 és 1813 között tartózkodott Japánban, és véleménye szerint a japánok a legműveltebbek a világon, mert ugyan az elvontabb tudományokban nem érik el Európát, de a lakosság

⁷³⁶ Lensen: *Early Russo-Japanese Relations*, 34–36.; McOmie: *The Opening of Japan*, 18–19.

⁷³⁷ McOmie: *The Opening of Japan*, 19.

⁷³⁸ Apróságok, *Hasznos Multságok*, 1832/2/19., 152.

⁷³⁹ Japán népmíveltség, *Társalkodó*, I. évf., 73. szám, 1832. szeptember 12., 202.

általános műveltsége messze felülmúlja az európaiakat. Származzon valaki bármilyen alacsony sorból tud írni és olvasni, sőt, utóbbi sokak kedvelt időtöltése. Az őrhelyen tartózkodó katonák is gyakran tartanak könyvet a kezükben. Továbbá talán nincs is másik nép, amely ennyire ismerne országát történelmével, mint a japánok. Más ázsiai népekkel összehasonlítva is „nagyobb lelki művelődést lehet tapasztalni”.⁷⁴⁰ A *Társalkodó* még hozzátette, hogy az iskolákban Konfúciust tanítanak, „melly után a’ nemzetnek egy nagy része vallási nézeteit képezte”.⁷⁴¹ Bár röviden esett már szó korábban a japánok magasszintű írni és olvasni tudásáról, pontos számokat nehéz megállapítani. Ronald P. Dore kutatásaiban arra jutott, hogy a késő Edo-korszakban a fiúk több mint 40%-a, a lányoknak kb. 10%-a részesült valamilyen jellegű otthonán kívül eső formális oktatásban.⁷⁴² Igény is volt a könyvekre, Kiotó városában az 1700-as évek elején 72 kiadó működött.⁷⁴³ A 19. század közepi Oroszországban az írni-olvasni tudók aránya 5-10% körül mozgott, bár akadtak Európában olyan országok, ahol ennél jóval magasabb adatokkal lehetett találkozni.⁷⁴⁴ Golovnin viszont valóban kitért a könyvében a japánok olvasás és könyvek iránti szeretetére és törtélem ismeretére, ahogyan azt a magyar sajtóban is lehetett olvasni.⁷⁴⁵ Az viszont, hogy közvetlenül a könyvből vagy közvetítés útján kerültek-e ezek a hírek a lapba, nem megállapítható. Inkább az utóbbi a valószínű, mivel ha a könyv rendelkezésére állt volna a szerzőnek, akkor bizonyára több mindent is közöltek volna belőle, viszont ezen a két, tartalmilag megegyező cikkén kívül már csak egy érdekesség jelent meg két évvel később, 1834 novemberében, szintén a *Társalkodó*-ban. Golovninről és a Japánban töltött időről továbbra sem írtak többet annál, hogy fogoly volt, a cikk hangsúlya a japánok hajviseletekhez való hozzáállására helyeződött. Megkérdezték ugyanis Golovnintól, hogy változott-e a vallás Oroszországban azóta, hogy Laxman orosz követ náluk járt, mert akkor hosszú copfot és „hajporral hintett haját viselt”. Ezzel szemben Golovninnek és társainak rövidre vágott haja volt, így el kellett magyarázni, hogy náluk a hajviselet nem kötődik a valláshoz. A japánok számára különösen furcsa volt, hogy egy „magát műveltnek tartott” népnek nincs külön törvénye az olyan fontos dolgokra vonatkozólag, mint az öltözet.⁷⁴⁶ Az Edo-kori Japánban a neokonfucianizmuson alapuló *sinókósó* szerint elválasztott társadalom különböző rétegeire vonatkozó szabályok szinte mindenre kiterjedtek, így a viselkedésre, a lakhatásra, de még a megjelenésre és

⁷⁴⁰ Apróságok, *Hasznos Mulatságok*, 1832/2/19., 152.

⁷⁴¹ Japán népműveltség, *Társalkodó*, I. évf., 73. szám, 202.

⁷⁴² Dore: *Education in Tokugawa Japan*, 254.

⁷⁴³ Totman: *Japán története*, 331.

⁷⁴⁴ Adamikné: *Okozat és okok korunk olvasáskultúrájában*.

⁷⁴⁵ Golovnin: *Memoirs of a captivity in Japan*. 1. köt., 203.

⁷⁴⁶ Különfélék tára, A Zopf: *Társalkodó*, III. évf., 88. szám, 352.

az öltözködésre is.⁷⁴⁷ A hajviseletek esetében is megvoltak a különbségek, így ránézésre meg lehetett állapítani valaki korát, társadalmi státuszát, vagyoni helyzetét, nők esetében pedig a családi állapotot is.⁷⁴⁸ Európában ezzel szemben ennyire szigorú megkötések nem voltak, így ez a japánok számára tényleg furcsa lehetett, sőt nevettek is Golovnin magyarázatán, viszont szorgosan leírták a kérdésekre adott válaszokat.⁷⁴⁹

Golovnin kétéves Japánban töltött idejéről tehát a lapok összességében csak annyit írtak le, hogy 1811 és 1813 között tartották fogva Japánban, utána kiszabadult, viszont több színes és érdekes információval ismerkedhettek meg az olvasók a japánok műveltségével és szokásaival kapcsolatban. Az azonban érvényes tanulságként vonódott le, hogy a kapcsolatfelvétellel nem érdemes próbálkozni, mert akár két évre is Japánban ragadhat az ember. Így ismét az a kettősség állt fenn Japánnal kapcsolatban, amellyel számtalan alkalommal lehetett találkozni korábban is: félelmetesnek, ugyanakkor rendkívül érdekesnek tetszett a szigetország.

9.4. Az 1853-as orosz expedíció⁷⁵⁰

A Golovnin-incidens után az oroszokat sokáig nem foglalkoztatta, hogy újabb követséget küldjenek Japánba. Amikor viszont 1852 júniusában megtudták, hogy az amerikaiak expedíciót terveznek küldeni, ők is hasonló expedíció küldésére szánták el magukat. Az expedíció élére Jevfimij Vasziljevics Putyatyin admirálist nevezték ki, aki már 9 évvel korábban is tett javaslatot egy követség Japánba küldésére.⁷⁵¹ A magyar sajtó erről először 1853 januárjában számolt be a *Budapesti Hírlap*ban, az amerikai hírek között. Azt írta a lap, hogy a cár expedíció felállítását és Japánba küldését rendelte el, azért, hogy szemmel tartsák az észak-amerikai hajóhadat.⁷⁵² Fél évvel később, július végén már arról írtak, hogy az oroszok próbálkoznak kapcsolatba lépni a japánokkal, a Kuril-szigetek északi részét birtokba veszik, illetve tudományos kutatás színe alatt akarják a Japán-tengeren az amerikai expedíciót szemmel tartani.⁷⁵³ A következő három ezzel a témával foglalkozó cikkben arról írtak, hogy Hongkongban nagy feltűnést keltett a Japánba készülő orosz expedíció megjelenése, amely az amerikaiakkal együtt akar erőt demonstrálni. Írtak továbbá a valamilyen szintű japán és orosz kereskedelemről is,⁷⁵⁴ amely viszont

⁷⁴⁷ Marius B. Jansen (ed.): *The Cambridge History of Japan, vol 5., The Nineteenth Century*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Cambridge University Press, 1989, 2.

⁷⁴⁸ Hall: *The Cambridge History of Japan*, vol. 4., 692.

⁷⁴⁹ Golovnin: *Memoirs of a captivity in Japan*, 1. köt., 142–143.

⁷⁵⁰ Az oroszok által Japánba küldött expedícióról szóló cikkek egy része az amerikai érintettség miatt a *Vetélytárs a láthatáron* című fejezetben is megtalálható.

⁷⁵¹ Mitani: *Escape from Impasse*, 157.

⁷⁵² Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 7. szám, 1853. január 8. 7., 33.

⁷⁵³ Külföld, Franciaország, *Budapesti Hírlap*, 1853, 173. szám, 1853. július 24., 936.

⁷⁵⁴ China. *Pesti Napló*, IV. évf., 1039. szám, o.n.

semmiképp sem lehetett legális; már arról szólt a híradás, hogy a felbukkanó oroszok oroszlán-részt szeretnének a dicsőségből,⁷⁵⁵ illetve még szóba került a két ország találkozása a japán, kínai és kelet-ázsiai területeken, amelyek miatt az amerikaiak igyekeznek szemmel tartani az oroszokat.⁷⁵⁶

1853. szeptember közepéig mindössze ennyi hír jelent meg az orosz expedícióval kapcsolatban a hazai sajtóban, ezzel szemben az amerikai expedícióval számos írás foglalkozott. Az oroszok is szeretnék volna felvenni Japánnal a hivatalos kapcsolatot, az amerikaiakhoz képest jóval nagyobb tapasztalattal is rendelkeztek a japán kapcsolatok terén, de hiába igyekeztek hamarabb odaérni, nem várt nehézségekkel szembesültek. Perrynek az indulás húzódott el nagyon, Putyatyinnak útközben akadtak gondjai a hajókkal, amiről a *Pesti Napló* és a *Budapesti Hírlap* is beszámolt november közepén, egy nap különbséggel. Mindkét lap körülbelül ugyanazt a hírt közölte november elsejei információra hivatkozva, miszerint viszály támadt az amerikai és orosz kormány között Japánnal kapcsolatban, de ennél több részletről nem számoltak be. Írtak viszont arról, hogy nem túl szerencsések az orosz hajók, mert az egyik csak Kelet-Indiáig jutott, a másik az angol partoknál szenvedett hajótörést, míg a harmadik a norvég partoknál járt szerencsétlenül.⁷⁵⁷ Így 1853 novemberében még mindig nem jelent meg hír azzal kapcsolatban, hogy az oroszok egyáltalán eljutottak-e Japánig vagy sem. Putyatyin hajói közül a Pallada nem is volt megfelelő a hosszú útra, le kellett cserélni később.⁷⁵⁸ Ha Hongkongból július elején egyenesen Uragába indultak volna, talán hamarabb célba érnek, mint az amerikaiak, de az Ogasavara-szigetekenél tájfunba kerültek, és a Pallada súlyosan megsérült, így javításra szorult. Itt jutott el Putyatyinhez az a parancs, hogy ne Uragába menjen, ahogyan az eredetileg tervezték, hanem Nagaszakiba, tehát tartsa magát a japán előírásokhoz, és ott tárgyaljon a sógunátus helyi képviselőjével. Az eredeti terv valószínűleg Philipp Franz von Siebold miatt módosult, akit időközben Szentpétervárra hívtak.⁷⁵⁹ Végül több héttel azután, hogy Perry már elhajózott Japánból, augusztus második felében érkeztek meg Nagaszakiba.⁷⁶⁰ Az oroszok Japánba érkezéséről azonban december végéig nem számoltak be a lapok, akkor is csak a *Budapesti Hírlap* írt róla annyit az orosz hírek között, hogy az orosz hajóhad augusztus 6-án „Ioidi” kikötőjében egyesült, és onnan hajóztak Nagaszakiba, ahova 22-én érkeztek meg. A japánok jól fogadták őket.

⁷⁵⁵ Külföld, Anglia. *Budapesti Hírlap*, 1853, 212. szám, 1181.

⁷⁵⁶ Amerika. *Pesti Napló*, IV. évf., 1050. szám, o.n.

⁷⁵⁷ Oroszország, *Pesti Napló*, IV. évf., 1106. szám, 1853. november 16. o.n; Napi események, Külföldi napló, *Budapesti Hírlap*, 1853, 270. szám, 1853. november 17., 1507.

⁷⁵⁸ McOmie: *The Opening of Japan*, 74–76.

⁷⁵⁹ Uo., 139–140.

⁷⁶⁰ Mitani: *Escape from Impasse*, 158.

Putyatin szeptember elején hajót küldött Sanghajba, amely szeptember közepén tért vissza Nagaszakiba.⁷⁶¹ Nem feltétlenül a legjobb időben érkeztek meg négy orosz hajóval Japánba, a *bakufu* épp az elhunyt *sógun* temetésével és az új *sógun* beiktatásával volt elfoglalva.⁷⁶² Az oroszok viszont nagyon udvarias hozzáállással közelítettek a japánokhoz; az amerikaiakkal ellentétben egyáltalán nem mutattak semmilyen fenyegetést, amivel nagyon jó benyomást tettek a japánokra. Jóllehet nem tudták, de ez lett az egyik alapja a *bakufu*n belül annak az irányvonalnak, amely támogatta, hogy valamilyen szintű, korlátozott kereskedelmi kapcsolatra lépjenek az oroszokkal. A század elején Japánban járt Rezanovval ellentétben ugyanakkor Putyatinnak nem állt rendelkezésre végtelen idő, mert eljutott hozzá a hír, hogy háború készül kitörni a törökökkel, amelybe az oroszok és a franciák bele fognak keveredni. Erről viszont ekkor még a japánok nem tudtak. Putyatin valóban küldött hajót Sanghajba hírekért, és aztán maga is odahajózott november folyamán, de amikor eljutott hozzá a hír, hogy kitört a krími háború, jobbnak látta visszatérni Nagaszakiba. Azt kérte a japánoktól, hogy mire visszatér, legyen Nagaszakiban egy teljesen felhatalmazott követ,⁷⁶³ de a japánok késtek, így az első találkozásra csak 1854 január közepén kerülhetett sor.⁷⁶⁴ A tárgyalások elhúzódtak és nem is jutottak dűlőre, ugyanakkor február 5-én Putyatin azzal ígérettel távozott, hogy bár a határkérdésben nem tudtak megegyezni, de a kereskedelmi, illetve diplomáciai kapcsolatok kérdésében hajlanának a kompromisszumra, és amennyiben más országgal kereskedelmi vagy diplomáciai kapcsolatba kerülnének, akkor az az oroszokra is vonatkozni fog ugyanazon feltételekkel.⁷⁶⁵ Putyatin végül novemberben tért vissza, a szerződést pedig a következő évben, 1855. február 7-én írták alá.⁷⁶⁶ Ezzel a zárkózott Japán az Orosz Birodalom számára is megnyílt.

9.5. Összegzés

A *szakoku* időszakával párhuzamosan a hazai sajtóban megjelent orosz–japán kapcsolatokkal foglalkozó hírek összességében érintettek minden lényeges témát a két ország első kapcsolatfelvételétől az 1853-as évek végéig. A cikkek, akárcsak az amerikaiakkal foglalkozó írások, elsőként a hajótöröttekkel foglalkoztak, majd szóba kerültek az első hivatalos kapcsolatfelvételi kísérletek. Bár időben először a másodikkal, a Krusenstern és Rezanov küldöttséggel lehetett az újságok hasábjain találkozni, a Laxman-küldöttséggel a legkorábbi időszakban még nem

⁷⁶¹ Külföld, Oroszország, *Budapesti Hírlap*, 1853, 306. szám, 1853. december 30., 1715.

⁷⁶² Mitani: *Escape from Impasse*, 158, 160–161.

⁷⁶³ Mitani: *Escape from Impasse*, 168–169.

⁷⁶⁴ Uo., 171.

⁷⁶⁵ Uo., 178.

⁷⁶⁶ Uo., 235, 247.

foglalkoztak, később azonban már említették, illetve az oroszok próbálkozásait összefoglaló cikkekben kicsit részletesebben is írtak róla. Kifejezetten érdekes, hogy a Krusenstern-expedíció eseményeivel párhuzamosan, a kor viszonyait is figyelembe véve, szinte egy időben jelentek meg hírek, így egész jól nyomon lehetett követni küldöttség útját. Aktuális híreket olvashattak tehát az érdeklődők a magyar nyelvű sajtó születésének legkorábbi időszakában, az 1800-as évek elején, habár arról még nem szóltak a hírek, hogy mire jutottak Japánban. Az is csak jóval később került be a lapokba, hogy Rezanov rosszul viselte az elutasítást, és bosszút állt, amivel viszont rontott a néhány évvel későbbi kapcsolatfelvételi kísérleteken, így Golovnin és társai helyzetére is hatással volt. Érdekes, hogy Golovnin története mennyire kevés esetben került be a hírekbe, és a nehézségeivel szemben inkább a japánokról szóló tapasztalatai váltottak ki érdeklődést. Kifejezetten különös, hogy – szemben az amerikai expedícióval – mennyire kevés hír foglalkozott az oroszokkal 1852-ben és 1853-ban. Az amerikai hírekből számos információ kiderült: a hajók neve és típusa, a dokumentumok, az indulás körüli problémák, az expedíció tartózkodási helye, az érkezés stb. Ez is mutatja, hogy mekkora érdeklődéssel követte a nemzetközi és hazai sajtó is az amerikai vállalkozást. Az oroszokkal kapcsolatos hírek száma ehhez képest elenyészőnek mondható, pedig a két esemény szinte párhuzamosan zajlott, hasonló célból és hasonlóan pozitív eredmény reményében. Vajon, hogyan viszonyult volna az orosz expedícióhoz a korabeli sajtó, ha a versenyt nem Perry, hanem Putyatin nyeri meg? Mindenesetre az a cikkekből is látható, hogy az oroszok legalább próbálkoztak a vizsgált korszakban a kapcsolatfelvétellel, szemben a következő fejezetben tárgyalt angolokkal, akik a japán „bezárkózást” követően egy komolyabb, még a magyar sajtó megszületése előtt történt esetet leszámítva meg sem kísérelték a hivatalos kapcsolat felvételét a 19. század közepéig, az ő figyelmüket ugyanis más területek kötötték le.

Ezen hírek is azt támasztották alá, hogy a japánok szokásaihoz és törvényeihez ragaszkodó, makacs, büszke emberek, akik sokat adnak a külsőségekre, és inkább elutasítják az ajándékokat, mert az számukra kevésbé kínos, minthogy viszonzás nélkül elfogadják. Golovnin tapasztalatai alapján az is kiderült róluk, hogy igazán műveltek, szeretnek olvasni, ami tovább árnyalta a japánokról formálódó, egyre érdekesebbnek tekinthető képet.

10. Angol–japán kapcsolatok

„Ezen idő óta, mint látszik, se az angol kormány, sem az angol keletindiai társaság a japáni kereskedés helyreállításával nem foglalkozott.”⁷⁶⁷ „Már az istentelen mákony-háború idejében nyíltan mondogatták Lonbonban a börzében és a sajtóban, hogy a japáni birodalom elzárkózottságának meg kell szűnni...”⁷⁶⁸ Az első idézetet a *Hon és Külföld* 1843-ban megjelent cikksorozatában, a másodikat a *Budapesti Hiradó* hasábjain 1846-ban olvashatták az érdeklődők; ezzel pedig szinte teljesen pontosan össze is lehet foglalni a *szakoku* időszakára eső angol–japán kapcsolatokat, ugyanis egyáltalán nem számottevő az a híryanag, amelyet a korabeli sajtó a magyar olvasók elé tárhatott.

Az angolok a 17. század elején, a hollandok érkezése után jelentek meg Japánban, bár az első angol, William Adams, a hollandokkal együtt érkezett. Aztán ők is kereskedelmi engedélyt kaptak, és egy évtizedig fenn is tartották a kereskedelmi kapcsolatokat. Azonban ez számukra a vártnál kevésbé volt jövedelmező, így végül távoztak Japánból. Fél évszázaddal később, már azután, hogy a *szakoku* rendeletek életbe léptek, volt még egy kísérlet a hivatalos kapcsolatok újrafelvételére, de ezt Japánok akkor már visszautasították. Ezek után a 19. század közepéig akár az angol uralkodó, az angol kormány, akár az Angol Kelet-Indiai Társaság (*English East India Company, EIC*) részéről nem mutatkozott komolyabb szándék a kapcsolatok rendezésére. Számukra az ázsiai területeken India és Kína jóval közelebb esett, és nagyobb haszonnal is kecsegtetett, mint az Angliától oly távol eső szigetszország. Így a ködös Albion és a felkelő nap országa között eseti kapcsolat 1673 után jobbra egyéni érdekből, más országgal folytatott háború, bálnavadászok, hidrográfiai felmérés vagy pusztán az időjárás szeszélye miatt jött létre. Amint az idézetből is látszik, nem foglalkoztak a kérdéssel magasabb szinteken. A második idézetből ugyanakkor leszűrhető, hogy voltak olyan hangok, amelyek szorgalmazták volna, hogy az angolok visszatérjenek Japánba, főként az első ópiumháborút követően. Így, ugyan a 17. századtól a vizsgált korszak végéig nem ment hivatalos küldöttség Japánba, de az újságírók elég sokat cikkeztek arról, hogy menni kellene. Sőt, ezekkel a hírekkel hamarabb is lehetett találkozni, mint azokkal, amelyek a korai kapcsolatokkal foglalkoztak. Így a fenti két idézet valójában ki is jelöli, hogy a hazai sajtóban a *szakoku* időszaka alatt miről szóltak a cikkek: a korai 17. század eleji kapcsolatokról, illetve aktuális hírekről, amelyek lényegi üzenete az volt, hogy menni kellene Japánba. Ha a dolgozatban vizsgált országok és Japán kapcsolatát egyszerűen akarnánk összefoglalni, akkor a portugálok, a hollandok és az amerikaiak értek el sikereket,

⁷⁶⁷ Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, III. évf., 18. szám, 1843. március 3., 73.

⁷⁶⁸ *Külföld, Japán és Anglia, Budapesti Hiradó*, 469. szám, 1846. október 8., 233.

az oroszok próbálkoztak, az angolok azonban hivatalosan a 17. század végétől már egyáltalán nem. Ettől függetlenül történtek különböző incidensek, szándékos vagy véletlen kapcsolatfelvételek. Bár hivatalos angol küldöttséggel 1853 végéig az aktuális hírek között nem találkozni, számos alkalommal bukkantak fel az angol–japán kapcsolatokról szóló hírek a magyar sajtóban is, főként az 1840-es évektől.

10.1. Az első híradás az angol–japán kapcsolatokról a hazai sajtóban

A legkorábbi, angol–japán kapcsolatokat tárgyaló cikk 1802 októberében jelent meg a *Magyar Kurir*-ban. A „Nagy Britanniai” híreknél külön bekezdésben írták, hogy az aranyban, ezüstben és gyöngyökben gazdag Japánba a 16. századtól kezdve a hollandokon kívül más európaiakat nem engednek be és kereskedni is csak velük akarnak. Most viszont vagy azért, mert elfelejtették már a portugálok velük szembeni rossz bánásmódját, vagy mert „talán meg okosodtak a Japonbéliék”, az angol kereskedőkkel is megismerkedtek és velük kereskedelmi szövetségre léptek.⁷⁶⁹ A napóleoni háborúk alatt az 1800-as évek elején valóban volt rá esély, hogy az angolok megszerezzék a hollandok gyarmatait és kereskedelmi kapcsolatait, több helyen sikerült is, de Dedzsimát és a japánokkal való kereskedelmi kapcsolatokat a konkrét kísérletek ellenére sem tudták átvenni.⁷⁷⁰ 1791 és 1819 között több alkalommal is próbálkozott brit hajó, de ezeket az akciókat jellemzően magánkereskedők ambíciói fűtötték. 1791-ben James Colnett (1753 körül –1806) az Argonaut hajóval, 1803-ban az amerikai Stewart kapitány angolokkal szövetkezve,⁷⁷¹ tizenöt évvel később Peter Gordon kapitány igyekezett kereskedelmi kapcsolatokat felvenni, utóbbi egyenesen az Edo-öbölbe hajózott. Az Angol Kelet-Indiai Társaság nem látta jövedelmezőnek a lehetőséget, ennek ellenére a társaság képviselője, Thomas Stamford Raffles (1781–1826), önszorgalomból szintén próbálkozott 1813-ban és 1814-ben, de ő sem járt sikerrel. Az angol kormány részéről is voltak jelei a 18. század végén annak, hogy érdemes lenne megkísérelni a kapcsolatok felvételét, de ezeknek a napóleoni háborúk gátat vetettek. Ugyan William Robert Broughton (1762–1821) 1796-ban és 1797-ben felmérte Japán északi partvonalát, és 1808-ban az HMS Phaeton behajózott Nagaszaki kikötőjébe,⁷⁷² azonban ezek egyike sem a brit kormány kereskedelemi terveiből adódtak.⁷⁷³ Így a *Magyar Kurir*-ban közölt hír nem fedte a valóságot, mert sem a cikk megjelenésének évében, sem azt megelőzően nem került

⁷⁶⁹ Nagy Britannia, *Magyar Kurir*, XVI. évf., 31. szám, 1802. október 15., 486.

⁷⁷⁰ Eckel: *Challenges to Dutch Monopoly*, 173–179.

⁷⁷¹ Ld. *Újabb adalékok az amerikai–japán kapcsolatok történetéhez* című fejezet.

⁷⁷² Ld. *A hollandok különleges helyzete és kereskedelmi kapcsolataik* című fejezet.

⁷⁷³ Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan*, 1–8.

hivatalos kapcsolatba a két ország a *szakoku* rendeletek bevezetését követően. A cikkből ugyanakkor érződik némi kritika a bezárkózó Japánnal szemben, ahogy a portugálokkal szemben is. A szerző viszont örömmel vette a hírt a végre megokosodó és az angolokkal hivatalos kapcsolatba kerülő japánokról. Az öröm azonban korai volt, kellett rá várni még egy fél évszázadot. Ezután sokáig a magyar sajtó sem foglalkozott a kérdéssel. Az 1840 évekig nem találkozni az angol–japán kapcsolatokat tárgyaló cikkekkel, egy esetet leszámítva, de abban a közleményben Japánt inkább csak megemlégették.⁷⁷⁴ A Morrison-incidensről, ugyan jelent meg hír ez idő alatt, de az amerikai kapcsolatokhoz sorolta a sajtó, annak ellenére, hogy a britek érintettek voltak a történetben. Az időben korábban történt Phaeton-incidensre a század elején csak utaltak, név szerint az 1840-es évektől jelent meg az újságok hasábjain.⁷⁷⁵

10.2. Az ópiumháborúnak vége, irány Japán?!

1842 decemberében a magyar sajtóban több helyen is felvetették ugyanazt az aktuális eshetőséget, miszerint az angoloknak az ópiumháborút követően Japánba kellene menni. Elsőként a *Hirnök* hozta le a hírt a *Naval and Military Gazette*-re és egy ott megjelent magánlevélre hivatkozva, december 12-én; eszerint a békekötést követően az angoloknak nagy hatalma lesz tengeren és szárazföldön is. Pottinger szerint ezt észszerű lenne kihasználni, és Japánba utazni, hogy elégtételt vegyenek azokért a méltatlanságokért, amelyeket a császártól szenvedtek el, illetve a kereskedelmi kapcsolatok felvétele miatt. A cikk szerzője elismerte, hogy nem biztos a hír valódiságában, de hozzátette, hogy kormánykörökben nem először merült fel ez a kérdés. Válaszlépést fontolgattak a Japánnál hajótörést szenvedettek ellen elkövetett kegyetlenségek miatt, és most alkalom is kínálkozik erre, hiszen a haderő és a hajók eleve Kínában vannak, ahonnan egyenesen Edóba és más japán kikötőkbe lehetne menni.⁷⁷⁶ Ugyanezt a cikket közölte a *Pesti Hírlap* három nappal később, kicsit rövidebben,⁷⁷⁷ illetve 16-án a *Múlt és Jelen* is.⁷⁷⁸ December 24-én a *Jelenkor* az angol hírek között már általánosságban és nem egy magánlevélre hivatkozva írta meg, hogy „jól értesült körökben azon hír terjed”, miszerint a kínai békeszerződés után a kormány a haderőt Japánt felé akarja indítani, „hogy az ármányos japáni császárt népestül kissé megzaklathassa, ki azt hiszi, hogy csak érette létezik a’ világ, ’s azért minden

⁷⁷⁴ A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817 szeptemberében megírta, hogy Kínában Lord Amherst nem volt hajlandó a hollandokhoz hasonlóan kifejezni a tiszteletét a kínai császárnak a helyi szokások szerint, így távoznia kellett, és a Japántól délre eső Rjúkjú-szigetekre ment. China, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1817, 23. szám, 1817. szeptember 17., 184.

⁷⁷⁵ Ld. *A hollandok különleges helyzete és kereskedelmi kapcsolataik* című fejezet.

⁷⁷⁶ Nagybritannia, *Hirnök*, VI. évf., 98–99. szám, 1842. december 12., o.n.

⁷⁷⁷ China és Afghanistan. *Pesti Hírlap*, 1842, 204. szám, 1842. december 15., 881.

⁷⁷⁸ Napi események, Chinai háború, *Múlt és Jelen*, II. évf., 100.szám, 1842. december 16., 797.

idegent nevetséges féltényeséggel törekszik birodalmától távolt tartani”. Az angolok itt is utat törnek majd a „kereskedésnek és polgárisulásnak”.⁷⁷⁹ Az ópiumháborút követően több helyen is felmerült a hazai és a nemzetközi sajtóban is, hogy az angolok vélhetően Japán ellen fognak vonulni, és ez logikusnak is tűnt. Mindezekkel ellentétben az angol kormány, illetve a közvélemény sem mutatott komolyabb érdeklődést a szigetország iránt. Hiába hívták fel többen is a kormány figyelmét a lehetőségre, ezek jobbára egyéni megfontolásból fakadtak, és nem volt mögöttük komolyabb befolyás vagy támogatás. Nemcsak a kormányzati iratokban, de még az angol sajtóban sem nagyon találkozni Japánnal ekkoriban, a *Times*-ban pusztán egyszer említették, 1844-ben.⁷⁸⁰ Japánban ezzel szemben tartottak attól, hogy az angolok tényleg érkezni fognak a közeljövőben; a hollandoktól is kaptak ezzel kapcsolatos figyelmeztetéseket. Többek között ennek hatására enyhítettek az *ikokuszen ucsihairei* rendeleten,⁷⁸¹ de az angoloktól való félelem ekkor alaptalannak bizonyult. A cikkekben említett Henry Pottinger (1789–1856) íratá alá a kínaiakkal 1842 augusztusában a nankingi szerződést, amelyben Hongkongot átengedték az angoloknak, illetve megnyitottak öt kikötőt.⁷⁸² A magyar cikkekben a „méltatlanságok” alatt érthették a szerzők többek között a Morrison néhány évvel korábbi elűzését is, de a hajótörött angolokkal való bánásmód is felmerült, akárcsak más országok, pl. az Egyesült Államok esetében. Japánban a bálnavadászok feltűnése előtt meglehetősen ritkán láthattak külföldi hajót, de a cetben gazdag vizek ezekre a területekre vonzották a hajókat, így általánossá vált az ilyen hajók látványa.⁷⁸³ Ha nem kerültek bajba, ritkán akartak kikötni, viszont 1824-ben egy angol bálnavadászhajó tizenkét tagja egy napot töltött egy Edótól kb. 90 mérföldre észak-keletre fekvő faluban,⁷⁸⁴ de ugyanebben az évben volt egy angol bálnavadászokkal történt összetűzés is a Kjusútól délre fekvő Takaradzsimán (宝島). Többek között ezek az események is hozzájárultak az *ikokuszen ucsihairei* 1825-ös bevezetéséhez, amely az ópiumháború végéig érvényben is maradt,⁷⁸⁵ és emiatt üldözték el a Morrisont is, fedélzetén a hazatérni kívánó japán hajótöröttekkel.⁷⁸⁶

⁷⁷⁹ Anglia, *Jelenkor*, XI. évf., 103. szám, 1842. december 24., 675.

⁷⁸⁰ Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan*, 42–44.

⁷⁸¹ Matsukata – Clulow: *King Willem II's 1844 Letter to the Shogun*, 103.

⁷⁸² Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan*, 32.

⁷⁸³ David L. Howell: Foreign Encounters and Informal Diplomacy in Early Modern Japan, *The Journal of Japanese Studies*, vol. 40, no. 2, 2014, 301–302. <http://www.jstor.org/stable/24242704> (Letöltés: 2024. április 30.)

⁷⁸⁴ Uo., 304.

⁷⁸⁵ Uo., 309.

⁷⁸⁶ Ld. „Kicsik” a világ körül fejezet.

10.3. A korai angol–japán kapcsolatok

A korai kapcsolatokkal 1840-es évekig alig lehetett találkozni a magyar sajtóban, az első részletes leírás 1843 márciusában jelent meg a *Hon és Külföld*ben (ekkor *Toldalék*). Az *európaiak első megjelenése Japánban* című cikksorozat második része foglalkozott az angolokkal.⁷⁸⁷ A cikk szerint a japánok első angolként William Adamst említik, aki kormányosként szolgált az 1598-ban Rotterdamból Föld körüli útnak indított öt holland hajó egyikén, az Erasmuson. Ez a hajó elszakadt a többtől, Japán felé sodródott, és 1600-ban Bungo (豊後国) tartománynál bal esetet szenvedett. A megmentett emberek között volt William Adams is, akit a japánok befogadtak. A portugálok, akik régebb óta voltak Japánban, a hollandokat szerencsevadászokként és tengeri rablóként írták le a japánoknak, így a „hajótörést szenvedett hollandiak szoros vizsgálat alá vették, ’s e’ végre a’ császár elejébe is állítottak”. Ekkor Adams jelezte, hogy ő angol – vagy azért, hogy elkerülje hollandok sorsát vagy azért, mert szeretett volna honfitársainak utat nyitni Japánba. Elnyerte a császár jóindulatát, európai hajót épített neki és néhány japánt hajózásra is tanított, majd kérte, hogy az angolok is kereskedhessenek szabadon Japánban, de erre kétértelmű választ kapott. 1605-ben szeretett volna hazatérni, de nem engedték neki, ellenben egy holland társa, Quakernaak János hazatérhetett. Vele szeretett volna üzeni az angoloknak, de nem sikerült, mert a holland hazatérés után nem sokkal elesett a portugálokkal folytatott csatában.⁷⁸⁸

William Adams valóban 1598-ban indult útnak Rotterdamból, de a hajó neve nem pontos: az öt hajó (Hoop, Liefde, Geloof, Trouwe és Blijde Boodschap) között ugyanis nem volt Erasmus névre keresztelt. Az úton számos nehézséggel kellett megküzdeniük, és Japánt végül csak a Liefde érte el, 1600-ban. Elég rossz állapotban volt már a hajó is és a legénység is, már csak huszonnégyen voltak életben. Adams 1600 májusában találkozott Tokugava Iejaszuval. A japánok érdeklődtek az új európaiak iránt, de néhány évig még várni kellett a további kapcsolatok építésére. 1605-ben jutott el a hír Japánba, hogy az időközben megalakult Holland Kelet-Indiai Társaság kereskedőállomást nyitott a Maláj-félszigeten, így Jacob Quaeckernaec (1543 körül–1606) kérvényezte a *bakufutól*, hogy távozhassanak, amire engedélyt is kaptak. Quaeckernaec nem sokkal később, 1606-ban halt meg egy portugálokkal történt összetűzésben, nem messze Melakától.⁷⁸⁹ Adams ez idő alatt jó kapcsolatba került Iejaszuval és fiával, Hidetadával is, bár Adam Clulow szerint sosem volt akkora befolyása, mint amit állított.⁷⁹⁰ 1605-ben tényleg

⁷⁸⁷ Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, [71]–73.

⁷⁸⁸ Uo., [71].

⁷⁸⁹ Clulow: *The Company and the Shogun*, 39–41.

⁷⁹⁰ Uo., 40.

szeretett volna távozni Japánból, de Iejaszu neki nem engedélyezte ezt.⁷⁹¹ 1620-ban bekövetkező haláláig Japánban maradt, viszonylag magas státuszt és birtokot kapott, japán családja is lett, miközben igyekezett támogatni az Angliában hagyott feleségét és családját is. Végrendelében is gondolt rájuk, megosztotta a vagyonát a két családja között. Adams és a hollandok érkezése megtörte a portugálok és a spanyolok monopóliumát – új forrásból lehetett információhoz jutni, így Adams érdekesnek és hasznosnak minősült Iejaszu számára.⁷⁹² A portugálok és a spanyolok nem is örültek túlságosan a konkurenciának, kezdetben kalózként próbálták beállítani Iejaszu előtt az újonnan érkezetteket, ahogy az is megfelelt a valóságnak, hogy Adams épített néhány kisebb hajót is.⁷⁹³

Így tehát elmondható, hogy a cikk meglehetősen pontosan igyekezett ismertetni az első Japánban járt angol történetét, majd azzal folytatta, hogy Adams tudomására jutott 1611-ben, hogy Jáva szigetére angol hajók érkeztek, így levelet írt „Ismeretlen barátaim és honfitársaim” címmel, amelyet 1612 októberében John Saris kapitány meg is kapott. Egy hajóval Japánba indult, 1613. június 11-én érkezett meg Hiradóba („Firando”), ahol „Foine Szama” fejedelem barátságosan fogadta, meglátogatta hajóján, és magával vitte Adamset is, akit ezért küldtek Edóból („Jeddó”) Hiradóba. Saris átadta a fejedelemnek a császárnak szánt ajándékot és az angol királytól a japán császárnak szánt levelet. Engedélyt kapott, hogy elutazzon a császárhoz és sikeresen tárgyalt kedvező kereskedelmi feltételekről, amely alapján az angolok egész Japánban kereskedhettek – ehhez Saris tudósítása szerint császári határozatot is kaptak.⁷⁹⁴

A cikk tartalma ennél a résznél is nagyjából megfelelt a valóságnak, amely az első angol hajó érkezését mutatta be. Adams valóban írt egy hosszú levelet „To my Unknown Friends and Countrymen” címmel 1611. október 22-én, amely nemcsak, hogy eljutott a címzettekhez, de fenn is maradt, így annak tartalmát pontosan ismerjük. A levélben leírta, hogy miként jutott Japánba, mi történt vele.⁷⁹⁵ John Saris (1580 körül–1643) egy évvel később, október 28-án olvasta a levelet, majd a Clove fedélzetén útra kelt és 1613. június 12-én meg is érkezett Hiradóba, így a Clove volt az első angol hajó, amely Japánba jutott. Macura Sigenobu (1549–1614, 松浦 鎮信) – aki ugyan fia javára lemondott a *daimjó* posztról, de a valódi hatalom még egy ideig

⁷⁹¹ Hiromi T. Rogers: *Anjin, the Life and Times of Samurai William Adams, 1564–1620, as Seen Through Japanese Eyes*, Folkestone, Kent, Renaissance Books, 2016, 115.

⁷⁹² Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 72–73.

⁷⁹³ Boxer: *The Christian Century in Japan*, 267, 285–286.

⁷⁹⁴ Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, [71]–72.

⁷⁹⁵ William Adams, illetve más hozzá hasonlóan Japánban járt, és onnan a 17. század elején levelet küldött angol levele nyomtatásban is megjelent 1900-ban, ld. N. Murakami – K. Murakawa (ed.): *Letters written by the English residents in Japan, 1611–1623, with other documents on the English trading settlement in Japan in the seventeenth century*, Tokyo, The Sankosha, 1900, 1–16. <https://archive.org/details/letterswrittenby00mura/page/n37/mode/2up> (Letöltés: 2025. április 30.)

továbbra is az ő kezében volt – jól fogadta az angolokat.⁷⁹⁶ Adams július végén érkezett meg, az angol király levelét és az ajándékokat szerették volna mihamarabb átadni,⁷⁹⁷ erre aztán Edóban, szeptember közepén sor is került. Megkapták a kereskedelmi engedélyt is, amely Hiromi T. Rodgers szerint kedvezőbb volt annál, mint amit a hollandok kaptak 1608-ban és 1609-ben.⁷⁹⁸

A *Hon és Külföld* szerzője azonban kétségbe vonta a kereskedelmi engedélyben biztosított szabadságot, mert ekkorra már Japánban nem örültek az idegeneknek, ezért nem tartja valószínűnek, hogy az angolok első megjelenésekor ilyen szabadságot kaptak volna. Sarisra is hivatkozott, aki arról számolt be, hogy engedély nélkül nem árulhattak semmit, hiába hivatkoztak nagy szabadságra az angol szerzők.⁷⁹⁹ Az 1610-es évek elejére az idegenekhez, illetve a kereszténységhez való hozzáállás kezdett megváltozni: mint írtam korábban, a Tokugavák által kialakított rendszert csak külső fenyegetés veszélyeztethette, így Tokugava Iejaszu 1612-ben a *bakufu* ellenőrzése alatti területeken tiltotta be a kereszténységet, majd ezt 1613-ban kiterjesztette az egész országra.⁸⁰⁰

Ezek után tért rá a cikk az angol kereskedőállomás felállítására és működésére. Saris távozása után egy angol „sáfárságot” állított, aminek Adams második igazgatója lett. Nem mentek túl jól a dolgok, az angol hajók csak Hiradóba, kereskedők csak Hiradóba és Nagaszakiba („Nagasakiya”) mehettek, pedig az angol kereskedelem 1615-1617-ig Sziámra és a Rjúkjú-szigetekre („Lieu-khieu”) szigetekre is kiterjedt. Nem tudták fenntartani a kereskedelmet, az angol „sáfárság” megszűnt és a főigazgatója 1622-ben visszatért Európába.⁸⁰¹

Az Angol Keleti-Indiai Társaságot 1600-ban alapították,⁸⁰² Saris a társaság képviselőjeként érkezett meg 1613-ban Japánba. Az Adams segítségével megszerzett kereskedelmi engedély biztonságos feltételeket teremtett az ország teljes területén az angol kereskedők számára.⁸⁰³ Adams a kereskedőállomás felállítását Edo közelsége miatt Urágában képzelte el, de az EIC végül Saris tanácsát fogadta meg, és Hirado mellett döntöttek.⁸⁰⁴ Saris 1613 végén távozott Japánból, de más angol kereskedők maradtak, a hiradói állomás vezetője pedig Richard Cocks (1565/66–1624) lett. Nagy reményeket fűztek a vállalkozáshoz, de ezek sajnos nem valósultak

⁷⁹⁶ Rodgers: Anjin, 192–193.

⁷⁹⁷ Uo., 201–203.

⁷⁹⁸ Uo., 208–209.

⁷⁹⁹ Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, 72.

⁸⁰⁰ Jamadzsi: *Japán, történelem és hagyományok*, 207.

⁸⁰¹ Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, 72.

⁸⁰² Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 72–73.

⁸⁰³ Shoya Fugetsu: The Impact of Domestic Japanese Politics on the English East India Company in Japan, 1613–1623, *Journal of Early Modern History* 28.3, 2024, 210. <https://doi.org/10.1163/15700658-bja10082> (Letöltés: 2025. április 19.)

⁸⁰⁴ Rogers: *Anjin*, 217.

meg, sőt a kereskedelmi jogkörüket is csökkentették 1616-ban. A cikk szerzője azt nem tudhatta, hogy az első szerződés, amelynek szabadságára az angolok hivatkoztak, valóban szabadabb jogokat biztosított, mint az 1616-os módosítás, amely mutatta a változó hozzáállást a külföldiekkel kapcsolatban, így joggal merült fel benne a kétség. A hiradói állomás mindössze tíz évig működött, 1623-ban bezárták. A sikertelenség okaként a kereskedők rossz döntései is közrejátszottak, illetve nem sikerült rátenni a kezüket a nagy bevétellel kecsegtető árukra, mint a kínai selyemre. Ezenfelül Fugetsu Shoya szerint tágabb értelemben is érdemes megvizsgálni az angolok sikertelenségét, amelyben az oszakai vár 1614–1615-ös ostroma és az azt követő japán politikai változások is közrejátszottak.⁸⁰⁵ Az ostrom után a Tokugavák váltak az ország egyetlen és vezető hatalmává, és gyors központosításba kezdtek.⁸⁰⁶ Mutatkozni kezdtek annak az irányvonalnak a jelei is, miszerint nem örülnek a kiszámíthatatlan külföldi hatásoknak,⁸⁰⁷ továbbá gondot okoztak a holland és az angol kereskedők közti konfliktusok is, amivel a *bakufunak* és a helyi *daimjó* családnak is meg kellett küzdeni.⁸⁰⁸ A hollandok nem válogattak az eszközökben, ha kellett spanyol, portugál és kínai hajókat is megtámadtak, így jutottak hozzá a kívánt árukhoz, emellett azonban nagyobb támogatást is élveztek otthonról. Ezzel a megoldással az angolok nem tudtak élni, nem is jutottak komolyabb támogatáshoz Londonból, így nem tudtak hatékonyan működni,⁸⁰⁹ ami végül a Japán kereskedőállomás feladásához vezetett 1623-ban, és inkább a közelebb eső Indiára összpontosítottak.⁸¹⁰ William Adams eközben – egészen 1620-ban bekövetkezett haláláig – tanácsadóként segítette az EIC munkáját.⁸¹¹

A cikk itt még nem fejezte be a korai angol–japán kapcsolatok ismertetését, a szerző még kitért egy későbbi kapcsolatfelvételi kísérletre is. Az angolok 1674-ben ismét megjelentek Japánban: II. Károly küldött hajót, amely júniusban vetett horgonyt Nagaszakinál. A japánok barátsággal fogadták őket, de a császár parancsának megérkezéséig az angolok nem mehettek sehova, elvették fegyvereiket és puskaporukat is. Bemutatták annak a császári határozatnak a másolatát, amely szerint kereskedelmi engedélyt kaptak, de a japánok kérték volna a császári pecséttel ellátott eredeti változatot, illetve megkérdezték, hogy miért nem jöttek ilyen hosszú ideig. Érdeklődtek az angol király családi állapota (feleség, gyermekek) és vallása felől is. Az angolok szerint az eredeti dokumentumot visszaküldték a császári udvarhoz, amikor megszűnt a „sáfárság”, illetve azért tartott ilyen sokáig a visszatérés, mert Németalfölddel folytattak két

⁸⁰⁵ Fugetsu: *The Impact of Domestic Japanese Politics on the English East India Company in Japan*, 210–212.

⁸⁰⁶ Uo., 218.

⁸⁰⁷ Uo., 221.

⁸⁰⁸ Uo., 223.

⁸⁰⁹ Uo., 226.

⁸¹⁰ Jansen: *The Making of the Modern Japan*, 75.

⁸¹¹ Uo., 72–73.

háborút, ezenfelül belviszályok is akadályozták a visszatérést. Az angol király 11 éve házas, egy portugál hercegnőt vett el, de gyermektelen. Vallását tekintve ugyanolyan vallású, mint a hollandok, és remélik, hogy hozzájuk hasonlóan az angolok is kereskedhetnek Japánnal. Gondot okozott az angol lobogó is, amely japánok szerint hasonlított a portugál keresztre, így megtiltották a felhúzását. Időközben megérkeztek az évente érkező holland hajók is, így a hollandok tájékoztatták a japánokat, hogy háborúban állnak az angolokkal, akik ellenük a franciákkal szövetségesek. Emiatt újra beszéltek az angolokkal, felmerült ugyanis a kérdés: hogyan lehet, hogy a protestáns angolok katolikus franciákkal szövetségesek a protestáns hollandok ellen? Az angolok válasza szerint Európában a politikát és a vallást megkülönböztetik, amivel a japánok elégedettek voltak. A kereskedelmi kérésüket viszont elutasították, mivel az angol király felelőse a japánok számára ellenséges Portugáliából származott, illetve parancsba kapták, hogy 20 napon belül távozzanak, de ezt végül a szeles évszak végéig elhalasztották. Az angolok megkérdezték, hogyha meghal a királyné, akkor visszatérhetnek-e, de azt a választ kapták, hogy az nem lenne tanácsos, mert „a” »császár parancsai változhatatlanok és olyanok mint az emberi test verejtéke, mely ha egyszer abból kitört, az utat abba vissza soha nem találhatja.«” Így azóta sem az angol kormány, sem az Angol Kelet-Indiai Társaság nem foglalkozott a kereskedelmi kapcsolatok helyreállításával.⁸¹²

Ötven évvel azután, hogy az angolok távoztak Japánból – 1673-ban – tettek egy újabb kísérletet a kereskedelmi kapcsolatok folytatására. Június 29-én a Return névre hallgató hajó behajózott a Nagaszaki-öbölbe. A japán hivatalnokok elég hamar megérkeztek, elkérték az összes fegyvert, számtalan kérdést feltettek, és senkit nem engedtek a partra. Zászlóval kellett jelezniük, ha szükségük volt valamilyen ellátmányra. A kommunikáció főleg portugálul folyt, a japán tolmácsok tudtak spanyolul és hollandul is, angolul azonban nem. Bemutatták kereskedelmi kapcsolatokat engedélyező régi dokumentum másolatát, de a japánok nem voltak vele elégedettek.⁸¹³ A bemutatott okirat ugyanis nem a Tokugava Iejaszu által adott kereskedelmi engedély másolata volt, hanem John Saris eredeti kérvényének parafrázisa, amelyet Samuel Purchas (1577 körül–1626) 1625-ben adott ki. Az angolok viszont a 19. század végéig hitték, hogy ez a kereskedelmi privilégiumokat engedélyező szöveg; a tévedésre Ludwig Riess (1861–1928) mutatott rá 1898-ban.⁸¹⁴ Ugyanakkor a magyar sajtóban is több alkalommal írtak arról a későbbiek folyamán is, hogy az angoloknak érvényes kereskedelmi engedélyük volt. 1673-ban, miután a japánokat nem győzte meg a dokumentum, kérték az eredetit, amire tényleg azt válaszolták,

⁸¹² Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, 72–73.

⁸¹³ Derek Masarella: *A World Elsewhere, Europe's Encounter with Japan in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, New Haven, London, Yale University Press, 1990, 359–360.

⁸¹⁴ Derek Masarella - Izumi K. Tytler: The Japonian Charters. The English and Dutch Shuinjō, *Monumenta Nipponica*, vol. 45, no. 2, 1990, 191. <https://www.jstor.org/stable/2384848> (Letöltés: 2025. április 30.)

hogy visszaküldték, amikor elhagyták Japánt. Ebben az az érdekes, hogy a megkurtított kereskedelmi jogokat biztosító 1616-os változatot valóban visszaadták, az első, 1613-as változat pedig ekkor már Oxfordban volt, vagy kicsit később került oda. Feltették a rengeteg kérdést is az uralkodóval, politikával, vallással kapcsolatban, amire a cikkben is ismertetett válaszokat adták. Az angolok számára a politikai indokból kötött házasság protestáns uralkodó és katolikus hercegnő között logikus volt, de a japánok számára nem, így visszautasították az angolok kérését. Így az érkezést követően két hónappal később, augusztus 28-án a Return elhagyta Nagaszakit, azzal a biztosítékkal, hogy nem engedik a hollandoknak, hogy azonnal kövessék őket, mert időközben kitört a két ország között az újabb háború, amiről érkezéskor a Return legénysége még nem tudott, de az időközben befutó holland hajó meghozta a hírt a háborúról. Felmerült, hogy esetleg az angol királyné halála után visszatérhetnek-e, de arra a *Hon és Külföldben* is olvasható választ adták a japánok, és a holland jelentések szerint is komoly figyelmeztetést kaptak az angolok. Huzamosabb ideig nem is volt újabb próbálkozás.⁸¹⁵

A korai angol–japán kapcsolatokkal foglalkozott egy keveset a már sokat említett Lukácsék János-féle cikk is, amely 1853-ban jelent meg a *Családi Lapok*ban. A többi országhoz képest rövidebben írt csak az angolokról, de a lényeget összefoglalta a megszokott, erősen katolikus és nagyon dagályos stílusban. William Adamsszel kezdte, aki 1600-ban jutott egy holland hajón Japánba, és aki magát a császár előtt Erzsébet királyné követeként mutatta be. Őt okolta a szerző a kereszténység üldözése miatt, mert táplálta a féltékenységet a hittérítők és a portugálok ellen a japánokban. Mindez, véleménye szerint pusztán bosszúból történt, azokért a gondokért, amelyeket II. Fülöp okozott a briteknek. Az első angol hajó és Saris érkezését 1613-ra tette, illetve írt a kereskedelmi szerződésről és a hiradói („Firandó”) angol kereskedőállomásról is. Szerinte az Angol Köztársaság kikiáltása miatt gyöngültek meg az angolok, ezért hagyták el Japánt, amiteves, mert a két esemény – a hiradói kirendeltség bezárása és az Angol Köztársaság kikiáltása – között eltelt pár évtized, de érdekes, hogy ehhez kötötte. Megemlítette még ezenkívül a II. Károly (1630–1685) által küldött 1673-as küldöttséget (a cikkben 1674 szerepel), viszont szerint a hollandok értesítették a japán hatóságokat, hogy a királynak portugál felesége van, ami a jezsuiták visszatérésével fenyegetett – így nem jártak sikerrel.⁸¹⁶ Tehát szinte már szokásosnak mondható, hogy a Japán körüli nehézségekért a protestáns országok okolhatók, ugyanakkor – ahogy ezt korábban is jeleztem – a portugálok magatartását is bírálta a szerző.

⁸¹⁵ Masarella: *A World Elsewhere*, 360–361.

⁸¹⁶ Lukácsék: Japónia, *Családi Lapok*, 12. szám, 563–564.

10.4. Menjünk már Japánba!

Mint látható volt, az ópiumháborút követően az angol politika nem fordult határozottabb érdeklődéssel Japán irányába, de ez nem jelentette azt, hogy teljesen lekerült a kérdés a napirendről. Főként angol forrásokra hivatkozva több magyar cikk foglalkozott ismét azzal, hogy az angoloknak Japánba kellene menniük. 1846. szeptember elején a *Jelenkor* megírta, hogy az *M. Chronicle* lap sürgeti, hogy követet küldjenek Japánba.⁸¹⁷ Részletesebben a hónap végén a *Budapesti Hiradó*,⁸¹⁸ majd október elején ismét a *Jelenkor*⁸¹⁹ hozta le nagyjából ugyanazt a tartalmat. Az előbbi újság megírta, hogy az angolok szemet vettek Borneóra és Japánra. Úgy tűnik, elhátározták: ha kell, erővel nyitják meg Japánt (ahol eddig csak a hollandok kereskedhettek) az egész világnak. Az *M. Chronicle* szerint a japán fővárosba, Edóba, követséget kellene küldeni, amely meggyőzi a japánokat a brit hatalomról. Amennyiben a kereskedelmi kapcsolatok felvételét elutasítják, akkor egy 1615-ös szerződésre hivatkozva fogják követelni, és expedíciót indítanak Japán ellen. Jóllehet a dátum mindkét cikkben pontatlan, viszont érdekes módon a *Budapesti Hiradó*-ban szereplő cikk a szerződés dátuma után zárójelben írt egy felkiáltójelet is – 1846-ban egy több mint kétszáz évvel korábbi szerződésre hivatkozás a szerzőnek különös vagy egyenesen abszurd lehetett. A *Jelenkor*-ban ez a kiegészítés nem szerepelt.

Szintén ekkoriban, 1846 október elején közölte a *Budapesti Hiradó* azt a három részes cikksorozatot, amelynek a portugál, az orosz, illetve az amerikai részével korábban már találkozhattunk. Az első rész foglalkozott részletesebben az angol–japán kapcsolatokkal.⁸²⁰ A szerző megállapítása szerint mivel Anglia elvesztette a nyugati világot, ezért törekszik hatalmának biztosítására keleten. Csousant („Csuzánt”) (k. 舟山島, j. 舟山島)⁸²¹ már rég el kellett volna hagyniuk, de nem tették, mivel onnan könnyen elérhető a Sárga-tenger, így Japán legközelebbi partjai, Nagaszaki („Nangaszaki”) kikötője is. Három évvel korábban az angol admirális megbízta Belcher kapitányt a Japán körüli vizek felmérésével. Az angolok a „mennyei birodalom álköntösében életveszedelemmel is lopóztak” a Japánban kereskedő kínai hajókon, hogy a

⁸¹⁷ Anglia, *Jelenkor*, XV. évf., 71. szám, 1846. szeptember 6., 425.

⁸¹⁸ Külföld, Nagy-Britannia, *Budapesti Hiradó*, 463. szám, 1846. szeptember 27., 209.

⁸¹⁹ Anglia, *Jelenkor*, XV. évf., 79. szám, 1846. október 4., 474.

⁸²⁰ Külföld, Japán és Anglia, *Budapesti Hiradó*, 469. szám, 1846. október 8. 233.

⁸²¹ Csousan szigete többször is előkerült Japán viszonylatban az angol hírek között röviden, az 1840-es években. A *Hon és Külföld* 1841. júliusban azt írta, hogy az angolok már a 18. században terveztek a szigeten gyarmatot kialakítani, hogy angol termékeket vigyenek Kínába, illetve onnan kapcsolatba kerülhessenek Japánnal, de akkor ez a törekvés nem bizonyult tartósnak. (China ’s az idegen nemzetek kereskedési öszveköttetésben, *Hon és Külföld*, I. évf., 57. szám, 1841. július 16., 224.) Ugyanitt szerepelt 1845. februárjában, hogy a sziget a teljes kínai, illetve később a japán kereskedelemnek is központja lehetne. (Hongkong, *Hon és Külföld*, V. évf., 10. szám, 1845. február 4., 39.) A sziget valóban nem esik messze Nagaszakitól, közelebb van, mint Tajvan vagy Hongkong, és az ópiumháború során el is foglalták az angolok, tehát a cikkekben felmerült ötlet nem volt alaptalan, végül azonban visszaadták a kínaiaknak. Erről bővebben ld. Liam D’Arcy-Brown: *Chusan. The Opium Wars and the Forgotten Story of Britain’s First Chinese Island*, Kenilworth, Takeaway, 2012.

japánokkal felvegyék a közvetlen kapcsolatot, de ez eddig nem sikerült. Anglia azonban kitartással, illetve, ha kellett, akkor erőszakkal mindig elérte, amit akart. Már az ópiumháború alatt is mondták Londonban a börzén és a sajtóban is, hogy meg kell szüntetni Japán bezárkózást, ahol köztudottan csak a kínaiak és hollandok kereskedhetnek, komoly korlátok között, meghatározott számú hajóval. Anglia igyekszik Japánt megnyitni és „az európai statusgazdászati és angol kereskedési szabadság áldásos tanaival iparkodandik megismertetni. És a cosmopolitismusba is merően ütközik, hogy egy olly népes és sajátságos műveltségének olly magas fokán álló status magát konokul elcsukja az európai eszmeközlekedéstől a XIX. században!”⁸²²

A cikkben említett Edward Belcher (1799–1877) 1843-ban bízták meg, hogy a HMS Samaranggal csatlakozzon a kínai vizeket felmérő hajókhoz. Hongkongban aztán arra jutottak, hogy Belchernek a Tajvantól észak-keletre eső, kevésbé ismert szigeteket kellene felmérnie, amelyek már elég közel esnek Japánhoz. 1845. augusztus 6-án hajózott be Nagaszaki kikötőjébe, engedélyt kért a felmérési munkákhoz, illetve ellátmányt akart venni – más terve nem volt. A megbeszélések során a hivatalnokok érdeklődtek az angolok kínai tevékenységeiről, és utaltak arra, hogy várják az angolok hivatalos küldöttségét a kereskedelmi kapcsolatok felvétele végett.⁸²³ Mint látható volt korábban, a japánok jobban aggódtak az ópiumháborút követő években az angolok miatt, mint amennyire az angolok foglalkozni akartak a kérdéssel. Belcher megkapta az ellátmányt, és kérték, hogy maradjon addig, amíg meg nem érkezik a hivatalos válasz Edóból, hogy a jövőben is fogadhatnak-e hasonló okból látogatókat. Belcher azonban nem várt, a túlságosan barátságos hozzáállás ugyanis gyanús volt neki, így távozott augusztus 10-én, azután, hogy kagylóhalászás álcája alatt felmérte a kikötőt. A japánok úgy gondolták, hogy Belcher látogatása egy későbbi hivatalos küldöttség érkezésének előjele lehet, de erről ekkor nem volt szó; Belcher nem kapott ilyen jellegű hivatalos utasítást, és maga is azt állította, hogy önállóan vállalta a kockázatot, illetve vissza is ment volna még egyszer, de erre nem került sor. Ez ismét mutatja, hogy London hozzáállása megint eltért azokétól, akiknek lett volna lehetősége ténylegesen lépni.⁸²⁴ A cikkben szereplő kínai hajókra feljutó angol kereskedőkkel kapcsolatban a kutatás jelen fázisában még nem találtam adatokat, de egyelőre inkább szóbeszédnek tűnik. Látszik azonban, hogy az ópiumháborút követő években még mindig beszéltek arról, hogy meg kell szüntetni a japán elzárkózást, és ebben Angliának kellene szerepet vállalnia, mert nem lehet, hogy egy ország a 19. század közepén így elzárja magát a külvilágtól.

A cikksorozat angolokra vonatkozó további része október 11-én jelent meg. A szerző elég jól tájékozott, és adott esetben kritikus is az angolok viselkedését illetően. A Phaeton-

⁸²² Külföld, Japán és Anglia, *Budapesti Hiradó*, 469. szám, 1846. október 8. 233.

⁸²³ Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan*, 52–53.

⁸²⁴ Uo., 53.

incidensről azt írta, hogy nem a tiszteletre méltó oldalukat mutatták meg, majd részletesen leírta az eseményeket. 1808-ban a Phaeton angol hadihajó holland zászló alatt japán kereskedőhajókat üldözött, egészen a Nagaszaki-öböl, ahol az őket fogadni akaró helyi tisztségviselőket elfogták. Ezek után Dedzsima felé indultak, amivel komoly fejtörést okoztak a hollandok biztonságáért felelős japán helytartónak, és csak nagy nehézségek árán sikerült őket visszafordítani. Ezt nem felejtették el az angoloknak, és maradandó ellenszenvvel tekintenek rájuk. Nagaszaki helytartójának a helyi szokások szerint a családja előtt kellett a „hasát felbontania”, követték a tisztviselők is, és az Edóban tartózkodó tartományi „alkirály” börtönbe is került, mert a hivatalnokai nem vigyáztak eléggé. Ezentúl a helytartó családjának „15 ezer tallér nyugdíjt kellett fizetnie”.⁸²⁵ A napóleoni háborúk alatt történt Phaeton-incidenssel a holland érintettség miatt már korábban találkoztunk, de a cikk is nagyjából a valóságnak megfelelően írta le a történeteket. A hajó 350 emberrel a fedélzetén 1808. október 14-én hajózott be Nagaszaki kikötőbe, ahol már várták az évenként érkező holland hajókat. Dedzsima holland vezetőjének, Hendrik Doeff-nek gyanús volt, és figyelmeztette is a japánokat, hogy legyenek elővigyázatosak. A japánokat két holland is elkísérte, akiket az angolok elfogtak. Nagaszaki *bugjó* vezetője Macudaira Jaszuhide (1768–1808, 松平康英) szerette volna kiszabadítani a hollandokat, illetve felgyújtani és elsüllyeszteni az angol hajót, bár nem feltétlenül állt ehhez rendelkezésre elegendő ember. A városban a hajó és a legénység agresszív viselkedése miatt pánik tört ki. Nem tudták, hogy melyik nemzethez tartoznak, és az a szóbeszéd járta, hogy az oroszok érkeztek meg. Néhány évvel korábban utasították el a Rezanov-küldöttséget. A 18 éves Pellew kapitány levélben megírta, hogy elengedi a túszoikat vízért, fáért és ellátmányért cserébe, illetve egy másik levélben a kikötőben állomásozó hajók elpusztításával fenyegetett, amennyiben nem kapja meg, amit kért. Ha csak ellátmányt kért volna, túszejtés és fenyegetések nélkül, az könnyen teljesíthető lett volna, de ezzel komolyan feldühítette a helyi japán vezetést. Nem állt azonban rendelkezésre kellő haderő, így megkapta az ellátmányt, cserébe elengedték a túszoikat. Csak ekkor derült ki, hogy a hajó angol, és a hollandokkal éppen háborúban állnak. Október 16-án parancsba kapták, hogy távozzanak, ekkora már a japán haderők is megérkeztek, de későn: a Phaeton vitorlát bontott, és távozott. Az éjszaka folyamán Jaszuhide öngyilkos lett, mert nem tudta elkapni vagy feltartóztatni a japán törvényeket súlyosan megsértő angol hajót.⁸²⁶ Másoknak is Jaszuhidéhez hasonló módon kellett felelősséget vállalniuk, illetve akadtak, akik *rónin* (浪人) státuszba kerültek az esetet követően.⁸²⁷ Tehát a japánok angolokhoz való hozzáállását ez az eset jelentősen

⁸²⁵ A.Z.: Japán és Anglia. *Budapesti Híradó*, 471. szám, 1846. október 11., 243.

⁸²⁶ McOmie: *The Opening of Japan*, 20–21.

⁸²⁷ Ikeda Siró: Feeton-gó dzsiken to Szaga-han, in Ikeda Siró (szerk.): Szaga-han kenkjú ronkó, Saga, Sucumondó, 2008, 228. 池田史郎 著:「フェートン号事件と佐賀藩」、池田史郎著作集:佐賀藩研究論攷、佐賀市、出 門 堂、2008, 228.

befolyásolta, később is felhozták, többek között a Belcherrel történt megbeszélések alkalmával is.⁸²⁸

A cikk azzal folytatta, hogy előbb-utóbb valamelyik angol hajó meg fog jelenni a japán partoknál, de az ezt követően várható eseményekkel kapcsolatban nem volt túl optimista a szerző. Meglátása szerint a japánok el fogják utasítani őket, amire az angolok ki fognak provokálni egy támadást, emiatt sértetten támadni, rabolni és pusztítani fognak, és segítséget hívnak. A japánok viszont továbbra is el fogják utasítani a kapcsolatok felvételét. Ezután jelentést küldenek Angliába, ahol a sajtó egyöntetűen Japán ellen fog uszítani, amiből aztán háború kerekedik – Japán veszíteni fog, hadisarcot fizettetnek velük, és beengedik az angolokat. A szerző ennél a résznél fel is tette a kérdést, hogy nem ez történt-e Kínában is. Nem lát olyan békés módot, amellyel Anglia meg tudná nyitni Japánt. Ezt Kína közbenjárásával tartotta elképzelhetőnek, de abban cseppet sem bízott, hogy az angolok hajlandóak lennének a helyi ceremóniáknak alávetni magukat, ezzel azonban megsértenék a császárt, és olyan ultimátumot kapnának, mint Rezanov 40 évvel korábban. Feltételezte, hogy a hollandok sem engednék vetélytársuk színre lépését, noha a britek bizonyosan a jószándékukat hangsúlyoznák, de a japánok a britek toakodását sértőnek találnák, különösen annak ismeretében, hogy „mákonháború nem épen jele az angol önzetlenségnek”. Mégis ki vethetné a japánok szemére, hogy távol akarják tartani maguktól az angolokat, akik száz éve egész Kelet-Indiát meghódították, és a kínaiak sem bírtak velük? „A mennyi birodalom sárkánya kénytelen volt engedni a britt párducznak, Japán zászlója is le fog konyulni a britt lobogó előtt.”⁸²⁹

A cikkből érződik, hogy a szerző elég jól tájékozott, és kifejezetten aggódik a jövő miatt, továbbá nem ad túl sok esélyt a japánoknak az angolokkal szemben. Jól ismeri a japán külpolitikai hozzáállást és az eddig tapasztalt folyamatos ellenállásukat bármilyen jellegű kapcsolatfelvételi kísérletre. Azzal is tisztában volt, hogy a hollandok védeni akarják majd a pozíciójukat. Ismerte az angolok hozzáállását, a terjeszkedést és az ópiumháborút is. Utal arra az esetre is, amikor angolok korábban sértőnek találták, hogy a helyi szokások szerint kellett volna kifejezniük a kínai császárnak a tiszteletet, és ugyanez volt feltételezhető a japán uralkodónál tett látogatás esetében. Érdekes módon utal a sajtó közvéleményformáló szerepére is, amellyel

https://www.city.saga.lg.jp/site_files/file/usefiles/downloads/s34632_20130321035601.pdf (Letöltés: 2025. május 1.)

További információk olvashatók a Phaeton incidens következményeiről Kadzsisima Maszasi tanulmányában is, ld. Kadzsisima Maszasi: Feeton-gó dzsiken to Nagaszaki Keibi, in Kyushu University (ed.): *Bulletin of the Research Institute of Kyushu Cultural History*, vol 50. Fukuoka, Kyushu University, 2007, 85-108.

梶嶋政司: 「フェートン号事件と長崎警備」, 『九州文化史研究所紀要巻 50』九州大学附属図書館付設記録資料館, 福岡市、九州大学、2007 年, 85-108.

https://catalog.lib.kyushu-u.ac.jp/opac_download_md/1547108/050_p085.pdf (Letöltés: 2025. május 1.)

⁸²⁸ Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan*, 52–53.

⁸²⁹ A.Z.: Japán és Anglia. *Budapesti Hiradó*, 471. szám, 1846. október 11., 243.

ingerelni lehetne a japánok ellen a briteket. Ez nem történt meg, de látható volt, hogy az amerikai sajtó néhány évvel később elég sokat foglalkozott a Lagoda és a Lawrence amerikai bálnavadászhajók esetével, az amerikai expedíció indítását megelőzően. Tehát a szerzőnek a jövővel kapcsolatos képe nem túl pozitív, de szerencsére Japán esetében nem vettek ennyire drámai fordulatot a későbbi események. Az angol politikát, sőt, aztán a közvéleményt sem foglalkoztatta olyan mértékben Japán, mint ahogy azt várni lehetett volna az ópiumháborút követően. Ha az 1840-es évek elején és közepén még cikkeztek is Japán megnyitásáról, az 1840-es évek végére lekerült a napirendről. William Beasley a *Times* cikkeit kutatva írta meg, hogy 1847 után négy évig egyetlen cikk sem foglalkozott Japánnal.⁸³⁰ Az angol–japán kapcsolatokat vizsgálva hasonló volt helyzet a magyar sajtó esetében is, 1852-ig nem írtak a témáról.⁸³¹

10.5. Az Egyesült Államok példája

Az amerikai expedíció tervezésének hírére más országok is elkezdtek foglalkozni Japán megnyitásával. Erre a hírre léptek az oroszok is, de természetesen az angoloktól is várható volt valamilyen reakció. A *Pesti Napló* 1852. április 3-án megjelent száma a *Times*-ra hivatkozva írt a japán külpolitikáról, az amerikai expedícióról, illetve az angol–japán kapcsolatokról. A meglehetősen arrogáns hangvételű cikk szerzője a hollandok különleges helyzetét ecsetelte, és felsorolta az árucikkeket, amelyekkel kereskedtek, illetve hangsúlyozta, hogy más nyugati ország számára Japán nem is létezett. Feltette a kérdést, hogy van-e joga egy népnek kizárni az egész emberiséget a Föld egy bizonyos pontjáról. Véleménye szerint bőségesen van érc – az ipari kor igényeihez mérten ez nem volt igaz – és más termény, amellyel kereskedni lehetne. Az elzárkózási jogot erősen vitatja, fel is szólítja a japánokat: „Haljuk okoskodásaitokat! Ha pedig hallgattok, mutassátok meg, elég erőtök van-e”, mert nem számíthatnak rokonszenvre, amikor egy nagyobb hatalom fogja őket arra kényszeríteni, hogy okosabbak legyenek. A szerző szerint az elzárkózás egyenesen butaság, ami éles ellentétben áll az 1846-os cikk ennél jóval empatikusabb szerzőjének véleményével. Hangsúlyozta, hogy (az angolok) megnyitották a makacs Kínát, valamint üdvözölte az amerikai vállalkozást, dicsérte Perryt, majd írt egy rövid összefoglalást a korábbi angol–japán kapcsolatokról is. Említette a Samarangot mint utolsó Japánban járt hajót, illetve a Phaetont is. Írt az 1616-os kereskedelmi engedélyről, amely számtalan alkalommal szóba került korábban, illetve arról is, hogy hét évvel később elhagyták a kereskedőállomást. Az 1673-as újabb próbálkozást is említette, bár a cikkben 1672-t tüntette fel. Véleménye szerint

⁸³⁰ Beasley: *Great Britain and the Opening of Japan*, 89.

⁸³¹ Az amerikai expedíció hírére megszorodtak a cikkek a lapokban, így több kapcsolódási pontot is találni az amerikai és az angol cikkek között, így ezek egy része az amerikaiakkal foglalkozó fejezetbe került. Jelen alfejezetben a konkrét angol–japán kapcsolatokkal foglalkozó hírek szerepelnek.

az, hogy ezek után a 18. század végéig nem volt semmilyen próbálkozás, és emiatt nem tudnak semmit Japánról, az a saját hibájuk, így az amerikaiak fognak abból hasznot húzni, amiből két évszázaddal korábban ők húzhattak volna. Véleménye szerint a hollandok nem használták ki megfelelően a lehetőségeiket és a politikájuk tette gyűlöltté az európaiakat. Kifejezetten érdekes, hogy meglátása szerint a hódítások kora lejárt, és a humanitás, valamint a politika olyan jelleget ad az amerikai expedíciónak, amelyet a brit politikának is adott Kínában.⁸³² A szerző tehát a gyarmatosítás és a nyugati „művelődés” felsőbbrendűségében meggyőződve oktatta ki cikkében a japánokat; örül az amerikai expedíciónak, de sajnálkozik, hogy ezt a lehetőség korábban az angolok elszalasztották, pedig rendelkezésükre állt majdnem két évszázad is, de 1852-ig még mindig nem kezdtek semmit a helyzettel. Ugyanerre jut a *Pesti Napló* egyik májusi cikke is, a május 19-ei londoni hírekre hivatkozva. Az írás kiemelte, hogy az amerikai expedíció miatt nőtt meg az érdeklődés Japán iránt és megállapította, hogy az angolok vagy nem akarták vagy nem merték megnyitni az országot. Az amerikaiaknak valószínűleg sikerülni fog, és várják a tudósításokat ezzel kapcsolatban.⁸³³ Ezen a két cikken kívül angol–japán kapcsolatokkal foglalkozó írás nem jelent meg 1852-ben, de a következő évben sem bővült sokkal a hírek száma.

Az amerikai fejezetben részletesen tárgyalt, a *Budapesti Hírlapban* és a *Pesti Naplóban* is megjelent, az amerikai expedíció Japánba érkezéséről és a tárgyalásokról szóló cikk végén még olvasható egy kiegészítés a *Friends of India* című lapra hivatkozva. Azzal számoltak, hogy az amerikai vállalkozás keleten nagy versenyt fog hozni Angliával, és megemlítette azt a több mint százéves szerződést, amelyet az angolokkal kötöttek a Japánok a szabad kereskedelemről, ám „holt betű maradt”.⁸³⁴ December folyamán pedig a *Pesti Napló* közölte azt a korábban már ugyancsak idézett cikket, amelyben az amerikaiak sikereit igyekeztek kisebbiteni. A cikk szerint az angol kormány utasította Bowring „főhatalmazottat” Kínában, hogy értesítse a japán hatóságokat az Egyesült Államok céljáról. Ezért Bowring futárt küldött Edóba a császárhoz, hogy értesítse őket, hogy nem kellene visszautasítani az amerikaiakat, mert tüzes és hirtelen természetűek, ugyanakkor ingatagok is, így, ha megadják nekik, amit kérnek, valószínűleg az amerikaiak úgyis megbánják, és minden maradhat úgy, mint volt.⁸³⁵ Nem valószínű, hogy a hongkongi angol konzul közvetlenül tudott volna futárt küldeni Edóba, csak annyi utasítást kapott, hogy amennyiben kell, segítse az orosz expedíciót, de ezt felajánlották Perrynek is. Az

⁸³² Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 621. szám, 1852. április 3., o.n.

⁸³³ Külföld, Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 665 szám, 1852. május 27., o.n.

⁸³⁴ Külföld, Keletindia és China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 249. szám, 1387.; Japán, *Pesti Napló*, IV. évf., 1094. szám, o.n.

⁸³⁵ Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1121. szám, 1853. december 3., o.n.

angolok inkább kívártak, remélvén, hogy akár az oroszok, akár az amerikaiak járnak sikerrel, abból ők is profitálhatnak.⁸³⁶

Ami az angol–japán hivatalos kapcsolatfelvételt illeti, az amerikaiak és az oroszok érkezése utáni évben, 1854-ben, az angolok is megérkeztek, noha eredetileg nem szerződés-kötési szándékkal. A krími háború miatt az angolok – szövetségben a franciákkal – szembekerültek az oroszokkal. James Stirling admirális (1791–1865) emiatt Japánba akart menni, így 1854. szeptember 7-én négy hajóval megjelent Nagaszakiban. Mivel nem hivatalos diplomáciai megbízatásból ment, ezért nem tudott japánul tanuló konzuli tolmácsot felkérni, így végül a Morrison-incidensnél már megismert japán hajótöröttet, Otokicsit kérték fel tolmácsnak, bár a diplomáciai szintű tolmácsoláshoz és fordításhoz nem volt elég képzett. Ismerte ugyan a *kanákat*, de a *kandzsikat* nem, így nem volt nagy segítség a Stirling és a *bugjó* közötti hivatalos levelezések és dokumentumok fordításánál. További nehézséget okozott, hogy a nagaszaki japán hivatalnokok nem tudtak angolul – ugyan a Phaeton-incidens után elkezdtek megismerkedni az angol nyelvvel is, az angolul tudó tolmácsok főként Edóban dolgoztak. Dedzsima holland vezetője, Donker Curtius, viszont ismerte a nyelvet, így a szükséges dokumentumokat hollandra fordította, amivel már elvileg boldogultak a hollandul tudó japán tolmácsok. Ugyanakkor ez sem oldotta meg teljesen a kommunikációs nehézséget, mert kevés politikai, gazdasági és diplomáciai kifejezést ismertek, így óhatatlanul adódtak nehézségek a fordításoknál, Otokicsi pedig nem volt elég képzett, hogy a hibákat észrevegye. A kommunikációs nehézségeknek nem várt következményei lettek. Stirling ugyanis a levelében tájékoztatta a nagaszaki *bugjó* vezetőjét, hogy háborúban állnak az oroszokkal és érdeklődött, hogy mi a hivatalos japán politikai hozzáállás a brit és az orosz hajók japán kikötőkbe engedését illetően, azaz a semlegesség lehetőségét firtatta. Mire azonban a lefordított változat a *bugjó* elé került, módosult a tartalma. Már nem kérdést tartalmazott, hanem egy kijelentést: Stirling használni akarja a kikötőket az oroszok elleni háború miatt. A japánok nehéz helyzetbe kerültek, mert nem akarták veszélyeztetni az oroszokkal való kapcsolatot, bár ekkor még velük nem írták alá a szerződést, de aggódtak az angolok elutasítása miatt is. Felajánlották hát, hogy használhatják a külföldiek által látogatható kikötőket, Nagaszakit és az ekkora már az amerikaiak miatt megnyitott Hakodatét is, sőt, ha kell, Simodát is, más engedményt azonban nem kapnak; végül ez lett az alapja az angol–japán szerződésnek. Mindeközben Stirling hetekig várt Nagaszakiban arra, hogy választ kapjon egy olyan levélre, amelyben ő csak információt szeretett volna kapni.⁸³⁷ Ezek után került sor a tárgyalásokra, ahol szintén előfordultak kommunikációs zavarok, de október 4-ére elkészült a

⁸³⁶ McOmic: *The Opening of Japan*, 50.

⁸³⁷ Uo., 329–331.

szerződés, amelyet aznap alá is írtak.⁸³⁸ Így az angolok számára ismét elérhetővé vált Japán, azok után, hogy 1623-ban elhagyták az országot, és – szemben az oroszokkal – nem is próbálkoztak a hivatalos kapcsolatfelvétellel a 19. század közepéig. Mindez annak ellenére alakult így, hogy Stirling látogatását nem a hivatalos kapcsolatfelvétel vagy a kereskedelmi érdek motiválta.

10.6. Összegzés

A fenti, magyar sajtóban megjelent, Anglia és Japán közötti kapcsolatokat vizsgáló cikkekből kiderült, hogy a 17. század végétől a 19. század közepéig hivatalos kapcsolatok felvételére ugyan nem volt igény az angolok részéről, ennek ellenére is bőven szolgáltatott témát az újságíróknak. A 19. század elején megjelent cikkekben találni hamis információkat: nem újították meg a kereskedelmi kapcsolatokat. A kortárs magyar újságíró szóhasználatával: nem „okosodtak” meg a japánok. Az viszont leszűrhető, hogy a szerző kritikus az elzárkózással kapcsolatban. Érdekes módon az elzárkózást egy 19. század közepén megjelent, meglehetősen arrogáns hangvételű cikk szerzője is hasonló szóhasználattal helytelenítette. Szerencsére találkozni lehetett a japánokkal szemben egyenesen empatikusnak mondható véleménnyel is. Az ópiumháborút követően több írás is magától értetődően úgy ítélte meg a helyzetet, hogy az angolok ezután Japán felé fordítják majd figyelmüket. Ettől természetesen a japánok is tartottak, mégis lekerült ez a kérdés a napirendről, hiába szorgalmazta több brit sajtóorgánus. A hivatalos angol politika nem is biztos, hogy hamar foglalkozott volna vele, ha nem tör ki a krími háború. Ám így végül az a helyzet állt elő, hogy 1854-ben amikor megjelentek Nagaszakiban, még csak nem is a kereskedelmi kapcsolatok felvétele céljával, mégis, a kommunikációs félreértések miatt egy szerződés lett a vége, amelyben a britek számára is megnyíltak Japán kikötői. Így bár harmadik országgént érkeztek az amerikaiak és az oroszok után, mégis másodikként írtak alá szerződést Japánnal. A szigetország az oroszokkal a következő év elején írta alá a dokumentumokat, bár 1853 augusztusa óta folytattak tárgyalásokat. Ez viszont már kívül esik a jelen kutatás által felölelt időszakon. Az 1853-as év végéig még csak szóba sem került a hazai sajtóban, hogy az angolok az amerikaiakat és az oroszokat követve hivatalos küldöttséget küldenének Japánba. Az újságok hasábjain jobbra az amerikai sikerekkel és az ebből adódóan várható versengéssel találkozni.

Ami a korai kapcsolatokról szóló híreket illeti, meglehetősen részletes összefoglalókkal lehetett találkozni. William Adams neve és története többször előkerült, illetve számtalanszor említették azokat a korai kereskedelmi szerződéseket, amelyekre hivatkozva többen is gondolták, hogy érvényes kapcsolat áll fenn Anglia és Japán között. A 19. század végéig várni kellett arra, hogy kiderüljön: ez is inkább félreértésből adódott. Az eredeti engedélyt 1623-ban –

⁸³⁸ Uo., 334.

amikor a britek távoztak a szigetországból – visszaküldték a *bakufunak*; ennek bemutatását kérték volna a japánok, amikor II. Károly küldöttsége megérkezett. Kifejezetten érdekes lehetett európai szemszögből nézve az elutasítás oka, ugyanis itt nem volt akadálya a politikai házasságnak katolikus és protestáns fél között, a japánok számára viszont ez kibékíthetetlen ellentétnek tűnt. Azt sem értették, hogy háború idején Anglia miképp állhat szövetségben egy katolikus országgal, szemben azzal a protestáns Hollandiával, amellyel nekik élő kapcsolatuk volt. A visszautasítás indokaként így II. Károly Bragança Katalin (1638–1705) portugál infánsnővel kötött házassága bőven elég volt.

A japánokról ezekből a cikkekből is kiderült, hogy a törvényeikhez, szokásaikhoz ragaszkodnak, bármilyen furcsának is tűnhet ez nyugati szemszögből nézve. A cikkek ugyanakkor bár említették a Phaeton incidenst, azzal nem nagyon lehetett találkozni, hogy ez terhelte az angolokhoz való japán viszonyt. Az 1820-as évek első felében lejátszódó angol bálnavadászok esetei is közrejátszottak abban, hogy bevezették a külföldi hajókat távoltartó *ikokuszen ucsiha-rairei* rendeletet. Az angolok győzelmével záródó ópiumháború viszont hozzájárult ennek a rendeletnek az enyhítéséhez, mert a japán politika el akarta kerülni az összetűzést az angolokkal. Így habár konkrét hivatalos kapcsolat a két ország között nem volt a 19. század közepéig, az angolok működése a Távol-Keleten mégis hatással volt a japán külpolitikára, és ennek néhány részletére a magyar sajtó is rávilágított.

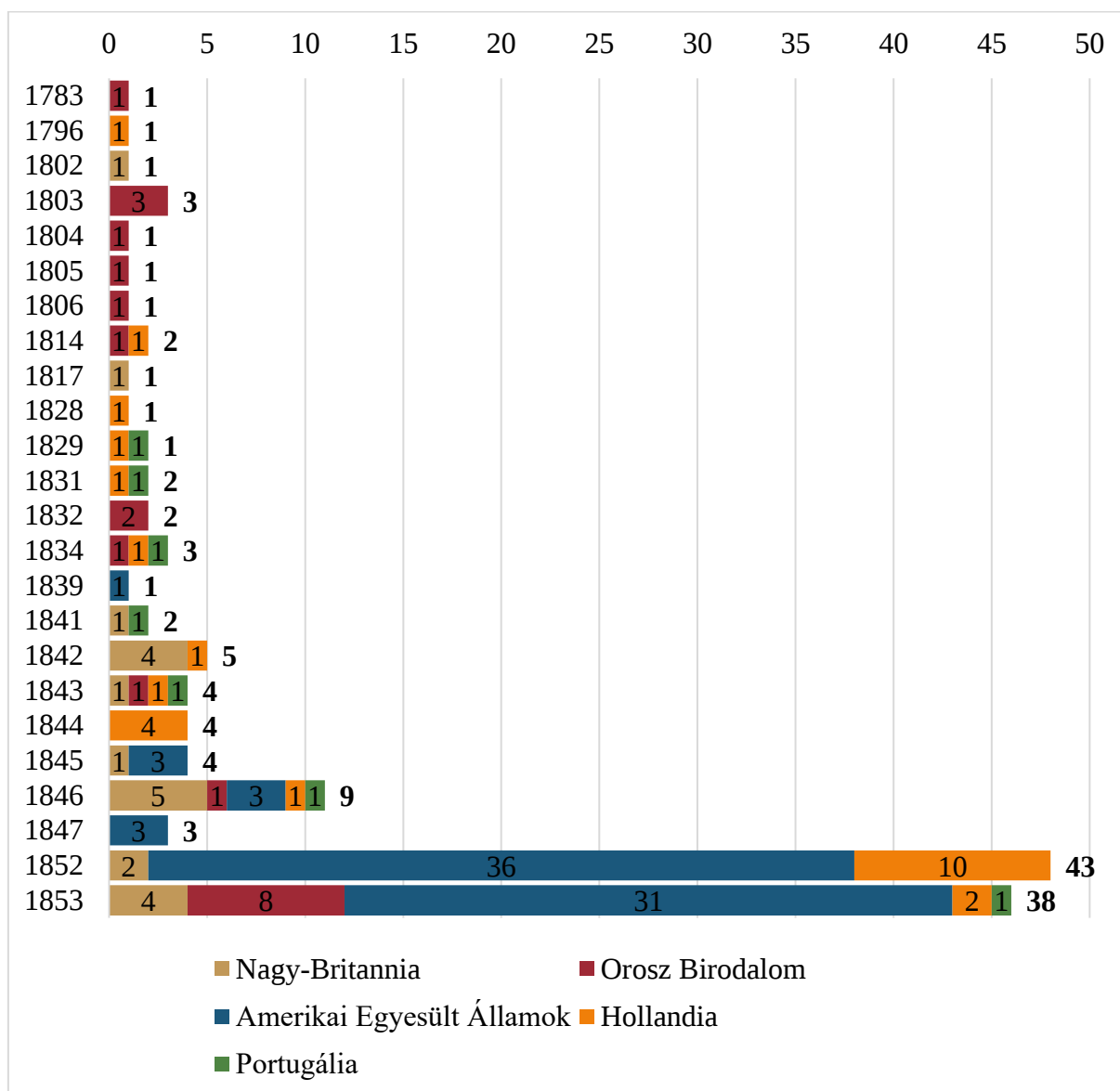
11. Konklúzió

A bevezetőben megfogalmazott céloknak megfelelően feltártam és megvizsgáltam a 18. század végétől a 19. század közepéig a magyar sajtóban megjelent Japánnal kapcsolatos cikkek közül azokat, amelyek Portugália, Hollandia, az Egyesült Államok, az Orosz Birodalom, Nagy-Britannia és Japán kapcsolatáról írtak. A konkrét cikkeket tekintve ez kicsit több mint 70 év sajtó anyagát jelenti az 1780-es évek elejétől egészen 1853 végéig. Ez alatt az idő alatt nemcsak a hazai magyar nyelvű sajtó született, illetve szilárdult meg, de technikátörténeti fejlődést is figyelembe véve az információáramlás is jelentősen felgyorsult. A kezdeti időszakban még levelezéseken és heti postajáratokkal jutottak el a hírek egyik helyről a másikra, míg a vizsgált korszak végére már működött távíróhálózat Magyarországon és Budapesten is. Sőt, arról is tudni, hogy az egyik hazai napilapnak a *Pesti Napló*nak saját távírója volt 1852-ben. Így végigkövethető a hazai sajtó fejlődése is, ami a cikkek számában is látszik. Míg az 1780-as évektől az 1830-as évekig mindössze néhány cikk foglalkozott a kutatási témához tartozó eseményekkel, addig az 1830-as évektől a cikkek száma növekedésnek indult, egyre több újság is jelent meg. Az 1850-es évekre pedig napilapoknak és a világ érdeklődését is komolyan foglalkoztató Japánba küldött amerikai expedíciónak köszönhetően jelentősen megnőtt a Japánnal kapcsolatos hírek száma is. A hazai sajtóban megjelent cikkek ekkor még közvetett források révén születtek. Szerzői jog sem létezett még a mai értelemben, és az esetek többségében a cikkek szerzőit sem ismerjük.

A 3. ábrán látható, hogy a legkorábbi cikkek az oroszokkal, illetve a hollandokkal foglalkoztak, a portugál–japán kapcsolatokat tárgyaló írások az 1820-as évek végétől jelentek meg.⁸³⁹ A britek a 19. század legelején már felbukkantak, de velük Japánnal kapcsolatban főként az 1840-es évektől, a cikkek számát jelentősen uraló amerikaiakkal pedig legelőször 1839-ben lehetett találkozni. Mint látható, ez nem jelentette azt, hogy minden évben szerepelt cikk a kutatási témával kapcsolatban a lapokban: a feldolgozott 73 év alatt 24 évben jelent meg hasznosítható információ, így a 19. század közepéig nem beszélhetünk folyamatos híradásról. Ez nemcsak a hazai sajtó születésére, fejlődésére és megszilárdulására utal, hanem a korabeli Japán zártságára is.

⁸³⁹ Hittérítők munkásságával lehetett korábban is találkozni, de azoknak a cikkeknek a hangsúlya jelentősen a vallási témakörökre helyeződött, így azokkal, ahogy korábban is kitértem rá, nem foglalkoztam.

3. ábra: A kutatásban felhasznált cikkek évek szerinti megoszlása országok szerint

Mindezzel párhuzamosan ugyanis a japán történelem az Edo-korszakon belüli *szakoku* időszakát élte, amikor a hollandokon kívül senki mással nem tartott fenn a nyugati országok közül hivatalos kapcsolatot. Ennek ellenére lett volna közvetlen magyar kapcsolat is ebben a korszakban, amiről többet is írhatott volna a hazai sajtó, Benyovszky Móricnak köszönhetően, de japán vonatkozásban alig szerepelt hír róla a vizsgált időszak magyar sajtójában. Jelky Andrással is találkozni a lapok hasábjain, azonban az ő japán útja minden valószínűség és a jelenleg elérhető adatok alapján a messziről jött ember klasszikus esetébe esik. Mondhatta magáról, hogy járt Japánban is, mert ez nehezen volt ellenőrizhető a korban, ugyanakkor ennek semmi nyoma a szigorúan és pontosan vezetett holland dokumentációkban vagy a dedzsimai feljegyzésekben.

Így a hazai sajtóban megjelent Japán és külfölddel foglalkozó cikkek többszöri közvetítés után, több szűrőn keresztül jutottak el a hazai olvasóközönséghez. Mivel sokszor nem ismerjük a cikkek szerzőit, így nem tudni, hogy az adott cikk a magyar szerző vagy esetleg az eredeti

külföldi cikk írójának meglátásait, véleményét tükrözik. Ez viszont tulajdonképpen lényegtelen is, ahogy az adott cikkek megjelenési körülményei is, mert a kutatás szempontjából az volt a fontos, hogy ezek a cikkek napvilágot láttak, mert ezek alapján kezdett formálódni a hazai Japán-kép, így nemcsak információforrásként, érdekességgként szolgáltak.

A dolgozat ívét a fent megnevezett öt ország és Japán kapcsolatának története adta, a hazai magyar nyelvű sajtóban megjelent cikkek alapján. Ebben a portugálok a kezdetet, a hollandok a folytonosságot, az amerikaiak a kapcsolatok új szakaszát jelentették. Az oroszok és az angolok pedig a kapcsolatfelvételi kísérleteikkel, illetve rövid életű, vélt vagy valós sikereikkel hívták fel magukra a világ, így a sajtó figyelmét is.

A portugál–japán kapcsolatokkal foglalkozó cikkek forrásai a 16-17. századra nyúltak vissza, mivel a vizsgált korszakban már hosszú évtizedek, évszázadok óta nem volt élő kapcsolat a két ország között. Az ezek alapján tükröződő Japán-kép elég vegyes érzéseket hagyhatott az olvasókban. A keresztényüldözések, az idegenek kitiltása, a törvények szigorú betartása mellett látható volt, hogy a japánok felismerték a külföldiekben és az idegen vallásban rejlő veszélyeket. Érzékelhető volt az is, hogy kezdetben nyíltan és érdeklődéssel fogadták az újdonságokat, így felmerülhetett a szerzőkben és az olvasókban is, vajon minek kellett történnie ahhoz, hogy ilyen nyugati szemszögből extrémnek mondható megoldásokhoz fordultak, mint a kereszténység betiltása és a külföldiek (kivéve a hollandok) országból történő elűzése. Az eseményeket tárgyilagosan bemutató szerzők és a vallásos nézőpontú cikkek is igyekeztek magyarázatot találni. Ezen okok között a misszionáriusok közötti konfliktusok és a portugálok hatalom- és nyereségvágya is megjelent. Így bizonyos mértékben a japánok külföldiekkel szembeni hozzáállása akár érhetőnek is tekinthető. Az időközben Japánban stabilizálódó politikai helyzet nem jelent meg a cikkekben, de összességében elmondható, hogy amennyire a korszak lehetőségei megengedték, pontos tájékoztatást kaphattak az olvasók a 16-17. századi portugál–japán kapcsolatokról, megismerkedve japán helyszínekkel és a történelemre jelentős hatást gyakorló személyekkel is.

A holland–japán kapcsolatokat ismertető írások nemcsak múltbeli, hanem aktuálisnak is tekinthető eseményekkel is foglalkoztak. A cikkek számos témakörben ismertették a hollandok különleges helyzetét Japánban, amelynek okát is igyekeztek megfejtetni a szerzők. Ezek között találni pozitív és negatív véleményt is. Felmerült az a kérdés is, hogy tényleg képesek voltak a japánok elhinni a hollandok azon állítását, hogy az ő kereszténységük teljesen más. A hollandok valóban hajlandók voltak bármire a kapcsolatok megőrzése érdekében, akár részt venni lázadás leverésben, akár elviselni a megaláztatásokat az edői látogatások alkalmával? Megjelent az a kritika is, hogy a hollandok nem segítettek a megszerzett információk megosztásával, ami nem fedte teljesen a valóságot. A korszak legfontosabb forrásainak szerzői rendre előkerültek a cikkekben, így találkozni Kaempfer, Turnberg és Siebold nevével is. Megismerhető volt a cikkek

segítségével a hollandok mindennapjai is Dedzsimán, illetve többször foglalkoztak a holland király japán uralkodójának szánt levelével is, amellyel a változó világpolitikai helyzetre igyekeztek felhívni a japánok figyelmét. Látható volt tehát, hogy a hollandok nagy becsben tartották a nehezen kialakított és fenntartott kapcsolatokat, akár irigységgel írt róluk az adott szerző, akár csodálattal. A japánok kapcsán megfigyelhető volt, hogy rendkívül szigorú és nagyon kontrollált feltételeket és körülményeket alakítottak ki a hollandok számára. Gyanakvó, törvényeiket betartó, bizalmatlan és szokásaikhoz ragaszkodó kép mellett kiderült az is, hogy nagy a tudásvágyuk, kíváncsiak, jól tájékozottak és szeretik a bonyolult szertartásokat és udvariassági formákat is. Itt is elmondható, hogy a cikkek minden lényeges pontot érintettek a holland–japán kapcsolatokról a vizsgált korszakban, így többféle témakörben tájékozódhattak az olvasók, megismerkedve a hollandok különleges helyzetének történetével és az aktuális világpolitikai viszonyokkal is.

Az amerikai–japán kapcsolatokról született a legtöbb cikk a vizsgált korszakban, főként a nagy érdeklődés mellett készülődő amerikai expedíció és az időközben hazánkban is megszülető napilapok hasábjain közölt írásoknak köszönhetően. A legkorábbi cikkek azonban még nem ezzel a témával, hanem Csendes-óceánon keresztül az észak-amerikai kontinensre vetődött, vagy az óceánon megmentett japán hajótöröttekkel foglalkoztak néhány évvel a valós események megtörténte után. Az első időszakban még látszott, hogy a rendkívül szigorú japán törvények a japánok saját honfitársaikat sem kímélik, de később érzékelhető volt a japán szabályozásokban történt változás, még ha a konkrét rendeletmódosításokról nem is írtak a lapok. Az idők folyamán nem mindenki jutott arra a sorsra, mint ami a Morrison hajó fedélzetén hazatérni kívánó japánoknak jutott. Ugyanakkor az is kiderült, hogy bár enyhülni látszottak a japánok bizonyos kérdéskörökben, de ez nem jelentette azt, hogy ennél nagyobb változást kívánnak külpolitikájukban. James Biddle hiába próbálkozott a hivatalos kapcsolatfelvétellel, tapasztalatai viszont a későbbiekben segítették Matthew C. Perry amerikai expedíciójára való felkészülést, ahogyan mások (Mercator Cooper, James Glynn stb.) beszámolóit is.

A japán külpolitika vasszigora egyértelműen kirajzolódott az 1830-as években megjelent cikkekben, de felmerült már a kérdés, vajon ez meddig tartható fenn egy olyan időszakban, amikor a technológia fejlődésével egyre kisebbek a távolságok, valamint egyre több hajó járta a Japán körüli vizeket is. Némi enyhülés érezhető az 1840-es évek cikkeiből, a Manhattan által megmentett japánok hazatérhettek, Biddle-t sem ágyúkkal kergették el. Tehát valamilyen minimális változás kialakulóban volt a japánok hozzáállásában, továbbá újabb adalékokkal bővíthetett a róluk kialakult kép is. A rangosabb japánok egy vagy két kardot viseltek, a beszámolók szerzői szerint előnyösebb megjelenésük volt, mint a kínaiak, tájékozottak, műveltek voltak.

Ha a lehetőség adott volt szívesen kommunikáltak, és cseréltek apró ajándékokat is. Így az összkép egyre differenciáltabb, egyúttal kedvezőbb lett.

A Matthew C. Perry vezette amerikai expedícióról szóló hírek nagy számban jelentek meg a hazai sajtóban is. Már néhány hónappal a tervezett expedícióról szóló első nemzetközi híreket követően a hazai sajtó is foglalkozott a témával. A vállalkozás minden fontos mozzanatáról tájékoztatást kaptak az olvasók: a tervezés, az expedíció indításának indokai, a Perry számára rendelkezésre bocsátott hajók száma, név és típus szerint is, és az expedíció útvonala is nyomon követhető volt. Ugyanakkor számos szerzőben felmerült a kérdés, hogy minek olyan sok hajó egy elvileg békésnek titulált missziónak? Az expedícióval kapcsolatos nemzetközi reakciók is megjelentek a hazai periodikákban, de több cikk született az expedícióhoz szükséges hivatalos dokumentumokról, illetve a japánoknak küldött ajándékokról is. Az 1853-as év őszére pedig a sikeres amerikai–japán találkozó híre eljutott a hazai olvasóközönséghez, bár az ekkor még nem volt látható, hogy milyen eredménnyel fognak zárulni a következő év tavaszára halasztott tárgyalások az amerikaiak és a japánok között. Az viszont sikernek számított, hogy a japánok szóba álltak a hollandokon kívül más nyugati ország képviselőivel, bár ehhez külső nyomásra volt szükség, viszont látható volt, hogy hajlandók a külpolitikájuk bizonyos módosításra a közeljövőben.

A cikkek alapján az is kiderült, hogy a japánok tudtak az expedíció érkezéséről, és a konfliktus elkerülése érdekében hajlandók voltak alkalmazkodni is. Szóba került a *harakiri* az egyik expedícióval szkeptikus hangvételű cikkben, tehát a sajtó révén újabb japán szokással is találkozhatott az olvasó. A japánok a találkozón nagy létszámmal jelentek meg, külön épületeket emeltek az esemény helyszínén, tehát megadták a módját, hogy az amerikaiakat megfelelő módon és megfelelő körülmények között tudják fogadni. A japánok alkalmazkodási képessége pedig segített elkerülni a komolyabb konfliktust az amerikaiakkal. Az 1854-es kanagawai szerződés aláírásával pedig véget vetett a *szakokunak*, ami nyugati szempontból mindenképp pozitív változásnak volt tekinthető.

Az orosz–japán kapcsolatokról szóló legkorábbi cikkek, akárcsak az amerikaiak esetében, a hajótöröttel foglalkoztak, amelyekből nemcsak a megmentés ténye, illetve egymás megsegítése derült ki, de képet kaphattak az olvasók az Európában dolgozó első japán nyelvtanárokról is. A cikkekben szerepeltek a hivatalos kapcsolatfelvétel miatt Japánba küldött követségek, mind a Laxman, mind a Rezanov vezette küldöttség. Utóbbi esetében az a különleges helyzet is fennáll, hogy az éppen megszülető magyar sajtó a kor viszonyait is figyelembe véve, de szinte aktuális hírként számolt be röviden az eseményekről a 19. század elején, bár több részletet az eseményekről a későbbi évtizedek cikkeiből lehetett megtudni. Golovnin történetéről viszont alig számoltak be lapok, több részletet közöltek a Japánban szerzett tapasztalatairól, amelyek

alátámasztották a holland híreknél látott információk egy részét is, ami a japánok tudásvágyát illette, ugyanis a Golovninról szóló cikkekben előkerült a műveltségük, olvasottságuk. Azt is megerősítették ezek a cikkek is, hogy a japánok büszkék, ragaszkodnak szokásaikhoz és törvényeikhez, tehát ismét találkozni több pozitívummal és negatívummal is velük kapcsolatban.

Kifejezetten érdekes viszont, hogy az amerikai expedícióval összevetve a Putyatin-féle expedícióról mennyire keveset cikkeztek a lapok, annak ellenére, hogy párhuzamosan zajlottak az események, csak az élet végül úgy hozta, hogy az amerikaiak érkeztek meg előbb.

Az angol–japán kapcsolatok esetében két fő témával lehetett találkozni a korabeli magyar sajtóban. Az egyik a legkorábbi, a 17. század elején rövid ideig fennálló kapcsolatokról számolt be, részletesen megismertette az olvasókat William Adams és az angol kereskedőállomás történetével, majd a 17. század második felében a kapcsolatok újrafelvétele miatt Japánba küldött követséggel és annak elutasításával. A másik pedig azokat a cikkeket öleli fel, amelyek az 1840-es években, főként az ópiumháborút követően azzal foglalkoztak, hogy ezután a britek Japánba fognak menni, vagy legalábbis menniük kellene, ám ennek ellenére a hivatalos angol politika nem foglalkozott komolyan a kérdéssel az 1850-es évek közepéig. Tehát az angol–japán kapcsolatok közel sem szolgáltattak annyi témával, mint a fenti országok, mégis sok cikkel lehetett találkozni a lapokban, főként a második témakör tekintetében. A japánokkal kapcsolatban érdekesnek találhatták az olvasók, hogy számukra mennyire furcsa az európai politika, ahol protestáns ország szövetségben állhat egy katolikkussal – egy másik protestáns országgal szemben –, és ahol protestáns uralkodó gond nélkül köthet házasságot katolikus hercegnővel, amennyiben a politikai helyzet is úgy kívánja. A szokásaikhoz és törvényeikhez való makacs ragaszkodásuk ezekből a cikkekből is leszűrhető volt.

Az amerikaiak érkezésével megkezdődött az Edo-kor végét fémjelző *bakumacu* (幕末) időszak. Alakulhatott volna úgy is a történet, hogy a japánok a közeli ázsiai területekhez hasonlóan gyarmati státuszba kerülnek, de az új kihívásokra rendkívül jól reagálva fél évszázad leforgása alatt képesek voltak felzárkózni azokhoz a nemzetekhez, akik a változást rájuk kényszerítették.

Endymion Wilkinson *Japan versus the West* című könyvében a *szakoku* időszakban született néhány korabeli forrást és az *Encyclopaedia Britannica* különböző korai kiadásainak Japánnal kapcsolatos bejegyzéseit végignézve jutott arra a következtetésre, hogy a Japánnal kapcsolatos általános tudás a 19. század közepére a nyugati országokban közelített a nullához. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy a *Britannica* korai kiadásnak szócikkeiben több olyan Japánnal kapcsolatos sztereotípia is megjelent, amelyek a későbbiek folyamán is elválaszthatatlanná váltak a nyugatiak Japánról alkotott képétől. Zárt és áthatolhatatlan világ, amelyben az

öngyilkosság ugyanúgy megjelenik, mint a máskülönben tiszta, szorgalmas lakosai, akiket nagy tudásszomj, szélsőséges erények és bűnök jellemeztek.⁸⁴⁰

Hasonló következtetéseket lehet levonni William McOmie *Foreign Images and Experiences of Japan* című kötetéből is. Igyekezett összegezni mindazokat a Japánról született forrásokat, amelyek 1841-ig jelentek meg olyan, a dolgozatban is említett szerzők tollából, mint Siebold, Kaempfer, Turnberg vagy Golovnin. Mivel ezeknek a műveknek, mind a száma, mind az elérhetősége korlátozott volt a vizsgált korszakban, így nagyjából körülhatárolható, hogy milyen anyagok alapján születhettek a sajtóban megjelent cikkek. Ezeket egészítették ki a hollandoktól származó további hírek és egyéb, közvetett úton Európába került információk. McOmie azonban kritikus azzal a szemlélettel kapcsolatban, mely szerint Japánról nem lehetett tudni semmit, mivel az általa összeállított forrásanyagok alapján egy igen részletes kép rajzolódik ki a távoli országról. Hozzátette ugyanakkor azt is, hogy ezen anyagok elérhetősége közel sem volt széles közönség számára biztosított.⁸⁴¹ Így válik fontossá a periodikák szerepe a Japánnal kapcsolatos hírek és az azok alapján kialakuló Japán-kép közvetítésében, mivel ezek hozzáférhetősége már pusztán anyagi szempontból is egyszerűbb volt, így szélesebb közönség számára volt elérhető. Mint látható volt, Siebold könyvének beszerzésére az amerikai expedícióra készülő Perrynek sem volt lehetősége, annak magas ára miatt.

A 19. század közepére, amíg a Japánnal kapcsolatos friss híreket várták az érdeklődők, Nagy-Britanniában az imént említett szerzők könyveit adták ki újra a kiadók. Az újságokban megjelent cikkek is ezekből a régi anyagokból, köztük akár 16. századi, misszionáriusok által írt művekből tudtak táplálkozni. Az volt ugyanis a Japánról alkotott általános benyomás, hogy az ország nem változott több évszázad óta, így a szerzők szinte bármilyen régi forrást felhasználhattak.⁸⁴²

Mivel nem volt a korban más lehetőség, így a külföldi anyagok alapján a magyar sajtóban megjelent írások is ugyanezt a nyugaton kialakult képet és hozzáállást közvetítették az olvasóknak. A cikkekben minden, az imént Wilkison műve alapján röviden összefoglalt japánokra jellemzőnek tartott sztereotípiát megjelent, ahogy ezek a cikkek közvetítették a korszak látásmódját is. Így igazoltnak látszik, hogy a hazai sajtóban kialakuló korai Japán-kép összhangban áll az európai és az amerikai Japán-képpel, mivel a cikkek szerzőinek az ott megjelent írások szolgáltak forrásul. Sőt, a hazai Japán-kép a 19. század második felében is nagyjából

⁸⁴⁰ Endymion Wilkinson: *Japan versus the West, Image and Reality*, London, Penguin Books, 1991, 109.

⁸⁴¹ William McOmie: *Foreign Image and Experiences of Japan, vol. I., First Century AD–1841*, Folkstone, Global Oriental, 2005, XVIII.

⁸⁴² Toshio Yokoyama: *Japan in the Victorian Mind, a Study of Stereotyped Images of a Nation, 1850-80*, Basingstoke, London, Macmillian Press, 1989, 3–5.

párhuzamosan haladt a nyugati példákkal, változás majd ezt követően fog kialakulni.⁸⁴³ Ez nemcsak az írott szövegek által közvetített képre, hanem az illusztrált orgánumokban megjelent képanyagokra is vonatkozott. A korszak nyomdatechnikai lehetőségei mellett és az újságok árainak figyelembevétele miatt, egyszerűbb volt ugyanazokat a képeket közölni a lapok hasábjain Európában, így hazánkban is.⁸⁴⁴ Noha az itt vizsgált anyagok egyike sem az illusztrált sajtótermékek közé tartozik – mert ennek az egyik legkiválóbb hazai képviselője, a *Vasárnapi Újság* 1854-ben jelent meg –, ugyanakkor már a lap legkorábbi számaiban is találkozni a Japánnal kapcsolatos cikkeknel megfelelő illusztrációval is.⁸⁴⁵ Ezzel a dolgozattal és az itt vizsgált időszakkal az Osztrák–Magyar Monarchia és Japán között létrejövő hivatalos kapcsolatfelvételt követően már feltárt hazai Japán-kép kutatáshoz igyekszem kapcsolódni ennek a képnek a legkorábbi változatainak vizsgálatával, így kiegészítve azokat.

A kutatás során megfogalmazott másik fontos kérdésre, hogy mit tudhattak Japánról a korabeli olvasók, szintén választ adtam. Röviden: meglehetősen sokat. Mind az öt vizsgált ország és Japán legfontosabb kapcsolattörténeti eseményei, mindazok, amelyekkel a napjaink szakirodalma is rendszeresen foglalkozik, a hazai sajtóban is megjelent a korabeli cikkekben is. Japán felfedezésétől kezdve a sikeres amerikai expedícióig, a keresztényüldözésektől, a hollandok különleges helyzetéig minden lényeges kapcsolódási pontot megjelenítettek a hazai orgánumok. Így tehát a színes, távoli kultúrák iránt érdeklődő olvasók időről időre találkozhattak Japánnal is az újságok hasábjain, és az iskolázottabbak általánosságban tudhattak róla legalább annyit, hogy van Ázsia távoli peremén egy ország, amely ugyan nem szíveli az idegeneket, viszont van annyira érdekes, hogy ne csak Japánnal közvetlenül foglalkozó cikkekben jelenjen meg. Olyan váratlan helyeken is felbukkant, mint Irinyi József (1822–1859) 1848. augusztus 4-ei, elemi iskolákkal kapcsolatos képviselőházi felszólalása, amelyben a törvénnyel kapcsolatban azt a megjegyzést tette, hogy lehetőség szerint inkább Japánban vezessék be.⁸⁴⁶

Így kijelenthető, hogy a hazai sajtóban megjelent öt nyugati ország és Japán kapcsolatáról a korabeli körülményekhez képest széles tematikus kínálatban tájékozódhattak a magyarországi olvasók, mindenekelőtt e távoli ország külkapcsolatairól és különös szokásairól; illetve, hogy Japán percepciója jórészt a nyugati forrásokból táplálkozva, azokkal összhangban alakult hazánkban is.

⁸⁴³ Az orosz–japán háború (1904–1905) kapcsán alakuló hazai politikai közvéleményről írt tanulmányt Szerdahelyi István a Tanulmányok a magyar–japán kapcsolatok történetéből. Szerdahelyi: *Az orosz–japán háború*, 44–62.

⁸⁴⁴ Stefano Turina: Japanese Stereotypes: The Image of Japan in illustrated Press from the Austro-Hungarian Monarchy and Beyond (1859–1899), in Dénes Mirjam – Fajcsák Györgyi – Piotr Sławski – Toshio Watanabe (eds.): *Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy*, Budapest, Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts, 2020, 219.

⁸⁴⁵ Dr. Hegedűs: A nagyvilág népei, Népismereti tanulmányok, IV. Dsapanok, *Vasárnapi Újság*, II. évf. 42. szám, 1855. október 28., 336–338.

⁸⁴⁶ Nemzeti gyűlés, *Közlöny*, 1848, 57. szám, 1848. augusztus 5., 270.

12. Bibliográfia

12.1. Elsődleges források

12.1.1. Sajtó

Budapesti Hiradó, Pest, 1844–1848.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BudapestiHirado/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

Külföld, Amerika, *Budapesti Hiradó*, 187. szám, 1845. május 27., 355.

Külföld, Észak-Amerika, *Budapesti Hiradó*, 380. szám, 1846. május 3., 300.

A.Z.: Japán és Anglia. *Budapesti Hiradó*, 469. szám, 1846. október 8., 233.; 470. szám, 1846. október 9., 239; 471. szám, 1846. október 11., 243.

Külföld, Franciaország, *Budapesti Hiradó*, 515. szám, 1846. december 29., 414.

Külföld, Nagy-Britannia, *Budapesti Hiradó*, 463. szám, 1846. szeptember 27., 209.

Budapesti Hírlap, Pest, 1853–1860.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/BudapestiKozlony/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 7. szám, 1853. január 8., 33.

Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 83. szám, 1853. április 7., 399.

Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 95. szám, 1853. április 21., 466.

Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 301. szám, 1853. december 23., 1690.

Külföld, Amerika, *Budapesti Hírlap*, 1853, 305. szám, 1853. december 29., 1711.

Külföld, Anglia, *Budapesti Hírlap*, 1853, 212. szám, 1853. szeptember 10., 1181.

Külföld, China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 122. szám, 1853. május 25., 623.

Külföld, Franciaország, *Budapesti Hírlap*, 1853, 173. szám, 1853. július 24., 936.

Külföld, Franciaország, *Budapesti Hírlap*, 1853, 304. szám, 1853. december 28., 1705.

Külföld, Keletindia, *Budapesti Hírlap*, 1853, 200. szám, 1853. augusztus 27., 1110.

Külföld, Keletindia és China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 115. szám, 1853. május 15., 578.

Külföld, Keletindia és China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 124. szám, 1853. május 28., 637.

Külföld, Keletindia és China, *Budapesti Hírlap*, 1853, 249. szám, 1853. október 22., 1387.

Külföld, Oroszország, *Budapesti Hírlap*, 1853, 306. szám, 1853. december 30., 1715.

Napi események, Hága, *Budapesti Hírlap*, 1853, 283. szám, 1853. december 2., 1580.

Napi események, Külföldi napló, *Budapesti Hírlap*, 1853, 218. szám, 1853. szeptember 16.

[1]214

Napi események, Külföldi napló, *Budapesti Hírlap*, 1853, 241. szám, 1853. október 13., 1344.

Napi események, Külföldi napló, *Budapesti Hírlap*, 1853, 270. szám, 1853. november 17., 1507.
SALAMON F.: A Kaukázus, *Budapesti Hírlap*, 1853, 273. szám, 1853. november 20., 1524.

Budapesti Viszhang, Pest, 1852–1857.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BudapestiViszhang/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

Tudományügy, *Budapesti Viszhang*, II. évf., 1. szám, 1853. január 2., o.n.

Családi Lapok, Pest, 1852–1860.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/CsaladiLapok/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

LUKÁCSÉK János: Japónia, *Családi Lapok*, II. évfolyam, 11. szám, 1853. június 15., 519–527,
12. szám, 1853. június 30., 561–571.

DECSY Sámuel: *Magyar Almanak*, 1-3.köt. Bécs, Nyomtatott Schrämbl Ferentz Antal Cs. K.
Szabados Könyvnyomtatónak Műhelyében, 1794–1796.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarAlmanak/> (Letöltés: 2024. augusztus 16.)

DECSY Sámuel: A Hollándiai Respublika Utrekti Szövetségén épült első Alkotmányának és
Constitutiojának rövid le rajzolása, *Magyar Almanak*, 3. köt., [1]–58.

Fayetteville observer, Fayetteville, Tennessee, 1850–1966.

<https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn85033395/> (Letöltés: 2024. október 29.)

Pierce Elected! *Fayetteville Observer*, vol. 2., no. 42., november 11., 1852, o.n.

Felső Magyar Országi Minerva, Kassa, 1825–1836. <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/FelsőMagyarországiMinerva/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

BALAJTHY József: Találmányok és felfedezések, *Felső Magyar Országi Minerva*, VII. évf.,
1831, 4. köt., 909–944.

Fillértár, Pozsony, 1834–1835.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Fillertar/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

Felfedezések a hajózat tökéletesbülése után, *Fillértár*, I. évf., 37. szám, 1834. november 8.,
294–296.

Hasznos Multságok, Pest, 1817–1842.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/HasznosMulatsagok/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

Jelky András, Magyar Bujdosó, *Hasznos Multságok*, 1822/2/30, [233]–236 és 1822/2/31,
[241]–242.

MUNKÁTSY János: A' magyar Robinson'. Jelky András' viszonytagságai'. *Hasznos Mulatságok*, 1832/2/29, 226–231, 1832/2/31, 243–246, 1832/2/32, [249]–254.

Japán, *Hasznos Mulatságok*, 1829/1/11. szám, [81]–83.

Apróságok, *Hasznos Mulatságok*, 1832/2/19., 152.

Az Amsterdami Börze, *Hasznos Mulatságok*, 1831/1/49., 385.

Hazai 's Külföldi Tudósítások, Pest, 1808–1848.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/HazaiTudositasok/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

China, *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1817, 23. szám, 1817. szeptember 17., 183–184.

Orosz Birodalom, *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1814, 16. szám, 1814. augusztus 24., 124.

Hirnök, Pozsony, 1837–1845

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Hirnok/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

Nagybritannia, *Hirnök*, VI. évf., 98–99. szám, 1842. december 12., o.n.

Hon és Külföld, Kolozsvár, 1841–1848.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/HonEsKulfold/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

II. Japánnak Európaiak általi felfedezése, *Hon és Külföld*, I. évf., 50. szám, 1841. június 25., [197]–198.

A hollandi nyelv, tudósok nyelve Japánban, *Hon és Külföld*, IV. évf., 72. szám, 1844. szeptember 6., 288.

Az európaiak első megjelenése Japánban: I. A portugálusok, *Hon és Külföld*, III. évf., 15. szám, 1843. február 21., [59]–62.

Az európaiak első megjelenése Japánban: II. Az angolok, *Hon és Külföld*, III. évf., 18. szám, 1843. március 3., [71]–73.

Az európaiak első megjelenése Japánban: III. Az oroszok, *Hon és Külföld*, III. évf., 19. szám, 1843. március 7., [75]–76.

Az európaiak első megjelenése Japánban: IV. A hollandiak, *Hon és Külföld*, III. évf., 19. szám, 1843. március 7., 76–77.

China 's az idegen nemzetek kereskedési öszveköttetésben, *Hon és Külföld*, I. évf., 57. szám, 1841. július 16., 224.

Hongkong, *Hon és Külföld*, V. évf., 10. szám, 1845. február 4., 39.

Japán és Holland, *Hon és Külföld*, IV. évf., 46. szám, 1844. június 7., 183–184.

Nevezetességek a párizsi ázsiai társaság ez évi tudósításából, *Hon és Külföld*, IV. évf., 91. szám, 1844. november 12., [361]–364.

Hölgyfutar, Pest, 1849–1864.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Holgyfutar/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

Hirharang, *Hölgyfutar*, III. évf., 140. szám, 1852. június 22., 566.

Jelenkor, Pest, 1832–1848.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Jelenkor/> (Letöltés: 2021. március 22.)

Amerika, *Jelenkor*, XIV. évf., 41. szám, 1845. május 22., 245.

Amerika, *Jelenkor*, XVI. évf., 6. szám, 1847. január 21., 36.

Anglia, *Jelenkor*, XI. évf., 103. szám, 1842. december 24., 675.

Anglia, *Jelenkor*, XV. évf., 71. szám, 1846. szeptember 6., 424–425.

Anglia, *Jelenkor*, XV. évf., 79. szám, 1846. október 4., 474.

China, *Jelenkor*, XV. évf., 97. szám, 1846. december 6., 581.

China, *Jelenkor*, XVI. évf., 3. szám, 1847. január 10., 3., 18.

Katholikus Néplap, Pest, 1849–1872.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/KatholikusNeplap/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

Különfélék, Japán, *Katholikus Néplap*, V. évf., 19. szám, 1852. május 5., 152.

Japán polgárosítása, *Katholikus Néplap*, V. évf., 48. szám, 1852. november 24., [377]–380.

Közlöny, Budapest, 1848–1849.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Kozlony/> (Letöltés: 2024. november 18.)

Nemzeti gyűlés, *Közlöny*, 1848, 57. szám, 1848. augusztus 5., [265]–270.

Le Correspondant, Paris, 1843–1933.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb34416007p/date> (Letöltés: 2024. október 14.)

Coursy, Henry de: Le Japon, *Le Correspondant*, XXXIX. évf., 1851, [289]–314.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k42257016/f299.item> (Letöltés: 2024. október 14.)

Magyar Hirmondó, Bécs, 1792–1801.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarHirmondo/> (Letöltés: 2024. január 19.)

Tóldalék, Utazások, *Magyar Hirmondó*, 1793., 52. szám, 1793. december 27., 910–911.

Magyar Kurir, Bécs, 1786–1834.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarKurir/> (Letöltés: 2024. augusztus 16.)

Dánia Ország, *Magyar Kurir*, XVII. évf., 21. szám, 1803. szeptember 9., 335–336.

Nagy Britannia, *Magyar Kurir*, XVI. évf., 31. szám, 1802. október 15., 486.

Nagy Britannia, *Magyar Kurir*, XLII. évf., 48. szám, 1828. december 12., 894.
Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XVII. évf., 20. szám, 1803. szeptember 6., 312–313.
Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XVII. évf., 23. szám, 1803. szeptember 16., 359.
Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XVIII. évf., 20. szám, 1804. szeptember 7., 310–312.
Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XIX. évf., 16. szám, 1805. augusztus 23., 252–253.
Orosz Birodalom, *Magyar Kurir*, XX. évf., 6. szám, 1806. január 21., 86–87.
Szövetséges Belgium, *Magyar Kurir*, XXVIII. évf., 44. szám, 1814. november 29., 247.

MOLNÁR János: *Magyar Könyv-ház*, Pozsony, Pest, Landerer Mihály, Trattner Mátyás, 1783–1804.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarKonyvhaz/> (Letöltés: 2025. április 29.)

MOLNÁR János: VII. Könyv Müller, *Magyar Könyv-ház*, 1. köt., 1783, 65–66.

Múlt és Jelen, Kolozsvár, 1841–1848.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/MultEsJelen/> (Letöltés: 2024. augusztus 15.)

Japán, *Múlt és Jelen*, VII. évf., 9. szám, 1847. január 31., 55.

Napi események, Chinai háború, *Múlt és Jelen*, 2. évf., 100. szám, 1842. december 16., 797.

Politikai vezércikk, Az Oregon vidék, *Múlt és Jelen*, V. évf., 103. szám, 1845. december 26., 614.

Pesti Hírlap, Pest, 1841–1849.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/PestiHirlap/> (Letöltés: 2025. április 30.)

China és Afghanistan, *Pesti Hírlap*, 1842, 204. szám, 1842. december 15., 881.

Pesti Napló, Budapest, 1850–1939.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/PestiNaplo/> (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

A munka jelentősége, *Pesti Napló*, III. évf., 664. szám, 1852. május 26., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 590. szám, 1852. február 26., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 618. szám, 1852. március 31., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 620. szám, 1852. április 2., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 624. szám, 1852. április 7., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 630. szám, 1852. április 15., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 641. szám, 1852. április 28., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 646. szám, 1852. május 4., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 649. szám, 1852. május 7., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 666. szám, 1852. május 28., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 697 (696.) szám, 1852. július 6., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 733. szám, 1852. augusztus 18., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 751. szám, 1852. szeptember 10., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 783. szám, 1852. október 17., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 786. szám, 1852. október 21., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 800. szám, 1852. november 7., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 807. szám, 1852. november 16., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 825. szám, 1852. december 7., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 831. szám, 1852. december 15., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, III. évf., 837. szám, 1852. december 22., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 932. szám, 1853. április 19., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 955. szám, 1853. május 18., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 960. szám, 1853. május 24., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1050. szám, 1853. szeptember 10., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1052. szám, 1853. szeptember 13., o.n.

Ázsia, *Pesti Napló*, IV. évf., 1080. szám, 1853. október 15., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1121. szám, 1853. december 3., o.n.

Amerika, *Pesti Napló*, IV. évf., 1140. szám, 1853. december 28., o.n.

China, *Pesti Napló*, III. évf., 709. szám, 1852. július 21., o.n.

China, *Pesti Napló*, IV. évf., 1039. szám, 1853. augusztus 27., o.n.

Északamerika, *Pesti Napló*, III. évf., 652. szám, 1852. május 11., o.n.

Franciaország, *Pesti Napló*, III. évf., 632. szám, 1852. április 14., o.n.

Franciaország, *Pesti Napló*, III. évf., 676. szám, 1852. június 11., o.n.

Japán, *Pesti Napló*, IV. évf., 1094. szám, 1853. november 1., o.n.

Keletindia és China, *Pesti Napló*, III. évf., 735. szám, 1852. augusztus 21., o.n.

Keletindia és China, *Pesti Napló*, III. évf., 808. szám, 1852. november 17., o.n.

Keletindia és China, *Pesti Napló*, III. évf., 995. szám, 1852. július 5., o.n.

Külföld, Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 665. szám, 1852. május 27., o.n.

Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 631. szám, 1852. április 16., o.n.

Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 714. szám, 1852. július 27., o.n.

Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 741. szám, 1852. augusztus 28., o.n.

Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 743. szám, 1852. augusztus 31., o.n.

Külföld, Németalföld, *Pesti Napló*, III. évf., 766. szám, 1852. szeptember 28., o.n.

Lapszemle, *Pesti Napló*, III. évf., 596. szám, 1852. március 4., o.n.

Legújabb posta, *Pesti Napló*, III. évf., 618. szám, 1852. március 31., o.n.
 Legújabb posta, Hága, *Pesti Napló*, III. évf., 717. szám, 1852. július 30., o.n.
 Legújabb posta, *Pesti Napló*, III. évf., 824. szám, 1852. december 5., o.n.
 London, septemb. 7., *Pesti Napló*, IV. évf., 1053. szám, 1853. szeptember 14., o.n.
 London, oct. 13., *Pesti Napló*, IV. évf., 1083. szám, 1853. október 19., o.n.
 Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 617. szám, 1852. március 30., o.n.
 Nagybritannia, *Pesti Napló*, III. évf., 621. szám, 1852. április 3., o.n.
 Oroszország, *Pesti Napló*, IV. évf., 1106. szám, 1853. november 16., o.n.
 Tájékozások az anyagi téren III., *Pesti Napló*, IV. évf., 963. szám, 1853. május 28., o.n.
 Telegrafi tudósítások, *Pesti Napló*, III. évf., 704. szám, 1852. július 15., o.n.
 Telegrafi tudósítások és Ujdonságok, Külföld, *Pesti Napló*, IV. évf., 963. szám, 1853. május 28., o.n.
 Ujdonságok, Külföld, *Pesti Napló*, IV. évf., 948. szám, 1853. május 8., o.n.

Regélő – *Pesti Divatlap*, Pest, 1833–1848. <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/RegeloPestiDivatlap/> (Letöltés: 2024. november 8.)

Becsület érzés a különféle nemzeteknél, *Regélő*, II. évf., 103. szám, 1834. december 25., 832.

Századunk, Pozsony, 1838–1845.

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Szazadunk/> (Letöltés: 2024. január 19.)

Az éjszakamerikaiak Japánban, *Századunk*, II. évf., 47. szám, 1839. június 13., 374–376.

Gr. FÁY István: Utazási emlék, *Századunk*, VI. évf., 83. szám, 1843. október 19., [665]–672.

Társalkodó, Pest, 1832–1847.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Tarsalkodo/> (Letöltés: 2025. április 29.)

Különfélék tára, A Zopf, *Társalkodó*, III. évf., 88. szám, 1834. november 1., 352.

Japán népmíveltség, *Társalkodó*, I. évf., 73. szám, 1832. szeptember 12., 202.

Tudománytár, Buda, 1834–1844.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/TudomanyTar/> (Letöltés: 2024. augusztus 21.)

[BAJZA József] SZÉPLAKI Erneszt: A' japán birodalom. Japán irományok után Klaproth, in Schedel Ferenc (szerk.): *Tudománytár*, 1834/3, [146]–160.

FEKETE Soma: A kereskedés története, in Luczenbacher János (szerk.): *Tudománytár*, 1844. Értekezések XV/5., 299–321.

SZÉCHY Ágoston: A történettan életérdekű nyomossága s tanulmódja, in Luczenbacher János (szerk.) *Tudománystár*, 1842. Értekezések XII. kötet/10., 216–229.

Vasárnapi Újság, Budapest, 1854–1921.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/VasarnapiUjsag/> (Letöltés: 2024. október 2.)

Dr. HEGEDŰS: A nagyvilág népei, Népismereti tanulmányok, IV. Dsapanok, *Vasárnapi Újság*, II. évf. 42. szám, 1855. október 28., 336–338.

Jelky András, *Vasárnapi Újság*, XXII. évf., 52. szám, 1875. december 26., 833–834.

Világ, Pest, 1841–1844.

https://adt.arcanum.com/hu/collection/Vilag_1841/ (Letöltés: 2024. augusztus 22.)

WILLIAMS, Samuel Wells: Narrative of a Voyage of the Ship Morrison Captain D. Ingersoll, To Lewchew and Japan, in the Months of July and August, 1837. *The Chinese Repository*, vol. VI., 1837/5, [209]–229. és 1837/8, [353]–380. https://books.google.hu/books?id=-is-MAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=gsb_ge_sum-mary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Letöltés: 2024. március 26.)

12.1.2. Könyvek

Account of Japan. Extracted von Japanese Works, by M. Klaproth, *The Asiatic Journal and Monthly Register*, New Series, Vol. IV., London, Parbury Allen, and Co., 1831/6, 192–207. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.32579/page/n205/mode/2up> (Letöltés 2024. november 2.)

Beschreibung von Japan. Aus japanischen Schriften entleht von Herrn J. Klaproth, in Heinrich Berghaus: *Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde*, Band VIII., Berlin, Reimer, 1833, 23–47. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10709433?page=34,35> (Letöltés 2024. november 2.)

BROOKS, Charles Wolcott: *Japanese wrecks, stranded and picked up adrift in the north Pacific Ocean*, San Francisco, The Academy, 1876. <https://archive.org/details/japanesew-recksst00broorich/page/n3/mode/2up> (Letöltés: 2024. január 19.)

BUDA Attila: *Messziről felmerülő, vonzó szigetek I. II/1, II/2., III.*, Budapest, Ráció Kiadó, 2010–2015.

COOPER, Mercator: *Manhattan (Ship) of Sag Harbor, N. Y., mastered by Mercator Cooper, keeper Mercator Cooper, on voyage 8. November 1843 – 14. Oktober 1846*, hajónapló, New

- Bedford Whaling Museum Collection. <https://archive.org/details/odhs-1073/mode/2up> (Letöltve: 2023. július 10.)
- DOEFF, Hendrik: *Recollections of Japan*, Translated and Annotated by Annick M. Doeff, Trafford, 2003.
- EIRAKUJA Tósiro – KACUSIKA Hokusai: *Hokusai Manga*, 永楽屋東四郎 - 葛飾北斎: 北斎漫画, vol. 6., 1814–1878, The World of Japanese Illustrated Book, The Gerhard Pulver Collection, <https://pulverer.si.edu/node/663/title> (Letöltés: 2024. szeptember 23.)
- FRITZ, Johann Friedrich – SCHULTZE, Benjamin: *Orientalisch- und occidentalischer Sprachmeister;: welcher nicht allein hundert Alphabete nebst ihrer Aussprache, so bey denen meisten europäisch- asiatisch- africanisch- und americanischen Völckern und Nationen gebräuchlich sind,: auch einigen Tabulis Polyglottis verschiedener Sprachen und Zahlen vor Augen leget,: sondern auch das Gebet des Herrn, in 200 Sprachen und Mund-Arten mit derselben Characteren und Lesung, nach einer geographischen Ordnung mittheilet*, Leipzig, Christian Friedrich Geßner Verlag, 1748. <https://archive.org/details/orientalischundo00frit/page/134> (Letöltés: 2019. január 12.)
- GALVÃO, António: *Tratado dos Descobrimentos antigos, e modernos, feitos até a Era de 1550. com os nomes particulares das pessoas que os fizeraõ: e em que tempos, e as suas alturas, e dos desvairados caminhos por onde a pimenta, e especiaria veyo da India ás nossas partes : obra certa muy notavel, e copiosa / composto pelo famoso António Galvaõ...*, Lisboa Occidental, na Officina Ferreiriana, 1731. <https://archive.org/details/tratadodos-descob00galv/page/n3/mode/2up> (Letöltés: 2024. szeptember 20.)
- GOLOVNIN, Vassilii Mikhailovich: *Memoirs of a captivity in Japan, during the years 1811, 1812 and 1813 with Observations on the country and the people*, I-III. kötet, London, Colburn, 1824.
- 1.kötet: <https://archive.org/details/memoirsofcaptivi01golouoft/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2024. augusztus 9.)
2. kötet: <https://archive.org/details/memoirsofcaptivi02golouoft/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2025. május 7.)
3. kötet: <https://archive.org/details/memoirsofcaptivi03golouoft/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2025. május 7.)
- GRIFFIS, William Elliot: *Matthew Calbraith Perry, a Typical American Naval Officer*, Boston, Cupples and Hurd, 1887. <https://archive.org/details/matthewcalbraith00grifrich/page/n7/mode/2up> (Letöltés: 2024. november 6.)

HAWKS, Francis L.: *Commodore Perry and the Opening of Japan, Narrative of the Expedition on an American Squadron to the China Seas and Japan, 1852–1854, the Official Report of the Expedition to Japan*, Stroud, Nonsuch, 2005.

HAMADA Hikozó, 浜田彦蔵 (HECO, Joseph): *Hjórijúki* 漂流記 (*Memoirs of a Castaway*), 1863.

1. kötet: <https://libmma.contentdm.oclc.org/digital/collection/p16028coll7/id/3695> (Letöltés: 2024. november 8.)

2. kötet: <https://libmma.contentdm.oclc.org/digital/collection/p16028coll7/id/3698/> (Letöltés: 2024. november 8.)

Index to Executive Documents, Printed by Order of the Senate of the United States During the First Session of the Thirty-First Congress, 1849–1850, Washington, WM. M. Belt, 1850, (U.S. Congressional Serial Set No. 549 - Senate Executive Documents, Vol. 1.), 569–579. https://www.govinfo.gov/app/details/SERIALSET-00549_00_00 (Letöltés: 2024. október 29.)

JÓKAI Mór: *Gróf Benyovszky Móricz. Életrajza, saját emlékiratai és útleírásai*, Budapest, Ráth Mór, 1888–1891. <https://mek.oszk.hu/06800/06877/html/> (Letöltés: 2024. október 2.)

KAEMPFER, Engelbert: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, Edited, Translated, and Annotated by Beatrice M. Bodart-Bailey. Honolulu, University of Hawai'i Press, 1999.

KRUSENSTERN, Adam Johann von: *Reise um die Welt in den Jahren 1803, 1804, 1805 und 1806 auf Befehl Seiner Kaiserlichen Majestät Alexander des Ersten auf den Schiffen Nadesbda und Newa unter dem Commando des Capitains von der Kaiserlichen Marine A. J. von Krusenstern*, I–III. köt., Berlin, St. Petersburg, Haude und Spener, Schnoorschen Buchdruckerey, 1810–1812.

1. kötet: <https://www.digar.ee/viewer/en/nlib-digar:270020/249737/page/4> (Letöltés: 2024. november 2.)

2. kötet: https://archive.org/details/cihm_18437/page/n5/mode/2up (Letöltés: 2024. november 2.)

3. kötet: <https://www.digar.ee/viewer/en/nlib-digar:270019/249404/page/4> (Letöltés: 2024. november 2.)

LÉVAI Gábor: *Japán magyar könyvészete*, Budapest, Egyetemi Keletázsiai Intézet, Keletázsiai Dolgozatok, 1943.

MURAKAMI, N. – MURAKAWA, K. (eds.): *Letters written by the English residents in Japan, 1611–1623, with other documents on the English trading settlement in Japan in the seventeenth century*, Tokyo, The Sankosha, 1900, 1–16. <https://archive.org/details/letterswrittenby00mura/page/n37/mode/2up> (Letöltés: 2025. április 30.)

MÜLLER, Gerhard Friedrich: *Voyages from Asia to America, for completing the discoveries of the north west coast of America. To which is prefixed, a summary of the voyages made by the Russians on the Frozen Sea, in search of a north east passage. Serving as an explanation of a map of the Russian discoveries, published by the Academy of sciences at Petersburg*, London, T. Jefferys, 1761.

<https://archive.org/details/voyagesfromasiat00mill/page/n11/mode/2up> (Letöltés: 2025. április 5.)

Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan Performed in the Years 1852, 1853, and 1854 Under the Command of Commodore M. C. Perry, United States Navy by Order of the Government of the United States, vol. II. Washington, A.O.P Nicholson, 1856. <https://archive.org/details/narrativeofexped02perr/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2024. november 8.)

PARKER, P.: *Journal of an Expedition from Sincapore to Japan: With a Visit to Loo-Choo, Descriptive of These Islands and Their Inhabitants, in an Attempt with the Aid of Natives Educated in England to Create an Opening for Missionary Labours in Japan*, London, Smith, Elder and Co., Cornhill, 1838. https://books.google.hu/books?id=r2ELAAAAIAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Letöltés: 2024. január 19.)

PINTO, Fernão Mendes: *Peregrinação de Fernam Mendez Pinto em que da conta de muytas e muyto estranhas cousas que vio & ouuio no reyno da China, no da Tartaria, no do Sornau, que vulgarmente se chama Sião, no do Calaminhan, no de Pegù, no de Martauão, & em outros muytos reynos & senhorios das partes Orientais, de que nestas nossas do Occidente ha muyto pouca ou nenhu[m]a noticia. E tambem da conta de muytos casos particulares que acontecerão assi a elle como a outras muytas pessoas... / escrita pelo mesmo Fernão Mendez Pinto*, Lisboa, Por Perdo Crasbeeck, a custa de Belchior de Faria Cavaleyro da casa del Rey nosso Senhor, & seu Livreyro, 1614. <https://archive.org/details/peregrina-amdef00pint/page/n3/mode/2up> (Letöltés: 2024. szeptember 20.)

POLO, Marco: *Marco Polo utazásai*, ford. Vajda Endre, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1986.

SIEBOLD, Philipp Franz von: *Nippon. Archiv zur beschreibung von Japan und dessen neben- und schutzländern Jezu mit den südlichen Kurilen, Sachalin, Korea und den Liukiu-inseln*, 1. Band, Würzburg, Leipzig, Verlag der K.U.K. Hofbuchhandlung von Leo Woerl, 1897. https://archive.org/details/b29352411_0001/page/n7/mode/2up (Letöltés: 2024. szeptember 20.)

SWIFT, Jonathan: *Gulliver utazásai*, ford. Karinthy Frigyes, <https://mek.oszk.hu/08300/08351/08351.htm> (Letöltés: 2024. szeptember 11.)

Teppóki (1606), Nara Bunkazai Kenkjúdzso 鉄砲記 (1606) 奈良文化財研究所 https://sitereports.nabunken.go.jp/files/attach/43/43283/101855_1_%E9%89%84%E7%A0%B2%E8%A8%98.pdf (Letöltés: 2024. október 11.)

UTAGAWA Hiroshige: *Fifty-Three Stations on the Tokaido Road* 歌川広重: 東海道五十三次、The Metropolitan Museum of Art <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/57652> (Letöltés: 2024. november 11.)

VOLTAIRE: *Candide vagy az optimista világnézet*, ford. Kemény Gábor, <https://mek.oszk.hu/09700/09767/09767.htm> (Letöltés: 2024. szeptember 13.)

12.1.3. Dokumentumok, szerződések

Letters from U.S. President Millard Fillmore and U.S. Navy Commodore Matthew C. Perry to the Emperor of Japan (1852–1853), Asia for Educators, Weatherhead East Asian Institute Columbia University, http://afe.easia.columbia.edu/ps/japan/fillmore_perry_letters.pdf (Letöltés: 2024. november 8.)

Nicsiro Súkó Cúsó Dzsójaku 日葡修好通商条約 – *Tratado de Paz, Amizade e Comercio, entre Sua Magestade El Rei de Portugal e Sua Magestade o Imperador do Japão*, 1860. augusztus 3. <https://www.pt.emb-japan.go.jp/files/000505680.pdf> (Letöltés: 2024. szeptember 24.)

Treaty of peace, amity, and commerce, between the United States of America and the Chinese Empire, July 3. 1844, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hncv31&seq=3> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

Treaty of amity and commerce, between the United States of America and his Majesty Seyed Syeed Bin, Sultan of Muscat, and his dependencies, September 21. 1833, in U.S. Statutes at Large, Volume 8. Treaties Between the United States and Foreign Nations (1789–1845), Buffalo, N.Y., Dennis & Co., 1963, 458–460. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lsl/l1sl-vol-8-foreign-treaties/l1sl-vol-8-foreign-treaties.pdf> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

Treaty of amity and commerce between his Majesty, the Magnificent King of Siam, and the United States of America, March 20., 1833, in U.S. Statutes at Large, Volume 8. Treaties Between the United States and Foreign Nations (1789–1845), Buffalo, N.Y., Dennis & Co., 1963, 454–465. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lsl/l1sl-vol-8-foreign-treaties/l1sl-vol-8-foreign-treaties.pdf> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)

12.2. Másodlagos források

12.2.1. Szakirodalom

ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna: Okozat és okok korunk olvasáskultúrájában, *Könyv és nevelés*, IX. évf., 2007/2. https://epa.oszk.hu/01200/01245/00034/aja_0702.htm (Letöltés: 2024. október 4.)

BAIN, Chester A.: Commodore Matthew Perry, Humphrey Marshall, and the Taiping Rebellion, *The Far Eastern Quarterly*, vol. 10, no. 3, 1951, 258–70. <https://www.jstor.org/stable/2049318> (Letöltés: 2024. február 26.)

BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/> (Letöltés: 2024. november 4.)

BEASLEY, W. G.: *Great Britain and the Opening of Japan, 1834–1858*, Sandgate, Folkstone, Japan Library, 1995.

BEASLEY, W. G.: Japanese Castaways and British Interpreters, *Monumenta Nipponica*, Tokyo, Sophia University, vol. 46, 1991/1, 91–103. <https://www.jstor.org/stable/2385148> (Letöltés: 2024. január 19.)

BEILLEVAIRE, Patrick: *Ryūkyū Studies to 1854, Western Encounter Part 1*, vol. 1., Richmond, Surrey, Tokyo, Curzon Press, Edition Synapse, 2000.

BERSMA, René P.: *Titia, The First Western Woman in Japan*, Amsterdam, Hotei, 2002.

BOXER, Charles R.: *The Christian Century in Japan, 1549–1650*, Berkeley, University of California Press, 1951.

BÖGÖS László: Régi századok magyarjai Vietnamban, *Ezredvég*, 1991, 6. szám, 39–41. https://adt.arcanum.com/hu/view/Ezredveg_1991/?pg=380&layout=s (Letöltés: 2024. október 2.)

BÖGÖS László: Egy vándorfilozófus útinaplója, *Harang*, III. évf., 3. szám, 1991, 42–43. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Harang_1991/?pg=180&layout=s (Letöltés: 2024. október 2.)

Brief History of Punishment by Flogging in the US Navy, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/b/brief-history-punishment-flogging-us-navy.html> (Letöltés: 2023. október 10.)

Brief Summary of the Perry Expedition to Japan, 1853, Centennial - Opening of Japan by Commodore Matthew C. Perry, Washington D.C., United States Navy, 1953, Naval History and

- Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/b/brief-summary-perry-expedition-japan-1853.html> (Letöltés: 2024. október 28.)
- BROWNE, Michael L.: Portraits of Foreigners by Kawahara Keiga, *Ars Orientalis*, vol. 15, 1985, 31–45. <http://www.jstor.org/stable/4543045> (Letöltés: 2022. július 20.)
- BUZINKAY Géza: *Kis magyar sajtótörténet*, Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm> (Letöltés: 2024. október 7.) (Eredeti kiadvány megjelenési adatai: Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*, Budapest, Haza és Haladás Alapítvány, 1993.)
- CHAIKLIN, Martha: Monopolists to Middlemen, Dutch Liberalism and American Imperialism in the Opening of Japan, *Journal of World History*, vol. 21, no. 2, 2010, 249–269. <http://www.jstor.org/stable/20752949> (Letöltés: 2024. november 6.)
- CLAVELL, James: *A sógun, I-II.*, ford. Gy. Horváth László, Budapest, Árkádia Könyvkiadó, 1987.
- CLULOW, Adam: *The Company and the Shogun, the Dutch Encounter with Tokugawa Japan*, New York, Columbia University Press, 2014,
- COBBING, Andre John: *The Japanese Experience in Britain, 1862–1876: Japan's Cultural Discovery of the Victorian World in the Early Years of Overseas Travel*, University of London, 1997. <https://eprints.soas.ac.uk/28896/1/10673068.pdf> (Letöltés: 2022. június 6.)
- COLE, Allan B.: The Ringgold-Rodgers-Brooke Expedition to Japan and the North Pacific, 1853–1859, *Pacific Historical Review*, vol. 16, no. 2, 1947, 152–162. <https://www.jstor.org/stable/3635138> (Letöltés: 2023. augusztus 7.)
- COMMAGER, Henry: England and Oregon Treaty of 1846, *Oregon Historical Quarterly*, vol. 28, no. 1, 1927, 18–38. <http://www.jstor.org/stable/20610369> (Letöltés: 2024. szeptember 13.)
- CSEH Éva – GÁSPÁR Annamária – UMEMURA Yuko: *Ukijo-e. Az elillanó világ képei. Válogatás Gróf Vay Péter japán fametszet gyűjtéséből*, Budapest, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, 2010.,
- D'ARCY-BROWN, Liam: *Chusan. The Opium Wars and the Forgotten Story of Britain's First Chinese Island*, Kenilworth, Takeaway, 2012.
- DEHERGNE, Joseph S.J.: *Répertoire des Jésuites de Chine, de 1542 à 1800*, Bibliotheca Instituti Historici S.I. Vol. XXXVII, Rome, Presses de l'Université Grégorienne, 1973. <https://archive.org/details/bhsi37/page/n313/mode/2up> (Letöltés: 2024. október 2.)
- DÉNES Mirjam – GELLÉR Katalin: *Japonizmus a magyar művészetben*, Budapest, Kovács Gábor Művészeti Alapítvány, 2017.,

- DÉNES, Mirjam – FAJCSÁK, Györgyi – SPLAWKI, Piotr – WATANABE, Toshio (eds.): *Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy*, Budapest, Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts, 2020.
- DORE, R. P.: *Education in Tokugawa Japan*, London, New York, Routledge, Kegan Paul, 2011.
- DRURY, Clifford M.: Early American Contacts with the Japanese, *The Pacific Northwest Quarterly*, vol. 36, no. 4, 1945, 319–30. <http://www.jstor.org/stable/40732703> (Letöltés: 2024. február 28.)
- DUNMORE, John: Who's who in Pacific Navigation, Honolulu, University of Hawaii Press, 1991. <https://www.jstor.org/stable/j.ctvp7d58v> (Letöltés: 2024. november 2.)
- ECKEL, Paul E.: Challenges to Dutch Monopoly of Japanese Trade During the Wars of Napoleon, *The Far Eastern Quarterly*, vol. 1, no. 2, 1942, 173–79, <https://www.jstor.org/stable/2049620> (Letöltés: 2024. október 21.)
- FARKAS Ildikó: A magyar–japán kulturális kapcsolatok jellege a két világháború közötti korszakban, in Yamaji Masanori (szerk.): *Japán-kutatás Magyarországon. Múlt és jelen*, Budapest, ELTE Japán tanulmányok 1., 1996, 21–32.
- FARKAS Ildikó: A turanizmus és a japán–magyar kapcsolatok a két világháború között, *Folia Japonica Budapestiensis*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem BTK Japán Tanszék, 2001, 28–44.
- FARKAS Ildikó: A Magyar-Nippon Társaság, in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 87–109.
- FARKAS Ildikó: Japán képe Magyarországon a 20. század elején, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 65–80.
- FARKAS Ildikó – Szerdahelyi István – Umemura Yuko – Wintermantel Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyar–japán kapcsolatok történetéből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009.
- FUDZSII Dzsódzsi: *Edo kaimaku*, Tokió, Súeisa, 1992. 藤井譲治：江戸開幕、東京、集英社、1992.
- FUGETSU, Shoya: The Impact of Domestic Japanese Politics on the English East India Company in Japan, 1613–1623, *Journal of Early Modern History*, vol. 28 no. 3, 2024, 209–229. <https://doi.org/10.1163/15700658-bja10082> (Letöltés: 2025. április 19.)
- GARDINER, Anne Barbeau: Swift on the Dutch East India Merchants, The Context of 1672–73 War Literature, *Huntington Library Quarterly*, vol. 54, no. 3, 1991, 235–52. <https://www.jstor.org/stable/3817708> (Letöltés: 2024. szeptember 11.)
- GLENN, Myra C.: The Naval Reform Campaign Against Flogging, a Case Study in Changing Attitudes Toward Corporal Punishment, 1830–1850, *American Quarterly*, vol. 35, no. 4, 1983, 408–425. <https://www.jstor.org/stable/2712878> (Letöltés: 2023. október 10.)

- GOODMAN, Grant Kohn: *Japan and the Dutch 1600–1853*, Richmond, RoutledgeCurzon, 2000.
- GOTÓ Acusi: *Vaszurerareta kurofune, Amerika kita taiheijó szenryaku to Nippon kaikoku*, Tokió, Kodansa, 2017. 後藤敦史: 忘れられた黒船 アメリカ北太平洋戦略と日本開国, 東京都, 講談社, 2017.
- HABA Kumiko: Nikkó bunka kjótei no haikai to szeika, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 210–215. 羽場久滉子: 日洪文化協定の背景と成果、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 210–215.
- HALL, John Whitney (ed.): *The Cambridge History of Japan, Vol. 4., Early Modern Japan*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Cambridge University Press, 1991.
- HARANGI László: Szenkanki, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 79–89. ハランギ・ラースロー: 戦間期、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 79–89.
- HARANGI László: Dai nidzsi szekai taiszen go, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 89–96. ハランギ・ラースロー: 第二次世界大戦後、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 89–96.
- HELLYER, Robert: Historical and Contemporary Perspectives on the „Sakoku” Theme in Japanese Foreign Relations: 1600–2000. *Social Science Japan Journal*, vol. 5, no. 2, 2002, 255–259. <http://www.jstor.org/stable/30209385> (Letöltés: 2024. október 7.)
- HOUNDER, Anton S.J.: *Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte und zur deutschen Biographie*, Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlagshandlung, 1899. <https://archive.org/details/deutschejesuiten74huon/page/196/mode/2up> (Letöltés: 2024. október 2.)
- HOWELL, David L.: Foreign Encounters and Informal Diplomacy in Early Modern Japan, *The Journal of Japanese Studies*, vol. 40, no. 2, 2014, 295–327. <http://www.jstor.org/stable/24242704> (Letöltés: 2024. április 30.)
- IEDA Oszamu: Nihon ni okeru curanizumu, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 207–209, 家田修: 日本におけるツラニズム、日本と東欧諸国の文化交流に関

- する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 207–209.
- IGAVA Kendzsi: *Szekaisi no naka no tensó ken ó sisecudan*, Tokió, Josikava Kóbunkan, 2017.
伊川健二：世界史のなかの天正遣欧使節団、東京、吉川弘文館、2017.
- IKEDA Siró: Feeton-gó dzsiken to Szaga-han, in Ikeda Siró (szerk.): *Szaga-han kenkjú ronkó*, Saga, Sucumondó, 2008, 227–236. 池田史郎 著：「フェートン号事件と佐賀藩」、池田史郎 著作集：佐賀藩研究論攷、佐賀市、出門堂、2008, 227–236.
https://www.city.saga.lg.jp/site_files/file/usefiles/downloads/s34632_20130321035601.pdf
(Letöltés: 2025. május 1.)
- JANSEN, Marius B.: *The Making of the Modern Japan*, Cambridge, Massachusetts, London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2002.
- JANSEN, Marius B. (ed.): *The Cambridge History of Japan, Vol. 5., The Nineteenth Century*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Cambridge University Press, 1989.
- JAMADZSI Maszanori: *Japán, történelem és hagyományok*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1989.
- JAMAMOTO Hirofumi – ÓISI Manabu – ISZODA Micsifumi – IVASITA Tecunori: *Gaikokudzsin ga mita kinszei Nihon*, Tokió, Kadokavagakugei suppan, Kadokava gurúpu paburissingu, 2009.
山本博文・大石学・磯田道史・岩下哲典：外国人が見た近世日本、東京、角川学芸出版、角川グループパブリッシング、2009. 306–307.
- KADZSISIMA Maszasi: Feeton-gó dzsiken to Nagaszaki Keibi, in Kyushu University (ed.): *Bulletin of the Research Institute of Kyushu Cultural History*, vol 50. Fukuoka, Kyushu University, 2007, 85–108. 梶嶋政司：「フェートン号事件と長崎警備」, 『九州文化史研究所紀要巻 50』九州大学附属図書館付設記録資料館, 福岡市、九州大学、2007 年, 85–108. https://catalog.lib.kyushu-u.ac.jp/opac_download_md/1547108/050_p085.pdf (Letöltés: 2025. május 1.)
- KAGAVA Takajuki: *Kuzure juku szakoku*, Tokió, Súdeisa, 1992. 賀川隆行：崩れゆく鎖国、東京、集英社、1992.
- KAVAKACU Heita (hencso): *Szakoku o hiraku*, Tokió, Dóbunkan suppansa, 2000. 川勝平太編著：「鎖国」を開く、東京、同文館出版、2000.
- KEENE, Donald: *Emperor of Japan, Meiji and His World, 1852–1912*, New York, Columbia University Press, 2002.
- KEENE, Donald: *The Japanese Discovery of Europe, 1720–1830*, Stanford, California, Stanford University Press, 1969.

- KIRÁLY Attila: A japán Benyovszky-kutatás, in Farkas Ildikó – Szerdahelyi István – Umemura Yuko – Wintermantel Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyar–japán kapcsolatok történetéből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009, 9–26.
- KISS Sándor: A szaggatott magyar–japán kereskedelmi kapcsolatok krónikája. Gazdasági kapcsolatok áttekintése a kezdetektől 2008-ig, in Farkas Ildikó – Szerdahelyi István – Umemura Yuko – Wintermantel Péter (szerk.): *Tanulmányok a magyar–japán kapcsolatok történetéből*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009, 307–363.
- KISS Sándor: *Japán vonzásában – magyarok, akik szerették Japánt*, Budapest, Holnap Kiadó, 2017.
- KITA, Sandy: *The Last Tosa: Iwasa Katsumochi Matabei, Bridge to Ukiyo-e*, Honolulu, University of Hawai’i Press, 1999.
- KOHL, Stephen W.: Strangers in a Strange Land: Japanese Castaways and the Opening of Japan. *The Pacific Northwest Quarterly*, Seattle, University of Washington, vol. 73, 1982/1, 20–28. <https://www.jstor.org/stable/40490821> (Letöltés: 2024. január 19.)
- KOVÁCS, Isabella C.: *Historische Dokumentation der Ungarische–Japanischen Kulturbeziehungen von Ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien, 1987.
- LAVER, Michael S.: *The Sakoku Edicts and the Tokugawa Hegemony*, Amherst, New York, Cambria Press, 2011.
- LAVER, Michael: *The Dutch East India Company in Early Modern Japan. Gift giving and Diplomacy*, London, New York, Oxford, New Delhi, Sydney, Bloomsbury Academic, 2020.
- LEHMANN, Jean-Pierre: *The image of Japan: From Feudal Isolation to World Power, 1850–1905*, London, Boston, George Allen & Unwin, 1978.
- LENSEN, George Alexander: Early Russo-Japanese Relations, *The Far Eastern Quarterly*, vol. 10, no. 1, 1950, 2–37., <https://www.jstor.org/stable/2049650> (Letöltés: 2025. április 5.)
- LEUPP, Gary P.: *Interracial Intimacy in Japan: Western Men and Japanese Women, 1543–1900*, London, New York, Continuum, 2003.
- LIDIN, Olof G.: *Tanegashima. The Arrival of Europe in Japan*, Copenhagen, NIAS Press, 2002.
- MARKÓ László – BURUCS Kornélia – BALOGH Margit – HAY Diana: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002, I-III.*, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003.
- MASARELLA, Derek: *A World Elsewhere, Europe’s Encounter with Japan in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, New Haven, London, Yale University Press, 1990.
- MASARELLA, Derek - TYTLER, Izumi K.: The Japonian Charters. The English and Dutch Shuinjō, *Monumenta Nipponica*, vol. 45, no. 2, 1990, 189–205 <https://www.jstor.org/stable/2384848> (Letöltés: 2025. április 30.)

- MATI Márton: Japán és magyar utazók Japánban a 19-20. század fordulóján, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 309–335.
- MATSUKATA Fuyuko – CLULOW, Adam: King Willem II's 1844 Letter to the Shogun, „Recommendation to Open the Country”. *Monumenta Nipponica*, vol. 66, no. 1, 2011, 99–122. <http://www.jstor.org/stable/41303083> (Letöltés: 2024. október 7.)
- MCOMIE, William: *Foreign Image and Experiences of Japan, vol. I., First Century AD–1841*, Folkstone, Global Oriental, 2005.
- MCOMIE, William: *The Opening of Japan, 1853–1855, a comparative study of the American, British, Dutch and Russian naval expeditions to compel the Tokugawa Shogunate to conclude treaties and open ports to their ships*, Folkstone, Global Oriental, 2006.
- MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.), *Jogelméleti Szemle*, 2004/3. <https://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html> (Letöltés: 2024. október 4.)
- MEZEY István: Japániak a magyar revízió szolgálatában, *Turán*, XII. évf., 1929/1–4., 38–39.
- MEZEY István: Magyar–japán kultúrhatások, *Turán*, XIX. évf.19., 1936/1–4., 49–52.
- MEZEY István: Petőfi diadalútja Japánban, *Magyar Könyvbarátok Diáriuma*, IX. évf., 1939/2, 57–59.
- MEZEY István: *Az igazi Japán*, Magyar Nippon Társaság, Budapest, 1939.
- MINAMIZUKA Singo: Nihon – Hangari bunka kórjú no rekisi to gendzsó, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kyszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 56–63. 南塚信吾：日本＝ハンガリー文化交流の歴史と現状、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 56–63.
- MITANI Hiroshi: *Escape from Impasse, the Decidion to Open Japan*, ford. David Noble, Tokyo, International House of Japan, 2006.
- Muraszaki Sikibu: *Gendzsi szerelmei*, I–III. kötet, ford.: Gy. Horváth László, Budapest, Európa, 2009.
- NAGAZUMI Jóko (hen): „Szakoku” o minaoszu, Tokió, Kokusai bunka kórjú szuishin kjókai, Jamakava suppana, 1999. 永積洋子編：「鎖国」を見直す, 東京, 国際文化交流推進協会, 山川出版社, 1999.
- NAKABAYASHI Masaki – FUKAO Kyoji – TAKASHIMA Masanori – NAKAMURA Naofumi: Property Systems and Economic Growth in Japan, 730–1874, *Social Science Japan Journal*, Vol. 23, Issue 2, 2020, 147–184. <https://doi.org/10.1093/ssjj/jyaa023> (Letöltés: 2024. november 8.)

- NAKASEKO, Rokuro: Highlights in Japan's Educational Development, *Pacific Affairs*, vol. 2, no. 1, 1929, 15–19. <https://www.jstor.org/stable/2750162> (Letöltés: 2023. augusztus 7.)
- Vitéz NAGY Iván: Magyarország kapcsolatai a 2600 éves Japánnal, *Láthatár*, X. évf., 1942/5., 104–108.
- Vitéz NAGY Iván: Magyar–Japán kapcsolatok, in vitéz Nagy Iván (szerk.): *Nagy-Kelet-Ázsia. Dai-To-A*, Budapest, Magyar Nippon Társaság, 1943, 105–135.
- NEMESHEGYI Péter SJ: *A keleti-ázsiai vallások története*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020.
- Nihon–Hangari kórjusi, A japán–magyar kapcsolatok története, 1869–2009*, Tokió, Nihon Hangari rjúkókjó kai, 2010. 日本・ハンガリー交流し, *A japán–magyar kapcsolatok története*, 1869–2009, 東京、日本ハンガリー友好協会, 2010.
- Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjú kai, Kodaira, Tóósi kenkjú kai – Nihon tóókankei kenkjú kai, 1982. 日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982.
- NOBUYUKI Hyakutate: Life-size replica of historic sailboat in Japan being demolished despite opposition, *The Mainichi*, 2021. november 16., <https://mainichi.jp/english/articles/20211115/p2a/00m/0na/011000c> (Letöltés: 2024. január 19.)
- OAKS, Robert F.: Golden Gate Castaway: Joseph Heco and San Francisco, 1851–1859, *California History*, vol. 82, no. 2, 2004, 38–65. <https://www.jstor.org/stable/25161726> (Letöltés: 2023. szeptember 6.)
- OLIVER, Raymond: *Why is the Colonel Called "Kernal"? The Origin of the Ranks and Rank Insignia Now Used by the United States Armed Forces*, California, Office of History, Sacramento Air Logistics Center, McClellan Airforce Base, 1983. <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/w/naval-traditions-names-of-rank/officer/commodore.html> (Letöltés: 2024. november 6.)
- OSTERKAMP, Sven: The Japanese studies of Andreas Muller (1630–1694), 京都大学言語学研究 *Kyoto University Linguistic Research*, vol. 29., 京都大学大学院文学研究科言語学研究室, 2010, 77–151. https://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/141806/1/kulr29_077.pdf (Letöltés: 2019. január 14.)
- PANTZER, Peter: *Japan und Österreich–Ungarn. Die diplomatischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von ihrer Aufnahme bis zum Ersten Weltkrieg*, Wien, Eigenverlag, 1973
- PANTZER, Peter: Japan in Early Twentieth-century European Picture Postcards, in Saaler, Sven – Kudo Akira – Tajima Nobuo (eds.): *Mutual Perceptions and Images in Japanese–German*

- Relations, 1860–2010*, Brill’s Japanese Studies Library, vol. 59., Leiden, Boston, Brill, 2017. 192–217.
- PENG Yuchao: The First Croatian to Arrive in China, Jesuit Ivan Vreman (1583–1620), *Chinese Journal of Slavic Studies*, vol. 4, no. 1, 2024, 138–151. <https://doi.org/10.1515/cjss-2024-0007> (Letöltés: 2024. augusztus 28.)
- POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella: Molnár János és Magyar Könyv-háza, *Könyvtári Figyelő*, LV. évf., 2009/1, 37–49. https://epa.oszk.hu/00100/00143/00070/pdf/kf_00143_2009_01_037-049.pdf (Letöltés: 2025. május 2.)
- PUSZTAI Gábor: A nem létező Jelky András. Fikció és valóság a világhíró bajai szabólegény történetéről, *Alföld*, LXV. évf., 2014/1., 72–85. https://kulter.hu/alfold/2014/alfold_201401.pdf (Letöltés: 2024. október 2.)
- REISCHAUER, Edwin O.: *Japán története*, ford. Kállai Tibor és Kucsera Katalin, Budapest, Magyar Könyvklub, 1995.
- ROGERS, Hiromi T.: *Anjin, the Life and Times of Samurai William Adams, 1564–1620, as Seen Through Japanese Eyes*, Folkestone, Kent, Renaissance Books, 2016.
- RUDOLPH, Richard C.: Thunberg in Japan and His Flora Japonica In Japanese, *Monumenta Nipponica*, Tokyo, Sophia University, vol. 29, 1974/2, 164–165. <https://www.jstor.org/stable/2383804> (Letöltés: 2024. november 2.)
- SAALER, Sven – KUDO Akira – TAJIMA Nobuo (eds.): *Mutual Perceptions and Images in Japanese–German Relations, 1860–2010*, Brill’s Japanese Studies Library, vol. 59., Leiden, Boston, Brill, 2017.
- SALLAY Gergely Pál: Japán–magyar kitüntetési kapcsolatok, 1922–1944, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 81–98.
- SCHMIDHOFER, Claudia: *Fakt und Fantasie: Das Japanbild in deutschsprachigen Reiseberichten 1854–1900*, Wien, Praesens Verlag, 2010.
- SCHODT, Frederik L.: *Native American in the Land of the Shogun: Ranald MacDonald and the Opening of Japan*, Berkeley, California, Stone Bridge Press, 2003.
- SENGA Toru: Tokutomi Soho, Vámbéry Ármin és a millenáris Magyarország, *Századok*, CXXVIII. évf., 1994/3-4., 708–722.
- SENGA Toru: Vámbéry Ármin a japán diplomácia szolgálatában az orosz–japán háború idején, *Századok*, CXXVIII. évf., 1994/3-4., 723–736.
- SENGA Toru: Strausz Adolf japán kapcsolataihoz az I. világháború előtt, *Századok*, CXXXIII. évf., 1999/5. 1011–1026.

- SENKEI-KISS Zoltán: A szerzői jog kialakulása és fejlődése, *Első század*, VI. évf. 2007/1., 322–331. https://www.epa.hu/01600/01639/00003/pdf/elsoszazad_2007_1_322-331.pdf (Letöltés: 2024. október 4.)
- SZABOLCSI Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története*, Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/index.htm> (Letöltés: 2024. október 7.) (Eredeti kiadvány megjelenési adatai: Szabolcsi Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története*, I., II/1., II/2., Budapest, Akadémia Kiadó, 1979–1985.)
- SZABÓ Balázs: *A sógun bukása, a szamurájhatalom vége Japánban*, habilitációs dolgozat, ELTE-BTK, 2023.
- SZABÓ Balázs: Egy nehezen induló viszony. Japán-orosz kapcsolatok az Edo-korban, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2024, 179–194.
- SZABÓ Noémi: *Japán témák a Vasárnapi Újságban – A Wiener Zeitung híreinek tükrében*, KRE-BTK, Japanológiai mesterképzés, szakdolgozat, 2014.
- SZABÓ Noémi: Japán megnyitásának megjelenései az osztrák és a magyar sajtóban, in Farkas Ildikó – Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I: a KRE japán szak 20 éves jubileumi konferenciáján, 2014. október 15-én elhangzott előadások válogatott és szerkesztett tanulmányai*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2015, 297–306.
- SZABÓ Noémi: Az Ivakura-misszió a Wiener Zeitungban, in Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2018, 85–101.
- SZABÓ Noémi: Életmentés és diplomácia a Csendes-óceánon a Szakoku időszaka alatt, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2024, 195–212.
- SZABÓ Noémi: Japán a korai magyar sajtóban, in Farkas Ildikó – Sági, Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia III.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2019, 73–94.
- SZABÓ Noémi: Japán „apróságok” a magyar sajtóban 1854 előtt, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia IV.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2022, 176–214.
- SZERDAHELYI István: Az orosz–japán háború és a magyar politikai közvélemény, in Yamaji Masanori (szerk.): *Japán-kutatás Magyarországon. Múlt és jelen*, Budapest, ELTE Japán tanulmányok 1., 1996, 44–62.

- SZERDAHELYI István: Hangari to Nihon bunka kórjú, in Haba Kumiko (hencso): *Hangari o siru tame no 47 so Donau no hószei*, Tokió, Akasi soten, 2002, 318–332. セルダヘイ・イシユトヴァーン (Szerdahelyi István): ハンガリーと日本の文化交流、in 羽場久滉子 (編著): ハンガリーを知るための47書・ドナウの宝石、東京、明石書店、2002、318–322.
- SZÉKÁCS Eszter: Hangari ni okeru Nihon bunka no rekisi to gendzsó, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 97–102. セーカーチュ・エステル: ハンガリーにおける日本文化の歴史と現状、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 97–102.
- Szolgalat*, 1982, 55. szám, Levelesládánkból, 83. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Paz-manyHTK_Szolgalat_1982_55/?pg=84&layout=s (Letöltés: 2024. október 2.)
- TINER Tibor: A budapesti távbeszélő hálózat kialakulásának és korai fejlődésének földrajzi sajátosságai, *Földrajzi Értesítő*, XLV. évf., 3-4. füzet, 1996, 283–297. https://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE1996/FE19963-4_283-297.pdf (Letöltés: 2024. november 6.)
- TOKUNAGA Yasumoto: A magyar–japán kultúrkapcsolatok rövid története, *Keletkutatás*, 1988/2, 78–81.
- TOMITA Hitosi: *Dzsiten Gaikokudzsin ga mita Nihon*, Tokió, Nicsigai Assosiates, 1992, 348–349. 富田仁: 事典外国人の見た日本, 東京, 日外アソシエーツ, 1992, 348–349.
- TÓTH Gergely: *Birodalmak asztalánál. A Monarchia-beli Magyarország és Japán kapcsolattörténete 1869-től 1918-ig, korabeli és új források alapján*, Budapest, Ad Librum, 2010.
- TÓTH Gergely: *Japán–magyar kapcsolattörténet 1869–1913*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.
- TÓTH Gergely Mátyás – ZSIGMOND Gábor: Két magyar gőzös elkobzása az orosz–japán háború idején, *Aetas*, 26. évf., 2011/1., 78–93. http://epa.oszk.hu/00800/00861/00052/pdf/aetas_2011-01_078-093.pdf (Letöltés: 2024. október 4.)
- TOTMAN, Conrad: *Early Modern Japan*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1995.
- TOTMAN, Conrad: *Japan before Perry, a short history*, Berkeley, University of California Press, 1981.
- TOTMAN, Conrad: *Japán története*, ford. Antóni Csaba, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- TÖRÖK László: A Turáni Társaság és a magyar–japán kapcsolatok, *Turán*, XXIV. évf., 1941/3., 145–185.

- TURINA, Stefano: Japanese Stereotypes: The Image of Japan in illustrated Press from the Austro-Hungarian Monarchy and Beyond (1859–1899), in Dénes Mirjam – Fajcsák Györgyi – Piotr Sławki – Toshio Watanabe (eds.): *Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy*, Budapest, Ferenc Hopp Museum of Asiatic Arts, 2020. 219–[231]
- TÚRÓCZI Tamás: „Bezárkózás” és nagyhatalmi szándék – a japán külpolitika változásai a spanyol–holland versengés tükrében, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, 2024, 129–162.
- TÚRÓCZI Tamás: Spanyol–japán kapcsolatkeresés II. Fülöp uralma idején, in Bíró László (szerk.): *Világtörténet*, XIII. (XLV.) évf., 4. szám, 2023, 487–512.
- UMEMURA Yuko: Egy fejezet a japán–magyar szellemi kapcsolatok történetéből, *Valóság*, XLIII. évf., 2000/1, 82–90.;
- UMEMURA Yuko: Az 1956-os forradalom képe Japánban, *Hitel*, XIII. évf., 2000/10, 49–56.;
- UMEMURA Yuko: *A Japán-tengertől a Duna-partig. Imaoka Dzsúicsiro életpályája a magyar–japán kapcsolatok tükrében*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2006.
- UMEMURA Yuko: Nikkókankei ni okeru Imaoka Dzsúicsiro no asiato to ófuku sokan, in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 59–86. 梅村裕子：日洪関係における今岡十一郎の足跡と往復書簡、in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 59–86.
- UMEMURA Yuko: Magyarok korai nyomai Japánban: Benyovszky Móríc és Tornai Gyula japánbeli tartózkodása alapján, *Távol-Keleti Tanulmányok*, V. évf., 2013/1–2., 173–184.
- UMEMURA Yuko: *Japánok és magyarok egymásról*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017.
- VAGDALT Judit – WASEDA Mika – YAMAJI Masanori (szerk.): *Magyarország japán szemmel, Japán magyar szemmel*, Budapest, ELTE Japán Tanszéki Szakcsoport, Ószakai Idegennyelvi Egyetem Magyar Tanszék, 2006.
- VAN SANT, John E.: *Pacific Pioneers. Japanese Journeys to America and Hawaii, 1850–80*, University of Illinois Press, 2000.
- VARRÓK Ilona (főszerk.): *Japán–magyar nagyszótár*, 2. javított kiadás, Budapest, Japán Stúdiók Alapítvány, 2024, 490.
- VIDA János: Dai icsi szekai taiszen mae, in *Nihon to tóó sokoku no bunka kórjú ni kanszuru kiszoteki kenkjú*, Tóósi kenkjúkai, Kodaira, Tóósi kenkjúkai – Nihon tóókankei kenkjúkai, 1982, 64–78. ウィダ・ヤーノシュ：第一世界大戦前、日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究、東欧史研究会、小平、東欧史研究会・日本東欧関係研究会、1982, 64–78.

- WAINWRIGHT, Nicolas B.: Commodore James Biddle and His Sketch Book, *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, vol. 90, no. 1, 1966, 3–92., <http://www.jstor.org/stable/20089870> (Letöltés: 2024. november. 6.)
- WAKAI Seiji: Új szláv-japán szótár Gonza, egy szacumai fiú tollából. Inukaiite kutatásának bemutatása, in Doma Petra – Farkas Mária Ildikó (szerk.): *Kortárs Japanológia V.*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2024, 297–312.
- WILKINSON, Endymion: *Japan versus the West, Image and Reality*, London, Penguin Books, 1991.
- WILSON, Noell: Tokugawa Defense Redux: Organizational Failure in the Phaeton Incident of 1808, *The Journal of Japanese Studies*, Vol. 36, No. 1, The Society for Japanese Studies, 2010, 1–32., <https://www.jstor.org/stable/20752489> (Letöltés: 2024. október 21.)
- WINTERMANTEL Péter: Szemere Attila Japánról és Kínáról szakdolgozat, ELTE-BTK Japán szak, 1997.
- WINTERMANTEL Péter: Szemere Attila hagyatékának orientalisztikai vonatkozású anyagai, in Veres László – Viga Gyula (szerk.): *Herman Ottó Múzeum évkönyve XXXVIII.*, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1999, 793–814.;
- WINTERMANTEL Péter: A Szálasi-rezsim diplomáciai kapcsolatai Japánnal, in Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2007, 111–134.
- WINTERMANTEL Péter: Adalékok a magyar–japán diplomáciai kapcsolatok 1959-es felújításának történetéhez, in Farkas Ildikó – Molnár Pál (szerk.): *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2009, 99–112.
- WINTERMANTEL Péter: *Nippon-babona. A magyar–japán kapcsolatok története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2017
- WINTERMANTEL Péter – Umemura Yuko: *Trianon és a japán diplomácia. Magyar vonatkozású japán diplomáciai dokumentumok, 1914–1923*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.
- YANAGA, Chitoshi: *Japan since Perry*, Hamden, Conn, Archon Books, 1966.
- YOKOYAMA, Toshio: *Japan in the Victorian Mind, a Study of Stereotyped Images of a Nation, 1850–80*, Basingstoke, London, Macmillan Press, 1989.
- YOKOYAMA Yoshinori: Tension in East Asia in the Nineteenth Century, in Leonard Blussé – Willem Remmelink – Ivo Smits (eds.): *Bridging the Divide. 400 Years The Netherlands – Japan*, Leiden, Hotei Publishing, Teleac/NOT, 2000, 173–195.

ZWEIG, Stefan: *Csillagórák. Történelmi miniatűrök*, ford. GERGELY Erzsébet, Budapest, Gondolat, 1970.

12.2.2. Kiállítások

BODOR Kata – DÉNES Mirjam – FÖLDI Eszter (kurátorok): *A Kelet vonzásában. Japonizmus az Osztrák-Magyar Monarchia metszeteinek tükrében*, Szépművészeti Múzeum, 2020. február 5. – május 17.

FAJCSÁK Györgyi – KELÉNYI Béla (kurátorok): *Amikor kinyílt Ázsia kapuja - Hopp Ferenc utazásai és kincsei*, Hopp Ferenc Ázsiai Művészet Múzeum, 2008. június 21. – 2009. november 29.

GELLÉRT Katalin – DÉNES Mirjam – FAJCSÁK Györgyi (kurátorok): *Gésák a Duna-parton*, Várkert Bazár, 2016. december 14. – 2017. március 11.

12.2.3. Internetes források

Dictionary of American Naval Fighting Ships, Naval History and Heritage Command, <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs.html> (Letöltés: 2024. október 28.)

Columbus II. (1819–1861)

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/c/columbus-ii.html>

(Letöltés: 2024. szeptember 13.)

Falmouth, (1827–1859),

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/f/falmouth.html>

(Letöltés: 2023. október 17.)

Lexington II. (1826–1855),

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/l/lexington-sloop-ii.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

Macedonian II. (1836–1875),

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/m/macedonian-ii.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

Mississippi I. (1841–1863),

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/m/mississippi-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

Perry I. (1843–1865),

- <https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/perry-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Plymouth I.*, (1844–1861),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/plymouth-i.html>
(Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Polk* (1845–1854),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/polk.html> (Letöltés: 2024. augusztus 1.)
- Powhatan I.* (1851–1886),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/powhatan-i.html>
(Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Preble II.* (1839–1863),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/preble-ii.html>
(Letöltés: 2024. október 23.)
- Princeton II.* (1851–1866),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/p/princeton-ii.html>
(Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Saratoga III.*, (1841–1907),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/saratoga-iii.html>
(Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- St. Mary II.* (1843/44–1873),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/st-marys-ii.html>
(Letöltés: 2023. október 11.)
- Supply I.* (1846–1879),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/supply-i.html>
(Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Susquehanna I.* (1850–1868),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/susquehanna-i.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Southampton I.* (1841, 1845–1855),
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/s/southampton.html> (Letöltés: 2023. augusztus 18.)
- Vandalia I.* (1828–1863)
<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/v/vandalia-i.html>
(Letöltés: 2023. augusztus 18.)

Vermont I., (1848–1901),

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/v/vermont-i.html>

(Letöltés: 2024. szeptember 18.)

Vincennes I. (1826–1867)

<https://www.history.navy.mil/research/histories/ship-histories/danfs/v/vincennes-i.html>

(Letöltés: 2024. szeptember 13.)

HMS Serpent (1832–1861), The Victorian Royal Navy,

[https://web.archive.org/web/20230923152228/https://www.pda-](https://web.archive.org/web/20230923152228/https://www.pda-vis.nl/ShowShip.php?id=2052)

[vis.nl/ShowShip.php?id=2052](https://web.archive.org/web/20230923152228/https://www.pda-vis.nl/ShowShip.php?id=2052) (Letöltés: 2024. november 8.); Naval Database

[https://web.archive.org/web/20241108174245/https://freepages.roots-](https://web.archive.org/web/20241108174245/https://freepages.roots-web.com/~pbtvc/genealogy/18-1900/S/04216.html)

[web.com/~pbtvc/genealogy/18-1900/S/04216.html](https://web.archive.org/web/20241108174245/https://freepages.roots-web.com/~pbtvc/genealogy/18-1900/S/04216.html) (Letöltés: 2024. november 8.)

Kómódzsín, 紅毛人. <https://kotobank.jp/word/紅毛人-497608> (Letöltés: 2025. május 10.)

Oga no Namahage, 男鹿のナマハゲ: <https://www.namahage-oga.akita.jp/> (Letöltés: 2024. augusztus 9.)

PIERCE, Franklin, *Biographical Directory of the United States Congress*, <https://bioguide.congress.gov/search/bio/P000333> (Letöltés: 2024. november 9.)